د لــــوړو زده کـــړو وزارت
ننګرهــــــار پوهنتــــــون
ښوونې او روزنې پوهنځی
جغرافیـــــې څانګــــه

د افغانستان سیاسي جغرافیه

لیکوال:

پوهیالی فیاض ګل مظلومیار

۱۳۹۴لمریز

د افغانستان سیاسي جغرافیه
پوهیالی فیاض گل مظلومیار

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان
سياسي جغرافيه

ليکوال: پوهيالی فياض ګل مظلوم يار
کال: ۱۳۹۴هـ، لمريز

(c) ketabton.com: The Digital Library

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: د افغانستان سیاسي جغرافیه
لیکوال: پوهیالی فیاض ګل مظلوم یار
ډیزاین: شریف الله (للموال) **۰۷۸۷۲۲۷۵۸۵**
چاپ کال: ۱۳۹۴هـ، لمریز
د چاپ وار: لومړی
د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپ چارې: سلام خپرندویه ټولنه – جلال اباد

ترلاسه کولو ځایونه
جلال اباد: اصلاح افکار کتابپلورنځی، اسحق زی مارکیټ، لاندې پوړ، لومړی دوکان، جلال اباد. اړیکشمېره: **۰۷۹۰۲۰۶۲۲۱**
سپین غر کتاب او قرطاسیه پلورنځی
خوست: - سباوون کتابخانه، دیوبند کتابخانه، لیوال کتابخانه
لغمان: - الفت قرطاسیه او کتاب پلورنځی، یونس کتاب پلورنحی
کندهار: کروړ کتاب او قرطاسیه پلورنځی، میرویس مارکیټ

د چاپ حقوق خپرندویه ټولنې سره خوندي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

- خپل قدرمن پلار ته چې د ژوند په هره برخه کې يې زما پالنه کړې او زه يې تعليم کولو ته هڅولی يم او زما ملاتړ يې کړی دی.
- خپلې قدرمنې مور ته چې دعاګانو يې هميشه زما ژوند تاند ساتلی. او د ژوند په هره برخه کې يې کاميابي را په برخه کړې ده.
- خپلو هغو قدرمنو استادانو ته چې زما معنوي پالنه يې کړې. او زه يې ددې جوګه کړی يم چې نن ورځ د خپل ځان او د جامعې لپاره د خدمت مصدر وګرځم.
- خپلو زړه ته رانږدې ورونو او خوږو ملګرو ته چې هر وخت يې په خپلو نېکو مشورو سره سمې لارې ته تشويق کړی يم.
- هغه اتلو شهيدانو ته چې خپله وينه يې د اسلام او افغانستان د قلمرو د دفاع په خاطر او د خپلواکۍ د وياړلي بيرغ د اوچتوالي او د وطن د آزادۍ په لار کې نذرانه کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړليک

سرليک .... مخ
سپارښت ليک .... ک
تقريظ .... م
تقريظ .... س
پيل خبرې .... ف
سريزه ۱
لومړی څپرکی ۹
(جغرافيه، سياست او د سياسي جغرافيې پېژندنه) ۹
۱ـ د جغرافيې پېژندنه ۹
۲ـ سياست ۱۰
د سياست تعريف او ماهيت ۱۰
د جغرافيې سره د سياست د علم اړيکه ۱۲
سياسي جغرافيه ۱۷
د سياسي جغرافيې د بحث وړ مسايل ۲۰
په نړۍ کې د سياسي جغرافيې بدلونونو ته يوه کتنه ۲۲
په منځنيو پېړيو کې ۲۳
په نوې دوره کې ۲۳
دوهم څپرکی ۲۵
د افغانستان تاريخي نومونه ۲۵
۱.اريانا ۲۵
۲ـ يونان او باختر ۳۱
د يونان او باختري مدنيت ځانګړنې ۳۲
۳ . خراسان ۳۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴.افغانستان ۳۷
دافغانستان لغت ۳۹
دریم څپرکی ۴۲
دافغانستان سیاسي جغرافیه ۴۲
دافغانستان ځلورخواوې اوموقعیت ۴۲
دافغانستان جیوپولتیکي موقعیت ۴۴
دافغانستان جیوپولیټیکي ارزښت ۴۴
دافغانستان مطلقه موقعیت ۴۷
د افغانستان نسبې یا جغرافیایې موقعیت ۴۹
دافغانستان ستراتیژیک موقعیت ۵۰
دافغانستان طبیعي اوتوپوګرافیکي جوړښت ۵۴
د افغانستان تاریخي وضعې ته یوه لنډه کتنه ۵۸
څلورم څپرکی ۶۲
د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات ۶۲
دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرودوروکې ۶۲
دهېواد په سیاسي او ادارې ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا ۶۲
دسیاسي اداري تقسیماتو اهمیت ۶۸
داریانا اداري وېش ۶۸
دخراسان اداري وېش ۷۱
دمعاصر افغا نستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه ۷۲
پنځم څپرکی ۹۱
دحکومت درې ګونې قواوې ۹۱
مقننه قوه (ملي شورا) ۹۱
په افغانستان کې دملي شوراتاریخي پس منظر ۹۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاریخي بهیر ۱۱۰
په افغانستان کې تصویب شوي قوانین ۱۲۰
مقرري او اساسنامې ۱۲۰
اجرایه ځواک(حکومت) ۱۲۱
د جمهور رییس دندې او صلاحیتونه ۱۲۳
د افغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکیلات ۱۲۳
د امنیت سکتور ۱۲۴
د حکومت داري چارواکې د قانون د حاکمیت او د بشر د حقوقو سکتور ۱۲۴
د طبعي زېرمو او زیربناو سکتور ۱۲۵
د معارف سکتور ۱۲۵
د روغتیا سکتور ۱۲۵
د زراعت او کلیو پراختیا سکتور ۱۲۵
د اقتصادي ودې او خصوصي سکتور د پراختیا سکتور ۱۲۵
د ټولنیزو ملاتړ سکتور ۱۲۶
قضایي ځواک (محکمې) ۱۲۸
شپږم څپرکی ۱۳۷
د افغانستان سرحدي کرښې ۱۳۷
د سرحدونو ډولونه ۱۴۰
لرغوني افغانستان(آریانا) پولې (د ۷۰۰ تر ۲۰۰م ز پورې) ۱۴۵
دیونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۶تر ۲۲۷م ز) ۱۴۶
د خراسان پولې (د ۷۴۶ تر ۹۲۲ زېږدیز پورې) ۱۴۸
د هوتکیانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹م تر ۱۷۳۷ زېږدیز پورې) ۱۵۱
(د لوی افغانستان بنسټ ایښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې) ۱۵۲
د لوی افغانستان د پولو د نړېدو او بدلون بهیر ۱۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوسنۍ پولې ١٢٢
د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې ١٢٣
د افغانستان شمال ختیزې پولې ١٢۴
شمالي پولې ١٢٧
لویدیزې پولې ١٧١
د افغانستان ختیځ او جنوبي سرحد ١٧۵
د ډیورنډ د کرښې تاریخ ١٧٨
اووم څپرکی ١٨٢
د سیمې له هېوادونو سره دافغانستان سیاسي اړیکې ١٨٢
دافغانستان بهرنی سیاست ١٨٢
په لومړۍ نړیواله جګړه کې دافغانستان دریځ ١٨٦
ددوهم نړیوال جنګ په دوران کې دافغانستان دریځ ١٨٧
دافغا نستان او پاکستان سیاسي اړیکې ١٨٩
دافغانستان او ایران سیاسي اړیکې ١٩٢
دترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکې ١٩٨
دافغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې ٢٠٢
دچین او افغانستان سیاسي اړیکې ٢٠۴
دافغانستان او امریکا ستراتیژیکې اړیکې ٢٠٧
اتم څپرکی ٢٢٣
په افغانستان کې د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې ٢٢٣
دافغانستان په اړه دپاکستان دریځ ٢٢٣
د پاکستان سیاسي موخې او لاس وهنې ٢٢۵
د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل ٢٣١
د ایران سیاسي موخې ٢٣٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازبکستان سیاسي موخې ۲۳۷
دتاجکستان سیاسي موخې ۲۳۸
د چین سیاسي موخې ۲۴۰
د هند سیاسي موخې ۲۴۲
د روس سیاسي موخې ۲۴۳
نهم څپرکی ۲۴۶
دافغانستان خارجي سوداګري ۲۴۶
ګاونډیانو سره سوداګري ۲۵۰
لسم څپرکی ۲۵۳
د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې ۲۵۳
.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه: ۲۵۹
دپورتنیو فکتورونو دحل لارې چارې ۲۶۰
دافغانستان دسیاسي جغرافیې اصطلاحات ۲۶۲
اخځلیکونه ۲۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپارښت لیک

دا یو څرګند حقیقت دی چې زمونږ د ټولنې د موجوده عیني شرایطو په پام کې نېولو سره د یو علمي اثر لیکنه د علمي نویو، معتبرو او مرجع کتابونو او اثارو د نه شتون له امله څه ساده او اسان کار نه دی، د دې ستونزو سره سره محترم پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار) توانیدلی چې یو کتاب لوړو زده کړو د وزارت د نوي کرېکولم او درسي مفرداتو سره سم د (افغانستان سیاسي جغرافیه) تر سرلیک لاندې چې د دریم (ټولګي) په (شپږم) سمستر کې تدریس کیږي تکمیل، محصلینو ته د استفادې په برخه کې وړاندې کړي.

دغه کتاب چې د بېلابېلو موضوعاتو لرونکی دی په یوه مناسبه سریزه پیل وریسې اړوند موضوع پورې یو شمېر مختلف سرلیکونو ته ځای ورکړل شوی چې د مفرداتو په پام کې نېولو سره محصلینو ته ګټور او د هغوی د علمي پوهې د لوړاوي او ښه پوهاوي لپاره ډېر مهم او ضروري دی، په دې اثر کې لاندې موضوعاتو ته ځای ورکړل شوی دی:

لومړی څپرکی عمومي معلومات (سیاست، جغرافیه او د سیاسي جغرافیې پېژندنه)، دوهم څپرکی د افغانستان تاریخي نومونه، دریم څپرکی د افغانستان بېلابېل موقعیتونه، څلورم څپرکی په افغانستان کې د حکومت طرز او اداري تشکیلات، پنځم څپرکی د افغانستان درې ګونې قواوې، شپږم څپرکی د افغانستان سرحدي کرښې، اووم څپرکی د سیمې له هېوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې، اتم څپرکی په افغانستان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دګاونډيو هېوادونو سياسي موخې، نهم څپرکی دافغانستان بهرنۍ سوداګري، لسم څپرکی په افغانستان کې شته ستونزې او د حل لارې.

د پورته موضوعاتو برابرول او ليکل محصلين، مينه وال او لوستونکوته د برګټور او داثر په وروستۍ برخه کې يولړ مهم اصطلاحات او اخځليکونو ته ځای ورکړل شوی دی.ليکونکي داثر په ليکلو کې د برزيارويستلی،دليکوالۍ ټولو اصولو او معيارونوته يې دامکان ترحده پاملرنه کړې ،ژبه يې روانه، ساده او عام فهمه ده او داثر په ليکنه د موضوع ګانو تسلسل يې پوره په پام کې نيولی دی،اودموضوعاتو د ښه پوهاوي په خاطر داثر په مختلفواولازمو ځايونوکې مختلف جدولونو، انځورونواودموضوع په لمن ليکنوکې يې ماخذونوته ځای ورکړی دی.ددې خيرنيز اثرليکنه چې په پښتورسمي ژبه ترسره شوی يوعلمي او ګټور کاربولم، ليکونکي ته يې دلوی خالق له دربارڅخه دنورو بريا و غوښتونکی يم.

په درنښت

پوهنوال عزت الله خان

دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافيې څانګې دعلمي کادرغړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

الحمد الله رب السماوات والارض ورب العرش العظیم، والصلاة والسلام علی قائد المجاهدین وعلی اله واصحابه اجمعین.

امابعد: خوشحاله یم چې د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي یوه ځوان علمي کادر محترم پوهیالی فیاض ګل (مظلوم یار) علمي اثرمې د ترلاسه کړچې د خپل مسلک سره سم یې په زړه پورې موضوع (د افغانستان سیاسي جغرافیې) ترعنوان لاندې لیکلی دی، نوموړی اثر د عنوان له مخې د افغانستان سیاسي جغرافیې ته کتنه ده خو په منځ پانګه (محتوی) کې یو لړ تاریخي مسایل هم په برکې لري چې د سیاسي جغرافیې سره نژدې اړیکې لري. زه د نوموړي په زړه پورې اثر په هکله خپل نظر په لاندې توګه څرګندوم.

۱. محترم پوهیالی مظلوم یار چې د نیکو اخلاقو ژوندی نمونه ده، دغه علمي لیکنه او په علمي ډګر کې د هغه هلې ځلې د خپل مسلک سره د بې ساري مینې ښکارندویه ده او زما د همدې مدعا ثبوت لپاره همدومره کافي ده چې نوموړی اثر یې د ترفیع د اخېستلو څخه پرته د خدمت او مسلک سره د تړاو په غرض لیکلی دی.

۲ـ که محترم پوهیالی فیاض ګل د خپل مسکل او ځانګې سره په همدې څپانده جزبې او احساس سره پاتې شي، نو هغه ورځ لرې نه ده چې د هغه لیکنې د افغانستان د سیاسي جغرافیې څخه وراخوا د نړۍ په کچه د ولسونو او پرګنو په ګټه تمامه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ دنومورړي علمي اثریوه ځانګړنه داده چې دلیکنې دښه پوهېدو لپاره یې جدولونه، مختلف انځورونه او په لمن لمنلیک کې یې او همداشان دلیکنې په پایله کې د اخذلیکونو څخه یادونه کړې ترڅنګ یې مهم اوضروروي اصطلاحات هم په ښه توګه روښانه کړي، چې دلیکونکي دعلمي استعداد یوه ژوندۍ بېلګه ده.

۴ـ دپوهنځي اواړوندې څانګې څخه مې هېله داده چې نومورړی اثر دترفیع دنوروشرایطو په نظرکې نیولوسره دلیکونکي په راتلونکوترفیعاتوکې محاسبه کړي.

دمحترم پوهیالي فیاض ګل (مظلوم یار) دلازیاتوبریاوو په هېله

په درنښت

پوهاند دوکتور دل اقا(وقار)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقریظ

دا یو څرګند حقیقت دی چې د درسي کتاب شتون په تېره بیا په پوهنتونونو کې د درسي پروسې د ښه پرمخ بیولو لپاره اړین کار دی، که درسي کتاب نه وي نو استاد به اړوي چې خپل ډېر وخت د لکچرنوټونو په برابرولو تېر کړي، همدارنګه د درسي کتاب شتون چې د څانګې مفرداتو او علمي معیارونو سره سم لیکل شوی وي د استاد لپاره ښه اسانتیا، د محصل لپاره شتمنه پانګه، ځوانو استادانو سره لویه مرسته او د یو شمېر نورو لپاره غوره ماخذ کیدای شي. نو په پوهنتونونو کې د همدې جدي اړتیا له مخې د درسي کتاب لیکنه نه یوازې ښه ګام بلکې یوه سخته اړتیا ده. د یو علمي اثر لیکنه چې د عصر هر اړخیزو غوښتنو ته ځواب برابروي زمونږ د هېواد موجوده حالاتو په نظر کې نیولو سره ډېر ستونزمن کار دی.

د افغانستان سیاسي جغرافیې مضمون چې د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې د دریم ټولګي په شپږم سمستر په اونۍ کې (۲) کریډټه تدریس کیږي. د دې مضمون د تدریس لپاره په پښتو ژبه تر اوسه پورې داسې کوم درسي کتاب نه وو لیکل شوی چې د څانګې او محصلینو غوښتنو ته ځواب ووایې.

ما نوموړی درسي کتاب په غور سره ولوست چې د نوي مېتود سره سم لیکل شوی او د کتاب په لومړي څپرکي کې د جغرافیې د علم پېژندنه، سیاست، د سیاست تعریف او ماهیت، د سیاست او جغرافیې ترمنځ نه شلیدونکې اړیکې، سیاسي جغرافیه او د سیاسي جغرافیې د بحث وړ مسایل په ډېر غور او دقیقه توګه څېړل شوي. په دویم څپرکي کې د افغانستان تاریخي نومونه لکه: اریانا، یونان او باختر، خراسان، افغانستان او همدارنګه د افغان کلیمې په اړه رڼا اچول شوې ده. د اثر په دریم څپرکي کې د افغانستان په بېلا بېلو موقعیتونو لکه: د افغانستان مطلقه موقعیت، نسبي موقعیت، ستراتیژیک موقعیت، جیوپولیټیک موقعیت، طبیعي موقعیت او همداشان د افغانستان په تاریخي وضعې بحث شوی او په ورپسې څپرکو کې په بېلا بېلو دورو کې د افغانستان اداري او سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویش، دافغانستان سرحدي کربنې، د افغانستان درې ګونې قواوې، د افغانستان اساسي قانون، دسیموله هېوادونوسره دافغانستان سیاسي اړیکې، د افغانستان خارجي تجارت، په افغانستان کې بحران او د هغې حل لارې چارې او داسې نور دکریکولم اودرسي مفرداتو دپرله پسې والي له مخې په ډېردقیق اوعلمي ډول ترڅېړنې لاندې نیول شوي اوداثرپه وروستیو برخوکې اصطلاحاتواو ماخذونوته ځای ورکړل شوی دی. همدرانګه دکتاب په لیکنه کې دپښتودژبې ښې، مناسبې اوعام فهمه کلمې کارول شوي.

داکتاب به دښوونې اوروزنې پوهنځي دجغرافیې اوتاریخ څانګو د محصلینو ترڅنګ دحقوقو اوسیاسي علومو دمحصلینو ستونزې هم تر ډېره بریده پورې حل کړي.

دافغانستان سیاسي جغرافیه دغه درسي کتاب چې په پښتورسمي ژبه لیکل شوی دهېواددلوړوزده کړو په علمي موسسو کې یوګټورکاربولم. ددې اثر هر څپرکی دعلمي اواکاډمیکو معیارونو په پام کې نیولو تربېلابېلو سرلیکونو لاندې لیکل شوی اودښه پوهاوي په خاطرمختلف جدولونه اولازم انځورونه دکتاب دمتن په مناسبو ځایونوکې ځای پرځای شوي دي. نوموړي ته ددې اثردلیکلو مبارکي وړاندې کوم اوپه راتلونکې کې ورته په علمي چارو کې دلابریالیتوبونوهیله کوم.

په درنښت

پوهندوی ع، نبي(بصیرت)

دحقوقو او سیاسي علومو دپوهنځي علمي کدرغړی

اودنړیوالواړیکو دڅانګې امر

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیل خبري

الحمد لله رب العلمین والصلاة والسلام علي سید المرسلین وعلي اله واصحابه اجمعین وبعد !

له لوی او ښېونکي لایزال خدای څخه شکرګذار یم چې ماته یې دا توانایي راپه برخه کړه څو د خپل ملي وجیبې او هیوادني ارمانونو د پوره کولو په لور ګام پورته ترڅو دګرانو محصلینو، مسلک خاوندانو اوجغرافیې مینه والو دا اړتیا د پوره کولو په خاطر د افغانستان سیاسي جغرافیې ترسرلیک لاندې یو درسي ممد د ننګرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي د جغرافیې څانګې کریکولم او درسي مفرداتو سره سم، د لیکوالۍ د اصولو او علمي معیارونو په پام کې نیولو سره په پښتو رسمي ژبه چاپ ته اماده کړم.

ددې علمي اثر د لیکلو موخه داده څو محصلین او مینه وال د افغانستان سیاسي جغرافیې له موضوعاتو لکه:د د افغانستان تاریخي نومونه، د افغانستان سیاسي اواداري وېش، د افغانستان سرحدي کرښې ،د سیمې له هیوادونو سره د افغانستان سیاسي اړیکې ،په افغانستان کې د ګاونډیو هېوادونو موخې او داسې نورو مسایلو سره اشنایي او پیژندګلوی پیدا کړي، څو وکولای شي په کوم چاپیریال کې چې ژوند کوي د هغې په باره کې پوره او ګټور معلومات ترلاسه کړي. هیله لرم چې د یو درسي کتاب په څېر د پوهنتونونو، د ښوونکو د روزنې مرکزونو ، تجروبوي علومو مرکزونو، محصلینو او د مسلک خاوندانو لپاره لوړ او ګټور علمي معلومات ترلاسه کړي.

دلیکنې لپاره مې د موادو په راټولولو، ترتیب کولو، تحلیل او تجزیه کولو او باالاخره د عنوانونو په ټاکلو، د یو او بل سره د اړونده موضوعاتو ځای پرځای کولو، د جملاتو په ادبي او مناسب سکښت او آن د لمن لیکونو او اخځلیکونو په ترتیب کې، دټولو هغو علمي او منل شویو اصولو او قواعدو پیروي کړې، چې داوسني عصر دعلمي لیکنو سره برابر او نورو لیکوالانو په خپلو کتابونو او لارښود کتابونو کې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکتاب دمتن په منځ کې هڅه شوې ده چې دمنابعوذکروشي، دکتاب په پای کې ماخذونو يو ليکلړ راغلی دی چې له محصلينو سره د لازياتو معلوماتو د ترلاسه کولو په خاطرمرسته کولای شي.

د نوموړي ليکنې په بشپړولو کې مې ډېر ستونزې او مشکلات وګالل ځکه له علمي ليکنوسره مې اشنايي کمه وه نو ځکه مې موضوع په اړه سلا مشورو ته ډېر زياته اړتيا ليدل کېده ترڅو زماستونزو دحل لارې په موندلو کې له ماسره مرسته وکړي.

شک نشته چې هره انساني هڅه له نيمګړتياو خالي نه وي،زه هم پدې باوري يم چې زما دغه ليکنه به هم څه ناڅه تېروتنې ولري،خوبياهم زه له خپلو ټولو قدرمنو محصلينو څخه هيله کوم چې په راتلونکې کې دليکنې دلاښه والي په موخه خپل رغنده نظريات له ماسره شريک کړي،زه ژمن يم چې په خپل چاپ کې به ستاسې نيوکو اونظرياتو ته ځای ورکړم.

په پای کې لازم ګڼم چې د جغرافيې څانګې ټولو هغو استادانو ، دوستانو اود مسلک خاوندانو له مرستي او همکارۍ څخه د زړه له کومې مننه وکړم چې ماسره يې ددې کتاب د ليکلو په برخه کې ترسره کړي په تېره بيا له محترم پوهنوال عزت الله او له محترم پوهندوی کريم الله(بيدار)له مرستواو همکاريو څخه مننه کوم چې ددې کتاب د متن په اصلاح کې يې نه ستړې کيدونکې هلې ځلې کړې.ترڅنګ دښاغلي پوهنمل ولي الله (فاضل)څخه دزړه له کومې مننه کوم چې په ورين تندي يې زمادغه لېکنه وليدله اود پښتو متن او جمله بندي په سمون کې يې راسره مرسته وکړه له لوی او ښښونکي خدای څخه ورته اجرعظيم ، اوږد ژوند او په علمي چارو کې د لابريو غوښتونکی يم.

په درنښت

پوهيالی فياض ګل (مظلوم يار)

دننګرهارپوهنتون دښوونې اوروزنې پوهنځي استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

الحمد لله رب العلمين و الصلوة و السلام علي النبي الامين وعلي آله و اصحابه اجمعين اما بعد ،

د تاريخ او جغرافيې پوهانو افغانستان د اشغالګرو هېوادونو د تګ راتګ، ستراتيژيک پل ،دوربېنمولارې تقاطع ،دنړۍ بام ،د هند دروازه ،د اسلامي نړۍ دختيځې دروازې،د خنډ سيمه،د تمدنونو څلور لارې،دنړيوالې سوداګرۍ د لويې لارې او په پاى کې ځېنو د اسيا د زړه په نومونو سره نومولى دى.

افغانستان د(۵۴۵)م ز څخه تر(۱۸۱۵)زېږديز کلونو پورې د هندوستان په پراخه خاوره باندې د يرغلګرو د ځغل ډګر په نوم پېژندل کېده، په(۶ او ۷)زېږديز پيړيو کې د هندوستان ،د پارس ساساني هېواد ،د ماوراء النهر د هېوادونو ،چين او د عربو د بحيرې ترمنځ يې وجود درلود چې د وريښمو لويه لار ورڅخه تېريدله او د هند ، پارس ، چين ، ماوراء النهر،عراق،جزيرة العرب او د مصر تجارتي قافلو د تګ راتګ لار وه.

افغانستان د تاريخ په اوږدو کې د خپلو لوړو او ژورو له کبله تل د ځانګړي جيوپولېټيکي ارزښت څخه برخمن دى چې دغې ځانګړتيا د تاريخ په بېلابېلو پړاوونو کې دوينوډک کړکېچونه هم د ځانه سره لرلي دي،افغانستان په(۱۹ زېږديز)پيړۍ کې د روس او انګليس ترمنځ د سيالۍ له امله د سيمې د خنډ(د سيمې حايل) په نوم سوق الجيشي ځانګړى ارزښت پيدا کړ.

دې هېواد د(۱۸۱۵)زېږديز څخه تر(۱۹۸۹)زېږديز کلونو پورې په دې نوم چې د هند بحر تودو اوبو ته تر ټولو لنډه لار ده،د روسانو د حرص او طمعې ښکار وو، د سړې جګړې پر مهال د حساسې سيمې په نوم د پام وړ ګرځيدلى و چې د سوړ جنګ وروستنۍ جګړه د دې خاورې په کنډوالو او د مظلومو بچو په ککريو باندې ترسره شوه ، په دې جګړه کې که څه هم مجاهدين د خپل ولس په استازيتوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګيدل خو د تودو وينو لښتي پرته له دې چې د افغانستان خلک ورڅخه ګټه پورته کړي د نورو د ګټو دریاب ته توي شوې.

لويديځ چې د لومړۍ نړيوالي جګړې پر مهال د افغانستان ملاتړي و، د شوروي د رنګېدو او د سړې جګړې په پای ته رسيدو سره بې له دې چې د جګړه وهلي هېواد او ددې ويرژلي او په وينو لړلي ملت په وړاندې مسؤليت احساس کړي، خپل ټغر يې ټول کړ او ددې ستړې جګړې له امله په وينو او خاورو لړلو شهيدانو د مړو ترڅنګ تېر شول او افغانستان يې د سيمې واکمنۍ ته پرېښود. خو ډېر وخت لا نه ؤ تېر شوی چې چې په مرکزي اسيا کې د تېلو او ګازو د پراخو زېرمو موندلو افغانستان ته يو نوی جيوپولېټيکي ارزښت ورپه برخه کړ او د لويې لارې په نوم چې په نړۍ کې د(نړيوالې سوداګرۍ د دروازې) په نوم نومول شوی ، د پام وړ وګرځيد.

د افغانستان ستراتيژيک ارزښت تل ددې باعث شوی ترڅو دا هېواد د يرغلونو او خونړيو نښتو ډګر وګرځي او د تاريخ په هر پړاو کې د خپل حساس موقعيت ګران قيمت اداء کړي. هغه موقعيت چې دې هېواد د سترو سيمه ايزو ځواکمنو او له سيمې نه پرته د نورو ځواکمنو په سياليو کې لاسته راوړی دی، دغه مقام په لومړي قدم کې د انرژۍ له زېرمو څخه سرچينه نيسي.

که څه هم افغانستان فعلاً د تېلو او ګازو پراخه او پرېمانه زېرمې نه لري خو له دې امله چې د مرکزي آسيا د تېلو او ګازو له زېرمو څخه ډکو هېوادونو ته نږدې پروت دی، همدا راز منځني ختيځ ته د هغه نژديوالی، ترکمنستان ، دهند او چين د نيمې وچې پر لاره موقعيت، افغانستان د پاپلانستان زړه نومولی دی، افغانستان د مرکزي آسيا د ګاونډيتوب او د کسپين[۱] د تېلو بحيري په اورغورځوونکي خوله

[۱] د کسپين سمندرګی له عرب خليج او سايبيريا څخه وروسته د نړۍ په کچه د انرژۍ ستره سرچينه ګڼل کيږي ،د کسپين سمندرګي له جغرافيوي پلوه د اروپا او اسيا د پولو تر منځ پروت دی. ددې سمندرګي لويديځ لور ته روسيه او اذربايجان، شمال لور ته قزاقستان، ختيځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې موقعیت لري، هغه بحیره چې د دوو نورو بحرونو ترمنځ پرته ده چې یو بحر د تېلو او ګازو دی او په بل بحر کې اسلام لامبو وهي او د اسلام په څپو ځپانده دي.

افغانستان یو غرنی هېواد دی چې $\frac{1}{3}$ برخې څخه زیاته برخه یې د غرونو د لړیو پواسطه پوښل شوې ده. د غرونو دا لړۍ له یوې خوا د همالیا له غرونو[1] سره او له بلې خوا د لویدیځې اسیا د غرونو له لړیو سره اړیکې لري.
افغانستان د غرونو لړۍ په ځانګړې توګه د هغې مرکزي برخې چې له ختیځ څخه لویدیځ خواته امتداد لري او بالاخره د هریرود په حوزه کې پای ته رسیږي د هندوکش او د بابا د غره د شمالي او جنوبي برخو په منځ کې د اوبو د وېش برید ټاکي، لدې پرته مختلفې سیمې د افغانستان شمالي برخې په ځانګړې توګه د ترکستان او بدخشان سیمې د افغانستان د سویلي او سوېل ختیځو سیمو یانې کابل، ننګرهار، غزني او کندهار څخه بېلې کړې دي او د اړیکتیاو په لحاظ یې ستونزې پیدا کړې دي، په داسې حال کې چې نن ورځ د غه مشکلات د نقلیه وسایطو پرمخ د سالنګ[2] د سورنګ په کېندلو سره تر یوې کچې د ګټې په غرض له منځه تللي دي.

ته ترکمنستان او سویل ته ایران پراته دي. په ټولیز ډول کسپین سمندرګي ۱۴۳۰۰۰میل مربع ساحه نیولې ده.

[1] داسیايي غرونو یو سلسله ده چې لوړه څوکه یې مونت ایورست نومیږي چې ۸۸۴۸ متره لوړوالی لري تقریبا په هند ،نیپال پاکستاني کشمیر او داسې نورسیموکې موقعیت لري.

[2] سالنګ تونل دهندوکش په غرونو کې تیرشوی دسمندرله سطحې څخه ۳۳۶۰ متره لوړوالی لري داتونل ۲۷۷۲ متره اوږد۵، ۷متره سور او۱، ۷متره لوړوالی لري. ددې تونل دکیندلوکار د۱۳۳۲ لمریزکال دلنیدئ په میاشت کې پیل او په ۱۳۴۳ لمریزکال دوږي په میاشت کې پای ته ورسید.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان بري(وچ) اقليم لري، پدې هېواد کې د اوړي په وخت کې هوا ډېره توده او د ژمي په مهال ډېره سړه وي. په دغه هېواد کې کله ناکله ربړدلې (زلزلې) هم کېږي.

ددې هېواد په طبيعي شتمنيو کې مس، جست او اوسپنه د يادولو وړ عنصرونه دي، ددې ترڅنګ ارزښمني ډبرې او غمي لکه لاجورد، زمرود او لعل هم ددغه هېواد په سويلي برخو کې موندل کېږي. د نورو طبيعي شتمنيو تر څنګ نفت، ګاز او دتېلو موندل شوې زېرمې هم د يادولو وړ دي. که څه هم چې دغه زېرمې لا تر اوسه پورې نه دې راوتلي او په کار نه دي اچول شوي ښايي ددې سبب په افغانستان کې د روسانو يرغل او تر هغې وروسته په کورنۍ جګړه کې د هېواد ښکېل کېدنه وه خو بيا هم ددې هېواد لپاره همدا مهمه شتمني ده چې په راتلونکي کې د انرژۍ د لويو سرچينو په توګه را څرګند بدلای شي.

افغانستان په غرونو کې راګېرهېواد دی چې د اسيا دلوې وچې په څلورلارې کې پروت دی. دا هېواد د منځنۍ اسيا[1] يوه برخه ده، خو کله ناکله بيا په داسې سيمه کې څرګند شوی چې نه په منځني ختيځ او نه پر سويلي اسيا پورې تړلی دی، او دا پدې مانا چې دغه سيمه د منځني ختيځ او سويلي اسيا سره فرهنګي، ژبنيز، توکميز او جغرافيې اړيکې لري. دا هېواد په لويديځ کې له ايران سره، په سويل او ختيځ کې له پاکستان سره، په شمال ختيځ کې له چين سره او په شمال کې له تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره ګډې پولې لري.

[1] د ملګرو ملتو د يونسکو د سازمان د ټاکنې له مخې، په منځنۍ اسيا کې دا هېوادونه او سيمې شاملې دي، لکه مغولستان، لوېديز چين، پنجاب، شمالي هند او شمالي پاکستان، شمال ختيځ ايرن، افغانستان، د اسيايي روسيې سويلي سيمې، قرغزستان، تاجکستان، ازبکستان، ترکمنستان او قزاقستان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

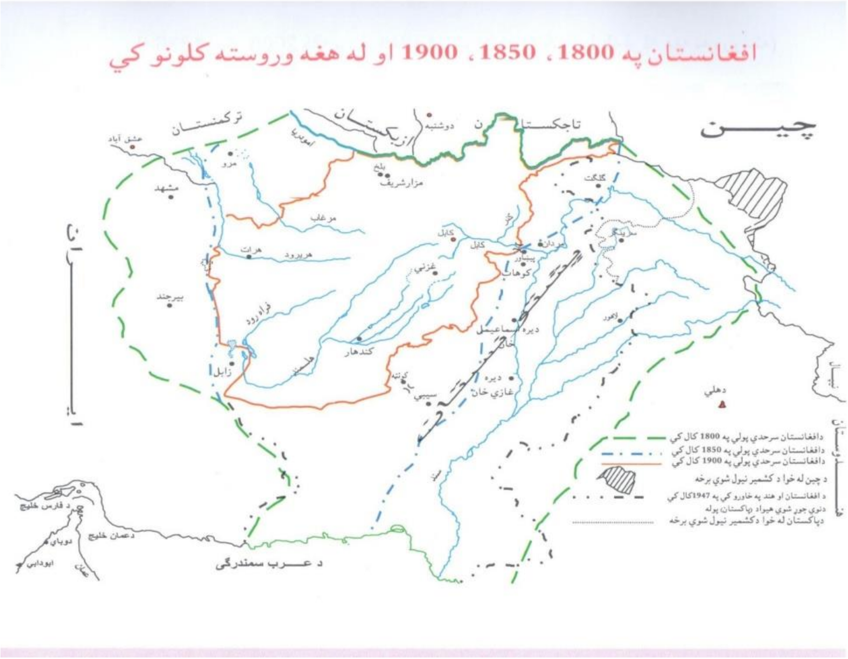

افغانستان يو ډېر لرغوني هېواد دی، د تاريخ له نظره دا يو لوی سوداګريز مرکز پاتې شوی او په همدې توګه په بېلابېلو وختونو کې د بېلابېلو قوتونو له خوا تر يرغل لاندې راغلی، لوټ او تالان شوی دی. د تاريخ په اوږدو کې دا سيمه دفارس، مقدونيانو، عربانو، مغولو، ترکانو، او يونانيانو لخوا نيول شوی. نوی افغانستان د لومړي ځل لپاره د افغان-انګليس دريم جګړې[1] وروسته په

---

۱ افغان انګليس ترمنځ درې جګړې پيښې شوي دي چې يې ۱۸۳۹م څخه پيل کيږي. د افغان انګليس لومړی جنګ دوهم د افغان انګليس د دوهم جنګ چې د ۱۸۷۸م څخه پيل کيږي او دريم يې د افغان انګليس دريم جنګ دی چې تر ۱۹۱۹م پوري دوام کوي په دې اړه زيات تفصيل د (انګريزي استعمار او افغانستان) د محترم اولس يار ليکنه، (د افغانستان او انګريز دوهمه جګړه) د ښاغلي پوهاند حسن کاکړ ليکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۱۹ز بېړ دیز) کال کې د یوه خپلواک هېواد په توګه هغه وخت راڅرګند شو کله چې بهرنیانو د افغانستان په چارو کې لاسوهنه پرېښوده. په دغه هېواد د روسیې د یرغل وروسته، په هېواد کې بد امني، خپلمنځي جګړې، د طالبانو واکمني او بیا وروسته د سپتمبر د یولسمې پېښې د امریکا یرغل د دغه هېواد تاریخ ویجاړ کړ. د دغو ناخوالو په پایله کې اوس افغانستان د بیا ودانېدو په لورې روان دی، دا یوه داسې هڅه ده چې د اوږدمهالې جګړې او د هغه ویجاړیو چې د کلونو کلونو وسله والو نښتو په نتیجه کې منځ ته راغلي ځواب وواېي او همدا نوی حکومت هم د ملت په یووالي او د هېواد د بیا جوړولو په درشل کې خپل ګامونه پورته کړي، خو لا تر اوسه پورې نه دی بریالی شوی چې په هېواد کې په بشپړه توګه امن او ورورګلوي راولي.

افغانستان د خورا ډېرو ستونزو سره مخامخ دی، د نړېدلي اقتصادي نظام نه رانیولې، د میلونونو مهاجرینو د بېرته ستنېدو پورې، د مخدره توکو قاچاق، د جنګسالارانو شته والی او په شته حکومت کې د بېلابېلو سیاسي ګوندونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخالفتونه، هغه ټول لاملونه دي چې د او سنی حکومت ورسره لاس او ګریوان دی او همدا ټولې ستونزې دي چې دیویشتمې پیړۍ د افغانستان څرګندونه کوي.
افغانستان یو بې جوړې منځنۍ-مرکزي سیمه ده چېرته چې اېروآسیایي تمدنونو[١] د یو بل سره معاملې کړي او ډېر ځله یې د یو بل سره جنګونه کړي او ډېر پخوا نه د تاریخ یو مهم ځای پاتې شوی. د تاریخ په بهیر کې د دغه سیمه چې اوس د افغانستان په نوم یادیږي، د بېلابېلو خلکو لخوا نیول شوی چې په دغو کې آریایان، لرغونی ایرانیان، هندوآریایان، یونانیان، ماوریان، کوشانیان، هپتالیان، عربان، مغول، ترکانو، انګرېزانو، روسانو او په دې تازه وختونو کې امریکایان هم شامل دي. ډېر لږ ځل داسې پېښ شوي چې داسېمه دې په بشپړه توګه د یوه توکم د واک لاندې راغلې وي. ډېرځله داسې هم پېښ شوي چې د افغانستان وطني وګړو د خپل د هېواد څلور خواپرتې سیمې دلاس لاندې کړي او خپله پاچایي یې جوړه کړې.
داسې ویل کېږي چې (۲۰۰۰ او ۱۲۰۰)م زکاله مخکې د هندو-اروپایي ژبې د کورنۍ خلکو چې آریایان نومېدل، اوسني افغانستان ته مخه کړه او په همدې سیمه کې مېشت شول، اودیوه ملت بنسټ یې کېښود .او ددې نوم مانا " "د آریایانو خاوره " "، ده. داسې هم ویل شوی چې د زردشتي دین[٢] په افغانستان کې د عیسی (ع) د راتګ نه مخکې د(۱۸۰۰ نه تر ۸۰۰)کالونو پورې په همدې سیمه کې زېږېدلی وي. لرغونې ژبه اوېستایې هم په همدې وختونو کې ددې سیمه ژبه وه. په همدې توګه ویل کېږي چې د لرغوني هندو-آریایې ویدي تمدن[٣] هم ددغه هېواد له

---

[١] هغه تمدنونه چې په اسیا او اروپا کې منځ ته راغلي دي.
[٢] زردشتي دین د نړۍ له سترو ادیانو څخه دی، چې د زردشت په وسیله(۱۲۰۰ کاله قبل المیلاد) د افغانستان په سویل لویدیځ کې بنسټ کېښودل شو.
[٣] ه افغانستان کې د اریا ئیانو تر ټولو لرغونې مدنیت د ویدي په نوم یادیږي. دا مدنیت څکه ویدي یادشوی، چې مالومات یې د هغو څلورو کتابونو څخه په لاس راغلي چې د ریګویدا ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختيځو سيمو سرچينه اخيستې خو پدې اړوند د لانورو څېړنو او پايلو اړتيا ليدل کيږي.

اتهرو ويدا ، ساما ويدا او ويجورو ويدا په نومونو يادېږي ، او ټولګه يې د ويدي سرودونو په نوم شهرت لري. د دې سرودونو پيل تر زېږديز دوه زره کاله وړاندو مهالونو پورې اړه لري چې په شفاهي ډول د اريا ئيانو له خوا را نقل شوي او وروسته په سانسکريت ژبه ليکل شويدي. په ريګويدا کې د هغو سيمو نومونه شته چې د اريا ئيانو تر واک او ځواک لاندې وه. د دې سيمو زياته شميره په اوسني افغانستان کې د تاريخي جغرافيا پوهانو له لخوا پيژندل شويدي. د بيلګې په توګه ،هريوا (هرات) هيراوتي (دهراوت) بلهيکه (بلخ) او نور يادولای شو . د سيمو پر نومونو سر بيره په ريګويدا کې د سندونو او غرونو نومنه هم راغلي چې بيلګه يې د منجوان د غره نوم دی، چې د اوسني نورستان او بدخشان ترمنځ پيژندل شوی دئ. په ويدي سرودونو کې د اريا ئي قبيلو په اړه زيات مالومات شته. د الينا په نوم قبيله ياده شوېده چې د اوسني الينګار او سپدنکي وه ، د بولان او سپدونکي يې د بهالانه په نوم ياد کړيدي. د پکتها نوم هم ډير ياد شوی چې د پښتون د کليمې پخوانی ډول دی. په ريګوېدا کې داسې توري هم شته چې په لږ بدلون اوس معمول دي ، د بيلګې په توګه کورنۍ يې د کولا (کهول) په نوم يادول ، د قبيلو مشر ته يې پتي ويل او د څو يو ځای شويو قبيلو مشر يې د ګرامه په نوم ياد کړيدئ ، چې د ګرام کليمه چې د ستر او لوی مانا لري اوس هم په زياتو نومونو لکه باګرام او نورو کې ليدل کيږي. د ويدي مدنيت پر مهال اريا ئيانو د چوپانۍ او کرهڼې له لارې خپلې اړتياوې پوره کولې. د حيواناتو د پوستکي به يې د تودو جامو او څپليو په جوړولو کې کار اخستې. د ښکلو خاورينو لوښو جوړول دود وه. ښکلې ګاڼې به يې جوړولې. د جنس په جنس راکړې ورکړې چارې يې هم زده کړې وې ، حيوانات به يې سره بدلول او هغه به يې د تبادلې لپاره بنسټ ګاڼه چې د پيسو په نوم به ياديدل. بيلا بيلې دانې غلې او د ښنلو خوندور بوټې يې هم پيژندل چې په ويدي سرودونو کې يې په وار وار يادونه شوېده. داسې بريښي چې د ويدي سرودونو ويل او په يادول د زماني پلوه ډير پخوا پيل شويدي. خو په سرودونو کې تر ټولو پخوانۍ يادې شوې پيښې په (۱۸۰۰) يو زرا ته سوه کاله د مخ تر ميلاد زماني پورې اړه لري. ويدي مدنيت په پرله پسې توګه تر (۱۰۰۰) زر کاله د مخه تر ميلاد دوام درلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی
(جغرافیه، سیاست او د سیاسي جغرافیې پېژندنه)

۱ـ دجغرافیې پېژندنه

جغرافیه د انګریزي ژبې د(Geography) معادله کلیمه ده چې یوناني ریښه لري. عربي بڼه یې (الجغرافیه) ده چې په پښتوکې یې موږ (جغرافیه) لیکو او په پارسي کې یې (جغرافی یا جغرافیا) لیکي. په انګریزي ژبه کې د Geo لفظ دځمکې، خاورې او کله کله خپله دجغرافیې په مانا هم کارېږي. همدا رنګه د Graphy لفظ دهنر، لیکلو، تشریح او ښودنې په مانا ده او د علم او پوهې مانا هم لېږدوي.

دبرناردوارینوس په نوم په (۱۸۸۳) زېږدیز کال یو جغرافیه پوه دجغرافیې دپېژندنې په اړه وایې: جغرافیه هغه پوهه ده چې په کې دځمکې ډول، دځمکې سطحې او برخې لوستل کېږي.

دفردریک راتزل په نوم (دنولسمې پېړۍ دویمه نیمایې) کې یو بل جغرافیه پوه وایې: جغرافیه دځمکې له سطحې او دهغه پدیدو څخه بحث کوي چې دځمکې له سطحې سره علمي اړیکې لري.

دریچارډهارتشون په نوم (۱۹۲۹) زېږدیز کال یو بل جغرافیه پوه وایې: جغرافیه دځمکې د سطحې دبدلېدونکو اړخونو استدلال، بدلون او توصیف کوي.

جغرافیه هغه علم دی چې مونږته زمونږدځمکې کره له بېلابېلو طبیعي او ناطبیعي بدلونونو او احوالو سره راپېژني. دبدلونونو لپاره دلایل په ګوته کوي او دطبیعي او غیرطبیعي بدلونونو او شرایطو ترمنځ خپلمنځي اړیکې پیدا کوي او لولي.[1]

جغرافیه پوه فزیکي نړۍ ارزوي او دسیمو ترمنځ اړیکې تحلیلوي، چې په دې ډول په بڼو او طبعیت یا دبشري ټولنو په څرنګوالي رڼا اچوي، په دې ډول جغرافیه دانسان او طبیعي چاپېریال ترمنځ متقابلې اړیکې تحلیل او ارزوي، په همدې ډول

[1] سیاسي جغرافیه ،دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۳-۴مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمه ایز تو پیرونه ارزوي او دهغوی لاملونه پیدا کوي. کله چې د سیمو ترمنځ دواټن اندازه رسمه کړي دهغوی ترمنځ اړیکې څېړي.

۲. سیاست

د سیاست تعریف او ماهیت

په انګریزي ژبه کې د سیاست هم مانه(انډول) لفظ Ploitics دی چې پوهان یې ریښه دیوناني ژبې له Polis کلیمې څخه اخېستل شوې ګڼي. په یوناني ژبه کې د Polis دښار ـ دولت یا City_State ماناورکوي. له دې لفظي پېژندنې څخه داسې معلومېږي چې د سیاست دانګلیسي ژبې همماناـ لفظ Politics په ښاراودولت پورې اړوندوچاروته ویل کېږي.[1]

د سیاست دبنسټونوپه اړه چې تر دې دمه کومې څېړنې شویدي، پوهانو یې بنسټونه لرغوني یونان د سقراط او افلاطون په کتابونو کې موندلي دي، دوی فکر کوي چې دیونان ښاري دولتونه دعملي سیاست ترټولو لومړني ډګرونه ول، دغه څېړنې زیاتره دلویدیځ والو نامسلمانو له خوا شویدي، چې دوی دخپلو څېړنو فکري او عقیدوي لید پربنسټ د سیاست لپاره بېلا بېل تعریفونه هم کړي دي. خو په مقابل کې یې مسلمانو پوهانو چې له خپلې ګروهې اولید سره سم د سیاست لفظ او مفهوم څنګه څېړلی اوکوم تعریف یې ورته کړیدی، هغه نه یوازې دلویدیځ والو پوهانو له تعریفونو څخه بېل دی، بلکې د مسلمانو پوهانو د تعریف له مخې د سیاست پوهنې یا سیاست بنسټ هم د لرغوني یونان څخه ډېر وړاندې ځي او هغه مهال ته رسیږي. کله چې څښتن تعالی(ج) پرښتو ته خپله اراده څرګنده کړه، چې غواړي انسان د ځمکې پرمخ خپل خلیفه وګرځوي په قاموسونو کې د خلیفه مانا نماینده او استازی، مشر او تنظیمونکی ښودل شویدی.

---

[1] سیاسي جغرافیه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۴مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسلمانانو پوهانو له آنده سیاست د اصلاح او ښایسته کولو په مانا دی، لدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) په خپله اراده کې د انسان لپاره د ځمکې د مخ د ښایسته کولو چاره غوره کړې وه، که څه هم پرښتو د څښتن تعالی د ارادې د ځرګندولو پر مهال خپل تشویش ښکاره کړاو الله تعالی ته یې عرض وکړ، چې تاسو پر ځمکه هغه څوک پیدا کوئ چې فساد به کوي او د خپلو هم جنسو وینې تو یوي، خو الله تعالی یې په ځواب کې وویل: زه چې پر څه شي پوهېږم تاسې پرې نه پوهیږئ. په تفسیرونو کې راغلي دي، چې د ځمکې پر مخ د انسانانو څخه وړاندې پېریانو ژوند کاوه، چې دوی په فساد ککړ او د یو بل وینې یې تویولې، چې د غه وضعیت د څښتن تعالی(ج) د ناخوښۍ سبب شو، همغه وو چې د ځمکې د ښکلا لپاره یې حضرت آدم(ع) پیدا کړ،نو مونږ له همدې ځایه ویلی شو چې څښتن تعالی(ج) د انسانانو پلار حضرت آدم(ع) ته د ځمکې د سیاست چارې د لومړي ځل لپاره وسپارلې او له همدغه ځایه د سیاست پیل وشو. کله چې حضرت آدم(ع) له جنت څخه ځمکې ته راغی او پر ځمکه باندې د تولد او تناسل سلسله شروع شوه. د حضرت آدم ع اولادونه د ځمکې پر مخ زیات او خپاره شول، له هغه مهاله دوروستي پیغمبر حضرت محمد(ص) تر بعثت پورې څښتن تعالی د ځمکې پر مخ د خپلو بندګانو د اصلاح او تنظیم چارې وخت په وخت خپلو پیغمبرانو ته سپارلې دي او هغوی به د خپلو وینا وو او عمل پو اسطه خلک ښو کارونو ته رابلل، د څښتن تعالی احکام به یې ورته رسول او د هغه ستاینې او عبادت ته به یې هڅول په اسلامي کتابونو کې راغلي دي، چې حضرت نوح(ع) خپل قوم ته(۹۵۰)کاله تبلیغ وکړ، چې هغوی اصلاح کړي او د الله تعالی احکام پرې و مني او له بد یو څخه یې وژغوري. کله چې په اومه زیږدیزه پېړۍ کې نړۍ او د نړۍ انسانان دوروستي پیغمبر حضرت محمد(ص) پر بعثت باندې نېکمرغه شول نو د پیغمبرۍ لړۍ تمامه شوه الله تعالی(ج) ته پېغام ورکړ چې ستاسې دین مې بشپړ کړ او خپل نعمتونه مې پرتاسې تمام کړل. مفسرین د دې آیت شریف معنا او تفسیر همدغه د پیغمبرۍ لړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پـای تـه رسـېدل بـولي چـې پرانسـانيت دالله(ج) لـه خواځخـه نعمـت واونورتمـام شو، دحضرت محمد(ص) څخه راوروسته دانسانانو ترمنځ دچارو تنظيم، دالهي احکامو تبليغ اوخلکوتـه درسولوچارې دهغودوارثينو(ديني عالمـانو غـاړې تـه ولويـدي). دحضـرت محمـد(ص) لـه وفـات څخـه وروسـته دهغـو دڅلـورو يـارانو دخلافت اواسلامي سياست، اسلامي حکومت والی، اسلامي عدالت، داسلامي ليد له مخې دانسانانو داصلاح کوونکي او دچاروله تنظيم ترټولو غوره بيلګې دي، ددوی په خلافت کې داوسني اصيل سياست ټول اړخونه اورنګونـه موجود ول، دنړيوالو اړيکولپاره يې اصول درلودل، وقف، صدقات، اوزکات پـه اسلامي ټولنو کې دخلکو دااقتصادي رشد لپاره دنړۍ ترټولو پرمختللي بنسټونه دي.لنډه داچې په اوسني سياست اوورپورې اړونده چاروکې هېڅ داسې مسله نشته چې اساس اوبنسټ يې داسلام په مبارک دين کې اودحضرت محمد(ص) اودهغه ديارانو په خلافتونو کې په عملي توګه شتون ونلري، دسياست دکلمې لغوي معنا اواصطلاحي تعريفونه داسلامي علماوو له نظره په لاندې ډول دي:

۱:- دسياست لغوي مانا:سياست دامارت په وزن(ساس، يسوس) د(قال، يقول) په وزن سره دمصدرصيغه ده، نودسياست مانا اصلاح کول اوښايسته کول دي اودهمدې لغوي مانا پر اساس دغه درياست اوحکومت دچارو لپاره په زياته توګه استعماليږي، داځکه چې درياست اوحکومت هدف هم دخلکودحالاتو اصلاح اوبهتروالی دی نو په منظمه توګه دحکومت اودرياست دچارو پرمخ بيولو ته سياست ويل کېږي. همدارنګه اسلامي پوهانو هم سياست ته مختلف تعريفونه کړيدي، چې په لاندې ډول دي:

ابن خلدون(رح) چې په(۸۰۸هـ ق)کال کې وفات شوی دی دسياست پـه هکلـه داسې ليکي: (فالسياسته والملک هي کفالته للخلق وخلافت الله فی العباد لتنفيذ احکامه فيهم) سياست اوحکومت دمخلوق دساتنې اودهغوی دګټوکفالت اوضمانت نوم دی اوداډول سياست د الله(ج) نيابت دی چې دهغه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بندګانو دهغه (عزوجل) احکام نافذ کړای شي، همدارنګه امام غزالي(رح) چې په(۵۰۵هـ ق)کال کې وفات شوی دی د سیاست په هکله داسې وایې(استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجي فی الدنیا والاخرته) یانې دالله دبندګانو اصلاح اوهغې لارې ته دهغې لاربنونه چې ددنیا اوآخرت دخلاصون یواځنۍ ذریعه ده سیاست ویل کېږي. په همدې توګه په بل ځای کې یې داسې تعریفوي(وهی التالف والااجتماع علی اسباب المعشیته وضبطها)یانې سیاست هغه تدبیر دی چې دژوندانه دوسایلو اودهغو په ګرد راګرد کې دافرادو اوټولنې ترمنځ دمحبت، یووالي اویوله بل سره دمرستې دپیدا کېدو وسیله ګرځي.ابن منظور افریقایې چې په (۷۱۱هـ ق) کال کې وفات شوی دی سیاست دارنګه تعریف کړیدي(والسیاست القیام علي الشی بما یصلحه والسیاسته في الساسس) یانې دیوشي داصلاح لپاره ملاتړل اوکلک دریدل دسیاست څخه عبارت دي چې دایو مدبرکار دی.امام راغب اصفهاني(رح) دسیاست په تعریف کې ددریو شیانو یادونه کړیده اودانساني فعالیتونو دارو ،مدار یې په دریو شیانو پورې مربوط بللی دی:

۱:- امارت الارض: یانې دځمکې پرمخ دساختماني اوتعمیراتي تمدن منځ ته راوړل.

۲:- مکارم الشریعته: یانې دښو اخلاقو اختیارول.

۳:- تنفیذ احکام الله: یانې دالله(ج) داحکامو نافذول.

امام ابوالحسن ماوردي چې په(۴۶۰ هـ ق)کال کې وفات شوی دی په لازیاتو صافو الفاظو کې یې دامطلب بیان کړی دی(الا امامته موضوعته في حراسته الدین والسیاسته الدنیا) یانې اسلامي حکومت یوډول قیادت دی چې ددین په

(c) ketabton.com: The Digital Library

حفاظت او د دنیا په سیاست بنا دی، د دین له حفاظت څخه وروسته په چارو کې برخه اخېستل په سیاست پورې موقوف دي. حضرت ابو الوفا ابن عقیل بغدادي (رح) چې په کال(۵۱۳هـ ق) کې وفات شوی دی وایي: سیاست د هغو تدبیرونو نوم دی چې د هغې پواسطه خلک له یو بل سره د اصلاح او مصلحت پر لور نږدې کوي، فساد او خرابي له منځه وړي. حضرت شاولی الله دهلوی (رح) وایي چې سیاست او حکمت د هغه فن نوم دی چې دیوهېواد دوګړو ترمنځ د ټولنیزو اړیکو د ټرنګوالي څخه بحث کوي. علامه ابو البقي حنفي(رح) سیاست داسې تعریفوي: هرهغه تګلاره چې په حال او راتلونکې کې د انسان د ښېګڼې او نېکمرغۍ ضمانت کوي سیاست نومېږي. ابن تمیمه(رح) وایي: حکومت یو امانت دی چې سیاست او عدل ساتل یې دنده ده.

د پورته تصریحاتو په بنسټ د سیاست مانا مکر، فریب، غولول، او جنګول ندي، بلکې سیاست د هغې پوهې نوم دی چې د خلکو ترمنځ وروروولي، مینه او محبت رامنځ ته کوي. حقیقي سیاست پوه هغه څوک دی چې د ښه نظم او تدبیر نه پرته بهترین مصلح او د اخلاقو ښه معلم هم وي. د پورتنیو تعریفاتو څخه داسې نتیجه په لاس راځي چې سیاست یو فن او پوهه ده چې د حکومت او ریاست نظم او نسق یې موضوع او مهمه دنده تشکیلوي. غرض او مقصد یې د مصالحو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړیکې او ارتباط د یوې قاعدې او قانون په توګه کنترول دی، مسلمانانو ترمودو مودو د سیاست او حکمت څراغ روښانه وساته او زموږ باور دی چې د نړۍ په اوسني سیاسي شعور کې چې د عمومیت او حکومت په قالب کې د اختیاراتو کوم قوت ښکاري په هغه کې د اسلام د سیاسي دورې پرلوی لاس دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامي پوهانو پرته غربي پوهان هم شته چې د سیاست په اړه یې نظریات ورکړي دي چې معاصر پوهان سیاست د قدرت ترلاسه کولو لپاره هلو ځلو او کوښښ ته وایي.

جرمني سیاستپوه ماکس ویبر(۱۸۶۳-۱۹۲۰) زیږدیز کلونو کې ویلي دي ((سیاست یانې په قدرت کې د ګډون کولو لپاره کوښښ یا هم پر قدرت د نفوذ درلودلو لپاره کوښښ، هغه که د دولت په منځ کې وي او که د سیاسي ډلو په منځ کې))

یادونو موړي پوه له انده هره هغه هڅه چې د قدرت ترلاسه کولو او یا هم پر قدرت د نفوذ یا اغیز درلودلو په خاطر ترسره کېږي له سیاست څخه عبارت دی.

یوبل جرمني سیاست پوه مورګانتا (۱۹۰۴-۱۹۸۰) زیږدیز کلونو کې ویلي دي: ((سیاست یوازې د قدرت لپاره مبارزه ده، نو د قدرت لوستنې ته سیاستپوهنه وایي)) د دې پوه پراند هر هغه مبارزه چې د قدرت لپاره وي سیاست دی، نوموړی وایي چې انساني ټولنه د قدرت پر سر له مبارزې څخه نه خالي کېږي او د قدرت لپاره مبارزه د انساني ټولنې خاصه ده. ارسطو هم ښایي انسان له همدې امله (سیاسي ژوی) ګڼلی وي چې د قدرت لپاره مبارزه یې په ختمه کې اغږلې ده، هغه بې سیاسته انسان ته بې خاصیته ښاري ویلای دی یانې هغه انسان چې په ښار یا ټولنه کې ژوند کوي او په یونه یوډول په سیاست کې دخیل نه وي، داسې دی چې ګواکې هغه د ټولنې یا ښار خاصیت او صفت نه لري.[2]

---

[1] سیاسي جغرافیه ،دپوهندوی کریم الله لیکنه،۲-۵مخونه

[2] کولای شي د سیاست په اړه زیات معلومات د(اسلام او سیاسي اندونه) لیکوال:مفتي محمد تقي عثماني،(پولیټیکل ساینس ته یوه کتنه).لیکوال محمد معصوم هوتک(.بین المللي سیاست ته یوه کتنه.)ژباړه محمد صدیق ظهیر(.تاریخ افکار سیاسي): لیکوال. دوکتور عنایت الله خلیل هدف. (اسلام و سیاست). لیکوال:استاد سیاف کتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جغرافیې سره د سیاست د علم اړیکه

د جغرافیې علم د بشري ژوند انه د طبیعي محیط څخه بحث کوي او څرنګه چې جغرافیه د ژوندانه محیط دی نو دیو هېواد جغرافیایي جوړښت په انساني خویونو، عاداتو، کلچر او سلوک باندې تاثیر لري، چې همدا انساني مواصفات په سیاست باندې ستره اغیزه لري. دلوړو غرونو او بې سرو پایانه درو او سیدونکي د استعمار په مقابل کې د کلک او پیاوړي دریځ خاوندان وي. چې زمونږ د ګران هېواد تاریخ او جغرافیه دواړه ددې حقیقت ښه ثبوت دی. دلوی سکندر څخه نیولې تر مغلو، فرنګیانو، شورویانو او نورو غربي وحشي یرغلګرو په مقابل کې زمونږ دغیور قوم نه ماتیدونکی مقاومت او مبارزه او د دښمن ته غاښن ماتوونکي ماتې ورکول د هغه جغرافیایي لورینې نتیجه ده چې لوی الله جل جلاله زمونږ پر ملت کړې ده.

دبلې خوا په پرله پسې ډول په افغانستان باندې د نړۍ د سترو یرغلګرو او اشغالګرو دیرغل لوی لامل هم ددې هېواد جیوپولیتیک اهمیت دی، چې د شرق په لوري د پرمختګ دروازه او د نړۍ د بام موقعیت هم دلویو عواملو د جملې څخه ګڼل کیږي. د خیبر دره، د هرمز تنګی، د طارق ابنا، د نړۍ بام او داسې نور هغه جغرافیایي موقعیتونه دي چې د نړۍ په سیاست کې یې ستر بدلونونه راوستي دي[1]

[1] د سیاسي افکارو تاریخ، د پوهندوی ع، بصیرت لیکنه: ۲۱-۲۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه دبشري جغرافیې یوه څانګه ده چې په جغرافیایې چاپېریال باندې د سیاست او قدرت له اغېزو څخه بحث کوي. او پر جغرافیایي چاپېریال د سیاسي پرېکړو اغېز ترڅېړنې لاندې نیسي. د نوموړي تعریف له نظره سیاسي جغرافیې دنده داده چې د ځمکې مخ پر محلي، ملي او سیمه ییزو بېلا بېلو برخوویشي.

- سیاسي جغرافیه د سیاسي تصمیمونو اغېزې په جغرافیایي چاپېریال باندې د څېړنې او پلټنې لاندې نیسي.
- د سیاسي جغرافیې ځانګړی رول محلي، ملي ،سیمه ایزه کچې د سیاسي فضا سازماندهي کول دي.
- سیاسي جغرافیه دفزیکي چاپېریال او د سیاست متقابلو اغېزو (تاثیرات) څخه بحث کوي.
- داخري تعریف له مخې د جغرافیې ځانګړی رول د سیاسي پدېدو ،دفضایې تحلیل او د سیاسي کړنلارو د پېژندنې څخه عبارت دی.
- سیاسي جغرافیه سیمه ایزتو پیرونه او سیاسي ورته والی دډېرو نورو جغرافیایي توپیرونو اوورته والیو سره څېړي.
- سیاسي جغرافیه د سیاسي قدرت نقش(رول)زېږونه په جغرافیایي چاپېریال کې څېړي.
- په سیاسي جغرافیه کې د انسان اغېزپه لاندې مواردوکې مطالعه کېږي لکه: موقعیتونه ،سرحدونه ،ملکونه ،ملتونه او منطقې.
- سیاسي جغرافیه د قدرت دصاحبانو د سیاسي تصمیمونو مطالعه(څېړنه)په جغرافیایي چاپېریال کې ده. لکه د مملکت سیاسي وېش او د جغرافیې پرمخ سیاسي سرحدونه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي جغرافیې موضوع: د سیاسي جغرافیه اصلي موضوع ملک (هېواد) دی ، سیاسي جغرافیه ، سیاسي پدېدې د یو هېواد په داخلي فضا کې څېړي. په سنتي ډول لاندې مفاهیم مطالعه کوي:

هېواد ، سرحد ، ملت ، حکومت او ځمکه.

د سیاسي جغرافیې قلمرو او ماهیت: سیاسي جغرافیه د انساني جغرافیې یوه څانګه ده چې د نني آخرین تعریف له مخې د سیاسي جغرافیې ځانګړی نقش د سیاسي پدېدو د فضا تحلیل او د سیاسي لرلیدونو پېژندنه ده.

هارتشورن (Hharthishorn) په (۱۹۵۴ زېږدیز) کال کې د سیاسي جغرافیې لومړنی او ټولو ته د منلو وړ لاندې منسجم تعریف وړاندې کړی.

(سیاسي جغرافیه منطقوي سیاسي توپیرونه او ورته والی او نور ډېری جغرافیایي توپیرونو او ورته والیو ترمنځ اړیکې څېړي). د سیستماتیکې (تدریجي) او تیوریکې (نظري) جغرافیې په پراخوالي سره نوي تعریف ته اړتیا لیدل کېدله د شپېتمې لسیزې په اوآخرو کې د تعریف او څرګندو تغیراتو په نتیجه کې دا علم بربنډ او پایدار شو.

جکسون د سیاسي جغرافیې اساسي پدېدو څېړنه په منطقه کې بولي. دوه تنه د جغرافیه پوهان د کوهن او رزنتال په نامه د نوې مېتودولوژي له مخې الګویې (نمونه) طرحه وړاندې کوي چې د انسان سیاسي نقش په ټولنه کې او د هغه اړیکې له ملک سره او همدارازد د غو اړیکو د حاصل نتیجې د سیاسي نظام په تشکیل کې رغنده ونډه لري. پدې الګو کې د انسان سیاسي نقش د سیاسي ایډیالوژي په صورت، سیاسي ساختار او اجرائیوي تصمیمونو کې ښودل شوی دی. سیاسي لرلیدونه د ټولنیزو قوتونه سره نه شلېدونکې اړیکې لري، ځکه همدا ټولنیز قوتونه د سیاسي بنسټونو ته شکل ورکوي او سیاسي جریانونه د همدې بنسټونو له مخې عمل کوي. په همدې بنسټ سیاسي نظام د ټولنیزو قوتونو ، سیاسي جریانونو او جغرافیایي فضا څخه جوړېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسي نظام هم پراخ طیف(ګروپ یا ډله)لري چې یو سریې کاملاً ارت او بل سریې تړلې نظامونه جوړوي. تقریباً ټول نظامونه خپل ځای دد غوارتو- تړلونظامونو په منځ کې لري.د سیاسي نظام اړیکې د ملک سره مستقیمې او پراخه دي.
دارت (خلاص) نظام محصول متقابله تړاو(وابستګي)ده مثلاً د سکونت کولو الګو (نمونه)،منابعو څخه دګټو پورته کولو تمرکزبنسټونه ،ورودي بندرونو پراخول اونړیوالو عدالتونو پیدا کول دارت نظام څرګندونه کوي.
د تړلي نظام هدف خود کفایي ده.د سکونت پراګنده الګو (غیرې مجتمع) او دمنابعو څخه په غیرې متمرکزاو پراخ ډول ګټه اخیستنه لیدل کیږي.پدې نظام کې رفاهي تسهیلات(سهولتونه) اوامکانات مرکزي بڼه لري اود نړیوالو عدالتونو او شعارونو ځای ملي عدالتونو ته ورکول کیږي .پدې اساس دارت او تړلي نظام په وړاندې مشترک لیداولرلید دهغو عدالتونو له کچې څخه اټکل کیدلی شي.
جغرافیایي سیاست د جغرافیایي عواملو داغیزو مطالعه د قدرت د صاحبانو په سیاسي تصمیم نیونه کې ده.لکه:دعوارضو ،جغرافیایي موقعیتونو اوطبیعي زیرمو نقش په هغو برنامه جوړونو کې چې سیاسي هدف پکې په مخ بیول کیږي.
جغرافیایي سیاست(جیو پولیټیک)د قدرتونو ترمنځ د همکاریو داړیکو اویادرقابت د مطالعې ته د هغو امکاناتو پربنسټ وایې چې د جغرافیایي چاپیریال اویا جغرافیایي شرایطو رامنځته کړي وي.چې په سنتي ډول د اطلاعاتو لیدلوروته او جغرافیایي تکنیکونو پر اساس دهیوادونو د خارجي سیاست مسائل څیړي، له بله پلوه دنړیوالو مسائلو په حوزه کې چې د جیو پولیټیک د مطالعاتو قلمروبلل کیږي په سنتي ډول د قدرت د مناسباتو په نړیواله سطحه جهاني قدرت ته درسیدولارې چارې اود قدرت دزیاتولو او ټینګولو څخه بحث او څیړنه کوي.
او سمهال چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونونه رامنځته شوي دي د جیو پولیټیک بحثونو ته یې زیاته تنوع ورکړېده اودا ځانګه نوې او تازه مفاهیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترڅېړنې لاندې نیسي.ددې مفاهیمو څېړنه دزمان اومکان په بسترکې دهېواددامورودادارې لړۍ سره توجیح زیاته مرسته کوي له همدې کبله ځینې خلک جیو پولېټیک دسیاسي جغرافیې مترادف مانا کوي اما په حقیقت کې دوی اصلي مانا دقدرت مندوهېوادونوپه منځ کې رقابت ته وايې اویا لوی قدرتونه دلوړوالي ترلاسه کول په کوچني بعد (اړخ،خوا) کې بولې، ولې په ستراتیژیک بحث کې جیوپولېټیک دخاورې دعرضې بشپړتیاد ساتنې په مانا اطلاق کېږي.

د سیاسي جغرافیې دبحث وړمسایل

سیاسي جغرافیه سیاسي پدېدې دیوهېوادپه داخلي فضاکې څېړي په سنتي ډول دلاندې مفاهیمو لرونکې وي لکه خاوره ،ملت ،حکومت اوسرحد.

نظردې ته چې یوهېواددسیاسي جغرافیې دمطالعاتوپه منځ کې ځای لري درې عواملو(ملت،حکومت اوخاورې) له اړیکي څخه هېوادتشکلیږي په همدې ډول ټول هغه موضوعات چې له دې مفاهیموسره اړیکي لري لکه دقومي مسایلودرېښو پیداکول دمهاجرتونوجریانات،دښاري نواحیودسیاسي قدرت تحلیل ،دهېواد په کچه دسیاسي قدرت فضایي تحلیل دهېوادتقسیمات اومکاني رقابتونه ،محلي دولت،دسیاسي قدرت تمرکزاوعدم تمرکز، د انتخاباتوجغرافیه داټول هغه مسایل دي چې په هېوادپورې تړلي دي چې نن ورځ په سیاسي جغرافیه کې دپاملرنې اوڅېړنې لاندې قرارمومي له بله پلوه دنړیوالومسایلوپه حوزه کې چې دجیوپولېټیک مطالعاتوقلمروبلل کېږي په سنتي ډول دقدرت دمناسباتوپه اړه په نړیواله کچه اوجهاني قدرت ته درسېدوټینګښت اودقدرت زیاتوالي څخه بحث اوڅېړنه صورت مومي اوس وخت چې په نړیوال سیاست کې کوم بدلونه منځته راغلی جیوپولېټیک مسایلوته یې نوې لاس ته راوړنې وربخښلي اودسیاسي جغرافیې داځانګه نوي او تازه مفاهیم تربحث لاندې نیسي. ددغومفاهیموڅېړنه دزمان اومکان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسترکې د هېواد دامورودداراییي سره توجیهي مرسته کوي چې په لاندې ډول دغو مفاهیموته اشاره کوو.
ملت: دانسانانو هغه ډلې ته ویل کېږي چې د شریک فرهنګ، نژاد، رسنیواو دیوې ژبې اویو واحد حکومت لرونکي او یاد واحد لرلو په هڅه کې وي.
حکومت: حکومت د سیاسي جغرافیه دیوه برخه ده مګرله یوه پلوه سیاسي جوړښت د جغرافیایي چاپېریال اداره کوي اوله بله پلوه دایو مفهوم دی چې د سیاست نقش اورول په جغرافیایي چاپېریال کې متمرکزکوي او سیاسي بڼه لري.
- حکومت شکل نیونه او اغېزې په چاپېریال باندې جغرافیایي بحث دی.
- د حکومت د ټېنګښت اعمال حقوقي بحث دی.
- د خاورې اداره د حکومت له پلوه په سیاسي علوموپورې تړلی بحث دی.
خاوره (سرزمین): خاوره دیوه هېواد افقي او فزیکي څېره ده، خاوره هم سیاسي مفهوم او هم جغرافیایي مفهوم بلل کېږي. څرنګه چې د ځمکې د جغرافیه څېره د سیاسي جلاوالي ښودونکې ده د سیاسي جریانونو له خوا سازمان ورکول کېږي هغه څه چې په مکان کې قرارنه لري هغه وجود هم نه لري. (ارسطو)
هېواد: د نړۍ نني هېوادونه په یو ځل ندي راغلي بلکې دا هېوادونه په ځېنو مواردو کې د پېړیو په ترڅ کې پراخوالی موندلی او منځته راغلي او په ځېنو مواردو کې ممکن هېوادونه د نورو هېوادونو په خوښه او غوښتنه په آنې ډول منځ ته راشي. مثلا: د البانیې هېواد په(۱۹۱۳ زېږدیز) کال کې د جهان په نقشه کې رابښکاره شو(منځ ته راغی)داځکه چې اروپایي قدرتونو، نه غوښتل د دغه مهمې سوق الجیشي منطقې باندې د کنترول په سرخپل منځ کې په شخړولاس پورې کړي.
دیو شمېرهېوادونو په اړه تصمیمونه د خارجي قدرتونولخوا دهغوی د استعماري ګټو د تامین په خاطر نیول کېږي لکه: فسطین، سوریه، عراق او کینیا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دهېوادتعریف:هېوادیوسیاسي واحددی اوددغوسیاسي واحدونومجموعه دنړۍ سیاسي نقشه تشیکلوي یوهېواددجوړښت له اړخه په دریو عناصروپورې تړلی دی.

۱. خاوره

۲.ملت

۳.حکومت

دحکومت له خوا دخاورې داداره کولومېکانیزم پراساس دملت اداره دغه درې عناصریوله بله سره پیوند (یوځای)کوي اوددغودرې عناصرودپیوندلوسره دهېوادمفهوم واقیعت مومي اودغوعناصروله ډلې څخه دهریوله منځه تلل دهېوادمفهوم ترسوال لاندې راولي.

په نړۍ کې دسیاسي جغرافیې بدلونونوته یوه کتنه

دسیاسي جغرافیې پیدا ایښت دیوې منسجمې انساني جغرافیې دیوې څانګې په توګه ددې پېړۍ له پدېدوڅخه ده.ولې داپه دې مانا نه ده چې پخوانیوفیلسوفانو اولویولیکوالانو دسیاست متقابلواغېزوته په هراړخیز شکل اوهم فزیکي چاپېریال کې کومه پاملرنه نه لرله،دهرودت،افلاطون،ارسطو ،فتسکیواوهیګل له لیکنوڅخه داسې معلومیږي چې لیکوالانو سیاسي جغرافیې لیدلوری له خبرتیا پرته داډول مستقله څانګه دانساني جغرافیې ترعنوان لاندې تحریرکړې ده.متقدمانوله منځه ارسطوپه ځانګړې توګه دیوایډیال دولت ته په شکل ورکولوسره دسیاسي جغرافیې ځینومفاهیموته ژورې پېښې پیداکړي هغه دیو ښارد پلازمېنه کېدولپاره یوډول شرطونه لازم ګڼل اودپوځ ترکیب اوسمندري ځواکونودسرحدونوڅرنګوالی،دډېری عواملوپه اړوند بحث کړی دی اوپه دې ټولوبحثونوکې دفزیکي چاپېریال ماهیت په ځانګړې ډول داوبواوهوا په عنوان یوتعین کوونکي عامل ته اشاره کړېده .دارسطوڅخه درې پېړۍ وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

استرابو یوناني جغرافیه پوه یو کتاب په (۱۷) ټوکونو کې لیکلی چې په واقعیت کې د هغه وخت د پېژندل شوي نړۍ ښخه یو ښکارنده توصیف ؤ.

په منځنیو پېړیو کې

په منځنیو پیړیو کې علم او پوهه په اروپا کې د مذهب تر سېوري لاندې راغله په داسې حال کې چې په اسلامي نړۍ کې جغرافیې د سوداګرو، تاریخ لیکونکو، سیلانیانو او مسلمانو فیلسوفانو په منځ کې رواج و موند. ابن خلدون یوه تن مسلمان مورخ فیلسوف او جامعه پېژندونکي یو له هغه لیکوالانو څخه وو چې داوږدو سفرونو څخه وروسته په ۱۴ پېړۍ په خپل کتاب کې د قبیلې او ښار په اړوند لیکنه کې د طبیعي چاپېریال په رول کې د غه واحدونو ته تعین کوونکو عواملو په توګه اشاره کړېده.

۱۹ پېړۍ په وروستیو کې کارل ریټر په برلین کې د دولت د پرمختګ نظریه د ابن خلدون له نظریې سره مشابې وبلله چې ۵ پېړۍ مخکې یې له ده څخه وړاندې کړې وه خو په دې توپیر سره چې دا نظریه یې د ژوندي موجود سره قابل د قیاس ګڼله په همدې دلیل دې نظریې ته Organism نظریه وایې.

په نوې دوره کې

په سیاسي جغرافیه کې بدلون د الماني فریدریک راتزل څخه پیل کېږي. راتزل په سیاسي جغرافیه کې د نویو مفاهیمو او مېتودولوژي پلار ګڼل کېږي. راتزل د سیاسي جغرافیې کتاب لومړنی کتاب دی چې تر همدې عنوان لاندې لیکل شوی دی. راتزل د جیوپولېټیک بنسټ ایښودونکی څخه شمېرل کېږي.

که څه هم راتزل په خپله ځان ته د غه اصطلاح نه ده کارولې، راتزل د هغه جغرافیه پوهانو له ډلې څخه دی چې په ټولنیزو ارونیزم باندې عقېده درلوده هغه په خپل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب کې دوه عوامل ته یانې وسعت (پراخوالی) او بل جغرافیایې موقعیت ته اشاره کړې ده د جیوپولېټیک د پرمختګ سره سم د سیاسي واحدونو په ځانګړې توګه د دولت د مطالعې باندې تمرکز دوره پیل کېږي او ترنن پورې د غه لړۍ روانه ده د ۲۰ پېړۍ د برو پیاوړو جغرافیه پوهانو د خپلو نظریاتو په وړاندې کولو سره د دولتونو د پیدا اېښت او بقا ثرنګوالی د دوی مطالعاتو په وړاندې بیولوکې رغنده رول لري د ۲۰ لسیزې په پیل کې د سیاسي جغرافیه کې د څو نویو لارو چارو پیدا اېښت د ذکر وړ دی د غه بدلونونه کولای شو په څلورو عمده برخو کې وڅېړو.

۱.د څېړنې وړ د موضوعاتو په مقیاس کې تغېر: پخوا سیاسي جغرافیه پوهانو په سنتي ډول په لوی مقیاس کې د مسایلو څېړل د دولت په سطحه په مستقله توګه په نړیواله کچه ترجیح ورکوله په داسې حال کې چې نن سل په سلو کې څېړنې په محلي سطحه او یا کوچني مقیاس کې صورت مومي.

۲. د څېړنې وړ مطالعې وړ موضوعاتو کې ځای پرځای والی.

۳.د نوې مېتودلوژي (تګلاره) پلي کول.

۴.نویو نظریو ته د پام وړ توجه..[1]

---

[1] د سیاسي جغرافیې په اړه کولای شئ زیات معلومات د (جغرافیه سیاسي) د پوهاند حمید الله امین لیکنه او (جغرافیې سیاسي جهان) د پوهاند عبد القدیر رویان لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم څپرکی
دافغانستان تاریخي نومونه

۱.اریانا

افغانستان په پخوازمانه کې داریانا په نوم یادیده، دغه نوم دهندو اروپایې دیوې قبیلې دنوم څخه اخستل شوی، چې البته نوموړې قبیله دنوروشاه وخوا نږدې قبیلو په پرتله ځان شریف ،بادار،داختیاراتوخاوند اودیادولو وړ صفتونو څښتنه وه.[۱]

اریانادافغانستان ډېرلرغونی نوم دی چې داویستا(له میلادڅخه زرکاله مخکې)

له وخته تر پېنځمې زبږدیزې پېړۍ پورې،دیونیم زرکلونو په ترڅ کې دغه هېوادته ورکړل شوی و، اریا و چې د (اریااوسیدونکي) مانايې ورکوله.په اویستاکې دغه نوم دایریانا په بڼه راغلی دی ،چې دهغه په وړاندې بیادتوریانانوم و ،یانې

[۱] دافغانستان جغرافیه ،دپوهاند محمد ظریف تنیوال لیکنه،۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

توریایي اریائیان چې له جیحون څخه پورې غاړه یې زوړ ژوند درلود. په هرحال د افغانستان همدغه نوم د ایریانا او اریانا نوم و، چې وروسته بیا د پارسه (فارس) په هېواد کې د لېږبدلون په راو ستلو سره د (ایران) په بڼه ومنل شو.[۱]

د هغې لویې جغرافیایې منطقې پخواني نوم چې اوسنی افغانستان پکې پروت دی په تاریخي اثارو کې د اریانا په نامه ثبت شوی دی او د ۵۰او ۷۰ درجو شرقي طول البلد او ۲۵ او ۳۵ درجو شمالي عرض البلد په منځ کې موقعیت لري.

د افغانستان لومړی نوم آریانا دی. مشهور مؤرخ ویلسن H.H.Wilson لیکي چې په پخوانیو ختونو کې افغانستان د هغه ځمکو څخه عبارت ؤ چې د هند او فارس تر منځ پراته وه، پخوانیو یونانیانو ورته اریانا Ariana په پخواني فارس کې ورته ایریا Airya یا ایریانا Airyana په سانسکرت کې ورته اریا Ariya او په زند کې د اریاویجو Eriveejo په نامه یاد شوی. دا کلیمه او د اریا Arya کلیمه د سانسګریت نه اخیستل شوې.

اریا د لوړ، د قدرور او ښاغلي په معنا راغلې او اریانا د لوړو خلکو ځای و. یونانیانو یوازې د سکندر او یا د هغه نه لږ وروسته دا کلیمه افغانستان ته استعمال کړې.

د اریانا نوم د ۱۰۰۰کال قبل المیلاد نه تر ۵۰۰ مېلادي کلونو پورې استعمالیده.

د اریایانو ژوند په زراعت ولاړ ؤ، دوخت پر مختللي خلک وو. کلاګانو یې برجونه درلودل او په برجونو بېراغونه رپیدل چې د دوی د دبدبې نماینده ګي یې کوله.

کله چې د اریایي ژبو نوم اخستل کېږي، په هغو سره مطلب کله هندو اروپایي (پیرسیک ـ لویدیځي، باختري ـ مرکزي باختر او هندي ختیځي) ژبې وي. او کله کله ورنه مطلب یوازې باختري او پیرسیک ژبې وي، چې په عنعنوي ډول د (ایراني ژبو) په نامه هم یادیږي. (ایراني ژبې) د غوګروپونوته ویل یوازې یوه اصطلاح ده، چې په علمي دلیل برابره خبره نه ده. یانې که پیرسیکو ژبوته (ایراني)

---

[۱] افغانستان د تاریخ په تګلوري کې، د میرغلام محمد غبار لیکنه ، د پوهاند دودیال ژباړه. ۹مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویل شي مجازلري، امابا ختري هیڅکله ایران ته نشي منسوبیدلای. ځکه نودغه ډله ژبې زه د (اریایې) په نامه یادوم او دریوا ړو ګروپو مجموعه (هندو اریایې) بولم.

اریایې مړې ژبې دادي: اویستا، منځنۍ پارسي، سوغدي، لرغوني خوارزمي، باختري، ساکې، میدي ژبه، سکېفي ژبه او پارتیاني ژبه[1]

د اریانا کلیمه داریایانو دټاټوبې له پاره استعمال شوې ده. اریایان سپین پوستي خلک وه چې د لوی مهاجرت (۲۰۰۰-۲۵۰۰) ق.م په شا او خوا کې یې د چین د شمال له د ښتو او منګولیا څخه د لویدیز او جنوب لویدیز په لور مهاجرت وکړ، لومړی د اکسوس په شمال کې په هغه ځای کې چې داریاویجه په نامه یادیده، ځای په ځای شول. ددوی شمېرد وخت په تېریدو سره زیات او دامو سیند جنوب ته را تېر شول چې له هغه ځایه یوې برخې د جنوب او جنوب ختیځ خوا ته د هند په لورې او بلې برخې د لویدیځ په لورې پارس او وړاندې د اروپا قارې ته مهاجرت وکړ.

دامو د سیند په جنوب کې د هندوکش په شمالي او جنوبي درو کې له مېشته کېدو وروسته د اریایانو لوی مدنیت او دولتونه جوړ شول. هغه لومړني اریایې دولتونه چې په تاریخ کې دهغوی په هکله څه ناڅه معلومات شته د پیشدادیانو، کیانیانو او اسپه کورنۍ دولتونه د یادیدو وړ دي چې د موجودیت وخت یې د (۲۰۰۰-۷۰۰ ق.م) تر منځ اټکل شوي دي.

په هرحال همدا ایریانا او یا اریانا نوم ؤ چې په راتلونکې کې په ډېر اندک توپیر سره د فارس په هېواد (ایران) تبدیل او قبول شو.

داریانا ښارونه عبارت دي له بلخ، کابل، کاپیسي، اوپیان، ارتکانا، بست، فراه، پروفتازیا، اراکوتس، ازولا یا وزولا، فوکلیس، نیسایا، نګار، هیلو، ناکې او بامیکان څخه دي.[2]

---

[1] دافغانستان ژبې او توکمونه، د سرمحقق دوست محمد دوست شینواري لیکنه، ۸-۹ مخونه

[2] اریانا، دکهزادلیکنه ژباړنه مشتري ۹۰-۱۱۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د میلاد څخه ۳۰۰۰ کاله وړاندې په اریانا کې (باختریانه) د نفوسو د زیاتوالي له امله دوه قبیلې د ماد او فارس پنوم لویدیځ خوا ته د نویو ځرځایونو او اوسېدو ځایونو د پیداکولو د پاره وخوځیدي.

په اوومه (۷) م ز پیړۍ کې د ماد قوم چې اریایي توکمه او اریایي ژبي ټبر وو. په اسوري ډبر لیکونو کې د دوی مرکز هګمتان، دهیرودوت په لیکنه کې اګماتان ،(همدان) و.د هیرودوت په وینا له(۷۰۱ م زکال څخه ۵۵۰ م ز)پورې څلور مادي پاچاهانو حکومت کړي دی.

۱- دیوکس ، Deiocas د هیاکو زوی (۷۰۸ -۷۵۵ م ز)

۲- فریا اورتس د دیوکس زوی. (۶۵۵- ۶۳۳ م ز)

۳- استیاګس ، Asteyages (اژدهاک)دهووخسشر زوی (۵۸۵ –۵۵۰ م ز) د ۳۵ کاله پاچاهۍ وروسته د ماددولت پای ته ورسېده ،اوځای یې هخامنشیانو ونیو ، هیرودوت په وینا د ماد دویم پاچا فرورتیش د ارین استوګنو ټولې ختیځې ځمکې د باختر او جیحون تر غاړو پورې نیولې وې.

د ماد پر پېر د اریایې خلکو یو ټبر چې پارسوا نومېده، له شمال څخه جنوب ته لاړ هغو ځمکو کې مېشت شول ، چې وروسته د همدغه ټبر د نامه له امله پارس وبلل شو.

د پارسي شپږو ټبرونو په منځ چې په ښار کې اوسېدل یو هم پارساګاد وه ، چې مشر یې هخامنش(۷۰۰- ۶۷۵ م ز) نومېده ، او د ده له پښته د هخامنشیانو په نامه پاچاهان وزیږیدل.

تاریخ پوهان د دې تابلو په جوړښت یوه خوله ندي،خو هغه څه چې ایران باستان ترتیب کړي ترنوروغوره ښکاري.

هخامنشي پاچاهانو له (۷۰۰ م ز)څخه د ایالتي امیرانو په توګه د مادي پاچاهانو تراداري لاندې په ایلام کې حکومت کاوه،او د ماد وروستي پاچا ستیاګس چې یو ناپوه سړی و ،خپله لور یې د ریم داریوش هخامنشي کمبوجیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکړې وه ،چې د هغې له نسه کوروش (سیروس) وزیږیده ، هغه د ستیاګس په ضد پاڅېده او له منځه یې یوړه ، په(۵۵۹ م ز)کې د یوې لوې شاهنشاهۍ بنسټ کېښود چې د ایران د فلات ټولې سیمې پکې راتللې.

که څه هم د کوروش د هخامنشي کورنۍ اووم پاچا و ،خو د دې کهاله لومړی لوی فاتح ګڼل کېږي،وروسته تر هغې چې لویدیځ خواته یې د مدیترانې ترغاړو پورې هېوادونه ونیول،د فارس ختیځ خوا ته یې مخه کړه، ګرګان،پرثوه(پارت) اریا(هریو ،هرات)چې پلازمېنه یې ارته کنه Artacana وه،زرنګه(درنګه ، درنګیانه) اوسنی سیستان داتماندروس(هیتومنت، هلمند) سیند په غاړه ، هاوروتیش(هرووتتې ،ا راکوزیه) ارغنداب ،دکوفن(کوبهه ،کابل) د سیند ناوه،داوپیري سیند (پارپامیزاد ، هندوکش) غرونه،دګندهارا ولایتونه(له ننګرها ترسند ترغاړې پورې)،باخترش (بکتریه ، بلخ)،سکاهومه ګاو (پامیر) تر غرونو پورې،اوهمدارنګه یې دامو اخوانه سوګودو (سغد) تر اورکسارتس (سیردریا)،د حینوه او (هوارزمه)اومرګیانا(مرو) ډاګونه او دښتونه له هخامنشي هېواد سره وتړل.کوروش په(۵۲۹ م ز)کال په یوه جګړه کې ووژل شو ،دریم کمبوجیه د ده په ځای کېښناست،دده فتوحات یې تعقیب کړل،چې د مړینې په وخت یې هېواد دلویاو پراخه هېوادونو څخه وو. داریوش ددې کورنۍ نهم پاچا(۵۲۲ م ز)دپلار وروسته په تخت کښېناست د یونان څخه تر هند پورې پدې لویه ساحه کې یې حکومت کاوه.

دراریوش په(۴۸۶ زیږدیز)کال کې مړ شو ،دهخامنشي واکمني د مدنیت او فرهنګ اثار په افغانستان کې هم پاتې شویدي.په پارس،شوش،مصر،اوالوند په غره او نورو ځایونو کې دداریوش ځینې لیکنې پاتې دي،چې په مصري، شوشي، او میخي لیکدود لیکل شوي وو.د دغو ډبرلیکنو څخه غوره لیکنې د پارس په نقش سېتم او بستون کې له داریوش څخه پاتې دي په هغې کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

داریوش د هغو هېوادونو نومونه لیکلي دي، چې د ده تر واکمنۍ لاندې وو ،هغه چې زمونږ د هېواد تاریخ پورې اړه لري دادي.
۱- پرتوه (خراسان او ګرګان)
۲- باخترش (بلخ)
۳ – سوغوده (سغد) او سنې سمرقند.
۴- کرمانیه (کرمان)
۵- ګدوزی (د افغانستان سویلي سیمې تر سمندر پورې.
۶- زرنګه (زرنج)
۷- هره یوه (هرات)
۸- او ارزامیه (خوارزم)
۹- ګرارن (کابل او پېښور)
۱۰ – هندوش (سیند)
۱۱- ته ته ګوش ،(د کوهاټ ، بنو او ختکو سیمې)
۱۲- سکه هو مه ورکه ،د پامیر خواشاه سیمې.
۱۳ – سکه تیګر خنوده (د تېره خوله خاوندان) ، ساکه یان.
۱۴ سکه تیه تر دریا (د سند خواته ساکیان.
۱۵ – هراورتیش ،(ارغنداب ، اراکوزیه)

د داریوش پراخه هېواد ۳۱ ولایتونه(ساتراپي)درلودل،په هغې کې ټول اوسنی افغانستان، پورتني ټول ولایتونه او څېرمه ځمکې شاملې وې. یوازې همدومره ویل کېدای شي چې له(۵۵۰ م ز)یانې د داریوش له راتلو څخه بیا تر(۳۳۱ م ز) پورې د هخامنشي شاهنشاهي د سکندر مقدوني په لاس له منځه تللي،داریانا خاوره ،د هخامنشي لوې شاهنشاهۍ یوه برخه وه،او ان د سند ه اخوا پنجاب یوه برخه هم ورپورې تړلې وه[1]

---

[1] دافغانستان لنډ تاریخ،دپوهاند عبدالحی حبیبي لیکنه. مخونه ۳۵-۳۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲.يونان او باختر

هغه وخت چې مقدوني سکندر په (۳۳۲ م ز) کې پردې خاوره يرغل وکړ، ددې هېواد په تاريخ کې يو بل خپرکی پرانستل شو، پدې مانا چې د سکندر د يرغل وروسته يو شمېر يونانيان پدې هېواد کې مېشت شول چې ددې خاورې د وګړو سره يې په فرهنګي، فکري او ټولنيزو حالاتو کې د پيوستون له امله دا پايله شوه چې يوناني وګړو ددې خاورې د اوسيدونکو سره يو ځای د يو نوي کلتور يا فرهنګ مدنيت بنسټ کېښود ،دا فرهنګ چې د دوه اريايې او يوناني تمدنونو او فرهنګونو څخه د اختلاط په پايله کې را پيدا شوی و د يونان او باختري تمدن (Greeco Bactrian)په نوم يې شهرت پيدا کړ چې پدې وخت کې دا خاوره د يونان باختري دولت يا باختري په نوم نومول شوې وه[1]

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کريم الله ليکنه، ۳۷مخ ددې موضوع په اړه نورمعلومات (افغانستان ترشاهنامه)ليکوال:ښاغلي احمد علي کهزاد ،(اريانا يا افغانستان)ليکوال: ښاغلي نجيب الله ،(اريانا)ليکوال:احمد علي کهزاد ،(لرغوني اريانا)ليکوال ښاغلي رحمت اريا ،(لرغوني اريايان)ليکوال:ښاغلي خيرمحمد ساد ليکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يونان او باختري مدنيت ځانګړنې

لرغوني افغانستان د زيات شمېر مورخينو او څېړونکو له نظره خورا ارزښتمن تاټوبى ګڼل شويدى. انګليسي نامتو مورخ تاينبي افغانستان دلرغونو مدنيتونو ديو ځاى کېدلو د ټاټوبي په نوم ياد کړى دى. جاپاني لرغونپوه ماوريز يوتوزي لرغوني افغانستان ته د سوداګرۍ او راکړې ورکړې څلور لارې نوم ورکړى دى. علامه حبيبي افغانستان په سيمه کې د لرغونو مدنيتونو د زانګو په نوم نومولى دى. په دې ترتيب نور القاب او عناوين هم د لرغوني افغانستان د ارزښت او وړتيا په اړه ياد شوي دي. د هغو لرغونو مدنيتونو له شمېره يو هم د يونان باختري مدنيت دى چې په افغانستان او سيمه کې د يوه نامتو تاريخي مدنيت په توګه پېژندل شويدى. يونان باختري مدنيت له اره د دو مدنيتونو ټولګه ده، دا دوه مدنيتونه چې يو يې د يونانيانو په وسيله د هغوى سر يو ځاى افغانستان او سيمې ته را رسيدلى مدنيت، او بل يې په باختر کې دځايي او سيدونکو مدنيت وو چې د لرغونو اريايې مدنيتونو پر بنسټ يې وده کړې وه. ددې دواړو مدنيتونو يو ځاى والي په سيمه او لرغوني افغانستان کې د نوي مدنيت بنسټ کېښېښود، چې په تاريخ کې د يونان – باختر مدنيت په نوم پېژندل شويدى.

يونانيانو په خپل هېواد کې دلوړو فکرونو او آندونو نامتو پړاونه يو په بل پسې تېر کړي و، چې يو پړاو يې د هيراکلت، افلاطون، بطليموس او نورو فيلسوفانو پړاو و، دا پړاو د يوناني امپراتورۍ سره يو ځاى وغوړېدي. د ودانيزو چارو بېلابېلې تجربې يې ازمويلي او کارولې وې، چې داريک، ايونيک او کورنتين بېلګو يې نړيوال نوم وګاټه د پژي جوړولو هنر د يونانيانو له لورې په خورا لوړ کيفيت پيل او او هغه ته يې پايښت ورکړ، ماير ن، پولي کليتوس، پيدياس او يو شمېر نور يې دپژي جوړولو هنر په برخه کې د شهرت لوړو پوړيو ته ورسيدل، او په دې ډول نورې مدني لاس ته راوړنې يې په خپل هېواد کې درلودې، يونانيانو دخپلو فتوحاتو سره يو ځاى خپل مدني لاس ته راوړنې هم د ځان سره تر واک لاندې سيمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لېږل چې ښېلګې يې په ټولو تر لاس لاندې سيمو او په ځانګړې توګه لرغوني افغانستان کې ښکارندې دي.

يوناني معمارانو د عسکر کوټونو لپاره داسې ځايونه غوره کول چې ددو يا درو لورو به د طبيعي موانعو په مرسته ساتل کېدل او يا يې د ساتنې شونتياوې درلودې، او يوه خوا به يې د خپلو ځواکونو په مټ ساتل. د ودانيو دا ډول د افغانستان په بېلا بېلو برخو کې ليدل کېږي، چې د بېلګې په توګه د ای خانم لرغونې سيمه چې د کوکچې او آمو سند په تقاطع کې ودانه شوې ده. د بګرام لرغونې سيمه يوه بله بېلګه ده چې د شتل او پنجشېر سيندونو د تقاطعو پرغاړو بيا جوړ شوې دی. ددې ترڅنګ په آی خانم کې کورنتين ډوله سرستونيو شتون د يوناني معماري صنعت اغېزه جوته وي. پژي جوړول د يوناني هنر يوه بله بېلګه ده چې په لرغوني افغانستان کې يې د افغاني هنرمندانو په مټ زياته وده وکړه. دا هنر د باميانو او نورو پژيو په شتون سره په ورستيو دورو کې د نړيوال فرهنګي ميراث په توګه پېژندل شوي دي. د يوناني ليکدود زياتې بېلګې د ډبرليکونو پر مخ زياتې ليدل کېږي چې هغه مهال د هېواد په بېلا بېلو برخو کې معمول و. دا ليکدود نه يوازې د لرغوني افغانستان د تاريخي پېښو په اړه ډاډمن اخڅونه دي، بلکې په افغانستان کې د يوناني علمي بهير د غوړېدلو استازيتوب هم کوي. د يوناني تمدن بېلا بېلې بېلګې چې ودانيو جوړولو په مېتودونو، د پژيو جوړولو په مهارتونو او د ليکدودونو په کارونو کې ليدل کېږي، د افغانانو په مټ يې په افغانستان او سيمه کې وده او پراختيا موندله، لومړی اولسونو دا نوښتونه ومنل او بيا يې په خپلو سيمو کې د تعميم او زياتولو لپاره کار او زيار وګاله. د همدې امله په يونان باختري دوره کې ټولې يوناني مدني لاس ته راوړنې يوناني پاتې نه شوې، په افغاني بڼه يې وده وکړه او د يوه ګډ مدنيت څېره يې پيدا کړل، چې په لرغوني تاريخ کې د يونان–باختر مدنيت په نوم پېژندل کېږي

. http://www.salaamtolana.org/fullstory.php?id=۳۴۴۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. خراسان

خراسان د دوو تورو مرکب دی چې "خور" د لمر او اسان د ځای مانا ورکوي. ښایي دا نوم په پارس کې د هغې سیمې لپاره کارول شوی چې د دې په ختیځ یا لمرخاته اړخ ته پراته وو.

د خراسان کلیمه چې د لمرخاته او ختیځ مانا لري وروسته تر دریمې زېږدیزې پېړۍ راپیدا شوا او له پینځمې زېږدیزې پېړۍ څخه ترنولسمې مسیحي پېړۍ پورې د یونیم زرکلونو په ترڅ کې د افغانستان نوم وو.[1]

د اتمې پېړۍ مورخ ابوالفدا الیکي: خر(خور) د لمر او (اسان) د یوه شي د ځای مانا ورکوي. یانې مطلع الشمس یا ختیځ. نورو عربي مورخینو هم د دې کلیمې په ژباړه کې د فارسي اصلي مانا مراعات کړې ده او په غالب ګومان د خراسان یا افغانستان هېوادې د ختیځ او ځینې افغاني پاچاهان یې هم د ختیځ د پاچاهانو په نامه یاد کړي دي.[2]

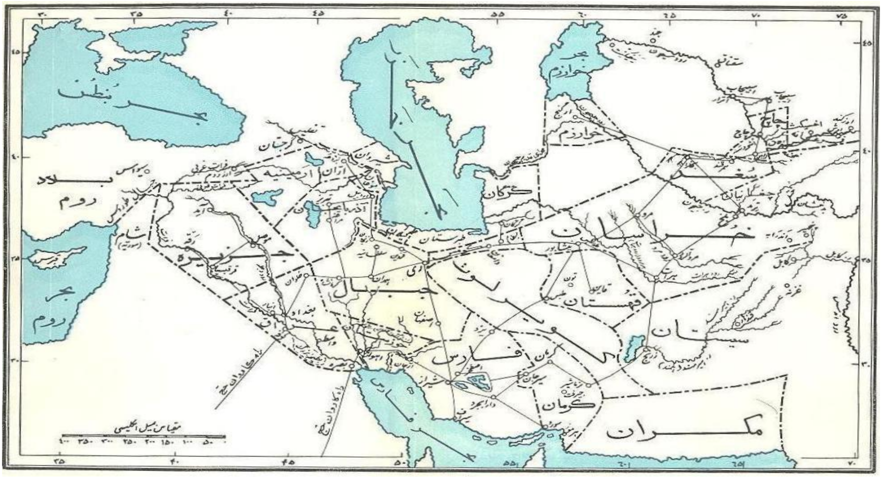

---

[1] افغانستان د تاریخ په تګلوري کې، د غبار لیکنه، ژباړه پوهاند دوديال. ۹ مخ

[2] خراسان، د میرغلام محمد غبار لیکمه، ژباړه، رحمت الله هوتک ۴ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس سلطنت په دریم مېلادي پېړۍ کې د خپلې خاورې شمال ختيځې برخې د خراسان په نوم يادولې.د سلطنت د پراخېدو او کمېدو سره سره د خراسان خاورې هم بدلون موندلو.د ترکمنستان،مروه ،د افغانستان فارياب، هرات او د ايران نيشا پوراو د طوس (مشهد) ښارونه به تل په خراسان کې شامل وو.هرات د خراسان د ملغلرې په نوم شهرت لرلو.

د اسلامي خلافت په اميه او عباسي دورو کې خراسان په څلورو برخو وېشلی و چې په تولو کې يو يو ښار مهم مرکز و. دا د نېشاپور ،مرو ،هرات او د بلخ ښارونه وو.

په وروستيو کې په خراسان کې د ايران سبزوار ،د ازبکستان ثمرقند او بخارا ،د تاجکستان ترميز او بلخ پکې شامل شول او دا به يې د لوی خراسان به نوم يادول. د(۱۴ او ۱۲ پېړۍ)تاريخونه وايي چې کندهار، زابل غزني او کابلستان د خراسان او د هندوستان تر منځ پراته ملکونه وو.

په شپاړسمې مېلادي پېړۍ کې مغلي بابر پخپلو يادښتونو کې ليکي چې د خراسان نه کومې تجارتي قافلې هندوستان ته روانېږي نو په کابل کې ضرور ايسارېږي. د غبار تاريخ وايي چې خراسان هغه و ،چې په ختيځ کې د بلخ په شمال کې او د مروې په جنوب کې سيستان نېشا پور او د هرات په لويديځ کې و. د خراسان لويه برخه اوس د افغانستان او د مرکزي اسيا ملکونو کې پاتې ده خو ايران دا نوم ځان سره وساتلو. اوس د دې يوه صوبه د خراسان په نوم يادېږي[1]

د خراسان کليمه په زړه پارسي کې د ختيځ يا ختيځو ملکونو په مانا استعمال شوې ده او د اسلامي دورې او له هغه نه مخکې مورخينو او ليکوالو په اثارو کې

۱[1]. تزک بابري- اردو ژباړه- رشيد اختر ندوي، ۸۲ مخ.

۲. جغرافيای تاريخی افغانستان- د ښاغلي پوهاند علامه عبد الحی حبيبي ليکنه- ۳۰۸ مخ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پارس ختيځې ځمکې ته و يل شوى چې په غالب گمان لومړنى استعمال يې د ايران د ساسانيانو د وخته شوى دى.

د خراسان نوم لومړى د افغانستان د شمال لويديزې يوې محدودې ساحې ته او وروسته بيا ټول افغانستان ته ويل شوى دى.

د تاريخ په هغه دوره کې چې دا جغرافيايي سيمه چې اوسنى افغانستان پکې پروت دى د خراسان په نامه ياديده، دا لاندې دولتونه او امپراطوري تېرې شوي دي:

۱- د خراساني ابو مسلم دولت(۷۴۲-۷۵۴ زېږديز)کلونوپورې پلازمېنه يې د مروي ښار

۲- د طاهريانو دولت(۱۸۲-۸۷۲ زېږديز)کلونوپورې پلازمېنه يې لومړى هرات،وروسته نېشاپور

۳ - د صفاريانو امپراطوري(۸۲۰-۹۱۰ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې زرنج

۴- د سامانيانو امپراطوري(۸۹۲-۹۹۹ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې لومړى بلخ بيا بخارا

۵- دغزنويانو امپراطوري(۹۲۲ - ۹۹۹زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې غزني

۶- د غوريانو امپراطوري (۱۱۴۸- ۱۲۱۴ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې غور

۷- دکرت د ملوکو سلطنت(۱۲۴۵-۱۳۱۸ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې هرات

۸- د هرات دتيموريانو امپراطوري(۱۴۰۴-۱۵۰۷ زېږديز) کلونوپورې پلازمېنه يې هرات

کله چې عربو په اوومه مېلادي پېړۍ کې لومړى ايران ونيو او بيا يې افغانستان ته مخه کړه، دعربې خلافت په جيوپولېتيکي وېش کې خراسان هغې سيمې ته ويل کېده چې د ايران اوسنى خراسان ايالت (استان خراسان) پکې پروت دى او وروسته بيا دا مفهوم وسيع او دختيځ لورې ته پراخ شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه شخړه او غلط فهمي دا خبره پېښوي چې له اتمې مېلادي پېړۍ را وروسته کوم خپلواک دولتونه چې په دې سیمه(خراسان) کې جوړشوي وه، هغه ټول خالص افغاني دولتونه وو چې موسسین یې هم افغانان و. د خراساني دولتونو لوید یځه ځمکه چې د ننني ایران زیاته برخه احتوا کوي په عربي خلافت پورې تړلې وه، مګر ایرانیان اوس دغه ټول افغاني(خراساني) دولتونه او امپراطورۍ خپلې بولې او نړۍ والو ته یې هم همدغسې ور معرفي کوي. مخصوصا لوید یز تاریخ پوهان د افغانستان د پخواني تاریخ په هکله چې د اریانا او خراسان په دورو پورې اړه لري یا هیڅ معلومات نه لري او یا یې معلومات غلط او ناقص دي. په دي نسبت له اتلسمې پېړۍ نه مخکې د افغانستا ن تاریخ معمولا یا هند یا ایران ته نسبت ور کول کېږي.[۱]

۴.افغانستان

غلام محمد غبار لیکي: د افغانستان کلیمه دلومړي ځل د پاره په دیارلسمه پېړۍ کې د هېواد ځېنو ختیځو ولایاتو ته ویل کېده چې په څوارلسمه پېړۍ کې د سلیمان دغره د شاوخوا سیمې او د هېواد شرقي علاقې په دې نامه یادیدلې، په شپاړسمه پېړۍ کې د کابل د ایالت جنوبي سیمې د افغانستان په نامه یادیدې او په اتلسمه پېړۍ کې له اباسینه تر کابله، له کشمیر او نورستانه تر قندهاره او ملتانه پورې د افغانانو ټاټوبی وو.

---

[۱] محترمو لوستونکو د خراسان په اړه زیات معلومات د(شناخت افغانستان)لیکوال:رسول پویان، (تاریخ رویدادهای سیاسي واقتصادي وروابط اجتماعي خراسان،افغانستان و کشورهای همردیف اسیایي)لیکوال:ښاغلي الحاج عبدالواحد سیدي،(بازشناسي افغانستان) لیکوال:ښاغلي عبدالواحد سیدي، (خراسان) لیکوال: میرغلامحمد غبار ژباړه: رحمت الله هوتک لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په غالب گمان دا کلیمه د لومړي ځل له پاره په(۱۲۴۰ زیږدیز). کال کې د هروي سیفي په تاریخ کې په دا سې ډول ذکرشوي وه:اولجایتو خطهٔ هرات را تا اقصا ي افغانستان و رود امو به ملک غیاث الدین کرت مفوض کرد.

(اولجایتو د ایران د ایلخانیانو پاچاو ملک غیاث الدین دافغانستان دکرت ملوکو د سلسلې پاچا وه چې کرتان په لومړي سرکې د ایلخانیانو باجګذا ره وه چې بیا همدغه ملک غیاث الدین خپله بشپړه خپلواکي اعلان کړه).

کله چې د اتلسمې پېړۍ په لومړۍ نیمايې کې افغانانو وکولی شو وروسته له دوو سوو کلونو تجزيې او درپه درۍ په خپله خاوره کې خپل ملي حاکمیت بېرته ژوندی کړي نو دانوم بیا ډېر عام شو. په هغه لیک چې د افغانستان ستر مشرلوی احمد شاه بابا یې د عثماني ترکیې امپراطوردریم مصطفي ته لېږي، هغه داسې عنوانوي " از طرف ایل جلیل افغان ".

د افغانستان رسمي نوم د افغانستان اسلامي جمهوریت چې د مرکزي اسیا په وچې پوري تړلی یو هېواددی داهېواد د مرکزي اسیا سره، سویل لویدیځې اسیا او منځني ختیځ ترمنځ فاصل حد دی چې پلازمېنه یې کابل دی. د افغانستان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سویل او ختیځ کې پاکستان په لویدیځ کې ایران، په شمال کې تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان او په شمال ختیځ کې چین سره ګډې پولې لري. د افغانستان خاوره دوربښمولار او انساني مهاجرتونو مرکزي نقطه ده لرغون پېژندونکي داسې شواهد وړاندې کوي چې له مېلاد څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا په دې خاوره کې انسانان مېشته وه ښاري تمدن په دې قلمرو کې ممکن ددوه څخه تردرې زره کاله پخوا له مېلاد څخه شروع شوي وي.

دافغانستان لغت

دافغانستان لغت له دووبرخو څخه(افغان او ستان)جوړ شوی دافغان لغت د پښتون یا پښتولپاره مستعارنوم دی چې دفارسي ژبولخوا دستان وروستاړي په واسطه ابداع شوی دی چې په فارسي ژبه کې ستان دځای یاخاورې مانا لري.

دافغانستان لغت دهېواد نوم په عنوان په (۱۳۰۲ل ل چې د ۱۹۲۳ زېږدیز)کال سره سمون خوري دامان الله خان په اساسي قانون کې تصویب شوی دی.

دافغان لغت په(۱۳۴۳ل ل ۱۹۶۴زېږدیز)کال کې دظاهرشاه په اساسي قانون کې په نوي او تازه تعریف سره تصویب شوی دی او دافغانستان هېواد دټولو تابعیت لرونکو وګړو په مانا کارول شوېده.

افغانستان دیوه هېواد او یوه ملت په توګه نوی تاریخ لري امادا خاوره دتاریخي قدامت له مخې دنړۍ دلرغونو هېوادونو له ډلې څخه شمېرل کېږي.

دنني افغانستان ټاټوبی چې دوربښمودلارې په مسیر کې دنړۍ دلویو تمدنونو پیوند ځای ګڼل کېږي دپېړیو په اوږدو کې دپرلپسې نویو قشرونو، هویتونو، فرهنګونو،باورونو دپېژند ګلوي سبب شوی دی.

دامهم او ستراتیژیک اوژیو پولېټیک موقعیت افغانستان ته دفرهنګونو او سترو تمدونونو (ایراني،یوناني ،بین النهریني او هندي) بډاینه زرپه برخه کړېده او د لرغوني فرهنګي میراث ځېره په دې هېواد کې ترسیموي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیوناني پیکرونو(بوتانو)اوبودایي ګندهارا څخه نیولې دبامیانوتردیوالي مغارو پورې بیا دمذهبي نقشونواو خوشنوېسي پورې چې د اسلامي لومړنیو ودانیو تـه یې ښکلاورکوله اودډېروپـه عصراونوروتاریخي دوروکې دافغانسـتان خلـک دنړۍ داديانوپه معرفي اوپراخوالي کې ځانګړې ځای اورول لري اوپـه سوداګرۍ او راکړه ورکړه کې هم دپام وړاوکله کله پـه اسیاکې دسیاسي اوفرهنګي مسایلو زانګوبلل کېږي لـه همدې کبلـه افغانسـتان دتاريخ پـه اوږدوکې دنړۍ نیوونکو اویرغلګروترېریدلاندې نیول شوی چې داوسمهال شخړې هم په دې ټاټوبي کې پـه دې امرګواهي کوي.امادافغانستان نوم دلومړي ځل لپاره پـه ۱۳ مېلادي پېړۍ کې ځېنوختیځوولایتونوتـه اطلاق کېده چې بیا پـه ۱۴ مـېلادي پېـړۍ کـې دتخت سلېمان علاقې اودهغه چاپېریال علاقې ته ویل کېده بیا پـه ۱۲ مېلادي پېړۍ کې دکابل سهیل ته دافغان هېوادترعنوان لاندې وغزېداوپه ۱۸ مېلادي کې دسیندله دریا څخه ترکابلستان اودکشمیراونورستان څخـه ترقندهاراوملتانـه دافغانانو مسـکن (ټاټوبی)وبلـل شو.وروسـته کلـه چـې داخـاوره دیـوه ابتـدائي سیاسـي حکومت پـه(۱۹۴۷ زېږدیز)کال کې دترک نادرافشار[1]څخه وروسته داحمدشاه دورانـي ترقیـادت لانـدې جوړشـو.خاندان سـالاري قـومي تفـوق طلبي، پـه دې هېوادخوملتیزه ټولنـه کې ځـای ونیوپـه دې ترتیب پـه دغـه ۲۵۰ کلنـۍ تـاریخي دوروکې ملي وحـدت اوملـي ګټـې دخانـداني، قبېلوي اوقـومي تميزونوقربـاني شـوی.قومي،ژبني اومنطقـوي تبعیزبـې عـدالتي او استبدادچې لـه همـدې خـود خواهیو اوتفوق طلبیوڅخه راپورتـه شوی ۀ دکلونوکلونو پـه اوږدوکې محسـوس اوښکارنده ۀ. اوهمدارنګه ددادول ملي ناسمون والي ته افغانستان دملي وحدت دښمنانو لخوا له بهرڅخه هم لمن وهل کېده اودطرفینودمغرضانه موخو تائید او ترغیـب صـورت نیـوه. دهېوادپـه اداري اوسیاسـي امـوروکې دټولوملیتونـو

---

[1] کولای شئ چې ددې موضوع په اړه زیات معلومات (دافشاري استبدادونو پرضد دافغانانو پاڅونونه) دښاغلي کاندیداکاډمیسن محمداعظم سیستاني کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مساویانه ګډون او د ملي مسئلې د حل په لاره کې مبارزه په هر وخت کې د ملي شخصیتونو او سیاسي رجالو لخوا صورت نیولی چې نن دیوې سالمې اندیښنې په شکل کې د ملي مسئلې د بنیادي حل په لاره کې سترا غېز لري.[۱]

[۱] کولای شئ د افغانستان د تاریخي نوموړنو په اړه زیات معلومات د (جغرافیه تاریخي افغانستان) د ښاغلي پوهاند عبدالحی حبیبي په کتاب کې وګورئ
همدارنګه د افغان کلیمې د لرغونتوب په اړه زیات معلومات (افغان او افغانستان) د پوهاند حبیبي لیکنه، (چګونه نام ایجاد به کشور افغانستان) د ښاغلي پروفیسور دوکتور لعل زاده، (پښتون، افغان، افغانستان) د ښاغلي پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ لیکنه، (د افغانستان لنډ تاریخ) د پوهاند حبیبي لیکنه، (افغانستان تاریخي) د پوهاند ډاکتر محمد حسین یمین لیکنه، (جغرافیاي تاریخي افغانستان) د میرغلام محمد غبار لیکنه (د افغانستان د تاریخي جغرافیې څرنګوال)، د شهسوار سنګروال لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم څپرکی

دافغانستان سیاسي جغرافیه

سیاسي جغرافیه دبشري علومو یوه څانګه ده چې په جغرافیایې چاپیریال کې په سیاست او قدرت باندې داغېزکولو او اغېزکولو موندلو څخه بحث کوي. او جغرافیایې چاپېریال باندې دتصمیمونو اغېزتر څېړنې او ګرویژنې لاندې نیسي د سیاسي جغرافیې ځانګړې رول یا نقش په ملي او سیمه ایزه او محلي کچې د سیاسي فضاء د سازمان ورکول دي او د سیاست او فزیکي چاپیریال له متقابلو اغېزو څخه بحث کوي.

افغانستان په تېرو دوو پېړیو دختیځو اولویدیځو امپراطوریو ترمنځ دحایل په توګه په رول کې پاتې شوی، ددې سیمې بېلدل له ایران څخه دافغانستان په نامه هېواد ددې موخې لپاره و چې دختیځ او لویدیځ ترمنځه یو ټینګ دیوال موجود دی ان تردې چې په شمال لویدیځه برخه کې دواخان تنګي یانې خیبر یې دافغانستان په توګه له دې لپاره ساتلی چې دهند (چې دانګلس تر استعمار لاندې ؤ) دمرکزي اسیا سره (چې دروسي تر استعمار لاندې ؤ) یو ه فاصله بېلتون رامنځ ته کړې اوس مهال چې دمنځنۍ اسیا له سرحدونو سره افغانستان نښتی دی او ددوی هېوادونو دطبعي زېرمو انتقال دافغانستان دخاورې له لارې ټولې ترې، دارنګه دایران سره دګاونډیتوب او دامریکا متحده ایلاتونو دهغه ایران سره دبدبېنې حالات او په افغانستان دمخدره توکودیو پردوه[۱] تولېد اودامریکې اوجورج بوش سره دسیاسي او نظامي دیپلاماسۍ کامیابي په یوه ویشتمه پېړۍ کې اراده دافغانستان دبیارغونې لپاره دنړیوالو محفلونو اوګاونډیو دولتونو پاملرنه راګرځولې ده.

دافغانستان څلورخواوې او موقعیت

افغانستان په شمالي نیمه کره کې واقع شوی اوپه وچې پورې تړلی هېواد دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په جنوبي اسیاکې یو هېواددی په شمال کې دجیحون (اباسیند) دریا داهېواد دمرکزي اسیا څخه جلاکوي، دسویل له خوا دبلوچستان پو اسطه دلویدیځ (غرب)سره وصل دی په ختیځ کې دسیند دریا (دګلګیت څخه دهند تربحره) افغانستان له هندوستان، (هند او پاکستان)څخه جلاکوي، دلویدیځ له لورې دایران دهېواد ، دبلوچستان، سیستان اوخراسان ولایتونوپه واسطه له دغه هېوادسره وصل او دشمال ختیځ له لورې دچین سره نښلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان جیوپولتیکي موقعیت

افغانستان (۶۵۲۲۲۵) کیلو متره مربع پراخوالي په لرلو سره په وچې پورې تړلی او په جنوبي اسیا کې قرار لري او د منځني ختیځ له هېوادونو څخه شمېرل کېږي د افغانستان منځنۍ خاوره د سترې لوې اریانه او تاریخي خراسان په لحاظ د خپل جغرافیایي جیوپولتیک موقعیت له مخې فرهنګ سوداګرې د منځني اسیا د پراخو د مهاجرتونو او د نړۍ د تسخیر او یرغلونو په مهمه څلور لارې کې پروت او ستر اهمیت لري د دې تاتوبې جیوپولتیک جوړښت دوربنمود سوداګرې په سرلارې کې دی ځکه د تیانشان او همالیا د غرونو لارې ستونزمنې دي نو په ختیځ کې د منځني اسیا د هندوستان ترنیم قارې پورې او د ایران او د مدیتراني حوزه ترچین پورې او د روسیا د چین ختیځو ملکونو تر بریده پورې ترټولو لنډه لار تشکیلوی.

د افغانستان جیوپولیټیکي ارزښت

افغانستان د اسیا په جنوب کې پروت یو غرنی هېواد دی، چې تل یې د خپل مهم ستراتېژیک دریځ له امله د پردو نیواګرو د رانه ګوزارونه په ځان زغملي دي.

افغانستان د مرکزي آسیا هېوادونو، د هند نیمه لوېې وچې او منځني ختیځ هېوادونو سره د نښلوونکي پول په توګه خورا ارزښتناکه سیمه ده، چې په بېلا بېلو وختونو کې د وخت پراختیاغوښتونکو یرغلګرو د اخاوره د خپلو سیاسي او ستراتیژیکو اهدافو د لاسته راوړلو په موخه دیوې وسیلې په توګه کارولې ده.

افغانستان د دنګو غرونو، ځپانده سیندونو، بډایه کلتور، لرغوني تاریخ، مېړنیو خلکو او هم د وخت زبرځواکو هېوادونو لپاره هدیره او د اجل د کندې تاتوبی پېژندل شوی دی.

هغه مهال چې د هند سمندري لار نه وه کشف شوې، نو افغانستان د وخت لویو امپراتوریو لپاره یوازینۍ اجباري معبر (لېږدوونکې لار) وه، چې دا هېواد یې دیوې وسیلې په توګه کاروه، خوزمونږ مېړني ولس د هر زبرځواک پروړاندې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرولړوامکاناتودپردیوظلم اوزیاتي هېڅ ندي زغملي اودوخت سترځواکونه لکه: چنګېزیان، صفویان[1]، اسکندریان، انګلیسان او روسان په ګونډو او را ځملولي دي، که څه هم دتاریخ په اوږدو افغانستان صفر ځواک هېواد پېژندل شوی خو تل یې زبرځواک هېوادونه ځانته سلامي کړي دي اوتور مخ یې لدې خاورې شړلي دي، افغانستان هغه مهال نړیوال پام ځانته راوګرځاوه، کله چې په اتلسمه پېړۍ کې انګلیسانو پر هندوستان خپلې ښکېلاګرې منګولې ښخې کړې نو افغانستان ته یې هم لاس راوغځاوه، چې دې کار افغانستان له ډېرو بدو توپاني څپو سره مخامخ کړ[2].

کله چې احمد شاه بابا دپاني پت په جګړه کې سکانو ته حیرانوونکې ماتې ورکړه ،نوانګلیسانو ته داویره پیدا شوه چې افغانستان په سیمه کې یو ستر ځواک دی.

دامهال انګریزانولا هند بشپړه توګه نه و اشغال کړی،خو وروسته کله چې د احمد شاه بابا لمسی شاه زمان ،دهند پرلورې د وړپورته کېدو تصمیم ونیو ، نوانګلېسانو ته داویره ورپیدا شوه چې ګواکې هندوستان چې ددوی لپاره یې زیات ارزښت درلود له لاسه ورنکړي،نوانګرېزانو دهند دخوندي ساتلو په موخه چټک ګامونه پورته کړل ترڅو خپل مستعمره هېواد(هند)له هر راز تېري څخه وژغوري،همدا لامل و چې شاه زمان یې په کورنیو جګړو اخته کړ او دنوموړي پلان یې شنډ کړ.

په اتلسمې پېړۍ کې روسانو هم غوښتل چې دافغانستان له لارې هند ونیسي، ځکه پرته له افغانستان څخه روسیې ته بله لاره نه وه چې هند ته وردننه شي.

---

[1] دصفویانو ددولت په ضد پاڅون د(دکندهارپاڅون اودایران صفوي دولت ړنګیدل)دښاغلي کاندیداکاډمیسن محمداعظم سیستاني لیکنه وګورئ

[2] کولای شئ چې په افغانستان دخارجیانو یرغلونو په اړه زیات معلومات د(افغانستان دیرغلونو په لار)نومې کتاب چې ښاغلي پوهاند دوکتور خیرمحمد ماموند لیکلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په تاريخ کې د دې هېواد مهمې ستراتيژيکې سيمې، چې حساس جيوپوليټکي جوړښت لري او تل يې نړيوال پام ځانته اړولی دی هغه هرات، غزني او د کابل ولايتونه دي چې دوخت لوی ځواکونو ورته د حرص سترګې کړې وې او دا ولايتونه د هند د دروازو په نوم ياد شوي دي، همدارنګه د فارس امپراطور نادر افشار د هرات په باره کې وايي:

(هرات د داسې يوې توري حيثيت لري، چې د هرچا لاس ته ورغله نو د هند نيمه لويه وچې په ډېرې اسانۍ سره نيولی شي.)

همدارنګه انګليسانو هم هرات د هندوستان کلي بلله او ډېر کوښښ يې کاوه چې په هرډول وي هرات په خپله ولکه کې راولي، همدارنګه ځېنو انګليسي پوځي ماهرينو هم دا باور درلود، که چېرې هرات د روسيې او يا کوم بل هېواد لاس ته ورغی نو پرته له کوم مقاومت څخه به لدې ځايه هند په ډېرې اسانۍ سره ونيسي .همدا لامل وچې انګرېزانو په افغانستان درې ځله ناکامه يرغلونه وکړل چې ماتې يې وخوړلې.

دا تلسمې پېړۍ په وروستيو کې يانې په (۱۷۸۹ زېږديز) کال، کله چې د فرانسې لوی انقلاب بريالی شو، نو انګليسانو ته داويره پيدا شوه، هسې نه چې فرانسويان به د دې انقلاب د بريا پرمټ له دوی څخه هندوستان ونيسي.

د همدې احتمالي خطرونو په موخه انګريزانو د پرمختګ(فارورډ پاليسی)له مخې مخ په افغانستان راځغاستل ،ترڅو پرهند د روسيې د احتمالي يرغل مخه ونيسي، د انګليس پوځي ماهرينو دا ټينګار کاوه چې د هندوکش د غرو لمنې بايد ديوه ټينګ سنګر په توګه عيار شي او پدې توګه به د روسيې د خطر مخه ونيول شي، ځکه افغانستان د انګرېزانو لپاره د خطر لوی ټکی و.

په نولسمه پېړۍ کې په مرکزي آسيا کې ستره لوبه پيل شوه، چې د دې سترې لوبې عمده لوبغاړي انګليس او روس و، او د دې لوبې اصلي محراق افغانستان و، دې لوبې هله زور واخيست کله چې د امير شېرعلي خان د واکمنۍ پرمهال د جنوب له

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوري انګرېزانو د سلیمان غرونه شاوخوا سنګرونه ونیول او د شمال له لوري روسانو دآمو سیند شاوخوا سیمو کې ځای پرځای شول، دا لوی توپان چې پر افغانستان را الوتی و، کابو شپږ لسیزې یې دا هېواد دورانوونکو ځپو قرباني کړ. روسانو داسې انګېرله، چې که انګلیسان دهندوکش غرو په لمنو کې سنګرونه ونیسي نو دا کار به په مرکزي آسیا کې ددوی دنفوذ مخه ونیسي او هم به یې ځینې ګټې له لاسه ووځي.
انګرېزانو هم داسې فکر کاوه، هسې نه چې روسان دآمو له سیند څخه راتېر شي او دهندوکش درې به یې ګوتو ته ورشي او له هغه ځایه بیا په اسانۍ سره هند لاندې کړي. دنولسمې پېړۍ په نیمایې کې، کله چې روسانو د شمال له لورې دآمو سیند شاوخوا سیمې لاندې کړې، او انګرېزانو هم دجنوب له لورې د سلیمان دروشاوخوا دېره شول، نو داسې باورکېده چې ددواړو لورو به یوه خونړۍ جګړه وشي، خو بالاخره ددواړو هېوادونو ترمنځ له اوږدو خبرواترو وروسته پدې سلا وشوه، چې باید ددواړو زبرځواکونو دنفوذ دسیمو ترمنځ یو بفر (حایل) یا خنثی سیمه وي، چې بالاخره ددواړو امپرطوریو ترمنځ افغانستان دبفر په توګه وټاکل شو او په مرکزي آسیا کې دالوبه پای ته ورسېده. دانګلیسانو او روسانو ترمنځ افغانستان دبفر په توګه ټاکل یو ډېر شوم امر و، نه یوازې دا چې دې هېواد خپل طبیعي سرحدونه دانګلیسانو او روسانو په لویه لوبه کې له لاسه ورکړل، بلکې له مادي او اقتصادي پلوه یې هم ددې هېواد دپرمختګ ټولې چینې وروچې کړې.
http://larawbar.com/nazeem/?p=۴۳

دافغانستان مطلقه موقعیت

د یوه هېواد مطلقه موقعیت دجغرافیایې کواردینیتونو د شمېرنې پر بنسټ محاسبه او په پام کې نیول کېږي چې نوموړی هېواد د طول البلد او عرض البلد په کومو درجو کې واقع دی ؟ دا ستوا د کرښې شمال او یا سویل ته په کومه اندازه

(c) ketabton.com: The Digital Library

واقع شوی او یا دا چې د نصف النهار د کرښو له مبداء یانې ګرینویچ د ختیځ یا لویدیځ خواته په څو درجو کې موقعیت لري.

مطلقه موقعیت په بنیاد دیوه هېواد اصلي سیمه په شمال، سویل، لویدیځه اویاختیځه نیمه کره کې په سمه توګه ښودل کېږي او دهمدې موقعیت په بنسټ داقلیم په اړه معلومات هم لاس ته راځي او بیا وروسته پوهېږو چې نوموړی هېواد په کوم ډول اقلیمي سیمه کې ځای لري.

افغانستان د اسیا په لویه وچې کې هغه هېواد دی چې بحرته لار نه لري او دغوره طبیعي ځانګړتیاوو په لرلو سره په مرکزي اسیا کې یو غرنی هېواد ګڼل کېږي.

افغانستان په شمالي نیمه کره کې تخمیناً د(**٦٥٢٢٢٥**)کېلومتر مربع پراخوالي په لرلو سره له روسیې پرته نور د ټولو اروپايي هېوادونو څخه پراخ هېواددی او د

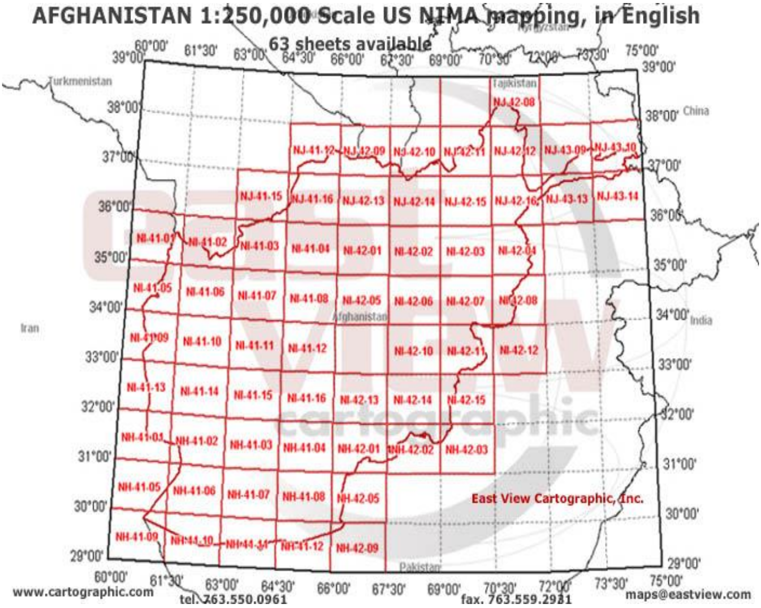

اسیايي ملکونو سره د پرتله کېدو له مخې له چین، هند ، سعودي

(c) ketabton.com: The Digital Library

عربستان، ایران، منګولیا ، اندونیزیا ، پاکستان، ترکیې او برما څخه وروسته په لسمه درجه کې راځي او د پراخوالي له مخې د نړۍ څلوېښتم هېواد دی.
د مطلقه موقعیت له مخې افغانستان په لاندې طول البلدونو او عرض البلدونو کې ځای لري.
نوموړی هېواد د جغرافیایي طول او عرض له مخې په شمالي عرض البلدونو کې له جنوب څخه د شمال په لورې د ۲۹ درجو ، ۲۲ دقیقو او ۵۳ ثانیو او د ۳۸ درجو ، ۲۹ دقیقو او ۳۷ ثانیو او د شرقي طول البلد دایرو ، ۶۰ درجو ۲۸ دقیقو او ۴۱ ثانیو او د ۷۴ درجو ، ۵۱ دقیقو او ۴۷ ثانیو په منځ کې موقعیت لري.
د افغانستان زیات اوږدوالی له شمال ختیځ څخه جنوب لویدیځ لورې ته یانې له یولې درې څخه تر ملک سیاه غر پورې(۱۵۳۰)کېلو متره او زیات پلن والی یې له خم اب څخه تر چګایې غرونو پورې(۹۱۲)کېلومتره دی.
اوس مهال چې افغانستان په وچې کې راګېر هېواد دی دغې هېواد ته تر ټولو نژدې بحري بندر د کراچۍ بندر دی چې له تورخم څخه(۱۱۲۳)کېلومتره واټن لري .پداسې حال کې چې د هند بحر او افغانستان تر منځ په سیده توګه (نېغ په نېغه) واټن تردې ډېر کم دی یانې له هلمند ولایت څخه تر د کراچۍ شمال لویدیځ لورې پورې(۳۹۰)کېلو متره واټن شتون لري.
دافغانستان په شمال کې تاجکستان ، ازبکستان او ترکمنستان جمهوریتونه، لویدیځ ته یې ایران او ختیځ لورې ته یې د چین سیکیانګ ولایت سره ګډه پوله لري[1]

د افغانستان نسبي یا جغرافیایي موقعیت
نسبي موقعیت دیوه هېواد پرتله ایزه برتري، لوړوالی، سیاسي او اقتصادي ارزښتونه دبل هېواد په پرتله څرګندوي .د بېلګې په توګه د نړیوال استعمار په

[1] دافغانستان سرحدونه، دپوهندوی کریم الله لیکنه، ۲.۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې د هند سمندرګرمو اوبو ته د پخواني شوروي اتحاد نسبي موقعیت اولاس رسی دامریکاد متحده ایالاتو او انګلیستان په پرتله لږو.نوځکه د شوروي اتحاد دغې نسبي موقعیت نو موړی هېواد دګوانښ سره مخامخ کړی ؤ هماغه وچې ویې غوښتل ترخو د مرکزي اسیا د هېوادونو او افغانستان له لارې د هند سمندرګرمو اوبو ته ځان ورسوي خو په پای کې پخپله د سیاسي ټوټې کېدنې سره مخ شو.همدارنګه په ۱۹ز پیړۍ کې انګلستان اوبرتانوي هند غوښتل چې د تزاري روسې د قدرت په مقابل کې د اسیا په جنوب او د خلیج په هېوادونو کې نورې ډېرې برلاسی لاس ته راوړي نوځکه یې په افغانستان کې د پراختیا غوښتنې سیاست(Forward Policy)عملي کړ چې په پای کې د تزاري روسې سره ترخبرواترو وروسته افغانستان د حایل په توګه ومنل شو.او په نسبي توګه یې خپل پرمختګ او پراختیا غوښتنه تثبیت کړه.هماغه وچې روسانو د مروې او پنجدې په اخېستنه او انګلیستان اوبرتانوي هند د ډیورند د کرښې پرتحمېلولو خپله نسبي استعماري سیمه تثبیت کړه.[1]

د افغانستان ستراتیژیک موقعیت

دا ټولو ته مالومه ده،چې افغانستان د خپل جغرافیایې موقعیت په اړه د نړۍ بحري اوبو ته لاره نه لري.

افغانستان هم په آسیا کې د وربښمو د لارې پر سر پروت دی او د سیمې د ملکونو او ځبرځواکونو د سیاسي غوښتنو دیوې څلورلارې حیثیت لري،چې د سابقه شوروي اتحاد له ړنګېدو وروسته یې جیو پولېټیک ارزښت نور هم زیات شوی دی او او سمهال د کسپین چاپېریال د شوروي آزاد جمهوریتونو او د هندو پاکستان تر منځ یې له شماله جنوب ته د ځمکنې ترانزیتي لارې په توګه یو ځانګړی موقف خپل کړی دی.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش،د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه،۸مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان پخپله هم کڼ شمېر کانونه، مېنرالي زېرمې، ګازاو تېل لري، له بل پلوه دافغانستان جغرافیوي موقعیت د روسیې، چین او هند د ځبرځواکونو د ښارلو لپاره لوړ پوځي مورچل ګڼل کېدلی شي او په دې سیمه کې دموجود وطبیعي زېرمو په اړه په نړیواله کچې لویې پیسې ګټل کېدلی شي، چې افغانستان ته یې ستراتیژیک ارزښت هم ورکړی او هم د نړیوالو کمپنیو اوځبرځواکونو د سیالۍ ډګر ګرځېدلی دی. له بده مرغه چې نړیوال ځبرځواکونه لکه: امریکا ،روسیه او چین هر یو له نړیوال مارکېټ سره د دغوزېرمو دلوټلو او دخپلې ګټې اخېستلو لپاره بېلې بېلې طرحې لري، چې ډېرپه تېلو ماړه ملکونه یې قرباني دي او خلک یې له ستونزو سره لاس او ګرېوان دي.

د افغانستان موقعیت له ایران سره دامریکا او اسرایلو په سیاسي لوبو کې هم یو ځانګړي حالت ته رسېدلی دی. ایران غواړي خپل اتومي بم جوړ کړي او اسرایل له امریکا سره وېره لري، چې ګواکې د ایران دولت ثابت نه دی او له خپل ایراني اتمي بم سره نړۍ ته د امنیت خطره رامنځ ته کوي او ددې ګوابښ هم شته چې په ایران نظامي عملیات تر سره شي، خو د ایران د اقتصادي تجربېدولو لپاره د کسپین د نفتو، ګازو او تېلو د ترانزیتي لارې په اړوند سره دایران د ګوښه کولو لپاره هم کولی شي د افغانستان له موقعیته ګټه پورته کړي، ځکه نو امریکا ته افغانستان لکه یو ستراتیژیک دوست هېواد ډېر مهم دی، چې په دې توګه کولی شي ایران هم د منځنۍ آسیا له ترانزیتي لارې ګوښه کړي او هم د سیمې د انرژي ترانسپورت له ګاونډو ملکونو ځخه تر سره کړي.

له همدې امله امریکایانو لادطالبانو دواکمنې پرمهال غوښتل چې د ترکمنستان، افغانستان، پاکستان، هندوستان نللیکي وغزوي، خوهغه مهال په سیمه کې دامریکایي اوارجنټایني کمپنیو درقابتونو او په افغانستان کې د ناامنیو له کبله دغه پروژه پلې نه شوه چې وروسته په(۲۰۰۱ زېږدیز)کال دغه پروژه په ټپه ودرېده، مګرپه(۲۰۱۰ زېږدیز)کې دګازو دنللیکي دپروژې په اړه دامریکې په ملاتړ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکمنستان کې د افغانستان، پاکستان، هند او ترکمنستان د دولتونو ترمنځ يو تړون لاسليک شو او د(۲۰۱۱ زېږديز) کال په اپرېل کې د افغانستان پارلمان هم نوموړې پروژه تاييد کړه، خو د افغانستان جنګي حالت د دغه پروژې کار په ټپه درولی.

دا ټولو ته څرګنده ده، چې افغانستان د خپل رسمي تاريخ پيل د لوی احمد شاه بابا له واکمنۍ يانې(۱۷۴۷ زېږديز) کاله څخه را شروع کړی، خو ځينې بيا د تاريخ پړاو د پښتنو د آزادي لومړني مقاومت ته وراړوي، چې د مېرويس نيکه له سياسي، نظامي او ټولنيز خوځښت سره تړاو لري.

د لوی مشر ميرويس نيکه خوځښت تاريخي ارزښت دی، خود هوتکو د ټبر حکمر وايې، د احمد شاه بابا واکمني بيا د افغاني امپراتورۍ جوړېدل، چې شمزۍ (اساس او بنسټ) يې دورانيو جوړه کړې وه او د دريم تاريخي نظر بيا د هغو ايتنيکي (نژادي) ډلو دزړه خبره ده، چې د ننني افغانستان تاريخ هر څومره چې کبړي عمر يې ورلنډ کړي، نو پايله داده، چې د افغانستان په خاوره کې داسې ټبريز امکانات شته، چې دغه ټولنه په خپل لاس په اورکې ډاډه کړي، نو صرف يو اورلګيت ته اړتيا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان د تزاري روسيې او انګريزي امپراتورۍ تر منځ د بفر يا (ناپيلې) سيمې موقعيت تر لاسه کړ، په دې کې دوخت د دغه دوو ځبرځواکونو رول ډېر غوره ؤ، ځکه چې که روسيه رامخ ته شوه، نو دافغاني مقاومت تر شاه انګرېزان درېدل اوکه به انګرېز رامخ ته شو، نو روسيې به د انګريزي امپراتورۍ دخپرېدو مخنيوی کاوه، نو افغانان د دغه جګړې د سوخت مواد ول او تر ننه هم دي، خو بايد يادونه وشي، چې موږ به په خپله خاوره کې دومره انګرېزان او يا روسان هغه وخت نه وي وژلي څومره مو چې خپل افغانان ووژل.

په شلمه پېړۍ کې افغانستان د شوروي اتحاد او لويديزوالو په اخ او ډب کې ښکېل ؤ، مګر بيا هم په يوه ټاکلې دوره کې په افغانستان کې داسې واکمني وه، چې افغانستان يې لږ تر لږه د ۵۰ کلونو په بهير کې په نسبي توګه کرار وساته او د افغاني اداري بنسټيز اساسات يې کېښودل او په دويمه نړيواله جګړه کې يې افغانستان د هټلري جرمني له تېريو، د روسيې له بدمرغيو او د نړيوال امپرياليزم له خوړلو وساته، خو څه وشول، چې دغه ټول يو ځل له منځه ولاړل او دا دی موږ لږ تر لږه ۳۵ کاله کېږي چې د جنګ په حالت کې ژوند کوو او د دريو لسيزو په بهير کې د دوو ځبرځواکونو سره مو پنجې نرمې کړې او د سيمې هېوادونو د سياسي لوبو قرباني شوو[1].

دنړيوالو امپراطورانو او يرغلګرو په لومړنيو مرحلو کې لکه کورديش، او داريوش (هخامنشان) هندي موريا اشوکان او مقدوني سکندر د دريمې نه تر پنځم ميلاد څخه مخکې پېړيو کې له دې ټاټوبې په لور د شمال او د سويل څخه تېر شوي دي او د دې ټاټوبې د مرکز او شوق الجيشي موقعيت څخه په ګټه اخيستنې سره منځنۍ اسيا او هند کې ديو جنګي قرارګاه په توګه استفاده کړې ده او بيا په

---

[1] لس کلنه ډيموکراسي او د افغانانو سياسي بې وسي. د مقالو ټولګه. په نيدرلنډ کې د افغاني کلتوري ټولنه. ۲۱۹_۲۱۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستیو پېړیو کې داسلام داسپاهیانو تر فتوحاتو او چنګیزیانو (مغولیانو) ترکانو(امیرتیمورګورګاني) او ډېرې سیمه ایزو قدرتونو ترحملولاندې راغلي دي.

دافغانستان طبیعي او توپوګرافیکي جوړښت

توپوګرافي جوړښت دځمکې خارجي شکل ته ویل کېږي چې مختلف موضوعات لکه(لوړې،ژورې، سرحدات، اوداوبوشبکې)ترمطالعې لاندې راولي،دسرحدونو اساس،مبنا ،شکل او خط سیرمتفاوت او په مختلفو ډولونو دي چې دا دامنیت،تاریخي مېراث،موافقت ناموا ونظامي شخړو په نتیجه کې ټاکل شوي دي او په حقیقت کې دیوهېواد د قلمرو حدود مشخصوي چې همدغه حدود بیا دیوهېوادارضي تمامیت بلل کېږي او نوموړې هېواد دیوسیاسي خپلواک واحد په توګه د نړۍ په سیاسي نقشه کې خپل ځای مشخصوي.

په جیوپولیتیک مطالعاتو کې هېوادته ډېراهمیت ورکول کېږي او په بحثونو کې دستنې حیثیت لري،چې هېواد بیا دجوړښت له پلوه ددریو مهمو عناصرو(قلمرو ،ملت،حکومت)تشکیلېږی او که چېرې ددې دریو نه یو هم په یوې سیمې کې نه وي نو هغه سیمه نشي کولای په نړیوال کلي کې د پام وړ رول ولوبوي او که چېرې هېواد یو ددې دریو عناصرو نه له منځه ولاړشي نو دولت یې ناقص او دهغه عضویت په نړیوال کلي کې دیوسیاسي واحد په توګه تر پوښتنې لاندې راځي.

افغانستان دتوپوګرافیکي وضعیت له پلوه اکثراً په غرونو پوښل شوي دي او$\frac{۴}{۵}$حصه یې غرونه تشکیلوي،دهندوکش غرونه یې په مرکزي ساحه کې واقع دي چې ۷۰۰کېلومتره اوږدوالی لري او دیوې لښتۍ په شکل پراته دي،ختیځ هندوکش د دوو موازي لوړو څوکولرونکی دی چې ۱۰ نه تر ۱۵ کېلومتره پورې یو له بل نه لرې واقع شوي،نوموړې څوکې د خاواک په سیمه کې یوه لاره تشکیل کړې چې مقدوني سکندر اوګورګاني تیمور د همدې لارې پرهندیرغل کړی وو ،ددې غرونو لوړې څوکې تر ۷۰۰۰متره او لمنې یې تر۳۵۰۰مترو پورې ارتفاع لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومورړي غرونه دلويديځ خواته قرار قرار ټيټ شوي او په باميانو کې د بابا غرونو په نامه ياد شوي او نورې برخې ترې جلا شوې د مثال په توګه د بابا د غر په شمال لويديځ کې د تيربند ترکستان غرونه د لويديځ لورې ته سفيد کوه او سويل خواته تور غر موقعيت لري، ددې غرونو وسطي ارتفاع د ۵۰۰ نه تر ۲۰۰۰متروپورې ده او د شمال نه سويل ته يې زيات پراخوالی ۲۰۰ کېلو متره تخمين شوی دی. ددې غرونو پرخنډو ژور سيندونه واقع شوي دي چې د تنګ راتنګ قابليت نلری، دافغانستان په سويل ختيځ کې د سليمان غر واقع شوی دی چې منځنۍ ارتفاع يې ۲۰۰۰مترو ته رسيږي.

د سپين غر مشهور غرونه چې د کابل سيند د هغه له لمنو سرچينه اخلي اودخيبر مشهوره لاره يې د درونه تيريږي تر ۴۵۰۰مترو پورې ارتفاع لري، دهېواد جنوبي سيمه يوه پراخه بيديا تشکيلوي چې ۲۰٪ د هېواد خاوره په برکې نيسي.

دهلمند سيند نومورې بيديا په دوو برخو ويشي لومړی غربي بيديا دمارګو دښته او دوهم شرقي بيديا او ريګستان او همدارنګه د کويت، پسني، قلات او غزني

(c) ketabton.com: The Digital Library

غرونه د يوې قوي شبکې په توګه د سويل لويديځ خواته راکښته شوي دي د هلمند سيند په وسيله سره جلا شوي دي.
دداسې يو توپوګرافيکي شکل په لرلو سره افغانستان يو خاص حالت غوره کړی دی دهندوکش غرونو د شمال ختيځ په لورې دوام لرونکی لوړوالی لري لکه څرنګه چې د هېواد اکثره سيندونه د مرکزي لوړونه سرچينه اخلي او ځلوروخواووته جريان پيداکوي، بناً يرغلګرو همېشه د لويديځ او سويل لويديځ نه پر افغانستان حمله کړې او ختيځ خواته دهند دنېولو لپاره مخکې تللي دي خصوصاً دبلخ ښارموجوديت چې په يوه وخت کې داوو امپراطوريو مرکز وو، دډېروفاتحينو توجه ځان ته را اړولې وه، لکه څرنګه چې نوموړی ښار ۲۲ ځلې ويجاړ او ددوهم ځل لپاره رغول شوی دی او ديوې پراخې سيمې مرکز ټاکل شوی دی، په مرکز کې د ګڼو غرونو موجوديت د فاتحينو د حرکت خط په دوو برخو وېشلی دی چې د هغوی تر منځ ارتباط کم شوی دی، لکه څرنګه چې مقدوني سکندر دهرات د نېولو نه وروسته دبلخ دنېولو لپاره لومړی د شمال له لارې او بيا دمجبوريت په اساس د سويل له لارې حمله کړې، تردې وروسته اسلامي فتوحات هم د همدې دوو سوق الجيشي استقامتونو له لارې تر سره شوي، چې په هغه وخت کې اسلامي قواوو د نېشاپور نه پر هرات، بلخ او تخارستان حمله وکړه او هغه يې فتح کړل او دزرنج له لارې يې سيستان، کندهار، کابل او کاپيسا فتح کړي دي.
دافغانستان طبعی توپوګرافيکې وضعيت د طبيعي عوارضو له حيثه په دريو برخو وېشل شوی دی.
۱- لوړ ساحات (غرنۍ او لوړې ساحې چې د دوو نه تر شپږو زرو مترو د سمندر د سطحې نه په لوړوالي کې واقع شوي دي.)
۲- ټيټ ساحات (هغه سيمې چې نسبتاً کم ارتفاع لري اوارتفاع يې د سمندر د سطحې نه ۳۰۰-۵۰۰ مترو پورې تخمين شوي دي.)
۳- هوار ساحات (هغه سيمې دي چې ډېره کمه ارتفاع لري او معمولاً هوارې دي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه کم ارتفاع لرونکې سیمې په دریو حوزو وېشل شوي دي.
۱- د آمو حوزه
۲- د هلمند حوزه
۳- د ننګرهار حوزه
د آمو په حوزه کې د خم آب سیمه چې په جوزجان کې واقع ده د سمندر د سطحې نه (۲۸۵)متر ارتفاع لري او د تخار د درقد ساحه بیا د سمندر د سطحې نه په (۴۲۵) مترۍ کې واقع شوې ده چې د آمو په حوزه کې تر ټولو ټیټې واقع شوي دي، دهلمند په حوزه کې اکثره سیمې په ټیټه کې پرتې دي د ګود زره دښته، دجهنم دښته ،دچخانسور ساحه، دپوزک هامون او زرنج هغه سیمې دي چې ریګستاني او وچ اقلیم لري چې د کرهنې لپاره مؤثر نه دي اما په جیولوجیکي لحاظه د آمو دحوزې سره نږدې والی لري، دننګرهار په حوزه کې کم ارتفاع سیمې د جلال آباد د سویلي سیمو نه شروع او تر لعل پورې او سرحده پورې جریان پیدا کوي.
دافغانستان زیات اوږدوالی د واخان نه بیا تر ملک سیا غره پورې چې د نیمروز په سویل کې واقع شوی دی(۱۵۳۰)کېلومتره محاسبه شوی او همدارنګه ددې هېواد پلنوالی د شمال دخم آب د سیمې نه د کندهار دګواران تر سیمې پورې(۸۷۰)کېلومتره محاسبه شوی دی چې داپلنوالی بیا دبدخشان د اشکاشم نه تر باریک درې پورې تر(۳۰)کیلو مترو پورې راکم شوی دی.
که دنړۍ دد سیاسي نقشې له رویه دافغانستان موقعیت ته وګورو افغانستان دآسیا په منځنۍ برخه کې د مرکزي اسیا او جنوبي اسیا دیو ځای کېدو په ساحه کې واقع شوی او دهغه شمال ته دترکستان بیدیاوې او سویل ته یې د بلوچستان سیمه او په هغه پسې د هند سمندر موقعیت لري چې د همدې کبله په پخوا کې هند ته درسیدو یوازنۍ لار بلل کېده.[1]

[1] دافغانستان دطبیعي جوړښت په اړه زیات معلومات د(درامدي برجغرافیایې طبیعي افغانستان) لیکوال:محمدعظیم عظیمي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان تاريخي وضعې ته يوه لنډه کتنه

افغانستان د اسيا په زړه کې يو غرنى هېواددى چې د تاريخ په اوږدو کې د بېلا بېلو تمدنونو مرکز و. زموږ د هېواد تاريخ د ډېرو عصر ته رسېږي. د اسې شواهد شته، چې هغه مهال خلکو د هندوکش د غرونو په شمال کې ژوند کاوه. د برونز په دورکې (له ۳۰۰۰ څخه تر ۲۰۰۰ قبل الميلاد پورې) افغانستان له ټولو تمدنونو سره د بحرالنهرين تمدن د پرې کولو ځاى و. همدارنګه افغانستان د لويديځ، هندوستان او چين تمدنونو د تقاطع ځاى هم وو. په سيمه کې موجوده شتمني او د افغانستان ستراتيژيک موقعيت د ډېرو تمدنونو د پاملرنې لامل شو. کولاى شو د باختري يونانيانو، کوشانيانو، ساسانيانو، تيموريانو او مغلو د تمدنونو يادونه وکړو. د تاريخ په اوږدو کې افغانستان د سوداګرو، کروندګرو، علماو، او يرغلګرو د پام وړ وو او د دغه ټولو د زيانونو تر څنګ د افغانستان د کلتوري او مذهبي بډاينې لامل شو. دوربېنمولا رپر افغانستان پرته ده، چې د هېواد له مرکز څخه تېرېږي او د ختيځ او لويديځ تمدونونه يې د اوږده وخت لپاره سره نښلولي دي.

مختلفو دينونو لکه زردشتي، بودايې او اسلام په افغانستان کې وده کړې. زردشتي دين د نړۍ له سترو اديانو څخه دى، چې د زردشت په وسيله (۱۲۰۰ کاله قبل الميلاد) د افغانستان په سويل لويديځ کې بنسټ کېښودل شو. بودايي دين، چې زموږ په هېواد کې وپېژندل شو تر لسمې پېړۍ پورې تر ميلاد وروسته د سيمې له سترو دينونو څخه و. صومعه بودايان، چې په باميانو کې د (۱۴ او ۲ پېړيو) په منځ کې جوړ شول له هغولومړنيو اقداماتو څخه وو، چې بودايي دين يې د انسان په شکل ښکاره کړى دى. د کوشانيانو په زمانه کې د ګندهارا کلتور خپل اوج ته ورسېد، د ګندهارا مرکز د اوسني ننګرهار د هډې ښار و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان په اوږده تاریخ کی د دا رنگه محلی او قومی دولتونو او یا په بل عبارت د محلی اداری سیستمونو شمیر ډیر زیات ده چه ما د دوی له جملی نه یو څورا انتخاب کړي دی. دی دولتونو ندرتاً د خپلواکو مگر اغلباً د نیمه خپلواکو او د نورو لویو او قوی دولتونو په تشکیل کی او د هغوی د باج ورکوونکو په توگه خپل ژوند ته ادامه ورکوله.

په اوومه زېږدیزه پېړۍ کې د اسلام سپېڅلی دین د عربو په وسیله افغانستان ته راغی او ترهغې وروسته افغانستان د اسلامي تمدنونو او ځواکونو د تقاطع نقطه ده.لوی لوی اسلامي ساینس پوهان،فیلسوفان، شاعران ،هنرمندان،مهندسان له همدې ځای څخه راټوکېدلي دي.بوعلي سینا په(۹۸۰زېږدیز) کال کې په بلخ کې وزېږېد.جلاال لدین بلخي د افغانستان لوی شاعراوفیلسوف دی.

په دیارلسمه زېږدیزه پېړۍ کې مغلو په دغه سیمه برید وکړاو ټوله شتمني یې له منځه یووړه.د مغلو د امپراتورۍ په له منځه تللو سره د تیموریانو دوره پیل شوه.د هرات ښار د تمدن او فرهنګ په مرکز بدل شو. په واقعیت کې د تیموریانو دوره د رنسانس دوره وه،ټول هنرمندن، شاعران،فیلسوفان او موسیقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهان هلته راټول شوي وو.کېدای شي، چې له هغې جملې څخه د بهزاد (لوی میناتوریست) او جامي یادونه وکړو.

په(۱۲)زېږدیزه پېړۍ کې ظهیرالدین بابرلویه امپراتوري جوړه کړه او افغانستان هم د هغه په امپراتورۍ کې شامل شو.دمغلوترامپراتورۍ وروسته افغانستان ورو ، ورو کمزوری شو .

اوسنی افغانستان په(۱۱۲۶ هـ ش)کال کې د احمد شا ابدالي له خوا د لویې جرګې د پرېکړې په نتیجه کې رامنځ ته شو.احمد شاه بابا **۲۵** کاله واکمني وکړه اولویه

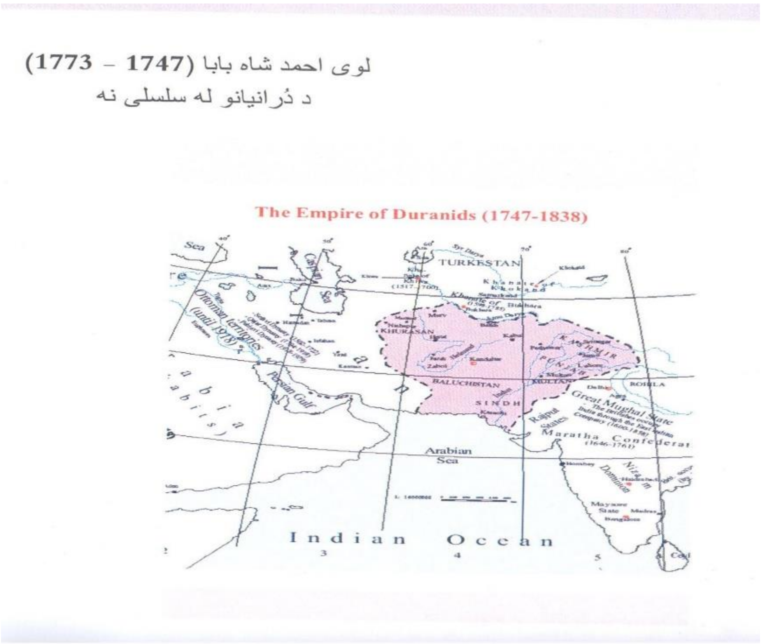

امپراتوري یې جوړه کړه.د هغه دواکمنۍ څلور خواوې له اموسیند څخه تر عرب بحیرې او له هرات څخه تر پنجاب پورې پراخې وې. د احمد شاه بابا تر وفات وروسته افغانستان په کورنیو جګړو کې ښکېل شو. په(۱۹ پېړۍ)کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت زبرځواکونو په افغانستان کې کلیدي ارزښت درلود. د انګلیس او روسیې تر منځ کشمکشونو دافغانستان او سني بریدونه وټاکل.
په(۱۸۳۸ زیږدیز) کال انګلستان پر افغانستان یرغل وکړ چې ماتې یې وخوړه.[۱] دا د افغان او انګلیس لومړۍ جګړه وه چې انګریزانو ته په کې ډېر تاوانونه

واوښتل. واک ته د غازي امان الله خان په رسېدو سره افغانستان په(۱۲۹۸ هـ ش) کې خپلواکي واخیسته. غازي امان الله خان په هېواد کې دچټکو اصلاحاتو غوښتونکې و چې هغه د دودپالو کړیو د سرغړونې لامل شو او په پایله کې په(۱۳۰۸ هـ ش)کال کې د هېواد پرېښودو ته اړ شو.

تردې وروسته نادرخان په هېواد کې نظم راوست او په(۱۳۱۲ هـ ش)کال کې ووژل شو. د نادرخان یوا ځینی زوی ظاهرشاه د پلار تروژلو وروسته واک ته ورسېد. نوموړي په څلویښت کاله واکمنۍ کې ناپېلې پالیسي خپله کړه او غوښتل یې چې په عین وخت کې د شوروي اتحاد له جمهوریتونو او دامریکا له متحدو ایالتونو څخه امتیازات واخلي. په(۱۳۴۳ هـ ش) کال کې د اساسي قانون په تصویب سره افغانستان د مشروطه شاهي لرونکې شو.

---

[۱] کولای شئ چې دافغان اوانګریز دلومړۍ اودوهمې جګړې په اړه (انګریز استعمال او افغانستان لیکوال:اولس یار، دافغانستان او انګریزدوهم جګړه لیکوال:پوهاند حسن کاکړ)کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۴۴ او ۱۳۴۸)لمریزکلونو کې په هېواد کې ناکنې وشوې.سردار داود دیوې سپینې کودتا په پایله په(۱۳۵۲)لمریزکال کې واک تر لاسه کړ او شاهي نظام یې په افغانستان کې له منځه یووړ او جمهوری نظام یې ټینګ کړ.سردار محمد داود پر مرکزیت تمرکز کاوه او غوښتل یې چې افغانستان ورو ورو په خپلو پښو ودروي.نوموړی په(۱۳۵۷ لمریز)کال د غویي په اومه په یوه خونړۍ کودتا کې ووژل شوو.د خلق ډیموکراټیک ګوند[1] واک ته ورسېد. د افغانستان سیاسي وضعه ورځ په ورځ مخ پر خرابېدو وه، همغه وو چې د شوروي اتحاد سرولښکرو د(۱۳۵۸ لمریز)کال د جدي پر شپږمه پر افغانستان وسله وال یرغل وکړ.

د شورویانو یرغل لس کاله دوام وکړ چې د دوام د ولس د بدمرغۍ او د هېواد د تباهۍ لامل شو. د افغانستان ټول کلي د شورویانو چورلکو بمبار کړل او په مقابل کې د افغانستان د خلکو جهاد[2] ورځ په ورځ پیاوړی کېده، او په پایله کې میخایل ګورباچوف دې ته اړ شو چې له افغانستان څخه خپلو لښکرو ته د وتلو امر وکړي. د روسانو وروستی غونډ په(۱۳۶۸ لمریز)کال کې له دوشي[3] پله څخه واوښت او افغانستان یې پرېښود.[4]

---

[1] په دې اړه زیات معلومات د(د حزب دیموکراتیک خلق افغانستان کودتا، حاکمیت وفروپاشي:لیکوال محمد اکرم اندیشمند

[2] د محمد ظاهرشاه او سردار محمد دواد خان دواکمنۍ په اړه تفصیلي معلومات د(افغانستان د دیموکراسۍ او جمهوریت په کلونو کې) د ښاغلي عبدالغفار فراهي لیکنه وګورئ

[3] د بغلان ولایت په دوشي ولسوالۍ کې د یو پل نوم دی

[4] کولای شئ د روسي استعمار په اړه زیات معلومات د(K.G.B په افغانستان کې)په نوم کتاب چې ښاغلي رحمت اریا ژباړلی وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۳۷۱لمریز)کال کې مجاهدینو واک لاس ته راوړ او اسلامي دولت یې جوړ کړ. خو د جهادي ګوندونو ترمنځ د پر ژر کورنۍ جګړه ونښته او د زرګونو بې ګناه افغانانو د وژلو لامل شوه. پلازمینه ویجاړه شوه. اردو له منځه لاړه او اقتصادي بنسټونه ونړېدل. په(۱۳۷۳لمریز)کال کې د طالبانو حرکت د افغانستان په سویل لویدیځ کې راپیل شو. په(۱۳۷۴لمریز)کال کې د کابل ترنیولو وروسته طالبانو هغه تعبیر چې له اسلام څخه یې درلود پر خلکو ومانه.

د(۲۰۰۱زیږدیز)کال د اکتوبر تر ۹ وروسته د امریکا متحدو ایالاتو له خپلو متحدینو سره په ګډه د تروریزم پرضد مبارزه پیل کړه. د طالبانو نظام راونړېد. لنډمهالي اداري چې په بن کې جوړه شوې وه واک په لاس کې واخیست. د(۲۰۰۲ زیږدیز)کال په اپریل کې بیړنۍ لویه جرګه جوړه شوه. او دافغانستان منځمهاله اداره یې جوړه کړه. نوی اساسي قانون تصویب او د هغه په پایله کې د ولسمشرۍ او ولسي جرګې ټاکنې وشوې.[1]

---

[1] کولای شئ دافغانستان دتاریخ په اړه نورمعلومات د(تاریخ سیاسي مختصر افغانستان) لیکوال:سید محمد باقرمصباح زاده،(شرح زماني رویدادهای مهم سیاسي افغانستان) لیکوال:ډاکترمحمد ثنامتین نیکپي ،(تاریخ تجزیه شاهنشاهي افغانستان) لیکوال: علامه حبیبي ،(تاریخ مختصر افغانستان)لیکوال:پوهاند سید سعدالدین هاشمي (دافغانستان لنډ تاریخ)لیکوال:پوهاند حبیبي،(افغانستان دتاریخ په تګلوري کې) لیکوال:میرغلام محمد غبار کتابونه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احمد شاه بابا څخه د حامد کرزي پورې د افغانستان د ولسمشرانو نوم لړ او واکمنۍ نېټه

شماره	پاچانوم	واکمنۍ پیل	واکمنۍ پای
۱	احمد شاه بابا	۱۱۲۰ه ق	۱۱۸۶ه ق
۲	تیمور شاه	۱۱۸۶ه ق	۱۲۰۷ه ق
۳	شاه زمان	۱۲۰۷ه ق	۱۲۱۶ه ق
۴	شاه محمود	۱۲۱۶ه ق	۱۲۱۹ه ق
۵	شاه شجاع	۱۲۱۹ه ق	۱۲۲۴ه ق
۶	د شاه محمود دوهم ځل دوران	۱۲۲۴ه ق	۱۲۲۴څو میاشتی
۷	امیر دوست محمد خان	۱۲۲۴ه ق	۱۲۵۶ه ق
۸	شاه شجاع دوهم ځل دوران	۱۲۵۶ه ق	۱۲۵۹ه ق
۹	امیر دوست محمد خان دوهم ځل دوران	۱۲۵۹ه ق	۱۲۷۹ه ق
۱۰	امیر شیرعلی خان	۱۲۷۹ه ق	۱۲۸۳ه ق
۱۱	محمد افضل خان	۱۲۸۳ه ق	۱۲۸۵ه ق
۱۲	محمد اعظم خان	۱۲۸۵ه ق	۱۲۸۶ه ق
۱۳	امیر شیرعلی خان دوهم ځل دوران	۱۲۸۶ه ق	۱۲۹۶ه ق
۱۴	امیرعبدالرحمن خان	۱۲۹۷ه ق	۱۳۱۶ه ق
۱۵	امیرحبیب الله خان	۱۳۱۶ه ق	۱۳۳۶ه ق

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۶	امیر امان الله خان	۱۲۹۷ه ش	۱۳۰۷ه ش
۱۷	حبیب الله کلکاني	۱۳۰۷ه ش	۱۳۰۸ه ش
۱۸	محمد نادر خان	۱۳۸۰ه ش	۱۳۱۲ه ش
۱۹	محمد ظاهر شاه	۱۳۱۲ه ش	۱۳۵۲ه ش
۲۰	سردار محمد داود خان	۱۳۵۲ه ش	۱۳۵۷ه ش
۲۱	نور محمد ترکي	۱۳۵۷ه ش	۱۳۵۸ه ش
۲۲	حفیظ ا لله امین	۱۲۷اسد ۱۳۵۸ه ش	۶جدی۱۳۵۸ه ش
۲۳	ببرک کارمل	۱۳۵۸ه ش	۱۳۶۵ه ش
۲۴	ډاکتر نجیب الله	۱۳۶۵ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۵	صبغت الله مجددي	۱۳۷۱ه ش	۱۳۷۱ه ش
۲۶	برهان الدین رباني	۱۳۷۱ ه ش	۱۳۷۵ ه ش
۲۷	ملا محمد عمر (مجاهد)	۱۳۷۵ه ش	۱۳۸۰ه ش
۲۸	حامد کرزی	۱۳۸۰ه ش	۱۳۹۴ ه ش
۲۹	محمد اشرف غني	۱۳۹۴ ه ش	

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

د افغانستان پخوانۍ اداره، د حکومت طرز او اداري تشکیلات

دافغانستان دحکومت طرز او اداره په تېرو دورو کې

افغانستان داسې هېواد دی چې لرغونی اوروښانه تاریخ لري. دالرغونی تاریخ دبډاینې ګواهي ورکوي چې لرغونتوب یې دنن څخه(۵۰۰۰)کاله پخوا پورې رسیږي.

په یوقول ویل کیږي چې دمیلاد څخه(۱۴۰۰)کاله وړاندې او په بل قول(۲۰۰۰)کاله مخکې له میلاد څخه داټاټوبی داریایانو تربرید لاندې راغلی او(۵۴۵)کاله ترمیلاد دمخه دهخامنشایانو مقتدر پاچا د کورش کبیر تر یرغل لاندې راغلی، اریایان چې په دې جغرافیې سیمې کې کوم حکومتونه جوړ کړي و چې دبېلا بېلوډلو، قبیلوي او قومي شوراګانو څخه عبارت و چې دکورنیو، طایفو، قبیلوا و قومونو څخه به جوړیده ددې شوراګانو دنده داوه چې په دې ساده ټولنه کې دشخړو دحل په موخه به یې هلې ځلې کولې له هغه وروسته چې په ژوندانه کې څه بدلونونه ترسترګو شوي دقومونو اوقبائلو مشرانو به دخپل منځ څخه یو تن دپاچا په توګه ګمارلو چې بیا به ځینې کوچني حاکمان دقومونو او قبائلو داداره کولو په موخه چې دفرمان روایې داطرز دمرکزي حکومت (شاهي حکومت)یاد داریوش ترفرمان روایې پورې دوام پیداکړ چې بیا په(۵۲۱)قبل المیلاد کې داریوش کبیر دخپلو درباریانو سره دشورا په ترڅ کې دیوداسې قدرت مند (ځواکمن) او مضبوط حکومت دجوړلو په فکرکې شوچې دټولو خلکو اراده تمثیل کړي. اما یو شمېرخلکو به ویل چې حاکمیت باید دلږو خلکو په واسطه رامنځته شي.

دهېواد په سیاسي او اداري ویشنه کې دعواملو اغېزمنتیا

۱-طبعي عوامل

-دځمکې دمخ توپوګرافیکي جوړښت

-دځمکې پرمخ دونوبوټوناادوله وېش

(c) ketabton.com: The Digital Library

-سيندونه، غرونه ، جهيلونه ، جبه زارې ، سمندرګي او خليجونه
-صحرا ، لوړې ، ژورې ، ځنګلونه ، داوبو تيت او پرک والی
٢-انساني عوامل
په اداري او سياسي تقسيماتو کې دانساني عواملو اغېزې دهغه دماهيت په پام کې نېولو سره په دوو ډلو ويشل شوي.
الف- هغه انساني عــوامــل چې له طبعيت سره دګتې اخستنې په برخه کې اړيکې لري او له هغه څخه ګټه پورته کوي او دژوند دڅرنګوالي په نظرکې نېولوسره په دريو برخو ويشل شوي.

- ګرځنده ژوند ياني کوچېتوب
- کليوالي ژوند
- ښاري ژوند

٢_هغه انساني عوامل چې دانسانانو ځانګړتياوو سره اړيکې لري

- نژاد ،ډولونه اودهغې تيت او پرکوالی
- ژبه ، ډلې او دهغو ډولونه
- دين او دهغه پراخوالی

په سياسي او اداري تقيسماتو کې اغېز لرونکې معيارونه

- انساني ټولنه
- دسيمې اوسياسي مفکوروترمنځ فاصله اواړيکې
- طبعي يووالی
- فرهنګي يووالی
- دژونداومعېشت طريقه
- د مرکزي سيمو د نفوذ ساحه
- امنيتي مسايل
- ددولت ستراتيژيک ليدلوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سیاسي اداري تقسیماتو اهمیت

ناحیوي او سیاسي تقسیمات له هغو مهمو مسئلو څخه دي چې د هېواد په کچې په برنامه جوړولو، سیاسي، ټولنیزه او اقتصادي برخوکې د ملک د اداره کولو، د موجوده امکاناتو څخه د ګټې پورته کولو، د استعدادونو د روزلو، د منطقې دودانولو او پر مختګ په لاره کې ترې کار اخیستل کېږي.

خدمت کوونکي دولتونه د سیاسي، اقتصادي، ټولنیز او فرهنګي کړنلارې په پلي کولو کې د هېواد، په اداره کولو کې غوره اسانتیاوې رامنځ ته کوي، د خاورې د بشپړتیا او خپل حکومت د قلمرو څخه ساتنې په موخه د طبیعي او بشري ځانګړتیاوو پر بنسټ خپل هېواد په کوچنیو سیمو (اداري واحدونو) تقسیموي البته دا تقسیمات ثابت ندي او د طبیعي عواملو، سیاسي، ټولنیز، اقتصادي مسایلو او امنیتي وضیعتونو له کبله تغیر مومي، د افغانستان په پخوانیو سیاسي تقسیماتو کې فتوحات، نظامي مسایل، مالیاتو راټولول، د رقیبانو کنترول، د تاج او تخت مدعیانو، انحصار طلبیو او د خلکو د عدالت غوښتنې په نتیجه کې شویدي.

د اریانا اداري وېش

د اریانا حدود په لویدیز کې د ایران له مرکزي فلات[1] هغې کرښې چې د پارت ایالت یې د میدیاله ایالته او کارمانیا یې د پارس له ایالته جلا کول، په ختیځ کې د سنکیانګ او کشمیر ترا یالتونو پورې، په جنوب کې د هند ترنیمې وچې او عرب ترسمندرګي پورې، په شمال کې د اکسوس (جیحون یا امو دریا) شمال ته د منځنۍ اسیا د جلګو په شمول د اورال تر سمندرګي پورې و. د لومړي ځل د پاره د انوم د

---

[1] د ځمکې هغه لوړې چې د سیند له سطحې لوړې وي، کید ای شي چې فلات په څلور خوا وکې لوړغرونه قرار ولري. د ځمکې د سطحې لوړترین فلات د تبت فلات دی چې د همالیا او اورست لړې په برکې نیسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني اراتسفن په کتاب کې له میلاد نه مخکې په دریمه پېړۍ کې داریانا په شکل راغلی.

د اویستا د متن په حواله د اریانا دا لرغوني او تاریخي سیمه له شپاړس ټوټو څخه جوړه شوې وه چې د هندوکش لوی غره څلورو خوا وته پرله پسې پرتې وې، ترکومه ځایه چې پرې خبړنه شوې، هغه سیمې چې ددې غره له بېلا بېلو ځایونو څخه خړوبېدلې هغه د اویستایې ځمکې مقدسه برخه وه.

-اریانم ویجو (Airyanem, Vaejo) ددې دوه کلمو تحت لفظي (کټ مټ) معنا (داریایانو تخم ځای) دی او په اصطلاحي ډول کولی شو (اریایې تعلیم ځای) ورته ووایو چې پو هانو دا ځای دامو سیند (جیحون) او سیر سیند (سیحون) تر منځ سیمه یا اوسنۍ فرغانه رابښایې.

-سغده (Sughdha) : دا د سغدیان سیمه ده چې د امو سیند ښي څنډو ته پرته ده.

-مورو (Mouru) : دا د مروې د سیمې یا ارغنداو څخه عبارت ده چې منځني افغانستان له غرونو څخه سرچینه نیسي او د مروې له شاو خوا څخه تیرېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

–بخدي (Bukhdi) : چې د ښکلې خاورې په نوم یاده شوې دا هماغه (بلخ الحسنا) او یا (بلخ ګزمن) ده چې د لرغونې اریانا له غوره ټوټو څخه وه.
–نیسایا (Nisaya) :چې موقعیت یې د مرغاب او بلخ تر منځ ټاکل شوی ، ځینې وګړي یې عشق اباد ولې زیات شمېر یې میمنه بولي.
–هرويوه (Haroya) : ددې ټوټې ځمکې دموقعیت ټاکنې په اړوند عالمان شک او ګومان نه لري، داله هغې سیمې څخه عبارت ده چې عادتاً د هرې رود په نوم یادیږي، په وروستیو کې یې نوم کې څه بدلون راغی، دانوم تر اوسه پورې په دې سیندنۍ سیمه کې څرګندیږي (اوسنۍ هرات سیمه)
–ویکره ته (Vackerata):هغه پوهان او شنونکې چې لرغونې دورې په جغرافیه پوهیږي دا سیمه یې د اوسني کابل سیمه ښودلې.
–اوروا (Urva) : یو شمېر تاریخ پوهان پدې آند دي چې یاده شوې سیمه (طوس) یا دغزني سیمه ده، په ځینو ماخذونو کې (ارګون) اودهغې شاوخوا سیمې (اوه)یاده شوې.
–خننتا (Khanenta) : یو شمېر پوهانو یاده شوې سیمه د (هیرکانیا) یا ګرګان په سیمه تعبیر کړې ده.
–هرې ویتي یا(اراویتي) (Haravaiti): د ارغنداب د سیند ګوټي نوم و.
–ای تومنت یاهیتومنت (Haetumant) : تومنت هماغه ((ایتو مندرس)) ده چې یوناني جغرافیه لیکونکو یې یادونه کړې اودهلمند سیندغاړې ترې مطلب دي، دا سیمه په اسلامي دوره کې (نیمروز) بلل کېده.
–راغا یا ره ګه (Ragha) : ددې سیمې ځینې برخې یې (ری) بولې چې کندهوالې یې د ایران ترختیځې سیمې پرتې دي ، په بدخشان کې هم د (داغ) په نوم یوه سیمه لرو.
- کخره (Kakhara) : ډامستر فرانسوي ددې سیمې موقعیت په غزني کې ښایې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

–ورنا یا ورنه (Varena): ځینې تاریخ پوهان د دې سیمې موقعیت بامیان او د دبند امیر سیمه ګڼي.
–هپته هندو (Hapte Hindo): یا اوه سیندونه یعنی او سنی پنجاب.
- رانګا (Ranga):ځینې پوهان یې موقعیت د سیرسیند راښایې. ولې ځینې نور یې په دې اند دي چې دا سیمه نامعلومه ده.
په هر حال لکه څرنګه چې د پخوانیو او وسنیو مونوله یادونې اولنډې شرحې څخه یې معلومیږي د دې شپاړس سیمو موقعیت د هندوکش شاوخوا او داکسوس (اموسیند) او اندوس (سند سیند) ترمنځ ټاکي چې د افغانستان ټوله خاوره پکې راګېره ښودل شوې ده.[1]
بطلیموس اریانا په اووه ولایتونو وېشلې ده.
۱ـ مارجیانا (مرغاب حوزه) ۲ـ بکتریانا (بلخ او بدخشان) ۳ـ اریا (هرات) ۴ـ پاروميزوس (هزاره جات او کابل د نورستان او داردستان په ګډون د اندوس ترغاړو پورې ۵ـ درانجیانا (سیستان او کندهار) ۶ـ اراکوزیا (غزني او د سلیمان غرونو لړۍ تر اندوسه) ۷ـ جدورزیا (کچ او مکران یا بلوچستان)[2]
دخراسان اداري وېش
د تاریخي شواهدو پر استناد باید وویل شي چې د خراسان سیمې په لومړیو وختونو کې یوه محدوده سیمه احتوا کوله، خو وروسته یې کرار کرار د اریایانو لومړني حدود خپل کړل، سره له دې چې د خراسان د خاورې پراخوالی او پولې په مختلفو تاریخي دوروکې (له پنځمې ترنولسمې) زبږدیزې پېړۍ پورې څکه معلومې نه دي چې یو وخت به یې سیمه ډېره لویه او بل وخت به بیا کوچنۍ وه، خو بیا هم د ځانګړي خراسان حدود د څلوربرخې درلودې چې په لاندې ډول دي.

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۳۲.۳۴ مخونه
[2] اریانا، احمدعلي کهزاد، ژباړنه، ښېرنیازه ملکه مشتري، ۵۷ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ـ د نیشاپور او شاریاخ ربع: په دې کې نیشاپور کوره، طوس او مشهد، سهیق او سبزوار، جوین، جاجرم او اسفراین، استوا او کوچان، رادکان او نسا او ابیورد، کلات او خابران او سرخس شامل و.

۲ـ د مرو ربع: د مرغاب سیند، لویه مرو او کلي یې په شمول د خوارزم چې په جیحون او مروالرود کې داخلیدل.

۳ـ د هرات ربع: چې د هرات رود یا هریرود، د هرات ښارمالن او د هریرود د پورته برخې ساحلي ښارونه، پوشنج، د اسفرار ولایت، د باد غیس ولایت او ښارونه یې، ګنج، رستاق، د غرجستان ولایت، غور او بامیان پکې شامل وو.

۴ـ د بلخ ربع: د فاریاب او شبرقان (شبرغان)، انبار او اندخوی، د تخارستان ولایت، خلم، سمنګان او اندراب، ول او ایز او تالقان پکې شامل وو.

په ټول خراسان کې پورته ځلور برخې شاملې وې او د هندوکش د سویل ځمکو، باباغره، فیروزغر او د هند ترسمندر پورې یې امتداد درلود.[1]

د معاصر افغانستان سیاسي او اداري تقسیماتو ته یوه کتنه

(۱۷۷۳ زیږدیز) کال را په دې خوا کله چې تیمورشاه کابل خپل پایتخت وګرزاوه، د ولایتونو شهزاده ګانو ته یې یوه خپلواکي ورکړه د هماغه ولایتونو کنترول لکه کابل، قندهار، هرات، ترکستان، قطغن او بدخشان له شهزادګانو سره و. امیر عبدالرحمن خان (۱۸۸۰-۱۹۰۱م) بیا دا واک تر هرات، ترکستان، هزاره جات، نورستان او بدخشان پورې وغزاوه.

شاه امان الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۹ زیږدیز) کلونو کې د استقلال په لاس ته راوړلو سره د هېواد په اداري سېستم کې ځینې بدلونونه راوستل چې حکومت یې د هماغه وخت له دیموکراتیکو نظامونو څخه شمېرل کېده، هغه د اهېواد په پنځه اصلي ولایتونو او ځلور اعلی حکومتونو ووېشه.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۲۳-۲۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي ولا یتونه: کابل، قندهار، هرات، مزارشریف، قطغن او بدخشان
اعلی حکومتونه: دختیځ اعلی حکومت (شرقي)، دسویل اعلی حکومت (جنوبي)، د فراه اعلی حکومت ، میمنې اعلی حکومت
مشروطه حکومت او داساسي قانون له تصویب څخه وروسته په کال(۱۳۴۳ لمریز) چې د (۱۹۶۴ زیږدیز) سره سمون لري ،محمد ظاهر شاه د سلطنت په موده کې (۱۹۳۲-۱۹۷۳ زیږدیز) کلونو کې افغانستان په (۲۲) ولایتونو تقسیم کړای شو او د پرمختګ او ځانګړنې له مخې ذکرشوي ولایتونه په(۱، ۲ او ۳)درجو تقسیم بندي کړای شول.
لومړۍ درجه مرکزونه: دکابل، غزني، ګردیز، جلال اباد ،مزارشریف ، هرات او قندهار ولایتونو ؤ
دوهمه درجه مرکزونه: ارزګان، هلمند ، فاریاب، جوزجان، فراه، بغلان، بدخشان، تخار او پروان ولایتونه ؤ.
دریمه درجه مرکزونه: کنړ، وردګ، زابل، غور، بامیان، بادغیس، نیمروز، سمنګان، کاپیسا اولغمان ولایتونه شامل وو.
هر ولایت دفرمانرو(والي)لخوا اداره کېده چې دکورنیو چارو وزارت ته منسوب ګڼل کېده .دغه راز هرولسوال په خپله حکمراني کې دخپو علاقدریو اداري صلاحیت او امکانات لرل. علاقادارانو چې په کلیو او بانډو کې وجود درلوده، دولسوالۍ ترڅنګ دکړنو مستقیم مسؤلیت یې درلوده او دټولنې دوګړو په نسبت په څلورو ګروپونو تقسیم شوي وو.
احمدشاه بابا دیوه امیراو افغاني امپراطورپه توګه دخپلو لسونظامي او ستراتیژیکو سفرونو په ترڅ کې دافغانستان پولې داریانا دپخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې او داسیا په زړه کې یې دافغانستان نوم یوځل بیاژوندی کړ، هغه له لاسه تللي پخوانۍ اریایې ځمکې بیا ونیولې او دافغانستان دفتحې اوبري بیرغ یې دمرکزي او سویلي اسیا په مهمو ښارونو کې رپانده کړاوپه همدې توګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان سیاسي پولې دپخوانۍ اریانا د سرحدونو سره برابرې کړې،[1] داحمدشاه بابا په وخت کې دافغانستان قلمرو (پولې) له مروې (دازبکستان د هېواد یوه برخه) څخه دعربو ترسیند پورې او د دهلي څخه ترمشهده پورې د ۸ولایتونو او ۱۵ اعلی حکومتونو څخه تشکېل شوی ؤ ولایتونه یې: قندهار، کابل ،هرات،مزارشریف،خراسان،بدخشان،پنجاب او کشمیر ؤ.

اعلی حکمتونه: ۱-فراه ۲-بلوچستان ۳-میمنه ۴-لغمان ۵-پېښور ۶-غزنی ۷-ډېره اسماعیل خان ۸-ډېره غازي خان ۹-شکارپور ۱۰- سیوي ۱۱-سند ۱۲-چچې هزاره ۱۳-لیه ۱۴- ملتان ۱۵- سر هند و.

احمدشاه بابا سربېره پردې چې یولوی فاتح اوډپراخه متحد افغانستان پلار و، ده هېواد په تاریخ کې دیوه ډېرپوه، زمامدار او وتلي اداره کوونکي په توګه هم پېژندل کېږي، هغه دخپلې واکمنۍ په وخت کې داپراخ هېواد په بشپړې پوهې سره په منظمو اداري واحدونو ووېشه، چې هر ولایت یااعلی حکومت په محلو اوهره محله یې په سیمو او کلیوو وېشله، چې اداري کارونو ته رسیدنه به په کې ښه ترسره کېده، دولایتونو اویا اعلی حکومتونو حکمرانانو اویاهم هغه ځایونه چې حاکم به پکې و ټول دپاچادفرمانونو په واسطه مقرریدل. همدارنګه دنظامي قواو قوماندانان چې دلښکرد امیریا سردارپه نامه یادیدل دشاهي فرمانونو په واسطه ټاکل کېدل، په داسې حال کې چې دولایتونو او اعلی حکومتونو مامورین به دسیمه ایزو

---

[1] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۰ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمرانانو او یا د مرکزي حکومت د وزیرانو په وسیله د پاچا د اوامرو په رڼا کې تیاکل کېدل.

احمد شاه بابا د هېواد په پلازمینه کې د اداري چارو د انتظام لپاره ډېر دفترونه جوړ کړل چې ځینې یې دا و: اعلی دیوان یا وزارت (د صدارت غوندې) خزانه داري (د مالیې وزارت)، د ظبط بیګي دفتر (څارندوی او کوتوال)، نسقچې باشي ګري (د مجازاتو تطبیقونکې)، داروغه ګي (اطلاعات) میراخورباشي (د څارویو وړل راوړل) او داسې نور لوی او کوچني دفترونه چې د هېواد په اداره کې یې ډېرې اسانتیاوې رامنځ ته کړې وې.

احمد شاه بابا د افغانستان په اداره کې د سیاسي یووالي بنسټ کېښود، دې موخې ته د رسېدلو لپاره یې د افغانستان د خلکو ترمنځ حقوقي برابروالی په پام کې ونیو، حال دا چې د احمد شاه بابا تر دورې وروسته د تیمورشاه او زمان شاه په وخت کې نه یوازې دا چې د هېواد عمومي وضعې او اداري برخو کې کومه پراختیا رامنځ ته نه شوه بلکې د کورنیو جنګونو له کبله چې په ځانګړې توګه د بارکزیو او سدوزیو ترمنځ پیښ شول او هم د ورونو ترمنځ بې اتفاقۍ او د انګلیسانو او روسانو د پرمختلنې سیاست د هېواد نه شمالي، ختیځې او جنوبي برخې بیلې کړې او افغانستان په وچې کې ایسار په یوه وړوکي هېواد بدل شو. د انګېرنه ځکه پیدا شوه چې تیمورشاه ډېر دونه وکړل او ډېر وخت په خپل شخصي ژوند ته متوجه و او د هېواد اداري ته یې به یې دومره پاملرنه نه وه.[1]

د امیر شېرعلي خا ن دوره: کله چې امیر شېر علي خان واک ته ورسیده د قدرت د تمرکز او د فیوډالانو د ځپلو هڅه یې کوله که څه هم یې د لاس څخه د وتلو ولایتونو او سیمو په بېرته نیولو کې خورا کوښښونه وکړل خو د انګلیس (انګریز) د مداخلي

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه، ۳۳-۳۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په صورت کې یې کامیابې ترلاسه نه کړه. دده د حکمراني په دوره کې د هېواد دولایتونو شمېر پینځو ته ورسیده.
ولایتونه:۱:کابل ،۲: قندهار، ۳:افغاني ترکستان، ۴:هرات ،۵:فراه

امیرشېرعلي خان د هېواد اداري د تنظیم په برخه کې ډېره هڅه وکړه ،اجرائیه قوه چې د احمد شاه بابا څخه وروسته له منځ تللې وه په دویم ځل بیا جوړه او منظمه شوه ،اجرائیه قوه چې په سر کې یې صدراعظم و ،له پاچا وروسته یې بشپړواک درلود. همدرانګه ګڼ شمېر وزارتونه لکه:د دفاع وزارت، د بهرنیو چارو وزارت، د مالیې او خزانو وزارت په غوره ډول د دندو د ترسره کولو لپاره جوړ او تنظیم شول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد د چارو د اسانتيا لپاره نوې اداري لکه د مخابراتو او پست اداري يې دولايتونو په مرکز او حتى بهر کې جوړې کړې او د لومړي ځل لپاره يې دولتي شورا او لويه جرګه تاسيس کړه، دولتي شورا چې دولس دايمي غړي يې درلودل د شاه له خوا غوره کېدل او د هېواد په مهمو چارو کې به يې غور او فيصلې کولې، په داسې حال کې چې لوې جرګې دوه زره غړي درلودل چې د ټول هېواد څخه ټاکل کېدل او هېواد داخلي او بهرنيو موضوع ګانو په برخه کې به يې پريکړې کولې بايد يادونه وشي چې د دواړو مجلسونو مشري به پخپله پاچا کوله[۱]

تر امير شېرعلي خان وروسته امير محمد يعقوب خان منځ ته راغی، د هېواد چارې يې خپلو نږدې خپلوانو ته وسپارلې او پخپله به يې ديوه لټ اداره کوونکي په بڼه ننداره کوله د اداري چارو نظم چې د امير شېرعلي خان په وخت کې ښه شوې وه، يو ځل بيا ګډوډ شو، په ځانګړې ډول د کيوناري په راتګ سره د هېواد اداري چارې عملا انګليسانو په لاس کې ونيولې .د احالت چې د افغانانو لپاره د زغم وړنه و، نو ځکه د کابل بلوا پيل شوه. او د افغانستان خلک او غيرتي عسکر د انګريزانو په مقابل کې پورته شول او ټول انګليسي عسکر يې د کيوناري په ګډون

د کابل په بالا حصار کې ووژل، چې په نتيجه کې د افغان- انګليس دويم جنګ پيل شو. د انګليسي عسکرو به لا د داخليدو دوه مياشتې نه وې شوې چې يو ځل بيا

[۱] د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه، د پوهاند غلام جيلاني عارض ليکنه، ۳۶.۳۵ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان خلکو پاڅون وکړ.کله چې انګلیسانو دچریکي جنګونو په مقابل کې خپل توان له لاسه ورکړ، نوهماغه و چې د سولې وړاندیزیې داسې وکړ چې دانګلیس دولت دانه غواړي چې دافغانستان دخلکوسره جنګ ته دوام ورکړي، نوځکه دافغانستان خلک چې هرڅوک ټاکي،دانګیسانو دمنلووړ به وي،او هغه به په رسمیت پېژني. هماغه و چې امیرعبدالرحمن خان له روسیې نه کابل ته راغی، باید یادونه وشي چې هغه هم دانګیسانو په اشاره منځ ته راغی، خودنړیدلو اداري جوړښتونو په لړکې یې یولړپروګرامونه مطرح کړل،ده یو مطلق العنان مرکزي دولت جوړښت اوبل په ټولنیزه برخه کې ریفورمونه،خو په دواړو برخوکې امیرعبدالرحمن خان بهرنۍ خپلواکې نه درلوده،اود برتانوي هند[1]تحت الحمایه و.

امیرعبدالرحمن خان دپورتنیودوو پروګرامونو په تطبیق کې دهیڅ ډول ظلم اوتیري څخه ډډه ونه کړه.دامیرشېرعلي خان اداري جوړښتونه یې ټول ردکړل اوټول دولتي دفترونه یې جلا جلا خو په خپلواکه ډول جوړکړل. په عمومي توګه دټولو ادارو نهایې چارې دهغه ترڅارنې لاندې ترسره کېدې. دهېوادادارې ، نظامي اوملکي جوړښتونودپخواپه پرتله دپاملرنې وړپرمختیا وکړه.داپه دې مانا چې دسیمه ایزې حمکرانۍ ډېرتوان محدود شو ،اوددنظامي قوې په مستقیمه مرسته دمرکزي حکومت تراغېزې لاندې راغی اوتقریبا دټولوکلیوالو سیمواداره دمحلي حکومتونو ترکنترول لاندې شوه. کله چې مرکزي حکومت ټینګ شو ،نوورځ په ورځ به ځکه ځواکمن کېده چې فیوډالي قدرت ترډېرې کچې کم شو .دقدرت اونفوذ خاوندان یې په مختلفو طریقوله منځه یوړل.

---

[1] کولای په افغانستان کې دبرطانوي هنددسیسوپه اړه زیات معلومات د(په افغانستان او دهند په نیمه وچه کې دانګریزانو دسیسې او جاسوسان) دښاغلي ډاکترعبدالرحمن زماني لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه چې وویل شو دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې په اداري حال کې ډېربدلونونه رامنځ ته شول، یانې سربېره پروزارتونو دکارد چټکتیالپاره لاندې دفترونه جوړشول.

دمالیې اواستیفادفترونه، دنظام لوی دفتر، دمخکېنیو اواوسنیو محاسباتو دکنترول دفتر، دمال شمېرنې اواداري، پوسته، پاسپورټ، څارندوی، مالیې، حیاتي، صکوک اوداسې نور....

دامیر عبدالرحمن خان اداري یاملکي وېش دامیرشېرعلي خان ددورې سره ډېرتوپیر درلود، یانې افغانستان دپنځو ولایتونو پرځای په شپږو ولایتونو په لاندې ډول وېشل شوی وو.

ولایتونه: کابل، فراه، قندهار، هرات، بدخشان، خان اباد، افغاني ترکستان (چې داموا و هندوکش ترمنځ سیمې یې په برکې نیولې) چې درې ولایتونه (میمنه، ترکستان او بدخشان) ویشل شوي وو.[1]

دامیرعبدالرحمن خان په وخت کې دبدخشان سیمه دترکستان له ولایت څخه جلا اودبېل ولایت په توګه وپېژندل شوه، همدارنګه دکابل ولایت دپایتخت په توګه ډېره سیمه ونیوله، اودفراه، ګرشک، زمینداور اوچخانسورځېنې سیمې چې مخکې یې دکندهارپه ولایت پورې اړه لرله ورسره یوځای شوې، همدارنګه دارزګان اونورستان (کافرستان) اداره په کابل پورې وتړل شوه اودنورو ټولو ولایتونو سیمې وړې شوې، په داسې حال کې چې دکابل ساحې لویه سیمه درلوده.

---

[1] دتاریخ په اوږدوکې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۶-۳۸ مخونه

هر ولایت په محلو (Topas) وېشل کېده، ځیني محلې لویې او ځیني کوچنۍ وې. د کابل ولایت د خپل وړپراخوالي له امله په ډېرو لویو او وړو اداري واحدونو وېشل شوی و، لکه غزني، کونړ، لغمان، پروان، بامیان او داسې نور... اداري واحدونه د یوه حاکم یا مقتدر حکمران په وسیله چې د پاچا له خوا ټاکل کېده، اداره کېدل.

امیر عبدالرحمن خان تر ۲۱ کلونو پاچاهۍ وروسته په کابل کې مړ شو او خپل زوی امیر حبیب الله خان ته یې یو تحت الحمایه، منونکې خو د یوه ځواکمن پوځ او په اداره جوړ هېواد په مېراث پرېښود، مګر دې ونه شو کړای چې د افغانستان سیاسي خپلواکي ترلاسه کړي.[1]

کله چې امیر حبیب الله خان قدرت ته ورسید نو د هېواد اداره یې د ورونو او زامنو ترمنځ ووېشله او قرار قرار هغه منظمه اداره چې امیر عبدالرحمن خان جوړه کړې وه د انارشۍ بڼه یې غوره کړه او د فساد لورې ته یې مخه کړه. د اداري واحدونو په جوړښت کې هېڅ ډول بدلون منځ ته رانغی، تر دې چې وضع یې د امیر شېرعلي خان له وخت نه مخکې حالت ته ورسیده، خو د دې سره سره د دربار د دبدبې او سترتیا په برخه کې ډېر بدلونونه منځ ته راغلل.

امیر حبیب الله خان چې د دربار د تنظیم سره ډېره علاقه درلوده، نو په دربار کې یې نوی نظم راوست، لکه: سرمنشي، د حضور منشي، داخله منشي لپاره بېل دفتر او د ایشک اقاسي حضور ملکي، نظامي او خارجه لپاره یې د خارجه دفتر منځ ته

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۸ م

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړ.[۱] خـوددېرو مېرمنـو اودزيـاتي عياشـۍ لـه کبلـه يـې دهېـواد خپلـواکۍ اونورپرمختګ کې ارزښتمنه ونډه وانخيستلای شوه.

کلـه چـې امـان الله خـان قـدرت تـه ورسـيد ، نودخپلواکۍ ترګټلواودسياسي موضوعګانو تراوزګارتيا وروسته يې دهېواد دټولو چاروپه برخـه کـې يوشـمېر اصـلاحات طـرح کـړل. د افغانستان خلکو چې دهېوادله پرمختـګ سره بـې کچـې مينـه درلوده،نـه يـوازې داچـې ددې اصلاحاتوهرکلي يې وکړ،بلکې هرډول مرستې ژمنـه يـې هـم وکـړه،هماغـه وچـې دافغانسـتان دخلکوپـه ملاتـړ دهېواددرغـونې پـه لـومړۍ مرحلـه کـې لـه (۱۹۱۹ـنـه د۱۹۲۴) زيږديـز کلونـو پـورې نومـوړي اصـلاحات پـه برياليتوب سره سرته ورسيدل،خوداصلاحاتودويمه مرحله چې د(۱۹۲۸) زيږديز کال نه پيل شوه دانګريزانو دارتجاعي قوې ددسېسوله امله دناکامۍ سره مخ شوه.

لکه چې وويل شو امان الله خان دلومړني پلان په عملي کولوبريالی شواوهغه درانه پيټي چې مخکې دبزګرانو،مالدارانواوکسبګرو پراوږو بارو له منځه يوړل او يـاهم يوڅـه سـپک شـول.دبيلګې پـه توګـه جنسـي مـاليې، دغلـو دانوحوالـه، خريداري، په زورسره دلرې واټن نه خوراک رسونه،دفيوډالانو،خانانويادخلکو او حکومـت تـرمنځ دفيوډالانوپـه وسـيله دمـاليې راټولونـه اواجاره کول،کليـوالي ملکي،دنه شمارل شويوڅارويو ماليه،جبري اوبيګاري کارونه،هېڅ پـه هېڅـه بې شمېره ټيکسـونه اوداسې نور چې پرکسبګرو اوتجارانووضع شوي وو،ټول لـه

---

[۱] افغانسـتان معاصر،دسيدسعدالدين هاشمي ليکنـه،پوهنتون کابـل پـوهنځی تعليم اوتربيـه ۱۳۵م

(c) ketabton.com: The Digital Library

منځه لاړل او یا کم شول. نغدي مالیې وټاکل شوې، چې مالیه ورکونکو به نیغ په نیغه پرته د خان او فیوډال له لاسوهنې د دولت ملي دفترته مالیې ورکولې، سربېره پردې د هغه وخت حکومت د هېواد د ملي وحدت ټینګښت ته ډېره پاملرنه وکړه او دا موضوع یې دورولی. او د خلکو د مساوي حقوقو پربنسټ خبروته وړاندې کړه. غلامي چې د امیر عبدالرحمن خان او له هغه نه مخکې دورې مېراث وه له منځه یوړه. ټولې وینځې او غلامان خپلواک شول، توکمیز، مذهبي او ژبنی توپیرونه له منځه ولاړل. د محمدزیو ، خانانو او روحانیونو استعماري معاشونه او امتیازات لغوه شول، اهل هنود چې لږه کې وو. د یوشان حقوقو خاوندان شول او هغه جزیه چې پخوا پرې وضعه شوې وه په ټوله مانا له منځه ولاړه.

د لومړي ځل لپاره په افغانستان کې درې قوې (اجرائیه، مقننه او قضایه) په منظمه توګه منځ ته راغلې او د هېواد ټولې چارې د دغو درې قوو په څرخ ګرځیدلې.

د امیر امان الله خان په وخت کې
د افغانستان ملکي ویش

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هغې وروسته چې امان الله خان د خپلواکۍ غوښتنې دانـدونو پـه پلـوۍ دافغانستان خپلواکي لاس ته راوړه، نو دې لپاره چې عنعنوي ارزښتونه دوخت دقانوني، حقوقي او مدني بڼه معرفي کړي، دافغانستان اساسي قانون چې دافغانستان دخلکو دخپلواکۍ او په ځانګړې توګه دروښانفکرانو دغوښتنو سره برابر و دلومړي ځل لپاره په (۱۳۰۳ه ش) کال کې منځ ته راغی. سربېره پردې دهېواد داداري واحدونو جوړښت چې ترهغه وخته لا په منظمه او قانوني بڼه تدوین شوی نه و، په (۱۳۰۰) لمریزکال کې دافغانستان داساسیه تشکیلاتو په نامه تدوین شو، په دې اساسنامه کې ټول افغانستان په (۲۱۲) اداري واحدونو وویشل شو. نوموړو اداري واحدونو ولایت، اعلی حکومت، لوی حکومت، لومړی، دویم اودریمه درجه حکومت اولومړۍ اودویمه درجه علاقداري درلودې[1]

دامان الله خان په دوره کې هېواد د پخوا نیو حکو متونو څخه په تو پیر د قدرت غیر تمرکز والي اصولو پر بنسټ ددندو، مسولیتونو او صلاحیتونو پواسطه اداره کېده او هېواد یې په **۵** ولایتونو او **۴** اعلی حکو متونو ویشلی وو. ولایتونه: ۱ =کابل۲ =قندهار ۳ =هرات۴ =بلخ **۵**= بدخشان

اعلی حکومتونه: (شرقي، جنوبي، میمنه او فراه) اعلی حکومتونه

په دې توګه دافغانستان اداري واحدونو پنځه ولایتونه اوڅلوراعلی حکومتونه لرل، چې هرعمده واحد بیا په کوچنیو اداري واحدونو یانې (۸) لویو حکومتونو (۲۹) لومړی، دویم اودریمه درجه حکومتونو او(۱۰۳) لومړۍ، دویمه اودریمه درجه علاقداریو باندې وېشل شوی و، ترټولو کوچني اداري واحدونه کلي، محلې اوکندي وو، چې نفوس به یې له (۲۵-۲۰۰۰) یاله دې ډېرو. چې دهرې قریې په سرکې به ملک یاقریه دارو.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش، دپوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ۳۹-۴۰مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولايتونه دنايب الحکومه او اعلى حکومتونه به د اعلى حاکم د اداري لاندې و ، يوازې دکابل ولايت امر د والي په توګه پيژندل کېده. دلويو حکومتونو په سرکې لوى حاکم، د سيمه ايزو حکومتونو مشر حاکم اودعلاقداريو مسولين به علاقداران وو. د قريې اړونده چارې به دقريه دارپه وسيله سرته رسيدې، چې دحکومت اوخلکو ترمنځ يې ارتباط درلود.اودخلکو اوحکومت اړيکې يې تامينولې.

د اماني دورې ښخه په راوروسته کلونوکې بياد هېواد تردريم اساسي قانون په (۱۳۴۳)لمريزکال پورې دافغانستان اداري وېش دنايب الحکومګۍ داعلى حکومتونو اويالويو ولسواليو په شکل پاتې شوی دی يانې په دې موده کې (کابل ،کندهار ،هرات،مزارشريف، قطغن،ننګرهاراوپکتيا)نايب الحکومګۍ او (غزنى، پروان،فراه،ميمنه،بدخشان،شبرغان اوګرشک)اعلى حکومتونه او(خوست،شينواري اوکونړ)لوى ولسوالۍ وې.[1]

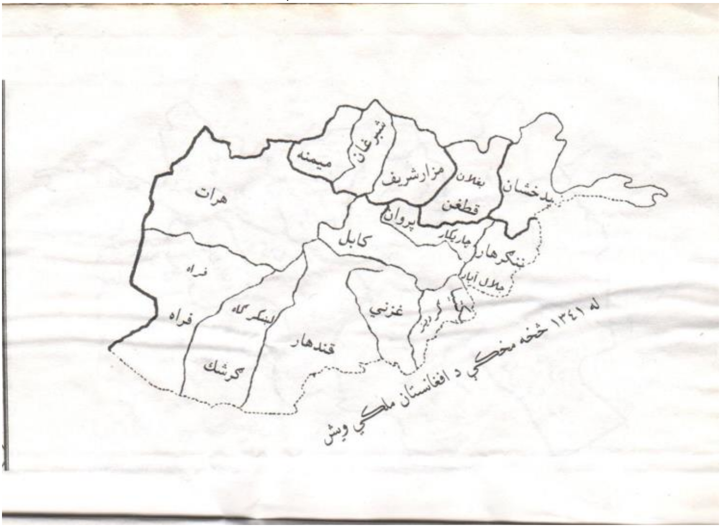

[1] دافغانستان پيژندنې لنډه لار ،دپوهاند نورالله ځل ليکنه،۲۱مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۴۳) لمريز کال دلومړي ځل لپاره د اساسي قانون او ديموکراسۍ د تطبيق په خاطر د افغانستان په اداري تشکيلاتو کې بنسټيز بدلونونه ځکه راغلل، چې د پخواني اداري وېش په برخه کې د اداري واحدونو ترمنځ رقابت ډېر و. ځينې ولايتونه دومره پراخه و چې د طبيعي خنډونو له کبله د سوځونکو اولوړو دښتو له کبله يې اداره د هغه وخت په وسايلو ګرانه وه. د اداري کسانو کار او بوختيا دوره ډېره وه چې په ګرانه يې کولای شول چې د خلکو غوښتنليکونو ته ورسيږي. سربېره پردې عرفاني او ټولنيزې موضوعګانې چې بايد ډېره پاملرنه ورته شوې وی، د هېرېدو په حال کې وې. همدارنګه په پخواني ملکي وېش کې مرکزونه دومره لرې او ستونزمن و چې خلک په اسانه نه شو ورسيدلای او د خپلو ستونزو د حل لپاره مجبور و چې ډېر واټنونه لنډ کړي. دې وضعې، نه يوازې دا چې په خلکو جسمي او فزيکي ستړيا تحميلوله، بلکې د هېواد د ناتوانو پر ګنو وخت او پانګې ته يې ډېر زيان رساوه.

د پورته ټکو په پام کې نيولو سره هېواد لومړی په (۱۳۴۳) لمريز کې په (۲۹) ولايتونو ووېشل شو. اداري واحدونه بيا په لويو ولسواليو، لومړۍ، دويمه، دريمه او څلورمه درجه علاقداريو چې هرې يوې يې عدلي او ابتدايه محکمې، د ماليې او نورې څانګې درلودې ووېشل شو.

هر ولايت د يوه والي په واسطه چې د مرکز سره يې تماس درلود اداره کېده. همدارنګه هر ولايت يو اداري مرکز درلود، چې دې رسمي اداري بېله حوزه درلوده، چې له همدې حوزې به دوړو اداري واحدونو لکه لويې ولسوالۍ، ولسواليو او علاقداريو ترمنځ د کارونو د ښه انسجام لپاره اړيکې تنظمېدلې، چې شمېر يې (۲۴۳) اداري واحدونو ته رسيده، وروسته له يوه کال يانې په (۱۳۴۴) لمريز کې د کټواز او ارګون ولايت د غزني او پکتيا سره يو ځای کړای شول. يانې افغانستان په (۲۸) ولايتونو ووېشل شو او نور اداري واحدونه په خپل حال پاتې شول. اداري واحدونه د پراخوالي، د نفوسو د شمېر او نورو سياسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاملرنو له امله په مختلفو درجوو بشل شوي وو. د بیلګې په توګه لومړۍ، دویم او دریم درجه ولایتونه، او په همدې ترتیب ولسوالۍ هم په لومړۍ، دویمه، دریمه او څلورمه درجه و بشل شوې وې. د اویشنه په ډېره اندازه د نفوس د شمېر او جغرافیایي ساحې پربنسټ ترسره شوې وه. علاقدراپو تشکیل او درجه بندي نه درلوده.

د افغانستان په اداري جوړښت کې له (۱۳۴۴-۱۳۵۲ المریز) کلونو کې پوره د پاملرنې وړ بدلونونه رانغلل، حال دا چې له (۱۳۵۲-۱۳۵۷ المریز) کلونو پورې په اداري جوړښتونو کې لږ بدلونونه پېښ شول.

له (۱۳۵۳ المریز) کال کې د کونړ او کاپیسا ولایتونه لویې ولسوالۍ شوې، کونړ په ننګرهار او کاپیسا په پروان پورې وتړل شوه. خو په (۱۳۵۷) لمریز کال کې یو ځل بیا د کونړ لویه ولسوالي له ننګرهار څخه بېله او ولایت شو. سربېره پردې په اداري واحدونو کې هم واړه بدلونونه منځ ته راغلل.

له (۱۳۵۷) لمریز کال کې څخه وروسته اداري موضوعګانې د نورو ټولنیزو او اقتصادي موضوعګانو په څېر په پام کې ونیول شوې. له (۱۳۵۷) لمریز کال څخه را وروسته لکه څنګه چې په ټولو ټولنیزو او اقتصادي برخو کې بدلونونه ترسترګو کېدل او په راتلونکې کې تطبیق د ملیتونو او قومونو د اقتصادي، ټولنیزو، کلتوري، سیاسي، جغرافیایي او توپوګرافي غوښتنو د معیارونو په پام کې نیولو سره تنظیم او تعدیل شول، چې د قومي او قبیلوي نفاق په برخه کې سترعامل ګڼل کېږي. د وزیرانو شورا (۱۴-۱۰-۱۳۵۹) نېټې د ملکي وېش په غونډه کې درې نوي اداري واحدونه لوګر، کاپیسا او وردګ د ولایتونو په توګه منظور شول. په دې توګه په (۱۳۶۰) لمریز کې د هېواد اداري جوړښت د (۱۳۴۳) لمریز کال په څېر بیا په (۲۹) ولایتونو، دوهن لویو ولسوالیو (۱۸۳) ولسوالیو او (۱۰۱) علاقداریو جوړشو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړنۍ نفوس شمېرنې پر اساس دهېواد ټول اداري واحدونه(۲۳)ښاري او (۳۵۳۶۴) اصلي اوفرعي قریې لري[1]

دديموکراتيک جمهوريت دوره :دکمونيستانوله کودتاڅخه وروسته چې د جمهوري نظام په وړاندې وکارول شوه ،کمونيستي رژيم د ګوند دطرحو د ښه پلي کولو اوسخت امنيتي کنترول په موخه پداسې حال کې چې ولايتونه يې په خپل عادي حال پرېښودل،نوي اداري تشکيلات د زون تر نامه لاندې رامنځ ته کړل او شمېره يې تر ۹ زونونو ورسوله.

۱: شمالي زون(د بلخ ،سمنګان،جوزجان ،او فارياب)ولايتونه پکې شامل و.

۲ شمال ختيځ زون (کندز ،بغلان، تخار ،او بدخشان)ولايتونه پکې شامل وو .

۳ _شمال لويديځ زون (هرات ،بادغيس اوغور)ولايتونه په کې شامل وو.

۴_ جنوبي زون (هلمند ،قندهار ،زابل اوارزګان) ولايتونه په کې شامل وو.

۵ _ سويل لويديځ زون (فراه اونيمروز)ولايتونه په کې شامل وو.

۶_ جنوب ختيځ زون (غزني ،پکتيا او پکتيکا)ولايتونه په کې شامل وو.

۷ _ ختيځ زون(ننګرهار ،کنر ،اولغمان)ولايتونه په کې شامل وو.

۸_مرکزي زون :کابل ،پروان،کاپيسااو باميان)

۹ _ دکابل ښار: چې پکې يولس ناحيې شاملې وې.

په (۱۹۷۰ زيږديز)کال کې افغانستان په ۲۶ ولايتونو ۲لوی ولسواليو او ۱۷۵ ولسوالیو او ۱۱۸ علاقداريو تقسيم شوی و.دخلقيانو(کمونيستانو)په دوره کې پکتيکا او سرپل ولايتونه دافغانستان په سياسي نقشه کې زيات کړی شو.دمجاهدينو په دوره کې دخوست اونورستان دولايتونو په زياتولو سره دولايتون شمېره ۳۲ ته ورسيده.

---

[1] د تاريخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ويش، دپوهاند غلام جيلاني عارض ليکنه.۴۰-۴۳ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حامد کرزي په راتګ سره پنجشېر (چې د کاپیسا د ولایت یوه ولسوالي وه په (۲۰۰۴ زیږدیز) کال ولایت ته پورته کړی شوه، همدا راز دایکندي (چې د ارزګان ولایت یوه ولسوالي وه) د (۲۰۰۴ زیږدیز) کال په مارچ کې په ځانګړي ولایت واړول شوه په دې توګه په کال (۲۰۰۴ زیږدیز) کې د افغانستان سیاسي نقشې ته دادوه نور ولایتونه هم ورزیات شول چې اوس مهال (۱۳۹۴ المریز) کال کې د افغانستان دولایتونو شمېر ۳۴ او ولسوالیو شمېر ۳۶۴ ته رسیږي.[1]

---

[1] د افغانستان اداري ویش او سرحدي کرښو په اړه کولای شئ نور معلومات د (تشکیل سرحدات، وواحدهای اداري افغانستان درمسیرتاریخ) د ښاغلي پوهیالي فهیم (کوشاه)، سیستم اداري وتشکیلاتي افغانستان معاصر، د ښاغلي سرمحقق استاد محمد ناصر ستانکزي لیکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان د سیاسي او اداری تقسیماتو جدول

کنه	ولایت	مرکز	مساحت په کیلو متر مربع	د ولسوالی کانو تعداد	د تشکیل درجه	د ولایت کود
۱	ارزگان (Uruzgan)	ترینکوت	۱۲۶۴۰	۴	۳	۳۰
۲	بادغیس(Badghis)	قلعه نو	۲۰۰۴۸	۶	۳	۲۳
۳	بامیان(Bamian)	بامیان	۱۴۱۲۷	۶	۳	۲۳
۴	بدخشان (Bdakhshan)	فیض آباد	۴۷۴۰۳	۲۷	۲	۱۴
۵	بغلان(Baghlan)	پل خمري	۳۰۳۶۲	۱۴	۲	۱۶
۶	بلخ(Balkh)	مزارشریف	۱۶۸۴۰	۱۴	۱	۱۹
۷	پروان(Parwan)	چاریکار	۵۸۶۸	۹	۲	۰۳
۸	پکتیا(Paktia)	گردیز	۶۲۵۹	۱۰	۲	۰۸
۹	پکتیکا (Paktika)	شرنه	۱۹۳۳۶	۱۸	۲	۰۷
۱۰	پنجشېر (Punisher)	بازارک	۳۵۳۱	۶	۳	۳۳
۱۱	تخار (Takhar)	تالقان	۱۲۳۷۶	۱۶	۲	۱۵
۱۲	جوزجان (Jowzjan)	شبرغان	۱۰۳۲۶	۱۰	۲	۲۰
۱۳	خوست Khost	خوست	۴۰۲۹	۱۲	۳	۰۹
۱۴	دایکندی(Daykandy)	نیلي	۱۶۲۵۵	۸	۳	۳۴
۱۵	زابل (Zabol)	قلات	۱۷۲۹۳	۹	۳	۲۹
۱۶	سمنگان(Samangan)	ایبک	۱۱۲۱۸	۶	۲	۱۸
۱۷	سرپل Sarpool	سرپل	۱۶۳۶۰	۶	۳	۲۱
۱۸	غزني (Ghazni)	غزني	۲۳۳۷۸	۱۸	۲	۰۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۹	غور (Ghor)	چغچران	۳۸۶۶۶	۹	۳	۳۱
۲۰	فاریاب (Faryab)	میمنه	۲۱۱۴۶	۱۳	۲	۲۲
۲۱	فراه (Farah)	فراه	۴۷۸۷۶	۱۰	۲	۲۵
۲۲	قندوز (Kunduz)	قندوز	۷۸۲۷	۶	۲	۱۷
۲۳	قندهار (Kandahar)	قندهار	۴۷۴۷۶	۱۵	۱	۲۸
۲۴	کابل (Kabul)	کابل	۴۵۸۵	۱۴	۱	۰۱
۲۵	کاپیسا (Kapisa)	محمود راقی	۱۸۱۷	۶	۳	۰۲
۲۶	کنړ (Konar)	اسد آباد	۴۳۳۹	۱۴	۲	۱۱
۲۷	لغمان (Loghman)	مهترلام	۳۴۰۸	۴	۳	۱۲
۲۸	لوگر Lowgar	پل علم	۳۹۵۵	۶	۳	۰۵
۲۹	ننگرهار Nangarhar	جلال آباد	۷۶۱۶	۲۱	۱	۱۰
۳۰	نیمروز (Nimruz)	زرنج	۴۱۳۵۶	۴	۳	۲۶
۳۱	نورستان (Nuristan)	پارون	۹۹۴۲	۷	۳	۱۳
۳۲	وردک (Wardak)	میدان شار	۹۰۲۳	۸	۳	۰۴
۳۳	هرات (Herat)	هرات	۶۳۰۹۷	۱۶	۱	۲۴
۳۴	هلمند (Helmand)	لشکرگاه	۶۱۸۲۹	۱۲	۲	۲۷
مجموعه			۶۵۲۲۲۵	۳۶۴		

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی
دحکومت درې ګونې قواوې

حکومت په مجموع کې له درې قواوو څخه تشکیل شوید ی چې دولت دد غو درې ګونو قواوو په وجود کې، چې د هریوه ځواک واکونه اودندې د قواوو د تفکیک اصل په پام کې نیولو د اساسي قانون او نورو قوانینو په رڼا کې ځانګړې شوي ترڅودهرې یوې برخې جوړښت، واکونه او مسوولیتونه به په جلا توګه تشریح او توضیح شي.

مقننه قوه (ملي شورا)

ملي شورا په هرهېواد کې په مختلفو نومونو یادیږي لکه:مجلس الشعب الوطني، نیشنل اسمبلي... اوپارلمان یې مشهورنوم دی، پارلمان له فرانسوي کلیمې (Parliament)څخه اخستل شوی چې دخبرواترو، مباحثې او نظریاتو دتبادلې ځای ته وایي، پارلماني دندې اوواکونه، پارلمان دغړو تاکلو څرنګوالی اونورې اړونده مسلې دهرهېواد دقوانینو پربنسټ تشریح اوپارلمانونه دهماغوقوانینو پراساس خپل فعالیت کوي.

پارلمانونه دجوړښت اوواکونو له پلوه په مختلفوهېوادونوکې توپیرلري چې دغه توپیرونه دهېوادونو په اساسي قوانینوکې مشخص شویدي، لکه په ځینو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادونوکې پارلمان يو مجلس لري لکه:بنګله ديش، چين، کيوبا ، صربستان، اوکراين اومالدويا په هېوادونوکې خودنړۍ په اکثروهېوادونوکې پارلمانونه دوه مجلسه دي چې دانګلستان،فرانسې،کاناډا او استراليا هېوادونه او په دوديز شکل زموږ د هېواد پارلمان نوم اخستی شو چې زموږ هېواد پارلماني تاريخ په اوږدوکې دوه مجلسه سنا(مشرانو جرګه) او داستازو مجلس(ولسی جرګه)وو ،دنوي اساسي قانون يو اتيايمې او دوه اتيايمې مادې پربنسټ دافغانستان اسلامي جمهوري دولت ملی شورا ،دستر تقنيني ارګان په توګه دافغانستان دخلکو درادې ثرګندونه او دټول ملت نمايندګي کوي، همدارنګه دافغانستان ملي شورا ددولت تقنيني قوه ده چې دقانون سره سم دوه مجلسه يانې ولسي جرګه او مشرانو جرګه ده چې د داخلي کړنلارو پر بنسټ خپلې چارې تر سره کوي.

ولسي جرګه: ولسي جرګه دافغانستان ملي شورا يو ځانګه ده چې د اساسي قانون د درې اتيا يمې مادې د حکم پر بنسټ د ولسي جرګې غړي دخلکو دازادو ، عمومي، پټو او مستقيمو ټاکنو له لارې انتخابېږي،دهمدې مادې د څلورم جزد حکم پر بنسټ دولسي جرګې دغړيو شمېردهرې انتخاباتي حوزې د نفوسو د شمېر په تناسب ،زيات نه زيات ۲۵۰کسانو پورې دي.

ددې مادې دمحتوياتو پر بنسټ د ټاکنو په قانون کې بايد داسې لارې چارې وسنجول شي چې انتخاباتي نظام په ټاکنوکې دګډون لپاره دخلکوعمومي اوعادلانه استازيتوب تأمين کړي اودنفوسو په تناسب له هر ولايت څخه په اوسط ډول لږترلږه دوه تنه ښځينه وکيلانې د ولسي جرګې غړيتوب تر لاسه کړي.

ترکيب او هيأت:ولسي جرګه ۲۴۹غړي لري چې يادوشويوچوکيو په جمله کې ۶۸ ښځې هغوڅوکېوته انتخابيږي چې داساسي قانون له خوا هغوی ته ځانګړې شوېدي، په۲۴۹څوکېوکې لس څوکۍ دکوچيانو استازيو ته خاص شوي او نورې پاتې څوکۍ هرولايت ته دنومو ړي ولايت دوګړو د نفوس په تناسب ولسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جرګې ته د استازو د استولو حق ورکړ شوي دی. د هرې کاري دورې په پيل سره، د ملي شورى دواړه مجلسونه د خپلو غړو له منځ څخه يو يو غړى د تقنيني دورې (پنځو کلونو) لپاره د مجلس د ريس په توګه، دوه دوه غړي د ريس د لومړي او دويم مرستيال په توګه، او دوه دوه غړي د منشي او منشي د مرستيال په توګه د يو کال لپاره ټاکي.

دا کسان بايد د ولسي جرګې او مشرانو جرګې لپاره اداري ټولګي (ګروپونه) وټاکي.

ولسي جرګه واک لري چې د مجلس د يوه ثلث دوړانديز پربنسټ د حکومت د فعاليتونو او کړنود څارني او څېړنې په غرض يو خاص کمېسون وټاکي. پاتې دې نه وي چې ولسي جرګه خپلو چارود سمون له پاره په داخل کې مختلف کمېسونونه د داخلي کړندود سره سم رامنځ ته کوي چې ولسي جرګه اتلس کمېسونونه لري او په مختلفو څانګو کې د هرې اداري اعمال او کړنې تر څېړنې او ارزونې لاندې نيسي.

نقش او مسؤولېتونه: ولسي جرګه چې د ولسواکۍ اصل ساتنې په پام کې نيولو او اساسي قانون څلورمې مادې پربنسټ يو اځې منتخب کسان کولى شي دولس استازيتوب وکړي، په همدې بنسټ ولسي جرګه د اساسي قانون يونوي يمې مادې سره سم لاندې واکونه او صلاحيتونه لري:

۱- له هريوه وزير څخه د استيضاح په برخه کې د اساسي قانون د دوه نوي ېمې مادې له حکم سره سم تصميم نيول.

۲- د پرمختيايي پروګرامونو او دولتي بوديجې په باب تصميم نيول.

۳- د اساسي قانون له حکمونو سره سم د مقرريو تائيد يا رده ول.

د اساسي قانون د دوه نوي مې مادې پر بنسټ، ولسي جرګه په سلو کې د شلو غړو په وړانديز هر وزير د استيضاح لپاره ولسي جرګې ته وربللى شي، يانې د هغو مسالو په باره کې چې وزيران يې مسؤوليت لري، له هغو څخه توضيحات غوښتلى

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي.لکه: ددفاع او کورنیو چارو له وزیرانو څخه د نا امنیو د زیاتېدو د لامل په هکله پو ښتنې وکړي، یادعامې روغتیا له وزیرڅخه دناروغیو دخپرېدو په باره کې توضیحات وغواړي.که ورکړل شوې توضیح دقناعت وړ نه وي،ولسي جرګه د نه باور(عدم اعتماد)رأیه ورکوي. وزیر ته د نه باور رأیه باید صریحه، مستقیمه اومؤجه دلایلو پربنسټ ولاړه وي.دنه باور رأیه هم دولسي جرګې د غړو د رأیو په اکثریت سره ورکول کېږي.

د اساسي قانون د اته نوي یمې مادې پر بنسټ،د دولت بودیجه اودحکومت پرمختیایي پروګرام دمشرانو جرګې له لارې دهمدې جرګې له مشورتي نظریې سره یوځای ولسي جرګې ته سپارل کېږي.دولسي جرګې پرېکړه د جمهور رئیس تر توشیح وروسته،بې له دې چې مشرانو جرګې ته وړاندې شي،نافذه ګڼل کېږي.

داساسي قانون دڅلور شپیتمې مادې په یوولسمې او دولسې فقرې کې راغلي دي چې د ولسي جرګې په تائیدد وزیرانو ،لوی څارنوال،دمرکزي بانک،د ملي امنیت او سرې میاشتې درئیسانو ټاکل او د هغوی استعفاء منل. یا په بل عبارت ،دغه هر یو چارواکی دې ته اړ دی چې دجمهور رئیس له خوا تر معرفي کېدو وروسته دولسي جرګې د اعتماد رأیه تر لاسه کړي خو ولسي جرګه دکوم وزیر یارئیس دعزل کېدو واک نلري..

د مشرانو جرګه: مشرانوجرګه یاد سنا مجلس چې دافغانستان اساسي قانون ددوه اتیایمې مادې پر بنسټ ملي شورا له دوه جرګو څخه چې یوه یې هم مشرانو جرګه ده،جوړه او د پارلمان د دوه جرګو دلیل پدې اساسي قانون او نورو قوانینو کې د پوه او تجربه کاره تقنینیه ځواک تکمیلول او ددې پخاطر دولسي جرګې تر غړیو دمشرانو جرګې دغړوعمر ډېروي (ولسي جرګې غړي**۲۵**کلن او دمشرانو جرګې غړي**۳۵**کلن وي) دیادونې وړ ده چې مشرانو جرګه خپلو چارو دسمون او فعالیتونو ترسره کېدو پخاطرغړي دداخلي کړندود له مخې په کمېسونونو وېشل کېږي چې بیا دغه کمېسونونه په مختلفو برخو کې خپل فعالیتونه ترسره کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترکیب او هیأت: اساسي قانون د څلورا تیایمې مادې پر اساس د مشرانو جرګې غړي په لاندې ډول ټاکل کېږي:
د هرې ولایتي شورا له غړو څخه یوتن د مربوطه جرګې په انتخاب سره د څلورو کلونو له پاره چې د څلورد پرشو ولایتونو څخه ۳۴کسه انتخابیږي.
د هر ولایت د ولسوالیو شوراګانو له غړو څخه یوتن د هر ولایت مربوطه ولسوالیو شوراګانو د غړو په انتخاب د درې کلونو لپاره چې څلور د پرش کسه انتخابیږي.
پاتې دریمه برخه د همدې مادې د حکم پر بنسټ څلور د پرش کسه د جمهور له خوا د معلولینو، معبوبینو او کوچیانو په استازیتوب دوه تنو اشخاصو په ګډون د هېواد پوهو او باتجربه اشخاصو له منځ څخه د پنځو کلونو له پاره انتصابیږي.
د یادې مادې د حکم پر اساس جمهوررئیس له د غو اشخاصو څخه په سلو کې پنځوس سلنه ښځې انتصابوي، څوک چې د مشرانو جرګې د غړي په توګه د مربوطه جرګې لخوا انتخابیږي، په مربوطه جرګه کې خپل غړیتوب له لاسه ورکوي او دده پرځای د قانون له حکمونو سره سم بل شخص ټاکل کېږي.
نقش او مسؤولیتونه:لکه څنګه چې مو مخکې هم یادونه وکړه د غه برخه د ملي شورا (مشرانو جرګه) له یوه اړخه مسلکي او باتجربه جرګه ده چې د خپلې پوهې او تجربې پر بنسټ د ولسي جرګې قانوني مصوبې او پریکړې څېړي او له بله پلوه اکثرا مشرانو جرګه، حکومت او ولسي جرګې ته په مختلفو برخوکې سلامشورې ورکوي چې پدې ترتیب سره ویلی شو مشرانو جرګه نسبت ولسي جرګې ته کموا که جرګه ده. [۲۱]

---

[۱] د افغانستان د ولسي جرګې په اړه نور معلومات د (نګاهي به ترکیب جدید مجلس نماینده ګان افغانستان(د ښاغلو عباس حسیني او نورالله فیضي لیکنه وګورئ
[۲] د ملي شورا د دندو او صلاحیتونو په اړه زیات معلومات د اساسي قانون په پنځم فصل د ۸۱مادې څخه تر ۱۰۹مادې په اړه تفصیلي معلومات کتلی شئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د ملي شورا تاریخي پس منظر

په هرعصراو زمانه کې د افغانستان د خلکو دا یوه ځانګړتیا وه چې محلي، قومي، او ملي مهم کارونه يې په مجالسو، محافلو او قومي جرګو کې حل او فصل کړي او د ابتدايي ترينو دورو د ژوندکولو نه تر قبېلوي ژوند او بيا تر ښاري ژوند پورې يې همېشه دا ځانګړتيا ساتلې ده، مشوره او د نظر تبادله کول همېشه زمونږ د ملک د خلکو د توجه وړګرځيدلې دي، مجلسونه د اجتماعي او قبيلوي وضعې او حالاتو په نظر کې نېولو سره فرق لري کله په کوچني شکل او کله بيا په لوی شکل سره جوړې شوي دي.

د ځانګړتيا له هغه وخته چې باختري اريايان د ښارويو د ښرولو د ژوند له وخت څخه قبيلوي ژوند ته داخل شول نو د سبها د مجالسو په جوړولو يې لاس پورې کړ چې سبها د مجلس په مانا وه سبها چې په کلي کې جوړيده نو په هغه کې په کوچنيو سياسي مسايلو باندې بحث کېده او همدا سې مسايل په کې حل او فصل کېدل او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره يو معين اوطاق موجود وو چې د کلي ټولو خلکو به په هغې کې ګډون کاوه په پخوانۍ اريايي ژبه کې د سبها کليمه د مجلس لپاره استعمالېده ځکه چې تراوسه پورې دغه کليمه او بعضې نورې پخوانۍ کليمې په هندي ژبه اوپاکستاني ژبه کې مروجې دي،نن ورځ په هندوستان کې ملي مجلس ته لوک سبها (ملي مجلس) وايي دغه رسم او رواج د پخوا نه داريايي قومونو په منځ کې مروج و او خپل مجلسونه به يې د سبها په نوم يادول د سبها ترڅنګ اريايي قبايلو او طايفو يو بل ډول قومي مجلس هم درلود چې د سمتي په نوم يادېده ولې د سبها غونډې ټولو خلکو په کې ګډون نشو کولای.سمتي مجلس له حقوق پوهانو، نجباو او دقوم له پوهو خلکو څخه جوړ شوی و. تحقيق کوونکو ددې دواړو مجلسونو اهميت په ويدي عصر کې يو ګڼلو او عقېده يې درلوده چې اريايان دخپلو مهمو مسايلو دحل اوفصل لپاره پرته دکومې استثناء څخه دې مجلس کې شامل کېدل يا ګډون کاوه.[1] ولې بعضې فکرکوي چې دې مجلسونو يودبل څخه توپير درلود په سمتي مجلس کې پخپله پادشاه هم ګډون کاوه او حتی انتخاب کېده هم سمتي مجلس ته لکه چې زيمر الماني تحقيق کوونکي پدې باره کې وايي چې په پخوانۍ اريايي ټولنه کې پادشاه د سمتي مجلس لخوا څخه انتخابيده.

په شپږمه قبل الميلاد پيړۍ کې د هند په نيمه وچې کې د بودا مذهب رامنځته شو چې په تدريجي توګه همسايه هېوادو ته ورسيد د کنشکا په تخت کېناستو سره ددې مذهب د پخوانيو اصولو دتعديل او اصلاح په خاطر يو مجلس دکنشکا له خوا جوړ شو، چې دغه مذهبي مجلس دکشمير په ښارکې جوړشو چې پنځه سوه تنو عالمانو او راهبانو په هغه کې عضويت درلود،دغزنويانو دوخت لوی مجلس چې د دولت لوړو چارواکو او د لښکر د مشرانو ترمنځ جوړشو او د هغې په نتيجه کې ناصرالدين سبکتګين دپادشاه په حيث انتخاب شو دغه شخص د غزنويانو د

[1] ،شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحميد فقيری ليکنه مخونه ۶۵، ۶۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت موسس يا بنياد ګذار او د افغانستان په تاريخ کې يې ډېر مهم کارونه ترسره کړي دي د(۱۷۰۹ زېږديز)کال مجلس چې د قندهار ښار د شمال شرق په دېرش ميلۍ کې دمانجه په نوم ځای کې داير شوچې پدې مجلس کې تصميم ونيول شو چې ګرګين بايد ووژل شي، اوازادي اعلان شي پدې مجلس کې د رهبرانو وظايف او د مربوطه قبايلو وظايف تعين شوچې ترڅو د ازادي د ساتلو او د صفوي دولت د هر رنګه نظامي حملې لپاره چمتو واوسي د پخوانيو مجالسو له تجربو څخه په استفاده خلکو د(۱۷۱۷زېږديز)کال د تاريخي مجلس چې په هرات کې وو په جوړولو لاس پورې کړ دغه مجلس په ملي مسايلو باندې دمشورې له حيثه با اهميته ګڼل کېده دمجالسو جوړول د قومي غرور، خودخواهۍ او نوروکې موثر او مفيد واقع شوی دی د هرات مجلس کولای شو ددغو مهمو او موثرو مجلسونو له جملې څخه حساب کړو چې دحکومت مشران يې په خپلو کړنوکې په ښه توګه رهبري کړل يو بل مهم مجلس چې د افغانستان د تاريخی او مهمو مجلسونو له جملې څخه ګڼل کېږي، د قندهار د(۱۷۴۷زېږديز) کال مشهور مجلس دی دغه مجلس پدې تاريخ د شېر سرخ په مزارکې جوړ شو چې نهه ورځې يې دوام پيداکړ چې باالاخره وروسته له نهوورځو څخه احمدخان ابدالي د افغانستان دپادشاه په حيث انتخاب شو يو بل مهم مجلس د(۱۸۴۱زېږديز)کال د کابل مجلس دی چې دا جرګه د افغان انګليس دلومړۍ جګړې د شدت په وخت کې چې ددې خاورې خلکو دهرکنج اوکنار څخه دازادۍ دلاس ته راوړلو په خاطر د جنګ ميدان ته راوتلي وو جوړه شو دخلکورهبرانو په هرځای کې مجلسونه جوړول چې ترڅو په يوه طريقه د انګليسانو د مختنه تګ مخه ونيسي.[1] خپل مجلسونه يې په دوامداره توګه جوړول او د کابل د ښار نه بېرون يې هم د خلکو سره رابطه درلوده، دجهاد مشرانو ټول کارونه په مشوره سره سرته رسول د(۱۸۴۱زېږديز)کال دنومبر د مياشتې په اول د شپې په مجلس کې محمدزمان خان درئيس په حيث تعين شو د

---

[1] عبدالحميد فقيری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صميم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۲۲، ۲۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیرحبیب الله خان سلطنت په وخت کې یوه دولتي شورا تشکیل شوې وه چې دهغې غړي خپله د پادشاه له خوا یانې شهزادګان د دولت عالي رتبه مامورین او د کابل ښار بعضې مشهورکسان دبادشاه له خوا انتخابېدل.
په لومړۍ نړیواله جګړه کې چې په (۱۹۱۵زېږدیز) کال اکتوبرپه میاشت کې دالمان،استرالیا ،اوترکې نمایندګان افغانستان ته راغلل اودانګلیس په ضد یې داتحاد غوښتنه وکړه چې له مونږ سره یوځای شئ د انګلیس پرضد خوامیرحبیب الله د شورئ څخه مشوره وغوښتله چې یو تعداددې غوښتونکې وو چې افغانستان په لومړۍ نړیواله جګړه کې داخل شي او په نتیجه کې دافغانستان دولت دلومړۍ نړیوالې جګړې څخه بې طرفه پاتې شو داپورته مجلسونه چې ذکر شو دوی یوائې په ملي او سیاسي مهمو مسایلوکې رایه ورکوله په افغانستان کې پارلمان یا ملي شورا وروسته د امان الله د حکومت څخه د دولت د نظامنامې مطابق تشکیل شوا ونیمه مستقل دولتي کارونه یې ترسره کول پدې مانا چې ددولتي نظامنامې دموادوپه اساس دولتي شورا منځته راغله چې د پادشاه د اوامرو مطابق تعین شوي دولتي کارونه د غوراو بررسۍ لاندې نیول وو ،ددې نظامنامې په اساس پادشاه غیرمسول وه اووزیران پادشاه ته مسئول وو مګر دولتي شورا ته یې کوم مسولیت نه درلوده او دغه دولتي شورا د(۵۰)غړو څخه جوړه وه چې پنځه ویشت تنه غړي یې دخلکولخوا څخه انتخاب کېدل او پنځه ویشت تنه نور یې د پادشاه لخوا څخه انتصاب کېدل،دغه شوراچې په اول کې ددولت نوم هم ورسره و ،نه د ملت نوم ترڅو چې وروسته د دولت پرځای د (ملي) کلیمه راغله.
که څه هم په افغانستان کې پارلمان دومره پخوانۍ سابقه نه لري اما ددې په خلاف پارلمان چې په اروپايې هېوادونو کې یې سابقه څوپخوانیو پیړیو ته رسیږي، په افغانستان کې دغه نوعه مجلسونه دلویې جرګې په نوم یادیږي چې دغه لویې جرګې تقریبا(۲۵۰) کاله پخوانۍ سابقه لري.په افغانستان کې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پدغه لویو جرګو کې به دمهمو موضوعاتو په باره کې تصمیم نیول کېده که څه هم دغه لویو جرګو ته به یې ملي لویې جرګې ویلې خو په حقیقت کې دغه لویو جرګو دیوې خاصې طبقې څخه نمایندګي کوله، نه دافغانستان دټولو موجودو طبقو څخه یا په بل عبارت پدغو لویو جرګو کې اصولا دشاهي کورنۍ طرفدارو خلکو ګډون کولای شو او تنها دپادشاه نظریاتو او غوښتنو ته یې احترام کاوه او هغه یې تائید کولو دا پداسې حال کې و چې د دولت قدرت دمختلفو ارګانونو ترمنځ تقسیم شوی نه و او د دولت ټول قدرت د وخت دمیراثي پادشاه په لاس کې واو دقواوو د تفکیک مسئله اصلا وجود نه درلود او که چا به داسې کوم پېشنهاد مطرح کولو نو هغه به دشاهي کورنۍ لخوا څخه د تهدید لاندې نیول کېده او د دیموکراسۍ اصل او د والسواکۍ نننۍ اصطلاح په قطعي توګه په نظر کې نه نیول کېده او دغو جرګو پادشاه په پوره ډول غیر مسول او واجب الاحترام ګڼلو خلک او دولتي لوړ پوړي چارواکي یې د اسلامي احکامو او مقرراتو په خلاف دشاه په وړاندې مسئول ګڼل چې داخپله د جامعې د خلکو او د پادشاه د کورنۍ ترمنځ غیر عادلانه تبعیض ګڼل کېده.

په پخوا وختونو کې چې دیکتاتور رژیمونه د نړۍ په هېوادونو کې حاکم وو، ټول واک (اجرایه قوه، مقننه قوه، او قضایه قوه) دیو ټولواک پاچا په لاس کې وه چې د شاه احکامو او فرامانونو به دقانون حیثیت درلود. دیادولو وړ ده چې په همدغه دیکتاتوري نظامونو کې په شکل د اشکالو سره شوراګانې موجودې وې چې وخت ناوخته به یې دچارو د سمبالښت لپاره د شاه سره مشورې کولې چې په تاریخي لحاظه ددې شوراګانو ریښې دیونان او روم دسنا مجالسو ته رسیږي. افغانستان هم د نورو هېوادونو په شان د دیکتاتوري رژیمونو ترسیورې لاندې وخت تېر کړی دی او هر کار به یې چې زړه وغوښت په ولس باندې به یې منلو او دخلکو ازادي یې سلب کړې وه خو سره لدې چې ټولواک نظامونه موجود و د ولسونو ترمنځ سیمه ایزې جرګې او شوراګانې هم موجودې وې چې دکلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشرانو او سپین ګیرو به یې رهبري کوله چې د خلکو په لانجو او منازعاتو په حل او فصل کې یې رغنده ونډه اخیسته او په عرفي ډول د خلکو د احترام وړ ګرځیدلي وې چې دوخت په تېریدو سره پدې شوراګانو او جرګوکې نوښت او بدلونونه رامنځته شو چې کولای شو د لویې جرګې څخه یادونه وکړو خو البته ملي شورا چې د دیموکراسۍ د اصل له مخې او د درې ګونو قواوو د تفکیک د نظریې په اساس چې(اجرایه قوه، مقننه قوه، قضایه قوه)چې اوس شتون لري نه وو موجود ،دوخت دغو ښتنې او سیاسي بدلونونو په اساس د افغانستان څخه پرته په نورو هېوادونوکې ریفورمونه اول په ترکیه او ورپسې په افغانستان کې د قوانینو دتدوین روحیه د امیر شېرعلی خان په ځانګړې توګه دامیر حبیب الله خان په وخت کې ګړندۍ شوه خو په عمل کې پلي نه شوه. وروسته د امان الله خان په وخت کې پارلمان ددیموکراسۍ د اصل په توګه اوددرې ګونو قواوو دتفکیک د نظریې په اساس ترهغه ځایه چې ممکن وو په عمل کې پلي کړه چې په لنډه توګه ترې یادونه کوو.

دامان الله خان په دوره کې مقننه قوه: د(۱۳۰۳المریز)کال داساسي قانون اوددولت دتشکیل کوونکي نظامنامې مطابق د دولت د درې ګونو قواوو تفکیک رامنځته شو چې البته دغه جوړښت او تشکیل ځانته خپل یو ځانګړی خاصیت درلود یو له دغو قواوو څخه مقننه قوه وه چې د(۱۳۰۳المریز)کال داساسي قانون تر تصویب پورې په مختلفو نومونو یاده شوه لکه داعیانو شورى ،د شورى کور یا خاصه شورى او باالاخره د دولتي شورى په نوم یادیده داساسي تشکیلاتو دنظامنامې په تصویب سره دلومړي ځل لپاره دافغانستان دولت دافغانستان د دولتي تشکیلات په تاریخ کې د قانون جوړونې موسسه چې تر یوه حده پورې په خپلو کارونو او صلاحیتونو کې مستقله وه، رامنځته شوه[۱] چې دغه موسسه هماغه دولتي شورا وه چې غړي یې په انتخابي او انتصابي شکل تعین کېدل،

---

[۱] ،شورى پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه مخونه ۶۹، ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲
دولتي شورا قانوني پروژې ترتیبولې او د تصویب لپاره یې د وزیرانو د مجلس له لارې یې د صحت لپاره پادشاه ته لیږل او د دولت بودیجه او خارجي معاهدا تو او تړونونو ته به یې رسیدګي کوله دغه شوری په حیث او د عمومي ملکي مصلحتو او خبرو چې ۵۰ تنه غړي یې درلودل په مساوي توګه نیم غړي یې انتخابي او نیم غړي یې انتصابي و، انتخابي غړي چې د دولتي شورى نیم غړي یې جوړول د افغانستان دولت د اساسي تشکیلاتو د نظامنامې د ۲۷ مادې مطابق د ولایاتو د خلکو او د حکومت څخه انتخابېدل او بیا شوری ته لیږل کېدل، د شوری مختلف غړي د درې کلو لپاره د خلکو لخوا انتخابېدل د نظامنامې د ۲۴ مادې مطابق د دولتي شوری وظایف په دوه برخو ویشل کېدل.

الف ـ ملکي تنظیمات

ب ـ د ملکي مامورینو محاکمه

دغه شوری د یو نفر رئیس، درې معاونین (اول، دوهم، دریم) یو نفر منشي، یو نفر سرکاتب او د ضرورت په اساس کاتب او همدا رنګه یو څو تنه مسلکي غړو تر ریاست لاندې ورسپارل شوي وظایف سرته رسول د دولتي شوری رئیس او معاونین د منتخبو خلکو څخه انتخابېدل او د پادشاه منظوري هم شرط وه چې باید تائید یې کړی.

د دولتي شوری منشي د رئیس په انتخاب او د پادشاه تر منظورۍ وروسته مقررېده، سرکاتب او کاتبان د دولتي شوری د معاونینو په انتخاب او د رئیس له منظورۍ نه وروسته مقررېدل هغه څه چې د ذکر کولو وړ دي چې د دولتي شوری په ایجاد سره او د هغې شرکت د قوانینو په رامنځته کولو کې او د حکومت په کارونو باندې د کنترول او نظارت حق او همدا رنګه د عالي محکمې د وظایفو څخه برخوردار و کوم چې به د دولتي مامورینو لخوا جنایات ترسره شو دیوې نیمه مستقلې او نیمه نماینده موسسې په حیث او پرته له شک څخه په هغه وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې دافغانستان سیاسي سېستم دلیبرال کېدو په شکل ښکاره کوو[۱] دیادولوور ده چې د (۱۳۰۳المریز) کال د افغانستان اساسي نظامنامې د قانون جوړونې او داجرا یه قوې ترمنځ فرق نه و کړی، ځکه چې حکومت په عین حال کې هم اداري وظایف اوهم دقانون جوړونې وظایف تطبیقول اما دا دوه حالته د امیر د کنترول لاندې و د دولتي شوری انتخابي غړي چې د ولایتونو د مجلس د غړو څخه او دحکومت څخه د هر ولایت د نفوسو په تناسب او د حکومت څخه دولتي شوری ته راتلل او د دولتي شوری غړو په مرکزکې خپل مرکز جوړاوه دکابل ولایت څخه پنځه تنه دهرات ولایت څخه څلورتنه دقندهار ولایت څخه څلورتنه دترکستان ولایت څخه درې تنه د بدخشان او قطغن ولایت څخه دوه تنه د مشرقي سمت څخه درې تنه د جنوبي سمت څخه دوه تنه دمیمنې د اعلی حکومت څخه یوتن د فراه د اعلی حکومت څخه یو تن وو.د دولتي شوری د مشورتي مجلس انتخابي پس له هرو درې کالو څخه بدلیدل او دهغو په عوض په انتخاباتو کې بل وکیل نوموړي دولتي شوری ته لېږل کېده د(۱۳۰۷المریز) کال لویې جرګې پخپلو پنځه ورځنیو جلسوکې زیات مسایل تر بحث لاندې ونیول چې له هغې جملې څخه د دولتي شوری بدلول په ملي شوری باندې غټ تغیر و دمقننه قوې د استقلال د دولت په ساحه کې.

ځکه چې د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې یوه لویه قانون جوړونې موسسه ایجاد شوه چې په هغه کې د خلکو ټولو انتخاب کړو وکیلانو ګډون درلود د ملي شوری غړولویې جرګې دفیصلې او تصویب نه وروسته د یو جداګانه قانون د موادو مطابق انتخاب کړ اوخپل فعالیت یې شروع کړ،ولې متاسفانه بایدوو ایو چې دغه شوری د امان الله خان د حکومت په دوران کې ونشو کولای چې شوری دایره کړي او خپل فعالیت شروع کړي.[۱]

---

[۱] شوری پارلمان.(دښاغلي عبدالحمید فقیری ،لیکنه مخونه۷۰ ،۷۱

[۱] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۲ ، ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنادرخان په دوره کې شوری: نادرخان وروسته لدې چې قدرت ته ورسید ده دخپلو کارونو دښه پرمخ وړلو لپاره خپله تګلاره په لسو مادو کې دافغانستان خلکو ته اعلان کړه چې لسمه ماده یې د ملي شوری د وکیلانو د انتخاب په رابطه وه او په دغه ماده کې راغلي وو چې: د ملت وکیلان د ټولو خلکو څخه مرکز ته راځي انتخاب یې په پخوانۍ طریقه وو، وکیلان له خلکو څخه پوه او صادق عالمان او هغه کسان کوم چې ملت ورباندې پوره اعتماد ولري انتخاب کېږي د دولت وزیران او مسول چارواکي به دملت وکیلان وو د شوری ریاست د تفتیش حق درلود او دغه شوری د ملت د نمایندګانو څخه انتخاب کېدله دغه مسوده د لویې جرګې لخوا چې په(۱۳۰۹المریز) کال کې د نادرخان د حکم پواسطه تشکیل شوه د غور او بررسۍ لاندې ونیوله.

پدې شوری کې دوکالت دوره درې کاله وه او اول یې د ملي شوری د مجلس دافتتاح ورځ ده پدې توګه د افغانستان پارلمان د لومړنۍ تقنیني موسسې په حیث چې له دوو مجلسونو څخه (انتخابي ملي شوری)اود(اعیانو عالي مجلس) جوړ او وروسته د انفاذ ددې لایحې په (۱۳۱۰المریز) کال کې پخپل کارپیل وکړ.

د ملي شوری مجلس :د(۱۳۱۰_۱۳۱۲ لمریز) کال مطابق د لویې جرګې په فیصله دافغانستان ملي شوری د(۱۳۱۰المریز)کال د سرطان په ۱۴ مه نېټه د یوې لویې ملي موسسې په حیث د لومړي ځل لپاره د هېواد په تاریخ کې افتتاح او په کار یې پیل وکړ د افغانستان د اساسي اصولنامې د ۲۷ مادې د حکم پر اساس ۱۱۰ تنو د خلکو انتخابي نمایندګانو دهېواد له هرګوټ نه په کې اشتراک کړی و[1] او د ملت نمایندګانو د خپل کار په لومړۍ مرحله کې قسم نامه امضاء کړه، ولې بیا هم دغه نمایندګان د نورو جرګو د نمایندګانو په څېر دخاصو طبقو څخه شوری ته لاره پیدا کړې وه او دنفوسو توازن او دملیتونو تعادل په نظر کې ونه نیول شو او دغه شوری د بلې شوری ترتاسېس یانې تر(۱۳۴۳المریز)کال پورې د شاهي مشروطه په

---

[1] شوری پارلمان.دښاغلي عبدالحمید فقیری لیکنه۷۴، ۷۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوروکې د شاهي کورنۍ د غړو د میل او رضا مطابق د قواوو د تفکیک څخه پرته خپل اجراءت مختـه وړل او د خپلو کـارونو پـه اجراء کولـو کـې یـې استقلال نـه درلود ،نو پدې خاطر د هغې شورى ټول اجراات د ظالم پادشاه د فرمان مطابق ترسره کېدل او د نني پارلمان چې خلک یې تصورکوي حیثیت یې نه درلود .[1]

د ظاهرشاه پـه دوره کـې ملي شورى:د(۱۳۴۳المریز)کـال اساسي قـانون د دولت د درې ګونو قواوو د تفکیک اصل منځته راوړ چې د اعمل د افغانستان په تاریخ کې بې ساری او په مخکنیو اساسي قوانینو کې نه وو بیان شوې، ددې قـانون د ۲۵ مـادې مطابق حکومت د ولسي جرګې پـه وړانـدې مسول و ،د حکومت کـرنلاره او اعضاء یې د صدراعظم لخوا ولسي جرګې ته معرفي کېدل،ولسي جرګې د بحث څخه وروسته د اعتماد رایه حکومت ته اعلانوله،د اعتماد د رایې په صورت کې شاهي فرمان د حکومت د رئیس او د غړو په باره کې اعلانوله،باید یادونه وشي چې د اساسي قانون هدایت د شورى د رایې اعتماد په باره کې حکومت ته د هغه په فعالیت یې واقعي اثرکاوه د(۱۳۴۳ ه ش)کال اساسي قانون صدراعظم او وزیران د حکومت د کارونو په موردکې چې د هغې په باره کې د اساسي قانون مطابق شاهي فرمان ترلاسه کاوه مسول ګڼلو د ذکرو ړ ده چې د حکومت او پارلمان متقابله رابطه پـه دوه متضادو اصلونو بانـدې ولاړه وه لـه یـوه طرفـه د پارلمان قـدرت ظاهرامنل شوی و او هغه ته یې حکومت ته د عدم اعتماد حق ورکړی و او لـه بل پلوه حکومت د شاه لخوا څخه تعین کېده او د خپلو کارونو په هکله د شاه په وړاندې مسول و او په همدې ډول د اساسي قـانون د ۵۹ مـادې مطابق حکومت د شورى د فوق العاده غونډې د جوړېدو د وړاند بزحق او د ۵۷ مـادې مطابق د جلسې

[1] شوری پارلمان. عبدالحمید فقیری لیکنه ۷۲، ۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبحثونود پټوالي درخواست او د قانون جوړونې دحق څخه برخوردار و او پدې توګه يې کولای شو د پارلمان په کارونو اثر وکړي او په همدې ترتیب اساسي قانون د اظطرار په حالت او په انتقالي دوره کې لوی صلاحیتونه ورکړي و ، داساسي قانون د ۱۱۴ مادې دحکم پراساس پدې حالت کې شاه کولای شو ټول او یابعضې صلاحیتونه دشوری حکومت ته انتقال کړي او په انتقالي حالت کې په صراحت سره په ۱۲۵ ماده کې راغلي دي چې: دانتقال په دوره کې د شوری صلاحیتونه حکومت ته سپارل کېږي. د(۱۳۴۳المریز)کال اساسي قانون په څلورم فصل کې د فعالیت کړنلاره او د پارلمان حقوقي اوضاع د تنظیم لاندې نیوله پدې قانون کې لکه پخوانی اساسي قانون دوه مجلسه یا دوه اطاقه پارلمان په افغانستان کې پیش بیني کړي و ،ولې د پخوانیو اصولو برخلاف په طرزالعمل د مشرانو جرګې او ولسي جرګې کې یو سلسله تغیرات رامنځته کړل د اساسي قانون ۴۱ ماده د شوری په باره کې داسې حکم کاوه :دافغانستان شوری دخلکو دارادو ښکارندوی ده اودټول ملت څخه نمایندګي کوي اوپدې ماده کې د خلکو شرکت د مملکت په سیاسي امورو کې داسې ذکرشوې وه: دافغانستان خلک د شوری پواسطه دمملکت په سیاسي امورو کې برخه اخلي.دشوری هر غړی پداسې حال کې چې دیوې معینې حوزې څخه انتخاب شوي دي د رایې ورکولو په وخت کې د افغانستان عمومي مصالح د خپل قضاوت محورټاکي د (۱۳۴۳المریز) کال اساسي قانون په لومړي ځل دافغانستان په تاریخ کې عمومي، پټ، ازاداومستقیم انتخابات دولسي جرګې ټېنګښت پیداکړ ددې اساسي قانون مطابق هرکاندید چې په خپله حوزه کې ډېرې رایې ترلاسه کولې نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکيل پېژندل کېده،د اساسي قانون د ۴۴ مادې مطابق د ولسي جرګې غړي د څلورو کالو لپاره چې يوه تقنيني دوره ده انتخاب کېدل.

د پارلمان وکيلان د حکومت او سترې محکمې په وړاندې دقانون جوړونې د حق څخه برخوردار وه دیادونې وړده چې ددې اساسي قانون د احکامو مطابق شاه دقانون جوړونې د حق لرونکی نه وه او هغه د قوانينو د توشيح حق درلودونکی و کوم چې د پارلمان لخوا په تصويب رسيدل د(۱۳۴۳ لمريز) کال اساسي قانون او د(۱۳۱۰لمريز)کال اساسي اصول د پارلمان د مجالسو ترمنځ د اختلافاتو د حل او فصل لپاره په لاندې ډول کړنلاره ترتيب کړه.

ددې اساسي قانون ۷۳ ماده په دې مورد کې داسې حکم کولو: هرکله چې د يوې جرګې تصويب د بلې جرګې لخوا رد شي، ددې اختلاف د حل لپاره په مساوي توګه د دواړو جرګو څخه يو مشترک هيئت د قانون د احکامو مطابق جوړيږي د مشترک هيئت فيصله د شاه د توشيح څخه وروسته نافذ ګڼل کېږي په هغه صورت کې چې مشترک هيئت نشو کولای اختلاف حل کړي تصويب رد شوی ګڼل کېږي هرکله چې تصويب د ولسي جرګې لخوا سرته رسيده نوې تقنيني دورې د ولسي جرګې کولای شو په اکثريت د اعضاو د رايو تصويب کړي دغه تصويب پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړ شي وروسته د پادشاه د توشيح څخه نافذ ګڼل کېده.

هرکله که د دواړو جرګو اختلاف د مالي قوانينو د طرحو په باره کې وو او په هغه صورت کې چې مشترک هيئت د هغه حل نشو پيدا کولای نوې ولسي جرګې کولای شو چې پخپلې وروستۍ غونډه کې هغه طرحه په اکثريت د رايو تصويب کړي نوموړې طرحه پرته لدې چې مشرانو جرګې ته لاړه شي وروسته د پادشاه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

توشیح څخه نافذ ګڼل کېږي د پارلمان دغه دوره په ۹ د میزان د(۱۳۴۴ه ش)کال د ظاهرشاه لخوا افتتاح شوه او پخپل تقنیني کار یې شروع وکړ.

د پارلمان د ۱۳ دورې لنډه بررسي او دهغې سقوط د(۱۳۱۰ـ۱۳۱۲المریز) مطابق دلویې جرګې دفیصلې(۱۳۰۹المریز)کال دافغانستان ملي شورا دلومړي ځل لپاره دافغانستان په تاریخ کې په (۱۳۱۰لمریز)کال د سرطان په۴نېټه افتتاح شوه،دغه پارلمان په ۱۳ دورو کې خپلو فعالیتونو ته ادامه ورکړه او ددغې شورى ۱۳دوره په (۱۳۴۸لمریز) کال دمیزان په ۲۲ تاریخ د ظاهرشاه په وینا افتتاح شوه چې په حقیقت کې ۱۳ مه دوره ددې شورى اخري دوره حسابېږي.چې ددې دورې په مختلفو وختونو کې مختلف بحرانونه ایجاد شول چې په نتیجه کې سیاسي بې ثباتي اوسخت بحثونه ددولت اوپارلمان،لومړى شاهي وزیرانو ونشو کولاى چې اوضاع کنترول کړي چې په نتیجه کې یو په بل پسې تبدیل شول او حالت نور هم خرابېدل،بالاخره دپارلمان ۱۳ مه دوره د یو تعداد روشن فکرو وکیلانو پرته درایې ورکولو په ماشین تبدیل شو چې د ملت په ضد اعمال او په چپاول ګره اوغارت ګره دستګاه باندې تبدیل شو،هر هغه څه چې حکومت پارلمان ته وړاندې کول نوپارلمان مخکې لدې چې موضوع باندې غوروکړي چې دا موضوع د خلکو په ګټه ده او که په ضررهغه به یې تصویب کوله.

په دې شرایطو کې ددولت اتباع چې د مختلفو طبقو څخه وه د حکومت اوپارلمان څخه چې دهغوى دارزو یواځینى کورو،مایوس او نا امیده شول او دهغوى پرضدولاړ و.دې عمل ددولت سیاسي ثبات او اجتماعي ثبات ورځ په ورځ ضعیف کاوه او په نتیجه کې د خلکو اعتماد ورځ په ورځ په حکومت باندې کمیده. چې بالاخره د(۱۳۵۲المریز)کال د سرطان په ۲۲ نېټه دملي اردو افسرانو چې په حقیقت کې دشوروي اتحاد څخه رهبري کېدل قیام وکړ،ځکه چې شاهي نظام په اجتماعي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او سیاسي بحرانونو کې ککړو او د خلکو په حال یې هیڅ توجه نه کوله نو په همدې وجه ونړول شو ،شاهي او استبدادي نظام پر ځای چې د ډېر اوږد وخت څخه را په دېخوا جمهوري حکومت اعلان شو.

نوي دولت چې د خلکو په اوږو ولاړ و په اوایلو کې دروسي دولتدارانو په لاس کې وو داود خان دافکارو په تغیرسره په یو خدمتګار دولت باندې تبدیل شو چې د نوي دولت د فرمان په اساس د(۱۳۴۳ لمریز)کال اساسي قانون لغوه او پارلمان تعطیل شو باید ووایو چې په ۱۳مه دوره کې د نمایندګانو تعداد ۲۱۳ تنه وو.[1]

څرنګه چې مخکې موهم اشاره ورته وکړه د(۱۳۴۳لمریز)کال اساسي قانون له مخې د لومړي ځل لپاره دمحمد ظاهرشاه په دوره کې ملي شورا د څارنې واک تر لاسه کړ چې شورا کولای شي چې هر وزیر او یا هم په مجموعي ډول کابینه تر استیضاح لاندې ونیسي او ددې قانون په اساس دافغانستان سیاسي رژیم مشروطه شاهي اعلان شو ،چې باالاخره (۱۳۵۲لمریز)کال د چنګابښ دمیاشتې ۲۶ نېټه کودتا مشروطه شاهي دولت په جمهوري رژیم بدل کړ پدې موده کې ملي شورا د تعالیق په حالت کې وه ترڅو چې په(۱۳۵۵لمریز)کال اساسي قانون هغه لغوه اعلان کړه چې له هغې نېټې راهیسې تر(۱۳۸۴لمریز)کال ترپارلماني ټاکنو پورې دافغانستان خلکو منتخبه ملي شورا نه درلوده ،کله چې په(۱۳۸۲لمریز) کال کې نوی اساسي قانون رامنځته شو دملي شورا منځته راتګ یې لازم وګاڼه نو په همدې اساس (۱۳۸۴لمریز)کال دټولټاکنو په اساس نوې ملي شورارامنځته شوه چې د دوه مجلسونو څخه جوړه شوه چې ولسي جرګه او د مشرانو جرګه نومول شوي دي.

---

[1] عبدالحمید فقیری ،شوری پارلمان.(مطبعه شاکر صمیم ۱۳۸۸ هـ ش کال) صـ ۸۳، ۸۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د اساسي قانون تاريخي بهير

قانون ديوناني کليمي Cannon څخه اخيستل شوی چې د ډېرو معناؤتر څنګ دقاعدې او ترتيب مانا هم لري او قانون له لفظي مانا له نظره د مقياس او اندازه کولو په مانا سره تعريف شوی چې قوانين يې جمع دي.

د قانون کليمه په عام مفهوم سره د کار قاعدې ته وايي په ټولو علومو او اړخونو باندې او هم عالم او حاکم په ټولو شيانو باندې.

قانون په ځانګړي مفهوم سره :د ټولنيزژوند انه دستوردی چې د باصلاحيته مقام لخوا د عرف او عاداتو په اعتبار سره د حق او ناحق، سزا ،جزا ،نيک او بد د تشخيص په اړوند داجرايوي ضمانت په واسطه مقدر او بيان کېږي چې موخه يې د ټولنيز نظم او دوګړو او دولتي مقاماتو دېې مورده او بې ځايه لاسوهنو څخه مخنيوی دی .

قانون په اصطلاح کې عبارت دی له هغو مقرراتو، دساتيرو او احکامو څخه چې د دولت او ملي شورا د مجلس له خوا د سمونونو او د ټولنيزو چارو د اداره کولو په موخه نافذ کېږي.

اساسي قانون ديو هېواد دستري او ملي وثيقې په توګه د هغو قواعدو او مقرراتو څخه عبارت دی چې په ځانګړيو شکلياتو او تشريفاتو سره وضع کېږي، اساسي قانون ديو هېواد سياسي اقتصادي او ټولنيز نظام مشخص کوي او د حکومت بنسټ او د عدالت پلي کول په ټولنه کې د عمومي نظم د ساتلو او د افرادو د آزادۍ د ملاتړ لپاره منځ ته راځي، همدارنګه د مقننې قوې د صلاحيت د پولو تعين او د هغې اړيکې د قضايه قوې او اجرائيه قوې سره د اساسي قانون د صلاحيتونو څخه دي نو پدې سره اساسي قانون ته ځانګړې ارزښت ورکړی دی چې د عادي

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون جوړوني مجلس د فسخې حق او تجدید نظر په هغه کې نلري[1] او د هغه د قواعدو څخه پیروي کوي

غـازي امـان الله او دهېـواد لـومړی اساسي قـانون: دافغانسـتان لـومړی اساسي قـانون یا اساسي نظامنامـه چـې دامـان الله خـان لخـواد (۱۳۰۱)لمریز کـال د حمـل د میاشتی پـه ۲۰ نېټـه ملـت تـه وړانـدې شـو، پـه نوموړي اساسي قـانون جوړولو کې ترکي پوهانو لکه جمال پادشاه، یوري یـګ او محمود طرزي هم برخه درلوده. امان الله خان پـه جلال آباد کښې یوه جرګه چې د دولتي شورا له غړو څخه تشکیل شوې وه جوړه کړه، په دغه یاده شوې جرګه کې چې د (۱۳۰۱ لمریز) کال د کب د میاشتې په (۸) نېټه اساسي قـانون او یـو څو نورې نظامنامې په پښتو ژبه تصویب او تسوید کړې، نوموړي اساسي قـانون ۷۳ مـادې لرلې چې پـه لسو څپرکو کې ورتـه ځای ورکړل شوی وو چې د هغـه لـه ډلې څخه د رژیم بڼه، عامه حقوق، اجرایه قوه، قضائیه قوه، د دولتي شورا مالي مسایل او نور متفرقه مواد شامل وو. یاد شوی اساسي قـانون بیا د پغمـان پـه جرګه کې (۱۰۵۰)کسانو پـه وړاندې د (۱۳۰۳ لمریز)کـال پـه چنګـاښ کې تصویب او د همدې کـال د سلواغې پـه ۸ نېټـه د پلې کېدو وړ اعـلان شـو، چې دا اساسي قـانون د هېـواد لـومړی اساسي قـانون ګڼلی شـو چې وروسـته یې د پیچلو مسـایلو د حل لپـاره ځانګړي قوانین چې شمېره یې تر ۷۷ اوړي تدوین او تصویب شوي دي پـه دې کې هیڅ شک نشته چې غـازي امان الله خـان د زړه لـه تله غوښتل چې دې هېواد تـه پـه مېړانـه سره خدمت وکړي او خپـل هېواد پـه نړیوالـه کچـې د نړیـوال پرمختـګ لـه کـاروان سره برابر کړي. لـه بده مرغـه د دې پـه ځـای چې د ټولنیز پرمختـګ بنسـټیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

معيارونو ته پاملرنه شوې وای، دا سې مسايلو ته زياته پاملرنه وشوه چې نه يوازې اغېزمن نه وو بلکې دنورو دکرکې لامل وگرځېدل.

د افغاني ټولنې دکلتورپه خلاف يې خپلې هڅې ترنوروا ړتياوو زياتې گڼندۍ کړې په ولسي کچه يې خپل ملاتړ له لاسه ورکړ، هېوادبې مشر تابه پاتې شو او دسقاوزوی حبيب الله واک ترلاسه کړ، دامان الله خان قوانين يې له منځه يوړل اوله ځانه يې تګلارې ترتيب کړې چې زمونږ لاس يې اصلي نسخو ته ونه رسيده، ددې اصلي لامل دا وو چې دسقاوزوی له ملي پاڅون سره مخ او وروسته دمرگ کندې ته ولويد او نادرشاه په سياسي ډگر نوې لوبه پيل کړه.

دنادرشاه دواکمنۍ پرمهال دافغانستان دوهم اساسي قانون: دافغانستان دوهم اساسي قانون چې دسپه سالار محمدنادرشاه خان لخوا په (۱۳۰۹ لمريز) کال منځ ته راغی د دوهم اساسي قانون داعتبار موده دلومړي اساسي قانون داعتبار دمودې په نسبت لنډه يانې شپږکلنه دوره نه بلکې دايوه اوږد مهاله دوره وه چې له (۱۳۰۹ لمريز) کال څخه پيل په کال(۱۳۴۳ لمريز) کې پای ته ورسيده. په دې اوږدمهاله دوره کې هېواد له بېلا بېلو کورنيو او

بهرنيو بدلونونو سره مخ شو دقانون بېلابېل چلوونکي اوواکمنان چې هريو ځان ته لارې او ځانګړتياوې درلودې راغلل اولاړل اوداساسي قانون پلې کېدلوهم له دې بدلونونو سره بېل بېل حالتونه درلودل. په هرحالت نومړی اساسي قانون په ۱۴ څپرکو کې ليکل شوی وو چې ۱۱۰ مادې يې درلودې، چې دايران او ترکې په اساسي قوانينو سربېره داماني دورې داساسي قانون څخه هم په کې گټه پورته شوې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنادرشاه دواكمنۍ اساسي قانون دامان الله د اساسي قانون څخه ډېر سخت او شديدوو ،كومه آزادي چې دامان الله خان په اساسي قانون كې نغښتې وه، د نادرشاه په اساسي قانون كې مقيده شوه ،چې مونږ يې بېلګه دځانګړي (شخصي) ازادي،درسنيو ازادي اودملي شورا صلاحيتونه يادولی شو.دنادرشاه خان دوخت دغه قانون تر(۱۳۴۳)لمريزكال پورې نافذ وو ترډېرمهاله پورې دكاغذ پر مخ پاتې شو ترڅوچې نادرشاه په يوه ناوړه پېښه كې مړ اودظاهرشاه خان دواكمنۍ دوره پيل شوه.

دظاهرشاه خان واكمني اودريم اساسي قانون:(۱۳۴۳)لمريز كال دسنبلې دمياشتې په ۱۸ نېټه لويه جرګه له پروګرام سره سمه په سلام خانه كې دايره شوه.داعليحضرت دراتګ سره سم دهېوادملي سرود وغږول شو ،شاهي سلام پرځاى شو ،ترتلاوت وروسته شاه خپله پرانستې وينا برخوالوته واوروله .نوموړې جرګې دسنبلې تر ۲۸ نيټې پورې دوام درلود ،ورپسې داساسي قانون مسوده دګلخانې په ماڼۍ كې توشيح اونافذه شوه اودهمدې مسودې پرانفاذ سره د(۱۳۰۹)لمريز

كال اساسي قانون سره له ټولو ضمايمو لغوه اعلان شو.دظاهرشاه ددورې يادريم اساسي قانون په ۱۲۸ مادواويوولسو څپركيوكې ليكل شوى وو ، دظاهرشاه دواكمنۍ پرمهال يولړ نور قوانين هم دتصويب پړاوته رسيدلي وو

داساسي قانون چې كله له تصويب څخه راووت دخلكو له خوا څخه په ډېردرناوي سره يې هركلی وشو ،خلكوته يې دديموكراسۍ روحيه اوډېرى آزادي وركړه .نوموړي اساسي قانون كه څه هم ترپخوانيومدرن اويو څه دخلكو دغوښتنو اواړتياوو په بنسټ ولاړ وو بيا هم هغه څه چې دوخت اړتياوه جمهوريت وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوندونو دخپلې ازادی نه چې قانون ورکړي و ددې هيلې لپاره يې هڅې کولې چې دشهيد محمد داؤد خان په لاس دغه هيلې په حقيقت بدلې شوې اود جمهوريت بنسټ يې کېښود.

دهېواد لومړي جمهور رئيس اودهېواد څلورم اساسي قانون: دافغانستان څلورم اساسي قانون دنوموړي هېواد دلومړي جمهور رئيس سردارمحمد داؤدخان لخوا په(۱۳۵۵ لمريز)کال دکب دمياشتې په(۵) نېټه په پلازمېنه کابل کې توشيح شو.سرداراود خان دسياسي قدرت دترلاسه کولو نه يو اونۍ وروسته په يوه مطبوعاتي غونډه کې يوژورناليست ته څرګنده کړه چې دشاهي دورې اساسي قانون نوردا عتبارو ړندي او پرځای به يې نوی اساسي قانون دجمهوريت په رڼا کې تصويب شي.دهمدې اړتيا له مخې د(۱۳۵۵)لمريز کال دسلواغې دمياشتې په ۱۰ نېټه يې لويه جرګه راوغوښته چې دکابل په انصاري واټ کې يې څلوروځې دوام وکړ.

دې جرګې ته ۲۲ کسان دجمهور رئيس اوصدراعظم په فرمان انتخابي وټاکل شول عزيزالله واصفي يې رئيس وټاکل شو اوشکلاً

دغه اساسي قانون په يوه ديموکراتيکه فضاء کې تصويب شو،سردارمحمد داؤد خان يې دجمهور رئيس په توګه وټاکه دکب دمياشتې په(۵) نېټه دنوموړي اساسي قانون دتصويب له پړاونو تېرشول چې ۱۳ څپرکي او ۱۳۶ مادې يې درلودې.ددې قانون ډېرمواد يې (۱۳۳۴ لمريز)کال دقانون څخه په لږ ادلون اوبدلون رااخيستل شوي وواويوڅه نور قوانين لږوړاندې دجمهوررئيس د فرمانونو پربنسټ رامنځ ته شوي وو ،چې دډېر لږ مهال لپاره پلي شول دبېلګې په توګه دپولېسي تاديب مقررات په تورغونډي، هرات،

(c) ketabton.com: The Digital Library

شېرخان بندر او د حیراتان بندرونو لپاره اساسنامې د افغانستان د تېلو د ملي موسسې قانون او د عراده جاتو د حق العبور قانون د سردار محمد داود خان دوخت مدني او جزايې قوانین تر ډېره مهاله په هېواد کې نافذ وو او پخپله سردار محمد داود خان د سرو وحشیانو په ناوړه او شوم پلان سره په یوه بدمرغه او خونړۍ کودتا کې دواک له ګدۍ ولوید او په شهادت ورسیده چې پدې سره واک د سره لښکر بدرنګه او ددې خاورې تاریخي دښمن پلوه غلامانو ته په لاس ورغئ.

ببرک کارمل او دهېواد پنځم اساسي قانون: دافغانستان د دیموکراتیک جمهوریت اصول یا دهېواد پنځم اساسي قانون چې(۱۳۵۹)لمریز کال دغوایې په لمړۍ نېټه دانقلابي شورا داعلامې مطابق نافذ اوخپورشو ،دغوایې داوومې نېټې دبدمرغې کودتا ځخه ورسته چې دین

پلورونکي او دهېواد پلورونکي واک ته ورسیدل ورسره جوخت نورمحمد ترکي پرلپسې فرمانونه صادرول چې افغاني ټولنې او وګړو ته دمنلو وړ نه وو چې شمېره يې ۳۲ ته رسیدله.

د سردار محمد داود خان دوخت اساسي قانون يې د استبدادي او دکتاتوري قانون په نوم لغوه اعلان کړ او د فرمانونو پرلپسې لړۍ د نوموړي اساسي قانون ځای ناستی شو د سره لښکر غلامان او لاس پوځي خپلو کې سره وران شول او پرلپسې يې یو او بل له منځ ځخه یوړل، تره کې په همدې اړودوړ کې له منځ ځخه لاړ، حفیظ الله امین واک ته ورسیده چې په دې دوره کې هم دقوانینو په اړه کوم پرمختګ و نشو ورپسې ببرک کارمل د سرو لښکرو په بدرګه هېواد ته راغئ هر څه يې د خاورو سره خاورې کړل ډېرې وینې يې توې کړې چې په دې سره يې په وړاندې دهېواد په ټولو برخو کې د مسلمانانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاڅونونه پیل شول.ببرک کارمل غوښتل خپل تاریخي خیانت په خلکو باندې هیر کړي نو په ۱۰ څپرکو کې یو قانون چې ۶۸ مادې درلودې خپور کړ خو په دې سره یې د ولس رضایت راخپل نه کړ، ولس یې لاپه وړاندې سنګرونه ټینګ کړل وروسته په (۱۳۶۲) لمریزکال کې کمونستي رژیم له منځه لاړ یا په بل عبارت سرې لښکرې ماتې شوې ،ډاکتر نجیب الله ملي سوله اعلان کړه نو په دې موخه د ببرک کارمل اساسي قانون لغوه شو او نوی اساسي قانون یې نافذ کړ.

ډاکتر نجیب الله او د هېواد شپږم اساسي قانون:د افغانستان شپږم اساسي قانون د (۱۳۶۶) لمریز کال د لیندۍ د میاشتې په ۸ او ۹ نېټه ۱۳ څپرکو او ۱۴۹ مادو کې د لویې جرګې لخوا تصویب او د تصویب د نیټې څخه نافذ اعلان شو، ډاکتر نجیب الله په (۱۳۶۵) لمریز کال کې لویه جرګه جوړه کړه او په ۱۴۹ مادو او ۱۳

څپرکو کې د ملي روغې جوړې اساسي قانون یې تصویب کړ چې تر ډېره حد پکې د پخوانیو اساسي قوانینو مادې ځای پرځای شوې وې.دا هغه وخت وه چې شوروي اتحاد یو ځواکمن قدرت ګڼل کېده، چېرته چې یې د قدرت پل اېښی وه چا یې د لرې کولو وسه نه درلوده خو افغان میړني ملت داسې غاښ ماتونکی ځواب ورکړ چې د شوروي اتحاد څو رهبران یو په بل پسې له منځ څخه لاړل د شوروي اتحاد یوځوان رهبر ګورباچوف د افغانستان موضوع د نوموړي اتحاد لپاره د ناسور زخم وباله او د نیولو له هوس څخه یې ډډه وکړه نوریې نه غوښتل چې د غه زخم ژور شي او ځواکونه یې په افغانستان کې پاتې شي چې افغان ولس یې په وړاندې کلک سنګر نیولی وو، په دغه وخت کې دا قانون توشیح کېدلو چې د جګړې په ببرنیو شرایطو او حالاتو سره د قانون د انفاذ ساحه محدوده شوه .چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د ډاکتر نجیب الله حکومت هم سقوط وکړ او اسلامي انقلاب د بري پړاو ته ورسید. مجاهدین هېواد ته راستانه شول او پلازمېنه یې تر واک لاندې راوسته. د هېواد ټولې اداري رنګې شوې او پخواني مامورین وتښتېدل، ډېر کړدي د موخو د ګټو لپاره پاتې شو. د فرمانونو لړۍ لا تر اوسه دوام لري تر داود خان وروسته ټول راتېرشوي حکومتونه ولس ته د منلوړ نه وه او نه یې د چا قانون ته په درنه سترګه کتل چې تر نن پورې همدا سې ده.

حامد کرزی او د هېواد اووم اساسي قانون: د بن د تړون له مخې انتقالي حکومت ته دنده[۱] وسپارل شوه چې د نوي اساسي قانون د متن د برابرولو په موخه یو کمېسون

جوړ کړي او هغه د بحث څېړنې او تصویب لپاره لویې جرګې ته وړاندې کړي، د بن تړون موخه داوه چې نوی اساسي قانون باید د نړۍ والو معیارونو پر بنسټ جوړ شي تر څو په هېواد کې د دیموکراسۍ د واکمنۍ، د بشر د حقوقو او نورو مدني ټولنو لپاره د فعالیت زمینه مساعده شي چې د افغانستان ستونزو ته د پای ټکی کېږدي، ورسره ملي روغه جوړه پرمختګ وکړي تر څو تل پاتې سوله ټینګه او په هېواد کې د بشر حقوق خوندي او تامین شي د بن په تړون کې یادونه شوې وه چې هر وګړی حق لري تر څو خپل برخلیک او د هېواد سیاسي راتلونکی د اسلامي اساساتو، دیموکراسۍ، اکثریت پالنې او ټولنیز عدالت پر بنسټ وټاکي، د بن په تړون کې دا یادونه هم شوې وه چې د افغانستان دولت باید پراخ بنسټه وي او جنسي توازن او انډول باید په نظر کې ونیول شوی وي، د اساسي قانون د تسوید بهیر باید مشارکتي وي او د سلا مشورې له لارې پرتېرو

---

[۱] اخلاقي یا قانوني ژمنتیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټپونو ملهم کېږدي ترڅو افغانان بریالي شي او په خپل هېواد کې سول ایز ژوند وکړي نوله دې کبله د دغه بهیر له پیله تراوسه هڅه شوې ده چې د تسوید بهیر داسې برابرشي چې دهېواد وګړي پکې دیونوي پړاو پېلامه وګوري او خپلې راتلونکې ته هیله من وا ؤ سي.

۸

پدې اړه د دولت رئیس د(۱۳۸۱)لمریز کال دتلې دمیاشتې د ۱۳ نیټې ۷۴ ګڼې د فرمان له مخې اساسي قانون دتسوید لپاره دولت ریس دمرستیال ښاغلي پوهاند نعمت الله شهراني په مشرۍ ۹ کسیزه کمېسون جوړکړ چې دتسوید دنده یې درلوده ترڅود اساسي قانون مسوده چمتواوروسته یې دغوراوڅېړنې لپاره دتدقیق کمېسون ته وسپاري دغه کمېسون د(۱۳۸۲) لمریزکال دورې په میاشت کې دمسودې لومړۍ نسخه چمتو کړه اود اسلامي انتقالي دولت ریاست ته یې وسپارله داساسي قانون دتدقیق کمېسون (۱۳۸۲)لمریز کال دغوایې په میاشت کې ددولت دریاست دبل فرمان له مخې جوړشو چې ۳۵ غړي یې درلودل او پوهاند شهراني هم دتسوید اوهم داساسي قانون دتدقیق دکمېسون دریس په توګه وټاکل شو.

دتسوید دکمسیون ترخوا دداراالانشا برخه هم جوړه او په کارېې پیل وکړچې دنده یې دلوژستیکي،اداري، څېړنیزو اسانتیا وو برابرول،درسنیو سره داړیکو نیول اودعامه پوهونې اوتګلارو پلي کول وو ترڅو په دې سره دقانون جوړولو په بهیردنوروبرخوبرابري اوهمغاړېتوب رامنځ ته کړي چې دغې برخې دډاکترفاروق وردګ ترریاست لاندې وکولی شول چې خپلې دندې په ښه توګه سرته ورسوي داساسي قانون دداراالانشاددرندو مسولیتونو ساحې ددې غوښتنه کوله چې باید دافغانستان دوګړو سره او په نړیواله کچې خپلې اړیکې پراخه وساتي چې پدې برخه کې یوناما په افغانستان کې دملګرو ملتونو په مرسته په اتو ساحواود ایران اوپاکستان په څلورو ښارونوداساسي قانون دداراالانشاه خپل ساحوي دفترونه په لاندې ښارونولکه:کابل،جلال اباد، ګردیز، بامیان، قندهار، هرات، مزارشریف،

(c) ketabton.com: The Digital Library

کندوز، پېښور، کويټه، تهران او مشهد کې جوړ کړل د غه اساسي قانون تر يو لړ پړاوونو وروسته په(۱۳۸۲ لمريز)کال د مرغومې په ۱۴ نېټه عملاً د جمهور ريس حامد کرزي لخوا توشيح او نافذ شو نوموړی اساسي قانون ۱۲ څپرکي او ۱۲۲ مادې لري[1]

د اساسي قانون د جوړيدو کال	د اساسي قانون د نافذ کيدو په وخت کې د حکمرانۍ دور(د وخت حاکم)
۱۹۲۳ زيږديز	له برتانې څخه د خپلواکۍ تر لاسه کولو وروسته د امان الله خان په واسطه توشيح شو.
۱۹۳۱ زيږديز	د ۱۹۲۹ کال بلوا او د امان الله خان له لرې کېدو وروسته د نادر شاه په واسطه توشيح شو.
۱۹۶۴ زيږديز	د ظاهر شاه له لورې نافذ او د ۱۹۷۳ کال د داود خان د کودتاه په پايله کې تعليق شو.
۱۹۷۷ زيږديز	د حکومتي اړودوړ په اوږدو کې د داود خان له خوا نافذ شو.
۱۹۸۰ زيږديز	پر افغانستان باندې د شوروي له يرغل وروسته د ببرک کارمل په واسطه تصويب شو.
۱۹۸۷ زيږديز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته د ډاکټر نجيب الله د حکومت په وخت کې د ملي پخلاينې په موخه تصويب شو.
۱۹۹۰ زيږديز	د شوروي ځواکونو له وتلو وروسته او د کمونستي وروستي ځلې ړنګيدو وروسته د ۱۹۸۷ کال اساسي قانون تر ډېرې اندازې تعديل شو.
۲۰۰۴ زيږديز	د بن د ۲۰۰۱ کال د هوکړې وروسته په ۲۰۰۴ زيږديز کال کې نافذ شو[2]

---

[1] کولای شئ په دې اړه زيات معلومات د(د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي) په نوم کتاب وګورئ
همداشان د افغانستان په اړه هر اړخيزه معلومات د(الف څخه ترياد افغانستان لپاره مرستندويه لارښود)په نوم کتاب وګورئ

[2] د افغانستان د اساسي حقوقو مبادي صفحه ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې تصویب شوي قوانین

- دحقوقو تحصیل د ډول قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره) کې نشر شویده.
- ددولت دقضایاو قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)کې نشر شویده.
- دمدافع وکیلانو قانون(رسمي جریده ۹۳۴ شمېره)کې نشر شویده.
- دمعاملاتو دلاربښوونې قانون (رسمي جریده شیمره کې ۷۸۲)نشر شویده
- دټولنیزو سازمانونو قانون (رسمي جریده ۸۰۴ شمېره)
- دسیاسي ګوندونو قانون (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره کې)
- دمحبسونو او توقیف خانو قانون (رسمي جریده ۹۲۳ شمېره)
- دکوچنیانو سرغړونه ته دلاس رسي قانون (رسمي جریده ۸۲۲ شمېره)
- دعرایضود کتنې اوڅېړنې قانو (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دافغانستان اسلامي جمهوریت دتقنیني اسناد دنشرولو او تطبیقولو قانون (رسمي جریده (۷۸۷ شمېره)
- دعلمي کدرونو دحقوقو او امتیازونو اودقانون جوړونې دچارو دانستیتوت قانون (رسمي قانون (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- دکوچنیانو داصلاح او روزنې دمرکز قانون (رسمي جریده)

مقررې او اساسنامې

- ✓ دعدلې وزارت د کړنو ،هڅو او تنظیم مقرره (رسمي جریده ۷۸۲شمېره)
- ✓ دتقنني اسنادو د برابرولو وړاند یزونو دطرز العمل مقرره (رسمي جریده ۷۸۲ شمېره)
- ✓ کوچنیانو دروزنې او اصلاح مرکزونو دچارو تنظیم مقرره (رسمي جریده ۹۷۴ شمېره)
- ✓ دسیاسي ګوندونو دثبتولو دطرز مقرره (رسمي جریده ۸۱۲ شمېره)
- ✓ دمحبسونو او توقف خانو دچارو مقرره (رسمي جریده ۸۸۳ شمېره)

(c) ketabton.com: The Digital Library

✓ دقانون جوړونې او علمي حقوقو څېړنو دانستیتوت دچارو اساسنامه (رسمي جرید ه ۹۲۴ شمېره)[۱]

✓ دحقوقي اسانتیاؤ مقرره)

اجرایه څواک(حکومت)

ددولت درېګونو قواوو څخه یو هم حکومت یا اجرائیه قوه ده چې د دولت هغه سازمان ته ویل کېږي چې په یوه ټاکلې سیمه کې قانوني واک او د قانون په تنفیذکې مستقلانه واک او اختیار ولري.دحکومت دمفهوم لپاره ډول، ډول تعریفونه شوي چې لدې جملې څخه یو هم حکومت د یوه دولت د تصمیم نېولو قوت او مرکزیت بلل کېږي اویا په بل عبارت اجرایه قوه یاحکومت دهېواد په داخل کې دسیاسي او اداري واکونو په اعتبار سره د دولتي حاکمیت(په یوه قلمروکې ترټولولوړقدرت) داجراء او تطبیق مرجع ګڼل کېږي چې دنورو ملکونو په وړاندې د دولتي واکمنۍ استازیتوب اوورڅخه دفاع کوي. حکومت له درې ډوله قواو ،اجرائیه،مقننه او قضائیه څواک څخه جوړاو دافغانستان ددولت په اجرائیوي سېستم کې ولسمشر دحکومتي ریاست ترڅنګ د دولت رئیس هم دی چې په تقنیني،قضائې او اجرائیوي برخوکې خپل قانوني صلاحیتونه دقواوو دتفکیک اصل ته په پام کې نېولو سره کاروي.دافغان دولت اجرائیوي برخه دیوه څواکمن ولسمشر او دولسمشر له دوه مرستیالانو څخه جوړه شوې ده .

ترکیب اوهیأت:داساسي قانو ن دیواویایمې ،درې اویایمې او وه اویایمې مادې پر بنسټ دافغانستان اجرائیه قوه یا حکومت له وزیرانو یا کابینې څخه د ولسمشر تر ریاست لاندې جوړ اوهر وزارت یو اداري واحد دی چې د مربوطه وزیر په واسطه اداره کېږي ،دملي شورا غړي پدې شرط کولی شي د وزیر په توګه انتصاب شي چې د ملي شوراغړېتوب یې سلب اودهغه پرځای بل کس دقانون له حکم سره سم ټاکل کېږي .همدارنګه وزیران د ولسمشرپروړاندې دخپل رئیس په توګه اوله سیاسي اړخه د ولسي جرګې پر وړاندې مسوول او ځواب ویونکي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقش او مسوولیتونه:اجرایه قوه یا حکومت د دولت هغه ارکان دي چې د قانون د پلي کولو او تنفیذ دنده لري. د اجرایه قوې غړی عموماً د وزیرانو په نامه یادېږي چې د اساسي قانون له حکمونو سره سم په مختلفو برخو کې لاندې مسوولیتونه او دندې لري:[2]
۱ـ د اساسي قانون د احکامو ،قوانینو او محکمو د وروستیو پریکړو اجراء کول.
۲ـ افغانستان خپلواکۍ ساتل،له ځمکنۍ بشپړتیا څخه دفاع،په نړیواله ټولنه اونړیوالو سازمانونو کې د افغانستان دګټو اوحیثیت څخه دفاع کول.
۳ـ د هېواد په کچې دعامه نظم او امنیت ټینګول او د هر راز اداري فساد پر ضد مبارزه او له منځه وړل .
۴ـ د بودیجې ترتیبول،ددولت د مالي چارو تنظیمول اودعامه شتمنیو ساتل.
۵ـ د پرمختیایې پروګرامونو طرحه او پلي کول البته دملي شورا له تائید وروسته.
۶ـ ملي شورا ته دترسره شویو چارو او دنوي مالي کال د مهمو پروګرامونو په اړه ګذارش وړاندې کول.
۷ـ د حکومت اداري ریاست او اداري چارو دسمون له پاره اداري مقرراتو جوړول اوپلي کول چې باید ددغه شان اداري قواعدو او مقرراتو تدوین اوتطبیق داساسي قانون اونوروقوانینو له نص او رحي سره په مخالفت کې نه وي .
۸ـ د هغو نورو دندو ترسره کول چې د اساسي قانون او نورو قوانینو له مخې د حکومت له دندو او مسوولیتونو څخه شمېرل کېږي.[21]

---

[1] د درې ګونو قوا او ځانګړتیاوې اوواکونه،دفیضان الله پټان لیکنه،۲-۳مخونه

[2] د اجرایه قوې(حکومت)د دندو ،تاکلو اوصلاحیتونو به اړه زیات معلومات د اساسي قانون په څلورم فصل د۷۱مادې څخه تر۸۰مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جمهور ريس دندې او صلاحيتونه

څرنګه چې د اساسي قانون په ۶۴ ماده کې جوته ده جمهوري ريس لاندې صلاحيتونه او دندې لري.

- د اساسي قانون له پلي کېدو څخه مراقبت کول
- د هېواد د سياست د اساسي خطوطو تعينول چې شورا تصويب کړي وي
- د افغانستان د ټولو قواو سرمشري
- د مشرانو جرګې او ملې شورا د غونډو پرانستل
- د وزيرانو او لوی څارنوالانو ټاکل
- د مرکزي بانک ريس ټاکل
- د څارګرې ادارې دريېس ټاکل
- د ولسي جرګې په تائيد د سترې محکمې د غړو او ريس ټاکل
- د مشرانو د جرګې ۳/۱ غړيو ټاکل
- د سولې او يا جنګ اعلانول
- د لوی جرګې تشکيل او د هغې لپاره انتصابي غړيو ټاکل
- د ټاکنو د خپلواک کميسون د غړيو ټاکل[1]

د افغانستان اسلامي جمهوري دولت اداري تشکيلات

د اساسي قانون د ۱۳۶ مادې له مخې د افغانستان اسلامي جمهوريت اداره د مرکزي، محلي واحدنوا و ادارو پربنسټ د قانون مطابق تنظيمېږي.

مرکزي اداره په يو لړ اداري واحدونه وېشل شوې ده، چې د هريو په راز کې يو وزير قرار لري.محلي اداري واحدونه، ولايتونه دي چې شمېر، ساحه اجزاد ولايتونو تشکيلات او اړونده ادارتو پر اساس د نفوسو اندازه، ټولنيزه

---

[1] د درې ګونو قواو ځانګړتياوې او واکونه، د فيضان الله پټان ليکنه، ۴-۶مخونه

[2] د ولسمشر د دندو او صلاحيتونو په اړه د اساسي قانون د دريم فصل ۶۰ څخه تر ۷۰ پورې مادې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وضعه، اقتصادي وضعيت او جغرافيې موقعيت پورې اړه لري او د قانون پواسطه تنظيمېږي.

د افغانستان جمهوري دولت د نافذه قوانينو په نظري کې نېولو سره په لاندې سکتورونو کې فعاليت کوي.

د امنيت سکتور

۱=دملي دفاع وزارت

۲=دکورنيو چارو زارت

۳=دملي امنيت عمومي رياست

دحکومت داري چارواکې دقانون دحاکميت او دبشر دحقوقو سکتور

۱=لويه څارنوالي

۲=دعدلې وزارت

۳=دبهرنيو چارو وزارت

۴=دسرحدونو قومونو او قبائلو چارو وزارت

۵= دحج اواوقافو وزارت

۶=ددولت رياست، دمقام ددفتر رياست

۷=دچارو داداري او دوزيرانو دشورا ددارلانشاء عمومي رياست

۸=په پارلماني چاروکې ددولت دوزير دفتر

۹=دمحلي ارګانونو مستقله اداره

۱۰دملکي خدمتونو او داداري اصلاحاتو مستقل کمېسون

۱۱=داداري فساد په وړاندې استراتيژي دتطبيق او نظارت عالي اداره

۱۲= دټاکنو خپلواک کمېسون

۱۳= دمرکزي احصايې عمومي اداره

۱۴= دکنترول او تفتيش اداره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبعي زېرمو او زیر بناو سکتور
۱=دمعدن وزارت
۲=دمخابراتو اومعلوماتي تکنالوژي وزارت
۳=داوبو او برېښنا وزارت
۴=دفوايد عامې وزارت
۵=دترانسپورت او هوايي چلند وزارت
۶=داريانا دافغان جوړښت شرکت
۷=دښاري پراختيا وزارت
دمعارف سکتور
۱= دښووني او روزنې وزارت
۲= دلوړو زده کړو وزارت
۳=داطلاعاتو او فرهنګ وزارت
۴=دعلومو اکاډمي
۵= دبدني روزنې سپورت عمومي رياست او دالمپيک ملي کميټه
دروغتيا سکتور
۱ـدعامي روغتيا وزرات
دزراعت او کليو پراختيا سکتور
۱=دکرهنې،اوبو لګولو اومالدارۍ وزارت
۲=دکليو دپراختيا اوبيارغونې وزارت
۳= مخدره توکو پرضد دمبارزې وزارت
داقتصادي ودې او خصوصي سکتور دپراختيا سکتور
۱=دمالي وزارت
۲=تجارت اوصنايع وزارت
۳= داقتصاد وزارت

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴= دافغانستان بانک
۵=دچاپېريال ساتنې ملي اداره
۶=دافغانستان دپانګې اچونې دملاتړ اداره
۷= دستندرځانګړې اداره (انشا)
۸= دجیودیزي اوکارتوګرافي عمومي اداره.

دټولنیزو ملاتړ سکتور

۱= دمهاجرينو او بېرته راستنیدونکو چارو وزارت
۲= دښځو چارو وزارت
۳= دکاره ټولنيزو چارو شهیدانو او معلولېنو وزارت
۴= دکابل ښاروالي
۵= دافغاني سرې میاشتې ټولنه
۶= دکوچېانو دچارو او تنظیمولو مستقل ریاست
۷= دپېښو سره دمبارزې دتیاري ملي ادره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولسمشر

لومړی

دوهم معاون

اداري چارې
په پارلماني چاروکې ددولت وزير
مشاوروزيران
دريس جمهورمشاورين
دکادراوپرسونل ريس
دملی امنيت شورا

قضایه قوه

قاضی القضات

لوی څارنوالي

اجرایه قوه

وزارتونه

مقننه قوه

ولسي جرگه

دمشرانو جرگه

١. د عدليې وزارت
٢. د ماليې وزارت
٣. د عامې روغتيا وزارت
۴. د کليو د پراختيا او بيا رغاونې وزارت
۵. د سوداگرۍ او صنايعو وزارت
۶. له نشه يي توکيو سره د مبارزې وزارت
٧. د بهرنيو چارو وزارت
٨. د مخابراتو او مخابراتي ټکنالوژۍ وزارت
٩. د دفاع وزارت
١٠. د کورنيو چارو وزارت
١١. د اقتصاد وزارت
١٢. د اطلاعاتو او فرهنگ وزارت
١٣. د پوهنې وزارت
١۴. د لوړو زده کړو وزرات
١۵. د اوبو او انرژۍ وزارت
١۶. د ټرانسپورت او هوايي چلند وزارت
١٧. د ښځو چارو وزارت
١٨. د حج او اسلامي ارشاد وزارت
١٩. د فوايد عامې وزارت
٢٠. د کرنې، اوبو لگولو او مالدارۍ وزارت
٢١. د ټولنيزو چارو، شهيدانو او معلولينو وزارت
٢٢. د سرحدونو چارو وزارت
٢٣. د ښاري پراختيا وزارت
٢۴. د کډوالو او راستنېدونکو چارو وزارت

خپلواکه اداري اوریاستونه
- دالمپيک ملي کمېټه
- د سره صليب کمېټه
- دعلومو اکاډمي
- کارتوگرافي
- دطبيعي پېښوپه وړاندې دمبارزې رياست
- دافغانستان مرکزي بانک

خپلواکه کمیسونونه
- حقوق بشر خپلواک کميسون
- داداري فساد په وړاندې دمبارزې کميسون
- دبې وسلې کولو او ملک جوړولو کميسون
- دټاکنو خپلواک کميسون
- دملي روغې جوړې خپلواک کيمسون [1]

[1] سيستم اداري وتشکيلاتي افغانستان معاصر، د سر محقق استاد محمد ناصر ستانکزي ليکنه، م ١٢٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضايي ځواک (محکمې)

له هغې ورځې نه چې انسان ټولنيزاو مدني ژوند ته مخه کړې، دهماغه وخت راهيسې ټولنيز نظم دټينګښت ،لانجواو شخړو دحل او فصل له پاره دا اړتيا ليدل کېده څو لانجې په يو شکل حل او فصل او دنوروا حتمالي شخړو مخنيوی وشي، همدغو موخو ته د رسيدو له پاره کوم منظم عدلي او قضايي سېستم شتون نه درلود بلکې په پخوازمانو کې به اکثرا دقبېلوي سېستم ياني جرګو او مرکو څخه کار اخستل کېده او په هره کورنۍ کې به مخورو ،او هوښيار وکسانو ته د ستونزو او لانجو د حل له پاره مراجعه کېده، هغوی به دخپلو تجربو او پوهې په مټ دعوې او لانجې حلولې .دبشري ټولنو له پرمختګ سره سم مختلف حقوقي او عدلي سېستمونه رامنځ ته شول لکه:

١_فقهي حقوقي سېستم په دغه سېستم کې قانون دفقهااو او علمااو نظريات دي چې دمحکمو په واسطه اجراء او عملي کېږي، دغه حقوقي سېستم ته داسلام حقوقي سېستم ويل کېږي، په دې سېستم کې قانوني قواعد او مقررات داسلامي فقهااو نظريات تعريفوي چې بايد دغه نظريات د قرآن او نبوي احاديثو سره په ټکر کې نه وي.

٢ _قضايي حقوقي سېستم چې په هغه کې قانون دمحکمو پخوانۍ پريکړې او قضايي چال چلند دی چې دمحکمو په واسطه تطبيق کېږي چې دغه سېستم دکامن لا(Common Law) انګريزي حقوقي سېستم سره اړخ لګوي.

٣_تقنيني حقوقي سيستم دغه حقوقي سېستم ليکلی او قانون، ديوه تقنيني ارګان په واسطه تدوين او دمحکمو په واسطه تطبيق کېږي، دغه حقوقي سېستم ببلا بېلو ټولنو د پرمختيا سره، عصري دولت دحقوقي تقنيني ماډرن سېستم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پربنسټ رامنځته او دا یې ثابته کړه چې د نورو سیستمونو د منځپانګې د شمولیت له پاره مناسب دی، دوضاحت، یووالي او نظم له پلوه او قانوني قاعدې جوړونې له مخې ډېر اغېزمن او کارنده دی، مهمه ځانګړنه یې داده چې د دولت د ځواکونو ،مقننه، قضائیه او اجرائیه ځواکونو تشکیلات او توازن بیانوي. چې او سمهال ټولو حقوقي سیستمونو په ماډرنو سیستمونو پیل کړی او په اسلامي نړۍ کې هم دغه تغیرات او بدلونونه په اتلسمه پېړۍ کې هغه مهال پیل شول چې عثماني خلافت، تنظیمات او مجلة الاحکام العدلیة یې د ماډرن قانون په شکل سره وړاندې کړل، باید ووایو دغه حقوقي ماډرن سیستم ته رومن ژرمنیک (Roman Zhrmnyk) ویلی شي.

د شلمې پېړۍ له پیل وروسته(١٩٢٠ زېږدیز) کې چې د(١٢٩٩)لمریز سره سمون خوري، دمصر هېواد خپل لومړنی مدني قانون چې د(عبد الرزاق السنهوري) دالازهر علمي موسسې فقهیه غړي په واسطه ترتیب او ولیکل شو ،دغه قانون د حنفي فقهي او نورو مذهبونو دفقهو پربنسټ او د فرانسې له مدني حقوقو سره سم تصویب کړ ،دا مدني قانون د ډېرو اسلامي هېوادونو (ټولو عربي هېوادونو او افغانستان له پاره یو بنسټ وګرځید.

پس له هغې چې په (١٧٤٧ زېږدیز) کال کې احمد شاه دراني رسما د افغانستان پادشاه شو د قضا حکم په ثابت او انحصاري ډول د علماو په صلاحیت او اختیار کې و یا په دقیق عبارت د قاضیانو او مفتیانو په واک کې ؤ.مرکزي دولت چې زیات اختیارات او امتیازات یې علماؤ ته ورکړي و او دهغوی تاثیرات یې زیات کړي و نو علماو به هم د دولت څخه حمایت کاوه .علماو اصولاً د عدالت په تطبیق د خپلو تفاسیرو مطابق زیاته توجه نکوله په تېر قرن(١٩٢٠-١٩٧٠ زېږدیز) کلونو کې د عدالت د اجراء د مدیریت ساده کونه او متمرکز کولو هدف د اجرایه قوې د قدرت کمولو ته په توجه او قضایه قوې ته د استقلال په ورکولو ترسره شو .

امیر عبدالرحمن خان د حاکمیت نوي دکتورین وړاندی کړل د هغه په اند او فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

.هغه د یو اسلامي ټولنې رهبر او دخپلو اتباعو په نسبت دخدای تعالی په وړاندې مسؤل دي پدې اساس هغه دعلماؤ قدرت دخپل قدرت په وړاندې یو تهدید ګاڼه. هغه په علماؤ باندې دحکومتي کنترول داعمال په منظور دقضاتو مقام ته یې په دولتي استخدام کې اداري پروسه تغیرکړه پدې شکل سره چې هغوی نورصرف دمذهبي اقتدارلرونکي ندي، امیر ددې هدف دلاسته راوړلو لپاره د وقف ارګان چې مذهبي او مالي نهاد ګڼل کېده له منځه یوړ او پدې سره یې د مذهبي قضاتو مالي پشتیوانه ګڼل کېده ړنګه شوه .د هغه وخت نه وروسته قضاتو باید قضا دمنصب لپاره د دولت تر کنترول لاندې یو امتحان ورکړای وای چې پدې سره د قضاتو مذهبي علمیت تعینېده او دهغوی دمعاش تعېنوونکی هم و، کله به چې یوچا دقضا وظیفه ترلاسه کړه بیا ددنیوي کارونو اوعلومو دزدکړې نه منعه کېده، همدارنګه امیرعبدالرحمن خان د محاکمو یو شرعي نظام رامنځته کړ چې د معېنو اصولو په چوکاټ کې د دولت لخوا د اساس القضات تر عنوان لاندې رامنځته شوی و، فعالیت کاوه دامیر اقدامات اګرچې دعدالت داجرا درسمي کېدو موجب شو اوپه دې طریقه مرکزي دولت قدرت یې په قضایي امورو کې زیات کړ مګر دقضایه قوې خصوصیت ته یې دیوې کلا په حیث کومه صدمه وارېده نکړه .دامیرعبدالرحمن نه وروسته امیر حبیب الله خان د ده سېستم پرته له تغیر څخه تعقیب کړ وروسته له دې غازي امان الله خان دغربي هېوادونو څخه په تقلید کوښښ وکړ ترڅو یو کامل حقوقي نظام دقانون د حاکمیت په منظور ایجادکړي په(۱۹۲۳زېږدیز)کال کې یې یونوی اساسي قانو ن وضع کړ چې دهغې په اساس دافغانستان حکومت په مشروطه شاهي باندې بدل شو، دامان الله خان قضایي اصلاحات چې په نظام نامه باندې ونومول شو تر یوه حده دترکیې هېواد داصلاحاتو څخه چې دنولسم قرن په اواخرو کې رامنځته کړي و الهام اخستی و، امان الله خان ددولتي محاکمو یونوی نظام، سېستم اونوی دجزا قانون رامنځته کړ، دامان الله خان داساسي قانون ۲۱ تمې مادې داسې حکم کاوه چې ټولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

قضایاوې باید د اسلامي شریعت، جزاقانون اومدني قانون په اساس وڅېړل شي اوورته رسیده ګي وشي د امان الله خان دوخت جزایې قانو ن غربي نړۍ څخه نه وو ،بلکې دیوه اسلامي مدون قانون شکل یې درلود ،چې په دې اساس علماؤ ته په خپل سرد تفسیر حق نه ورکول کېده باید نوموړی مدوین قوانین یې تفسیر کړی وای.دامان الله خان نه وروسته د حبیب الله کلکاني د لنډې دورې په پای ته رسېدو نادرشاه چې کله قدرت ته ورسېده هغه د امان الله خان د نظامنامې هغه برخې چې زباتې جنجالي او مناقشې وړ وې ملغا کړې او هغه مذهبي قوانین او موازین چې په یو شکل سره د حبیب الله لخوا په شرعي محاکمو کې رامنځته شوي ؤ محدود کړل.دنادرشاه د(۱۹۳۱زېږدیز)کال د اساسي قانون ۸۷ او ۸۸ مادو داسې حکم کاوه چې ټول عمومي مرافعات باید شرعي قوانینو سره په وفق کې تنظیم شي او د حنفي فقهې د احکامو مطابق باید مسایلو ته رسید ګې وشي.[۱]
د داود خان دوره:د داود خان ریاست جمهوري په اعلان سره ستره محکمه منحل شوه او د هغې صلاحیتونه د عدلې وزارت د عامه عدالت کمېټې ته چې نوم یې قضایي عالي شورى ته تغېر شوي ؤ انتقال شول.د قاضي القضات صلاحیتونه د عدلیې وزیر ته منتقل شول ،او نورد ټولو محاکمو تشکیلات د(۱۹۶۷زېږدیز) کال د محاکمود تشکیلاتو اوصلاحیتونو د قانون مطابق په خپل ځای پاتې شول. د(۱۹۷۷زېږدیز)کال مصوب اساسي قانون مطابق بیا ستره محکمه رامنځته شوه او خپل صلاحیتونه یې دوباره لاس ته راوړل ،خو ددې قانون په ۱۰۱او ۱۱۲ مادو کې د قضایه قوې د استقلال تقلیل ښکاره کېده ،دغه اساسي قانون قضایه قوه د یو حکومتي ارګان په حیث معرفي کړی و او د(۱۹۶۴زېږدیز)کال اساسي قانون په څېر یې د قضایه قوې د استقلال څخه یادونه نوه کړې.ریېس جمهور به قاضي

---

[۱] – رامین، مشتاقي، رهنمود ماکس پلانک براي تشکیلات و صلاحیت محاکم افغانستان،(چاپ سوم،حمل ۱۳۸۸ هـ ش)صـ ۱۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

القضات او د ستري محکمې قضات منصوبول (۱۰۷ ماده)، علاوه پردې د دې اساسي قانون د ۱۰۴ مادې په اساس ريېس جمهور کولای شول چې پس له پنځو کلونو قضات بدل کړي په داسې حال کې چې د (۱۹۶۴ زېږديز) کال اساسي قانون دغه موده لس کاله ټاکلې وه.[۱]

کمونستي رژيم په وخت کې د(۱۹۷۷ زېږديز) کال اساسي قانون ملغا شو او ټول امورات بايد د انقلابي شورى د اجرايوي فرمانونو او مقرراتو په اساس تنظيم شوی وای.

انقلابي شورا داخبره اعلام کړه چې د(۱۹۷۷ زېږديز) اساسي قانون پرته، نور قوانين دې د اجرا لاندې ونيول شي ځکه دا قوانين د دوی حکومت او انقلابي شورى سره په تضاد کې نه واقع کېدل. د انقلابي شورى د فرمان د دوهمې مادې په اساس يوځل بيا د سترې محکمې اختيارات عالي قضايي شورى ته چې په سرکې يې د عدليې وزير قرار درلود او انقلابي شورى ته مسؤل ؤ وسپارل شول ،د دې تر څنګ او مې مادې د عسکري څواکونو يو انقلابي محکمه ايجاد کړه چې هغه جرايمو ته رسېدګي وکړي چې د عسکري ځواکونو ، سياسي اشخاصو او انقلاب د مصالحو په ضد واقع کېدل او نامحدود اختيارات يې درلودل، دغه محاکمو څوځله تغېر وکړ بلاخره په(۱۹۹۰ زېږديز) کال کې لغوه شول .د کمونستانو رژيم يوځل بيا ستره محکمه ايجاد کړه او د اساسي قانون په ۵۲ ماده کې د قضايه قوې استقلال اعلام کړخو په ۵۵ ماده کې راغلی ؤ چه ستره محکمه بايد په منظم شکل انقلابي شورا ته راپوروركړي. د ټولو عادي محاکمو قضات په علاوه د سترې محکمې د قضاتو د انقلابي شورا د ريس له خوا منصوبېدل، وروسته د خلکو د ملاتړ د لاسته راوړلو په منظوريې په(۱۹۸۷ زېږديز) کال کې يو نوی اساسي قانون وضع کړ چې يو څو جزوي تغيرات يې رامنځته کړل، د دې

---

[۱]- رامين ،مشتاقي، رهنمود ماكس پلانک براي تشكيلات و صلاحيت محكم افغانستان،(چاپ سوم، حمل ۱۳۸۸) ص۳۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون په ۱۰۷ مه ماده کې داسې راغلي ؤ چې قضايه قوه يو مستقل ارګان دی او ستره محکمه يو عاليترين قضايي ارګان دی چې په ټولو محاکمو د نظارت او د قوانينو د برابر تطبيق مسوليت لري. او د ۱۱۰ مې مادې په اساس قاضي القضات د ريیس جمهور لخوا د شپږ کلونو لپاره منصوبېده.

د داخلي جنګونو په دوران کې د(۱۹۹۰ زېږديز) کال د اساسي قانون مطابق قاضي القضات جمهور رييس ته مسؤل ګڼل کېده او د محکمو د تشکيلاتو او صلاحيتونو قانون نوی وضع شو .د طالبانو په رژيم کې د کمونستي رژيم اکثره قوانين لغوه شول او د ظاهرشاه د وخت قوانين د اجرالاندې ونيول شول.د طالبانو د رژيم څخه وروسته د بن د توافقنامې په اساس د(۱۹۶۴ زېږديز) کال اساسي قانون دوباره برقرار شو البته تر هغه ځايه چې بايد بن د توافقنامې ،افغانستان سره د نړيوالو معاهداتو او نورو موازينو سره په مغايرت کې قرار ونلري،چې بلاخره د(۲۰۰۴ زېږديز)کال جنوري په شپږويشتمه نېټه او سنی اساسي قانون وضع شو.دبن په توافقنامه کې د قضايه قوې په رابطه په ۳-۲ مادو کې داسې صراحت موجود ؤ(د افغانستان قضايه قوه بايد مستقله وي او دسترې محکمې لرونکی وي او نور ټول محاکم بايد د مؤقت دولت په واسطه ايجاد شي ،انتقالي اداره بايد د ملګرو ملتو د سازمان په مرسته يو قضايي کميسيون د داخلي قضايي نظام د بيا رغونې په خاطر چې د اسلامي اصولو ، نړيوالو معيارونو ،د قانون حاکميت او د افغانستان د حقوقي عنعناتو سره مطابقت ولري رامنځته کړي).[1]

زموږ د هېواد او سنی قانوني سيستم په جوړښت کې داسې تدابير نيول شوي چې پورتني ياد سيستمونه په برکې رانيسي،د افغانستان اساسي قانون د هېواد تر ټولو لوړ قانون دی چې ټول قوانين او ارګانونه د همدې اساسي قانون سره په مطابقت کې تدوين او اداره کېږي،ددې اساسي قانون د ۳ مې، ۱۳۷مې او ۱۳۱مې

[1] – رامين،مشتاقي،رهنمود ماکس پلانک براي تشکيلات و صلاحيت محاکم افغانستان،(چاپ سوم،حمل۱۳۸۸)ص۳۲-۳۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ۹۰ یمې مادې له حکم سره سم زموږ د هېواد نظام اسلامي جمهوري دی او باید ټول قوانین د اسلام سپیڅلي دین له احکامو سره په مخالفت کې نه وي. همدارنګه محاکم د ټولو دعواوو په حل او فصل کې د بشپړې خپلواکۍ ترڅنګ باید د اساسي قانون احکام او نورعادي قوانین تطبیق کړي که چېرته دیوې دعوې په اړه په دې اساسي قانون او نورو عادي قوانینو کې څه حکم موجود نه وي، محکمې کولی شي د اساسي قانون په حدودو کې حنفي فقه او په ځانګړو مواردو کې د شیعه مذهب احکامو تطبیق د سرچینې په توګه یواځې په هماغې دعوې کې تطبیق او اجراء کېږي، د اجرایه ځواک دنده داده چې عادي قوانین او د محاکمو پریکړې اجراء او عملي کړي. دعادي قوانینو وضعه کول د مقننه ځواک اصلي اولومړنی واک د ملي شورا دی چې د ولس او ملت استازیتوب کوي.

ترکیب او هیأت: د افغانستان اساسي قانون ۱۱۶مې مادې د حکم په اساس ستره محکمه د ستر قضائیه ځواک په سر کې چې له یوې سترې محکمې، د استناف له محکمو په ولایتي کچې او ابتدائیه محکمو د ولسوالیو په کچې او همدارنګه د ځانګړو محکمو څخه جوړه ده چې تشکیلات او صلاحیتونه یې د قانون له لیارې تنظمیږي.

ستره محکمه (۹) کسه غړي لري چې د اساسي قانون ۵۰، ۱۱۷ او ۱۱۸ مادې له حکمونو په رعایت، چې د سالمې ادارې او سمون رامنځته کېدو او په شرایطو وړ اشخاص چې د سترې محکمې یو غړی د ریېس او نور د سترې محکمې د غړو په توګه د ولسمشرله خوا د ولسي جرګې له تایئد سره په لاندې ډول ټاکل کېږي.

- درې تنه د څلورو کلونو له پاره.
- درې تنه داوو کلونو له پاره.
- درې تنه دلسو کلونو له پاره.

باید یادونه وشي چې ستره محکمه دلاندې دیوانونو څخه جوړه شویده:

۱-د عمومي جزاء دیوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲-دعامه امنیت دیوان

۳-مدني دیوان

۴-دعامه حقوقو دیوان

۵-دترافیکي جرمونو دیوان[1]

نقش او مسؤولیتونه:د افغانستان قضایه ځواک په صلاحیت کې ټولو هغو دعوو غور او رسیدګي شامله ده چې د دولت په شمول دحقیقي یا حکمي اشخاصو له خوا دمدعي یا مدعي علیه په حیث د قانون له حکمونو سره سم دمحکمې په وړاندې اقامه شي، په محکمو کې قضیې دمعیار او ماهیت پربنسټ په دوه ابتدایي او استناف مرحلو کې حل اوفصل کېږي.ستره محکمه هغه قضیې چې داستناف دمحکمو څخه ورته احاله شوي وي، یواځې په هغو شرایطو کې ورته رسیدګي کوي چې موخه یې داوي آیا قانون په کره او سمه توګه پلي شوې دی اوکنه؟ څو جوته شي چې د قانون احکام نه وي نقض شوي اویا داچې معلومات ترلاسه شي چې نوموړي احکام په سمه توګه ندي تطبیق شوي نو پدې حالت کې ستره محکمه قانوناواک لري چې د لاندنیو(تحتاني) محکمو پریکړې نقض او دسره کتنې له پاره ور ولیږي او یاهم خپله پریکړه صادره کړي چې پدې حالت کې دسترې محکمې پریکړه وروستۍ او نهایي ګڼل کېږي، په لنډه توګه د قضائیه ځواک واکونه او صلاحیتونه په لاندې ډول دي:

- دقانون پربنسټ دحکومت یامحکمودغوښتنې پراساس،له اساسي قانون سره دقوانینو ،تقنیني فرمانونو ،بین المللي معاهدواو نړیوالو میثاقونو دمطابقت څېړل او تفسیرول.
- دحکومت له لارې ملي شورا ته د قضایي چارو د تنظیم په ساحه کې دقانوني طرحي وړاندیز.

[1] ددرې ګونوقواوو ځانګړتیاوې اوواکونه،دفیظان الله پټان لیکنه ۲۲ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

- پهاړوندو قوانینوکې داټکل شویو احوالو مطابق، دلوي څارنوالۍ یاددعوی دلورې داعتراض پربنسټ، د نویو دلیلونو دپیدا کېدو په سبب د محکمو پرقطعي فیصلو باندې نوې کتنه کول.
- دقانون د حکمونو پربنسټ، بهرني دولت ته د مجرمینو دبیرته ورکړې (اعادې) په هکله د دلیلونو څېړنه او تصمیم نیول.
- داساسي قانون اته ویشتمې مادې دحکم په پام کې نیولو سره بهرني دولت ته د اتباعو د تسلیمولو په هکله د تور او اتهاماتو د دلیلونو څېړل او تصمیم نیول.
- دقضایي تګلارې (رویې) د وحدت تامینول.
- دقاضیانو دجنایي او انتظامي سرغړونو په هکله تصمیم نیول.[1]

[2]

[1] ددرې ګونوقواوو ځانګړتیاوې اوواکونه، دفیضان الله پټان لیکنه، ۲۸۳۰ مخونه
دقضایه قوې په اړه نورمعلومات داساسي قانون په اووم فصل د ۱۱۲مادې څخه د۱۳۵مادې پورې وګورئ
[2] دافغانستان داساسي حقوقو مبادې، صفحه ۵۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

د افغانستان سرحدي کرښې

ځلورخواوې او سیاسي پولې په حقیقت کې د یو هېواد د ملي هویت پېژندنه کوي، چې د یو سیاسي واحد په توګه د نړۍ ملتونه یوله بله بېلوي. همدا پولې دي چې د هرهېواد جغرافیایي حدود تعین او مشخصوي او د حاکمیت سیمې یې یوله بله بېلوي او معلوموي. د یو هېواد پولې که په وچه کې وي که په اوبو (سیند ، سمندرګي یا سمندر) کې، خاوره یې ډېره او پراخه وي که لږه یا کوچنۍ، ځمکه یې متجانسه وي که غیرمتجانسه، دښته وي که غره ایزه، واحد ملیت ولري که ګڼ شمېر، یوه ژبه ولري او که بېلې، خو په دننه کې، د ټاکلو سیاسي پولو په چوکاټ او د نړۍ د هېوادونو په لیکه کې د یوه واحد هېواد په توګه پېژندل کېږي. نو ځکه په یوه هېواد کې ټاکلي پولې د یوې سیاسي سیمې هغه څرګندې بېلونکې پدېدې دي چې د ګاونډیو هېوادونو او نړیوالو معیارونو په منلو سره رسمي، ملي او نړیوال حیثیت غوره کوي.

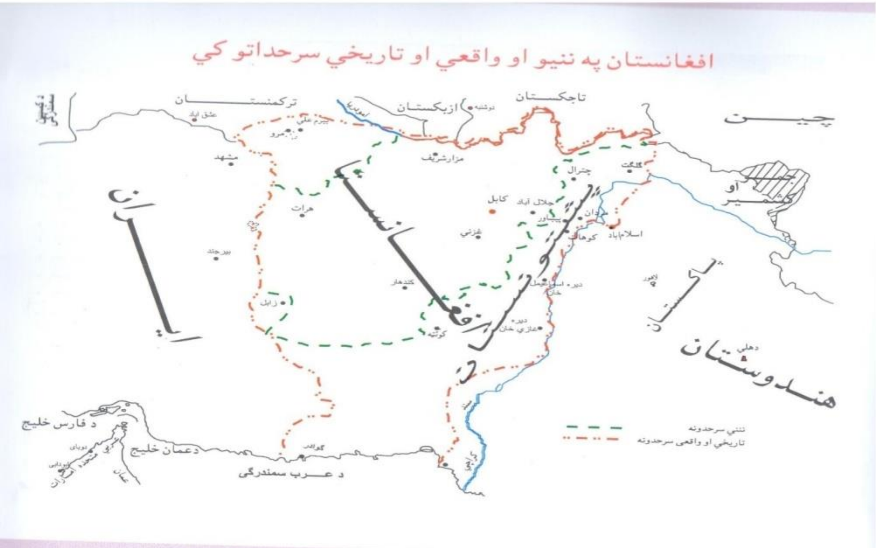

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیو هېواد د سیاسي پولو تاکنه د هغه اداري قلمرو ،ملي حاکمیت او د قانون د تطبیق ساحې راپېژني او د همدغې ځمکنۍ پراختیا په چوکاټ کې اداري او قضائي وېشنه، داقتصادي او ټولنیزو پروژو ترتیب، پرمختیایي پلانونه، انتخاباتي فعالیتونه، ګمرکي چارې، دبانکونو ټونو او پیسو قانوني چلښت او داسې نورې چارې هم ترسره کېږي.

په لنډ ول ویلای شو چې پولې د یو دولت یا هېواد تر کنټرول لاندې سیمې په خپله لمن کې رانغاړي او د یو هېواد متشکله عنصر یانې قلمرو تثبیت او مشخصوي.

سیاسي سرحدونه هغه مهمترین عوامل دي چې یو سیاسي متشکله واحد د بل سیاسي متشکله واحد څخه بېلوی او یا په بل عبارت سیاسي سرحدونه له یوې متشکله سیمې څخه د بلې سیاسي متشکله سیمې د بېلتون یا جدا والي غوره نښې دي، چې د انښې شونې دي طبعي او یا مصنوعي وي. په ضمن کې د همدې سیاسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکو یا سرحدونو شتوالی دی چې په یوه ځمکه کې سیاسي یووالی او انساني وحدت ممکن کوي او جوړوي یې. سرحدي خطونه هغه اعتباري او قرادادي خطونه دي چې دیو سیاسي واحد حدودو د مشخص کولو په خاطر د ځمکې پر سر مشخص او ټاکل کېږي بنا پر دې سرحدونه د سیاسي جغرافیې د اصلي او مهمو بحثونو څخه شمېرل کېږي. سره د دې چې د سیاسي واحد څخه مطلب حکومت دی هغه خطونه چې د یو حکومت ځمکه د بل همسایه ملک څخه بېلوي په نړیوالو سرحدونو مشهور دي. خو که چېرته د سیاسي واحد څخه موخه او مطلب یو ولایت یا ولسوالي وي، چې د یو هېواد په داخل کې سیاسي پولې رامنځته کوي ،نو دې ډول سرحدونو ته ملي سرحدونه (National Borders) وایي.

پوله په عربي ژبه کې په سرحد ،په فارسي کې مرز او په انګلیسي کې په Border ژباړله کېږي، په حقیقت کې دیو هېواد د حاکمیت او صلاحیت سیمه ټاکي.[۲] یانې هغه سیمه ټاکي چې یو ازې یو دولت پکې خپل ځواک او واکمني پلي کولای شي او له هغه څخه هغه خوا به ګام نه پورته کوي ځکه هغه خوا ته د بل هېواد د واکمنۍ سیمه پیلېږي.

دیو دولت پولې هغه فرضي کرښې یا لیکې دي چې د یو هېواد ساحه له بل هېواده (یا د هغې ساحې په اړه چې د بل هېڅ خپلواک هېواد تر واکمنۍ لاندې راغلې نه وي، لکه آزاد بحرونه) بېلوي.[۳] یا په بله وینا ،پولې هغه حدود دي چې د هغو پواسطه دیو دولت قلمرو مشخصېږي او د نورو ساحو څخه یې بېلوي، دا نورې ساحې امکان لري یا بل دولت وي او یا هم آزاد سمندرونه وي.[۴]

د پولو یا سرحدونو څېړنه د حقوقو ،جیوپولېټیک او جغرافیې له مهمو او په زړه پورو موضوعاتو څخه ګڼل کېږي، په خاص ډول هغه پولې چې دیو واحد ملت،

---

[۲] حقوق بین الملل عمومی، (دوکتور محمد رضا ضیائي بیګدلي، م. ۱۸۲

[۳] ، نړیوال عمومي حقوق، پوهاند دوکتور ودیر ساپی م. ۹۹

[۴] ، نړیوال عمومي حقوق-لکچرنوټ، (الحاج پوهاند دوکتور حفیظ الله دانش م. ۵۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

نژاد ، قبیلې ، دین ،مذهب او کور وګړي سره بېل او جلا کړي. دا ډول پولې همېشه د سیاسي ستونزو او لانجو لامل وي او د دوو ګاونډیو هېوادونو ترمنځ سوله او امنیت له منځه وړي.لکه د افغانستان سره چې د وخت د ښکرور او ظالم ښکېلاکګر ځواک لخوا کابو(۱۱۷) کاله وړاندې دغه شان جبر او ناروا وشوه او ترنن ورځې پورې دوا ړو لورو ته پراته ورونه او عزیزان د دغه اور په لمبو کې سوځېږي. دا جوته ده چې پوله او سیاسي کرښه یوه قراردادي کرښه ده او د هېوادونو د سیاسي حاکمیت حدود تسجیل او بیانوي، خو له حقوقي اړخه او د سیاسي جغرافیې له مخې تر ټولو ښه پوله هغه پوله ده چې د سیاسي لانجې او مناقشې لامل و نه ګرځي، د واحد ملت،نژاد ،قبیلې،دین،مذهب او وګړي سره بېل نه کړي، د یو هېواد سیاسي یووالی له منځه یو نه سي،د یو قام او قبیلې ټولنیزې، اقتصادي، فرهنګي، مذهبي او سیمه ایزې ځانګړتیاوې په پام کې ولري او د بېلېدونکو وګړو غوښتنو ته پکې لومړیتوب ورکړي.[۱]

د پولو د ټاکلو په موخه باید لاندې څلور پړاوونه او مراحل ترسره او طی کیږي:

۱: د سرحدي کرښو ټاکنه..(Allocation)

۲: د سرحدي کرښو محدودول.............................(Delimitation)

۳: د سرحدي کرښو نښه کول............................(Demarcation)

۴: د سرحدي کرښو قانوني او پارلماني تائید..........(Ratification)

د سرحدونو ډولونه

کولی شو چې سرحدونه د څو اړخونو له مخې وېش کړو. یو دا چې سرحد څنګه منځته راغلی، د نژادي او فرهنګي ګروپونو په وېش باندې یې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی او بله دا چې د فزیکي پدېدو سره د سرحد ورته والی او یا نه ورته والی څنګه دی. نو د همدې امله د وچې سرحدونه د وېش له مخې په لاندې توګه بېلوو.

---

[۱] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مصنوعی سرحدونه: دا هغه سرحدونه دي چې په حقیقت کې په طبیعي شکل نه وي موجود ،بلکې په غیرطبیعي ډول د دولتونو لخوا جوړیږي لکه دیوالونه، اغزن تار، پایې او داسې نور. خودمنځته راتګ او فزیکي پدېدو سره دورته والي له مخې سرحدونه کولای شو له دوو اړخونو ډلبندي کړو. یو داچې سرحد څنګه منځ ته راغلی ، دنژادي او فرهنګي ګروپونو په وېش باندې يې د تطبیق د درجې څرنګوالی څنګه دی. اوبل داچې دفزیکي پدېدو سره د سرحدورته والی اویانه ورته والی څنګه دی خو په عمومي ډول سرحدونه په دریو ډولونو ویشل شوي دي چې لومړی د وچې سرحدونه دي دویم بحري اودریم هوايي سرحدونه دي چې مونږ اول دوچې په سرحدونو په تفصیلي ډول سره بحث کوؤ.

الف: هغه سرحدي کرښې چې په یوه سیمه کې دبشري ټولنو له مېشته کېدو څخه وړاندې کښل شوې وي ،دا ډول سرحدونه د سرحدونو غوره بېلګې ګڼل کېږي، ځکه کله چې ورو ورو او په تدریجي توګه انساني ټولنې ددې ډول سرحدونو په څنډو او لمنو کې مېشت کېږي، نو ځانونه د سرحد د څرنګوالي او قوانینو سره برابروي چې له همدې امله دا ډول سرحدونه هیڅ ډول ستونزې نه راولاړوي.غوره بېلګه یې دالاسکا (Alaska) او کاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی ،ځکه کله چې په(۱۸۲۵- ۱۸۲۷زیږدیز) کلونو کې د روسانو او انګریزانو ترمنځ ددې کرښې دویستلو پرېکړه کېده هیچا په دغو سیمو کې ژوند نه کولو ،دا ډول سرحدونه دانتي سیدنت (Anticedent) سرحدونو په نوم یادیږي.بله بېلګه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دامریکادمتحده ایالاتو(U.S.A)اوکاناډا (Canada) تر منځ سرحد دی چې په(۱۷۸۲-۱۸۴۲زیږدیز)کلونوکې تاکل شوي.

ب: هغه سرحدونه چې له وګړوڅخه په ګڼو سیمو کې غزیدلي وي خو د سیمو کلتوري ارزښتونو ته پکې درناوی شوی وي چې داډول سرحدونه دسبسي کونت (Subsequent)په نوم یادیږي ددې ډول سرحدونوغوره بېلګې دزیاتره اروپایي هېوادنوترمنځ لیدل کیږي اوبله بېلګه یې دهند او پاکستان له ازادي او وېش (۱۹۴۷زیږدیز) کال څخه وورسته د دواړو هېوادونو تر منځ سرحد دی.

ج: هغه سرحدونه چې دیوې سیمې داوسیدونکو کلتوري ارزښتونو ته ددرناوي پرته یواځې دنړیوال سیاست په پایله کې کښل شوي وي چې ددې ډول کرښو په غزولو سره هغه وګړي چې دیوې ژبې،یو کلتوراویونژاد څخه وي او کلونه کلونه یې یوله بل سره دیو کلتورپه درلودلو سره لکه دورونو په څېر ژوند کړی وي په بېلا بېلو هېوادونو پورې تړل کیږي چې د افریقایي هېوادونو تر منځ زیاتره سرحدونه او د افغانستان په ختیځ او سهیل ختیځ کې د دیورند Durand سرحدي کرښه یې غوره بېلګې دي.[1]

طبیعي سرحدونه:هغه سرحدونه چې له فزیکي پدیدوڅخه په ګټې اخستنې سره

ټاکل کیږي اودطبیعي سرحدونو په نوم یادیږي.ددې ډول سرحدونو څخه ګټې اخستنې له ډېر پخوا څخه د هېوادونو په منځ کې رواج درلود. ددې ډول سرحدي کرښو دټاکلو اصلي لامل دادی چې د سرحدونو په نښه کولو او د

[1] دافغانستان سرحد ونه،دپوهندوی کریم الله لیکنه،۲۱او۲۲ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تثبیت پړاوونه یې په اسانۍ سره بشپړیږي، همدارنګه ددې ډول سرحدونو دفاعي ارزښت هر وخت اوبیا په ځانګړي ډول په پخوا وختونو کې زیات و. لیکن باید څرګنده شي چې دې ډول سرحدونو ته د طبعي سرحدونو اصطلاح ورکول ناسمه ده چې ګویا دا ډول سرحدونه په طبیعي بڼه رامنځته شوي او د بدلون وړ نه دي. ددې ډول سرحدونو اصلي رول داوي چې ددوه هېوادونو د قلمرو سیمې یو له بل څخه بېلوي او عادتاً ددې ډول سرحدونو دوګړو ترمنځ اړیکې او پیوستون کم لیدل کېږي. په دې ډول سرحدونو کې دوګړو د تېرید وراتېرید و لپاره یو یا څو ځانګړي معبرونه یاد تېرېدو ځایونه ټاکل کېږي چې همدا معبرونه په اسانۍ سره دفاعي وړتیا هم لري. او په همدې ترتیب ددې ډول سرحدونو څارنه او کنټرول د لږو لګښتونو په ګاللو سره کېږي دا ډول سرحدونه غوره او دوام لرونکي سرحدونه ګڼل کېږي ځکه چې سربېره پر دفاعي او نظامي ارزښت یې د نقشې پرمخ ددې ډول سرحدونو ټاکل او تثبیت اسانتیاوې لري. پر دې ټولو غوره والو سربېره کېدای شي دا ډول سرحدونه ځینې ستونزې هم ولري د بېلګې په توګه شونې ده چې د غرونو په درو کې ځینې وګړي استوګن وي هغه وخت چې دا ډول سرحدونه ددې فرهنګي او ټولنیزو مرکزونو څخه تېرېږي کېدی شي چې ستونزې راولاړې کړي چې همدغو غرنیو وګړو ته د منلو وړ نه وي د بېلګې په توګه له چین (China) او هند (India) ترمنځ د تبت (Tibit) د سیمې او د همالیا د لړیو منځنۍ سرحدي کرښه (مکمهان) چې په ۱۹۱۴ (زېږدیز) کې تثبیت شوې وه لیکن هیڅ وخت په سیمه کې په نښه نه شوه[1]

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کریم الله لیکنه، ۲۴-۳۴ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندري سرحدونه: د ګوتو په شمېر له څو هېوادونو څخه پرته چې په وچې کې راګېر دي دنړۍ زیاتره هېوادونه د سمندرونو او سمندرګیو سره دګاونډیتوب له امله په بېلا بېلو واټنو سره د سمندري سرحدونو لرونکي دي .یا په بله ژبه د دغې هېوادونو یوه زیاته اندازه پراخه سیمه په سمندرونو کې هم وي، په سمندرونو دبرلاسۍ او حاکمیت څرنګوالی د وچو په پرتله تو پیر لري، ځکه چې په سمندرونو کې انساني ټولنې د تل لپاره نه او سیږي. ولې همدا د سمندرونو څنډې دي چې سربېره له هغو کانونو څخه چې د سمندر په بستر او یا ساحلي برخو کې دي نورې اقتصادي سرچینې لکه: له سمندر څخه د کبانو تر لاسه کول هم په زیاته پیمانه په همدې سیمو کې لیدل کېږي.

افغانستان د ښه او مناسب جغرافیایي او ستراتیژیک موقعیت، لوړو غرونو ، پراخو جلګو ، شنو او ښایسته درو او څپاندو سیندونو په لرلو سره د تاریخ په اوږدو کې په منځنۍ اسیا کې غوره شهرت لرلی دی.

له یوې خوا یې د امناسب اقلیم او ښه جغرافیایي موقعیت او له بله پلوه یې د ښې آب وهوا او دکرنې لپاره د مناسبې خاورې په لرلو او په همدې توګه شمال څخه دجنوب او له ختیځ څخه دلویدیځ په لورې د تګ راتګ او د تګ راتګ په پایله کې د بېلا بېلو وګړو د کلتورونو د خلط کېدو او د لرغونو کرنیزو تمدنونو د راپیدا کېدو لامل ګرځیدلی.

د افغانستان په لرغوني خاوره کې بېلا بېل تمدنونه منځته راغلي چې د دغو بېلا بېلو تمدنونو د رامنځته کېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرکزونه، سرحدونه او د قلمرو سيمې بېلابېلې وې، چې د بېلګې په توګه يې له نظره تېروو.

هغه ټوټه ځمکه چې د پېړيو پېړيو څخه راپه‌دېخوا زمونږ د نيکونو تر واکمنۍ لاندې وه او د حالاتو د ژرندې او توندو توپانونو څخه په نننۍ شکل او بڼه مونږ ته راپاتې ده، د تاريخ په بېلابېلو پړاونو کې د بېلابېلو حدودو په لرلو سره په بېلابېلو نومونو ياده شوې ده. د غه ټوټه ځمکه د پخوانۍ آريانا څخه رانيولې تر باختر، خراسان، لوی افغانستان او نننۍ افغانستان پورې د سترو سترو مدنيتونو ټاټوبی او زانګو وه او ده او د ډېرو سترو سترونوابغو، مشاهيرو او شخصيتونو د روزنې او پالنې دويار په لرلو سربېره وخت ناوخت د بېلابېلو ښکيلاکګرو او امپراطوريو له يرغلونو او تېريو سره هم مخ شوې ده. په غالب ګمان آريايان هغه لومړنی قوم دی چې له دغې لارې (افغانستان) څخه هندوستان، داروپا ختيځې برخې او د نړۍ نورو برخو ته تللي او رسيدلي دي.له تاريخي پېښو څخه ښکاري چې د افغانستان پولې په دايمي ډول او تلپاتې نه دي ځکه سياسي بدلونونو، د يرغلګرو تاړاکونو، کورنيو ناقراريو او قبيلوي ځانځانيو افغانستان په رازراز سياسي محدوديتونو کې رانښکيل کړی دی.

د پخوانيو نقشو او تاريخي اثارو په مرسته د هر اړخيزې پلټنې د چاپ شويو او قلمي اسنادو له پرتله کولو څخه وروسته کولای شو د دغې جغرافياوي ټوټې (لرغوني افغانستان) پولې له ډېرو پخوانيو تاريخي دورو څخه ترنن ورځې پورې په مستنده توګه په لاندې ډول تثبيت او وټاکو:

لرغوني افغانستان (آريانا) پولې (د ۷۰۰ تر۲۰۰ م ز پورې)

له ډېرو پخوا زمانو څخه راپه‌دېخوا افغانستان په مرکزي آسيا کې د کرنيز مدنيت ستر مرکز وو. د آمو او سير[۱] سيندونو د شتون له کبله نوموړې سيمه، چې په

[۱] ديو سيند نوم دی چې د تاجکستان، ازبکستان او قرغزستان په منځ کې بهيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپاړسو (۱۲) حوزو مشتمله وه او داورال له شگلنو څخه د سند تر دلتا[۱]، د سند له سیند څخه د هند ترسمندره او د هند د تارله د ښتو څخه داوسني ایران د ختیزو شگلنو پورې سیمي یې په خپله لمن کې رانغښتې، ډېره ښېرازه، حاصلخیزه او سمسوره وه. د پخواني باختر یا بخدي لوړو بېرغونو او د دفاع کلکو استحکاماتو، چې د اُم البلاد په نوم یادیده، دغه مدنیت ته لاشهرت وربښلی و. هغه وخت(د لرغوني آریانا په وخت کې) د دغه مدنیت حدود په لاندې ډول وو:

شمالي سرحد یې د اورال جهیل[۲] وو چې د آمو او سیر سیندونو د پای له ټکي څخه پیل کېده، سویلي سرحد یې د عربو سمندرگی وو، ختیزه پوله یې د سند سیند له گلگت څخه د هند ترسمندرگي پورې وه، لویدیزته یې د بلوچستان ولایتونه، سیستان او اوسني خراسان د ایران سره گډه پوله لرله او شمال ختیځ ته یې د چین له ختیز ترکستان سره پوله لرله.[۱]

دیونان باختري دورې پرمهال د لرغوني افغانستان پولې (د ۳۳۲ تر ۲۲۷ م ز)

د میلاد څخه(۳۳۲) کاله مخکې مقدوني سکندر په دغې ځمکې یرغل وکړ او کابو ټوله یې لاندې کړه. د سکندر په یرغل سره د دغې سیمې په تاریخ کې یوه نوې پاڼه پرانستل شوه، د سیمې داوسیدونکو دژوندانه په هره برخه کې یو لړبدلونونه رامنځته شول. د سکندر دراتگ څخه دمخه د دغې سیمې خلکو د آریایانو کلتوراو دودونه خپل کړي وو خود سکندر په راتگ آریایې او یوناني کولتورونه سره گډ شول او یو نوی کلتور رامنځته شو چې د یونان اوباختري کلتور په نوم

---

[۱] دلتا: د سیند خوله یا د سیند په خوله کې درسوبي موادو یوه سیمه چې د ځمکې هواریدو او د سیند د څانگه کیدو سبب گرځي.

[۲] جهیل: ډېرې پراخې ولاړې اوبه دي چې په طبیعي حالت باندې دو چې په واسطه چاپېر شوي وي.

[۱] اطلس تاریخي افغانستان، (محمد عتیق پاڅون، م. ۱
او دتاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. اواداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۰ _ ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

يادېده او دآريايي تمدن او كلتور په څېر يې د پرمختګ اوودې لوړ لوړ پړاونه يو په بل پسې ترشا پرېښودل.[۲]

په(۲۲۷) مخ زېږديز كال كې ديونان او باختر دخپلواک پادشاه له خوا يو ډول نظام رامنځته شو. دا نظام په اصل كې شاهي و خوددوو جرګو يامجلسونوله خوا اداره كېده چې يوه جرګه يې د قومي مشرانو او شيخانو جرګه وه او بله يې ملي جرګه يا مجلس و.[۳]

د يونان و باختر په دوره او بيا په تېره ددمتريوس(۲۰۰—۱۲۰م ز) په دوره كې ددې خاورې ختيځ سرحدونه ترسند او دهندوستان شمالي برخو اودګنګا تر سواحلو ورسيدل ،نو ويلى شو چې ددې خاورې سياسي سرحدونه د ايران له دښتو څخه تر ګنګا او له سيحون(سيرسند)اوجيحون (اموسيند)څخه ترد هند سمندر پورې وغزيدل.

ددغې امپراطورۍ پولې هم د پخوا په څېر ټاكلې او مشخصې نه وي او كابو دهر واكمن په وخت كې د بدلون په حال كې وي،مګر بيا هم شمال ختيځ ته تر چين، ختيځ ته ترهندوستان، سويل ختيځ ته ترعرب سمندرګي، لويديځ ته تر پرسيس او ننني مشهد ،شمال ته تر اكسوس يا آمو سيند او كاشغر تر غرونو پورې رسېدې.[۴]

ددغې امپراطورۍ پولې هم دپخوا په څېر ټاكلې او مشخصې نه وي اوكابو دهر واكمن په وخت كې دبدلون په حال كې وي.

---

[۲] دتاريخ په اوږدو كې دافغانستان سرحدونه. اواداري ويش پوهاند غلام جيلاني عارض ليكنه م. ۲۲

[۳] تاريخ افغانستان،(احمد علي كهزاد ،م. ۵۲

[۴] اطلس تاريخي افغانستان، محمد عتيق پاڅون، م. ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

دخراسان پولې (د ۷۴۲ تر ۹۲۲زېږدیز پورې)

کله چې د اسلام مبارک دین دغې سیمې ته راورسول شو او مسلمانان په دغه سیمه واکمن شول، نو ددغې سیمې اووګړو په تاریخ او دژوندانه په بېلابېلو اړخونو کې بنسټیز بدلونونه رامنځته اویو نوی تمدن (اسلامي تمدن) د پخوانیو تمدنونو لمن تر ډېره بریده ورټوله او محوه کړه. ددغو بدلونونو په ترڅ کې یو هم ددغې سیمې د نوم بدلېدل و، یانې ددغې سیمې نوم له آریانا او باختر څخه په خراسان واړول شو. داچې څه وخت پدغه سیمه دخراسان نوم کېښودل شو او کومې ځمکې یې په خپله لمنه کې رانغښتې وې، پدې هکله دتاریخپوهانو ترمنځ دنظر اختلاف شتون لري، خو دکره تاریخي اسنادو پربنسټ ویلای شو چې په لومړنیو اسلامي پېړیو کې ټولو هغو اسلامي ولایتونو ته، چې په ختیځ کې دلوت ددښتو او دسند حوزې ترمنځ پراته وه، دغه نوم استعمالیده او تر اتلسمې پېړۍ پورې په دغه نوم یادېدل. د نولسمې پېړۍ څخه وروسته د پېرنګي د لاسوهنو له امله د افغانستان په لویدیځ کې یوه برخه په ایران پورې وتړله شوه، چې دا سیمه تر نن ورځې پورې د ایران تر واکمنۍ لاندې ده او په همدغه نوم (خراسان) یادېږي.[1]

دتاریخي شواهدو پربنسټ بایدوویل شي چې دخراسان سیمه په لومړنیو وختونو کې یوه محدوده او وړه سیمه وه خووروسته یې په کراره کراره دآریایانولومړني حدود په خپله لمن کې راونغاړل. دخراسان دخاورې پراخوالی او پولې په بېلابېلو تاریخي دوروکې (له ۵-مې مېلادي پېړۍ څخه تر۱۸-مې مېلادي پېړۍ پورې) ثابتې او معلومې نه وې ځکه یو وخت به یې سیمه ډېره لویه او بل وخت به کوچنۍ وه، دبېلګې په توګه دغزنویانو او غوریانو په دورو کې دلرغوني افغانستان یا خراسان ځمکې ډېرې پراخه شوې. دغزنوي سلطان محمود په وخت کې دخراسان پراختیا دلوت له دښتو، اصفهان، عراق، همدان او طبرستان څخه نیولې په ختیځ

---

[1] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه. او اداري ویش، پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۲۳ _ ۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ګنګا تر ساحل او شمال کې تر سیر سیند یا خوارزم او سویل کې تر بلوچستان او کاتیاوار پورې امتداد درلود ، یا په سیاسي وینا ، د غزنوي سلطان محمود په وخت کې د خراسان پولې د لرغوني افغانستان یا آریانا اصلي پولو ته ورسېدلې او پخوانۍ آریانا ، ماوراالنهر او فرغانه یې په خپلو لمنو کې راونغښتل.[۲]

د یادولو وړ ده چې هغه مهال خراسان په دوو برخو یادېده، عام خراسان او خاص خراسان، د هندوکش (هندو کش) د غرونو څخه ښکته جنوبي سیمې، چې ختیزې سیمې، سویل او سویل لویدیز افغانستان، نننی پښتونستان او بلوچستان پکې شامل وو ، د عام خراسان په نوم یادېده او د هندوکش د غرونو څخه بره خواته شمالي سیمې، چې لاندې څلور برخې یا ربعې یې لرلې، د خاص خراسان په نوم یادېده.

۱- د نیشاپور او شارياخ ربع: په دغې ربعه کې نیشاپور، طوس، مشهد ، همدان، اسهیق، سبزوار ، جوین، جاجرم، اسفراین، استوا ، کلات، سرخس ا څېنې نورې برخې شاملې وې.

۲- د مروې ربع: په دغې ربعه کې د مرغاب سیند ، لویه مروه، خوارزم، جیحون او څېنې نورې برخې شاملې وې.

۳- د هرات ربع: په دغې ربعه کې د هرات ښار ، د هریرود د پورته برخې ساحلي ښارونه، د شینډنډ ولایت، پوشنج، د بادغیس ولایت او ښارونه یې، غرجستان، غور، بامیان او څېنې نورې برخې شاملې وې.

۴- د بلخ ربع: په دغې ربعه کې فاریاب، شبرغان، انبار، اندخوی، تخارستان، خلم، سمنګان، اندراب، تالقان او څېنې نورې سیمې شاملې وې.

په ټول خاص خراسان کې پورته څلور برخې شاملې وې چې د هندوکش (هندوکش) د سویل تر څمکو ، باباغره، فیروزغره او د هند ترسمندر پورې یې امتداد درلود.[۱]

---

[۲] ، اطلس تاریخي افغانستان، (محمد عتیق پاڅون لیکنه م. ۷

[۱] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش د پوهاند غلام جیلاني عارض، لیکنه م. ۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

له پنځمې میلادي پېړۍ څخه تر اتلسمې پېړۍ پورې که د افغانستان تاریخ ته وکتل شي نو وبه لیدل شي چې د مختلفو حکمرانانو د قدرت په اوږدو کې د هېواد اصلي حدود د هغوی د سیاسي حدودو سره یو شان نه وو، د بېلګې په توګه د افغانستان سیاسي پولې یو وخت د تارم (Tarim) صحرا او کاشغر ترغرونو پورې رسېدلې وې، کله به هم په ترکستان او یا ماوراالنهر (داموسیند پورته خواوې لکه: تاجکستان، ازبکستان، او ترکمنستان) او کله به هم په ایران کې او ځینې وخت به په هندوستان کې وې یانې د غزنویانو، سلجوقیانو، غوریانو او ځېنو نورو په دورو کې افغانستان د ګاونډیو هېوادونو سره په شمال او لویدیځ کې یو واحد دولت و، حال دا چې ځینې وخت به یې د پردیو د کامیابېدو له کبله پولې کوچنۍ شوې او یا به تجزیه شو.[۲]

په لومړیو کې د خراسان نوم یوې کوچنۍ توټې ځمکې ته منسوب و او ورو ورو پکې نورې پراخې سیمې راګیرې شوې، د افغانستان د شمال او شمال لویدیځ ولایتونه لکه تخارستان (بدخشان او قطغن) بلخ (مزار شریف او میمنه) مرغاب، هرات، مرو، طوس او نیشاپور د خاص خراسان په نوم یادیدل.

سربېره پر دې ځینې نورې سیمې یانې د هندوکش جنوبي سیمې یا د افغانستان ختیځې، جنوبي او جنوب لویدیځې سیمې او سنۍ پښتونستان او بلوچستان هم په خراسان کې شاملې سیمې وې چې دا وروسته یادې شوې سیمې د عام خراسان په نوم پېژندل کېدې.

د عام او خاص خراسان د سرحدونو په شمال کې د خوارزم (ماوراالنهر او فرغانه) جنوب خوا ته یې د هند سمندر، ختیځ لورې ته یې سیند او جهلم او لویدیځ لورې ته یې د لوت دښته او کرمان پراته وو.

---

[۲] پورتنی اخځلیک، م. ۹۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

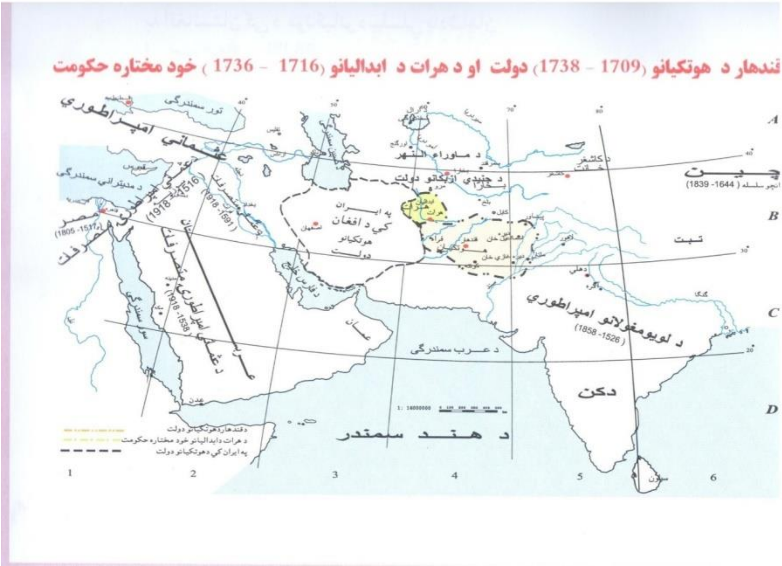

د هوتکیانو د واکمنۍ پولې (د ۱۷۰۹م تر ۱۷۳۷ زېږدیز پورې)

دډېرې مودې څخه وروسته دافغانانو دخاورې د ۲۰۰ کلنې تجزیې او ګډوډۍ مرحله پای ته ورسېده او دافغانانو سره دروښانه راتلونکې هیلې پیدا شوې.په (۱۷۰۹)زېږدیزکال کې میرویس خان هوتک په کندهار کې د ایراني واکمنیو وروستنۍ پاتې شونې محوه کړې او په کندهار کې یې د افغان غلجیانو (هوتکیانو) مستقل حکومت رامنځته کړ. دمیرویس نیکه اودهغه څخه وروسته دشاه محمود هوتکي،شاه اشرف هوتکي اوشاه حسین هوتکي دواکمنیو پرمهال دافغانستان پولې شمال ته ترکابله، شمال ختیځ ته تر پېښوره،ختیځ ته ترملتانه، جنوب ته تر سنده اولویدیځ ته تر هراته پورې رسېدلې وې.دهوتکیانو په دولت کې اسماعیل خان ډېره،غازي خان ډېره،کوټه،کندهار، فراه او ځینې نورې سیمې شاملې وې.[۳]

---

[۳] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، (محمدعتیق پاځون، لیکنه م. ۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

(د لوی افغانستان بنسټ ایښودنه او د ځمکنۍ پراختیا هلې ځلې)

په(۱۷۴۷زېږدیز) کال کې د ایران واکمن نادر افشار ووژل شو، دهغه د وژل کېدو څخه وروسته ۲۵ کلن احمد ته د کندهار ښار د شېرسرخ بابا په زیارت کې د بې برخلیکه او ټوټه ټوټه وګړو د چارو واګې وسپارل شوې. احمد شاه په خپل ځانګړې سیاسي درایت او پوهې سره په پیل کې د دغې سیمې خلکو ته د ملي هویت او پېژندنې په ورکولو سره په ملت جوړونه لاس پورې کړ، ټول لرا و برپراته بېلابېل ټبرونه یې د واحد افغان په تغر سره راټول او کېښېنول او ورپسې یې د امپراطورۍ د حدودو په ټاکلو پیل وکړ. بابا دیوه امیراو افغان امپراطور په توګه د خپلو لسو نظامي، ستراتیژیکو او برخلیک ټاکونکو سفرونو په ترڅ کې د افغانستان پولې د آریانا د پخوانۍ ځمکې تر کچې ورسولې او په خاوربنه کره یې د آسیا په زړه کې د دغوبې برخلیکه خلکو لپاره د افغانستان په نوم د اوسیدنې او پېژندنې یو ستر ټاټوبی جوړ او رامنځته کړ او افغان توغ یې پرې ورپاوه.

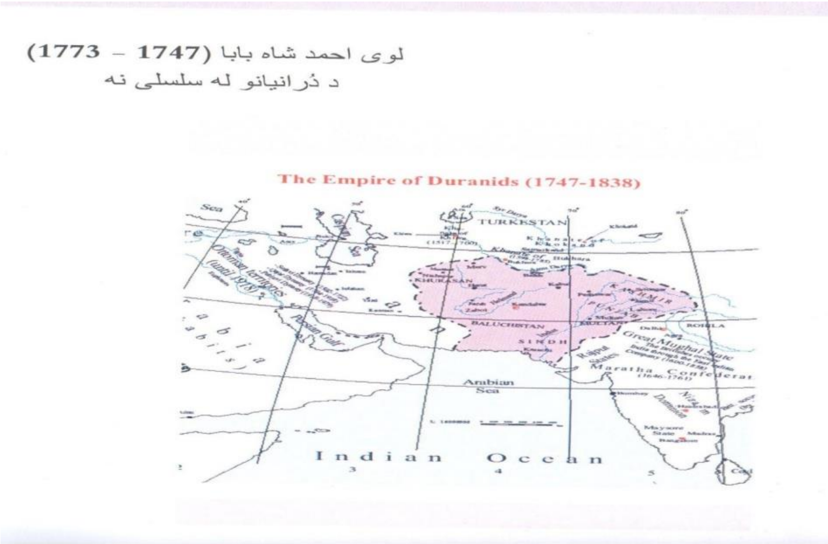

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

دلوی افغانستان بنسټ ایښودونکي، افغانانو ته دملي هویت وربښونکي او د افغانانو پلار اعلیحضرت احمد شاه بابا ده پرستړي، ستومانه او خادم ژوندانه څخه وروسته دوفات پرمهال لوی افغانستان په لاندې پراختیا او سیاسي پولو سره خپلو راتلونکو نسلونو ته د مور او ناموس په څېر په میراث پرېښود:

له مروه او آمو څخه تر عرب سمندرګي، بلوچستان، سند، ګجرات او ده پلي شاوخوا سیمې یې تر کشمېر پورې په خپله لمن کې رانغښتلې، یانې شمالي پوله یې دآمو سیند، سویلي پوله یې عرب سمندرګی او د عمان خلیج، لوېديځه پوله یې مشهد او کرمان او ختیځه پوله یې سرهند او د تبت د غرونو لړۍ وې.[۲]

بابا دخپلې امپراطورۍ دپراخولو، ساتلو او پرمختګ په موخه کابو لس ځله د هند، خراسان او شمالي سیمو په لور نظامي سفرونه وکړل چې ډېر ستړي شو او دهمدغې ستړیا له امله ناروغي ورپېښه او ترې وفات شو، خو دوفات پرمهال (۱۷۷۳ زېږدیز) کال یې یوه پراخه امپراطوري په میراث پرېښوده چې په ختیځ کې تر سرهند، په لوېدیځ کې ترمشهد او سبزوار، په شمال کې د آمو تر سینده او په سویل کې تر عرب سمندرګي پورې رسېدله. دغه حدود چې پورته ذکر شول د اتلسمې پېړۍ په اوومه لسیزه کې د دراني امپراطورۍ حدود وو خوداټول افغانستان نه وو، بلکې پخپله احمد شاه بابا به د اباسیند څخه تر مشهده او د آمو سیند څخه تر عرب سمندرګي پورې سیمه افغانستان باله او نورې سیمې لکه کشمېر، پنجاب، سند، خراسان یې دافغانستان ملحقات ګڼل.[۱]

---

[۲] دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش پوهاند غلام جیلاني عارض م. ۳۳

[۱] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۳۶ _ ۳۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

د لوی افغانستان د پولو د نړیدو او بدلون بهیر

ددغې خاورې پراخوالی په بېلابېلو وختونواودوروکې دواک دخاوندانودتوان اودنړیوالې وضعې د څرنګوالي په ترڅ کې د تغیر او بدلون په حال کې وو.

دافغان ملي تاریخ لیکوال دیوه غربي تاریخپوه ګانکوفسکي دکتاب په حواله چې (دراني امپراطوري) نومېږي،لیکي((دلوی افغانستان جوړیدل اود پولوټاکل داحمد شاه(بابا) په واسطه په کال(۱۷۶۱)زېږدیزکې بشپړل شول.احمد شاه بابا په خپل ژوندانه کې ددوه میلیونه کېلومتره مربع(Km۲ ۲۰۰۰۰۰۰)په مساحت افغانستان جوړ او راتلونکو نسلونو ته یې په میراث پرېښود.[۲]

احمد شاه بابا دغه ستره امپراطوري په اتو ولایتونو او پنځلسو اعلی حکومتونو وېشلې وه.

دبابا(دوفات څخه وروسته ددغې سترې امپراطورۍ دچارو واګې تیمور ته ورکړل شول.

تیمورشاه دداخلي توطیواوشورشونو په شنډولو ،ځپلواو دبې شمېره بنځواواولادونوپه اداره بوخت شواو دهېوادچارې یې په ډېرو نازکو حالاتوکې ترشا پرېښودلې او په سم ډول یې ترتیب او تنظیم نه کړې. تیمورشاه په خپله(۲۱) کلنه واکمنۍ کې یوازې د داخلي توطیو اوځینو باغي او بېلتون غوښتونکو پاڅونونو په ټکولو سربېره له پلاره ورپاتې امپراطوري وساتله او نور یې کوم پرمختګونه ونه کړل.

دتیمور څخه وروسته دهغه ځوی شاه زمان واک ته ورسېد ،شاه زمان دوخت په سیاسي ګرداو کې ګېر شواو ویې نه شوای کړای چې ځان ددغه ګرداو له داخلي او خارجي اغېزو څخه په آمان کې وساتي. دغه وخت انګریزانو په شمالي هندکې پرهغوافغاني مقبوضاتودتسلط پروژې ترتیب اوطرحه کولې چې له احمد شاه بابااوتیمورشاه څخه شاه زمان ته په میراث پاتې وو او دتیمورشاه په مرګ سره

---

۲ ، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م. ۴۰۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

یې د بغاوت جنډې پورته کړې. پنجاب چې تل د سکهانو د پاڅونو مرکز وو د تیمورشاه له مرګ سره یو ځل بیا پکې د بغاوت سرونه پورته شول. شاه زمان د هغو د تصفیې او ارامولو په موخه یو ستر پوځي پلان طرحه او چمتو کړ، خو دا چې دغه مهال پنجاب د انګریزانو د استعماري کړیو او پروژو د تطبیق ځای او مرکز ټاکل شوی وو، نو شاه زمان په سخت تشویش کې شو او په ځان کې یې د دې توان ونه لید چې د پنجاب په ضد کوم ګام پورته کړي ځکه هرلور ته چې به یې حرکت کاوه نو له بل لورې به پاڅونونه پیل کېده. شاه زمان په دام کې د نښتي زمري په څېر هرلورې ته لاسونه اچول او هڅه یې کوله چې له نیکه څخه ورپاتې امپراطوري په اصلي او پخواني حالت ژوندۍ وساتي، خوله بده مرغه د انګلیسانو، ایراني واکمنانو او داخلي مخربو عناصرو د مخالفتونو او خنډونو له امله یې د دغې هیلې د عمل جامه وانه غوستله.[1]

د شاه زمان د واکمنۍ پرمهال انګلیسانو د افغانستان په هکله دوه ډوله سیاست طرحه کړی وو، په لومړۍ مرحله کې د دوی سیاست دفاعي وو، یانې یوازې د دې مخه یې نیوله چې افغانان په هند برید ونه کړي او په دویمه مرحله کې یې سیاست تعرضي بڼه خپلوله او غوښتل یې چې افغانستان په راتلونکې کې کمځواکه او حتی تجزیه کړي.[2]

شاه زمان څخه وروسته د شاه محمود د واکمنۍ پرمهال انګریزانو په افغانستان کې بربنډه او ښکاره لاسوهنه پیل کړه او خپل دفاعي سیاست ته یې تعرضي جنبه ورکړه او هڅه یې کوله چې دروسیې له خوا پر هند د احتمالي برید په وړاندې د افغانستان څخه د ډال او خنډ په حیث کار واخلي. همدارنګه انګریزانو له یوې خوا د سدوزیو او محمدزیو د کورنیو ځینې غړي په غېږ کې ونیول او په بېلابېلو

---

[1] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه د کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م ۴۴ _ ۴۵

[2] ، مداخلات خارجي در امور افغانستان، د اصحاب الدین سیدي لیکنه م ۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځـایونوکې یـې بغاوتونواوشورشـونوته هڅـول او لـه بلـې خـوا یـې ایرانیـانو، هندوانواوسکهانو ته پرافغانستان باندې دیرغل لپاره مرستې ورکولې.
پـه(۱۸۰۲)زېږدیزکـال دشـمال ازبکـان دآمولـه سیند څخـه راتېـر شـول، پـه(۱۸۰۳) زېږدیزکال کې دایران قاجاریـانو، دنادر افشـار دکورنۍ څخـه خراسـان اومشـهد ونیول پداسې حال کې چې نوموړې سیمې پخوا دافغـان حکومت پـه امراداره اوکنټرول کېدلې.[۳]
انګریزانـو دافغانسـتان داوږد مهالـه لانـدې کولـو، تجزیې اوپـه هنددروسـیې یـا فرانسې دبرید دمخنیوې په موخه دلومړي ځل لپاره د(۱۸۰۹)زېږدیزکال دفبرورۍ پـه میاشـت کـې یـانې دشـاه شـجاع دلـومړنۍ واکمنـۍ پرمهـال دمونټ سـټوارټ الفنســټون(Mount Stuart Elphinston) پــه مشــرۍ دافغانــانوژمنی پلازمېنې پېښـور تـه یـوپلاوی راولېږه، دپلاوي هدف ظاهراً دافغـان ـ انګلیس داړیکـو پیـل ښـودل کېده خو پـه حقیقت کې دغـه پـلاوی د سیمې د هراړخیزې څېړنې اوجاج اخستنې په موخه راغلی وو او په دغه ارتباط سره انګلیس وکولای شول چې له شاه شجاع سره دیوتړون پـه اسـاس پـه سیمه کې د نـوک ځرخېدوځای پیدا اودافغانستان په چاروکې لاسوهنه پیل کړي. دغه پلاوي په خپل ترکیب کې کـابوڅلورسـوه تنـه بېلابېـل ملکـي مـامورین، انجینران، د سروې متخصصین، نظامي منصبداران، پلي او سپاره عسکر لرل.[۱] الفنسټون لـه خپلو راغلو ملګرو سره سیمه په ډېر دقیق ډول وڅېړله او معلومات یې انګلستان او برطانوي هند تـه ولېږل. الفنسټون چې په خپلو لیکنو کې اباسیند دهنداوافغانستان ترمنځ طبیعي اوسیاسي پوله بولي.

۳ ، د افغانستان معاصر تاریخ-لکچرنوټ، (د پوهنمل محمد ایمل حقمل لیکنه م. ۲۴
۱ د افغانسـتان پـر معاصـر تـاریخ یـوه لنډه کتنـه، د کاندیـد اکاډمیسـن محمـد ابراهیم عطـایي لیکنه م. ۵۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه محمود د دویم ځل واکمنۍ پرمهال د پنجاب حاکم رنجیت سنګهـ په ملتان برید وکړ او ملتان یې ترخپلې ولکې لاندې راوست.[۳] په کابل کې د سردار دوست محمد خان د حکومت پر مهال یانې هغه وخت چې په افغانستان کې مرکزي حکومت شتون نه درلود او هېواد د محمدزیو ورونو له خوا په ملک الطوایفي ډول اداره کېده، سند، بلوچستان او بهالپور محلي اداراتو ته وسپارل شول. کشمیر او ډېره جات د پنجاب سکهانو ونیول.[۴]

په (۱۸۳۰) زېږدیز کال پېښور د رنجیت سنګهـ له خوا ونیول شو.[۵] بلوچستان د لومړۍ افغان ـ انګلیس جګړې څخه وروسته په (۱۸۴۳) زېږدیز کال کې د خان قلات د خیانت له امله د افغانستان څخه بېل او د انګلیس د نفوذ په سیمه کې شامل کړای شو چې وروسته انګلیسانو کاملاً د افغانستان څخه بېل کړ.[۶]

پدې ترتیب د تیمورشاه دواکمنۍ څخه وروسته له یوې خوا د سدوزیانو ترمنځ واک ته د رسېدو په خاطر خپل منځي اختلافات او بې اتفاقۍ او له بلې خوا د سدوزیانو او محمدزیانو د کورنیو ترمنځ اختلافات او همدارنګه د محمدزیانو خپل منځي اختلافات د دې لاَمل شول چې دوخت ښکیلاکګر ځواک خپل انساني ضد کړه وړه ترسره کړي، او په پایله کې د بابا په وینو ګټل شوی ملي ناموس یانې (لوی افغانستان) د لاسه ولاړ، له ختیځ، لویدیځ، سوېل او شمال څخه راکوچنی او په وچې کې راښکیل هېواد ترې جوړ شو.

---

[۳] ، دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، د غلام محمد محمدي لیکنه م. ۲۵

[۴] ، د افغانستان معاصر تاریخ-، پوهنمل محمد ایمل حقمل لیکنه م. ۳۳

[۵] محمد عتیق پاځون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل: مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵)، م. ج

[۶] مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان، د محمدعتیبق پاځون لیکنه م. ۳۰۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸
د شاه زمان څخه وروسته د بابا(د امپراطورۍ کابو دولس لکه متره مربع (۱۲۰۰۰۰۰ Km۲) خاوره د نااهله اولادونو د نه پاملرنې ،ناپوهۍ او خپل منځي سرتنبګیو له امله د افغانستان له تن څخه بېله او د دښمن پلیتو قدمونو ته پرېښودله شوه.[۷]

په لاندې جدول کې د احمد شاه بابا څخه د راپاتې دراني امپراطورۍ د تدریجي تجزیې او ټوټه کېدو بهیر ته نغوته کوو ،یانې په ترتیب سره د هغو سیمو نومونو او د بېلتون کلونه ذکر کوو چې د شاه محمود د واکمنۍ څخه د امیرعبدالرحمن خان تر واکمنۍ پورې د افغانستان له تن څخه بېلې او په ګاونډیو هېوادونو یا سیمو پورې تړل شوې دي: ♠

: د دراني امپراطورۍ تدریجي تجزیه او د لوی افغانستان له اصلي وجود څخه بېلې کړای شوې سیمې

ګڼه	بېل کړای شوی ایالت، ښار یا ځای	د بېلتون کال	د وخت واکمن	بېلونکی یا نیونکی
۱	د خراسان ایالت	۱۸۰۳	شاه محمود ابدالي	قاجاري ایران
۲	اباسین تر څېرمه د اټک کلا	۱۸۱۲	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګهـ په مشرۍ پنجابي سکان
۳	د ملتان ایالت	۱۸۱۸	شاه محمود ابدالي	د رنجت سنګهـ په مشرۍ پنجابي سکان
۴	د کشمېر ایالت	۱۸۱۹	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنګهـ په مشرۍ پنجابي سکان
۵	غازي خان دیره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان	د رنجت سنګهـ په

[۷] ، د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م. ۴۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

			محمدزی د کابل والي او ورونه یې	مشری پنجابي سکان
۶	اسماعیل خان دېره	۱۸۲۱	محمد عظیم خان محمدزی د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنګه په مشری پنجابي سکان
۷	د پېښور ایالت	۱۸۳۰	دوست محمد د کابل والي او ورونه یې	د رنجت سنګه په مشری پنجابي سکان
۸	د سند ایالت	۲۵- ۱۸۴۳	امیر دوست محمد	انګلیس
۹	د بلوچستان ایالت	۵۴- ۱۸۷۶	امیر دوست محمد شېرعلي خان، افضل خان او محمد اعظم	انګلیس
۱۰	د خیبر، کرمې او بولان ستراتیژیکې درې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۱	د کوژک او پیوار غاښې (کوتلونه)	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۲	د لنډي کوتل ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۳	د شال، فوشنج او کوژک سیمې	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۴	د کوټې ښار	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۵	د سیبې او پېښین ښارونه	۱۸۷۸	امیر محمد یعقوب	انګلیس
۱۶	د سوات ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷	د باجوړ ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۸	د چترال ایالت	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۱۹	د ارناوې، وزیرو، داورو او چاغې سیمې	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۰	د چمن ښار	۱۸۹۳	امیرعبدالرحمن	انګلیس
۲۱	د مروه ایالت	۱۸۸۴	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۲	د پنجدې ایالت	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۳	د آق تپه، چمن بید او چشمهٔ سلیم ښارونه	۱۸۸۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۴	د آمو سیند شخه بره خواته د پامیر سیمه	۱۸۹۵	امیرعبدالرحمن	تزاري روسیه
۲۵	د سیستان ایالت لویه برخه	۱۸۷۲	امیر شېرعلي خان	ایران

♠ په دې هکله دلا ډېرو معلوماتو په خاطر په لمن لیک کې لېکل شویو کتابونو ته مراجعه وکړئ. ۱

---

[۱] محمد عتیق پاځون، اطلس تاریخي افغانستان، (کابل: مرکز نشراتي ایمان، ۲۰۰۵)، م. ۲۴

◄ ،مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیه پشتونستان د محمدعتییق پاځون لیکنه م. ۲۹۹

◄ ،د افغان ملي تاریخ، د قدرت الله حداد فرهاد لیکنه م. ۴۰۲

◄ د ډیورنډ تراژیدي))، ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه، (محمد عتیق پاځون، (لیکنه م. ۱۸۲

◄ ،دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتود غلام محمد محمدي لیکنه م. ۴۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوسنۍ پولې

کله چې په بېلا بېلو وختونو کې دافغانستان ځمکنۍ پراختیا ګورو او یاداچې دافغانستان پولې څېړونو له هر افغان سره دوه ډول احساس پیدا کېږي.

• لومړی احساس چې هر ربښتنی افغان پرې خوشحاله کېږي او روح یې پرې تازه کېږي هغه دملي غروراحساس دی، ځکه هرکله چې یو افغان خپلې پخوانۍ ځمکنۍ پراختیاوې اولویې امپراطورۍ ګوري او ددغو امپراطوریو په لمنو کې بېلا بېل له ویاړه ډک اوځلیدلي مدنیتونه ګوري، چې حدود یې دآمو دسیند څخه تر عرب سمندرګي، دپنجدې، سیستان او اسلام کلاڅخه تر سیر سیند پورې رسېدل او خپلواکو ځواکمنو دولتونو پرې واکمني کوله اویاداچې بلوچستان، اسماعیل خان دېره، کشمېر، ډېلی اوسند زمونږ دامپراطوریو ملحقات وو، نود هر افغان لپاره دویاړ اوخوښۍ ځای وي.

• دوه یم احساس چې دهرافغان لپاره دژورخفګان سبب ګرځي هغه دادی چې په اتلسمه زېږدیزه پېړۍ کې ددوو لویو ځواکمنو ګاونډیو هېوادونو (په ختیځ کې برتانوي هند اوپه شمال کې تزاري روسیې)ترمنځ زمونږ دهېواد موقعیت ددې لامل شو چې افغانستان دتېریو اوسیاسي بریدونو ډګروګرځي.افغانان او ټاټوبی یې له انګریزانو سره دلومړۍ اودوه یمې جګړې په پایله کې ورو ورو کمزوری شول،دخاورې ځینې مهمې اوستراتیژیکې برخې یې دلاسه ورکړې اووروسته دروس او انګلیس ترمنځ د بفریا حایل په بڼه رامنځته شو.

دافغانستان ننۍ پولې اوسرحدي کرښې چې پرسیاسي نقشو ترسیم شوي کابو یوه پېړۍ وړاندې تثبیت او ټاکل شوي دي. ددغو پولو او کرښو په ټاکلو کې ګاونډیانو، انګلسي اوروسي حکومتونو مستقیم لاس اومهم رول درلود.[1] دغو لاسوهنو اومداخلاتو، چې په ټوله مانا دسیاسي موخو دترلاسه کولو لپاره ترسره

---

[1] ((د ډیورنډ د موافقه لیک حقوقي ارزونه))، ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه، پوهنوال دوکتور محمد عثمان روستار تره کی، لیکنه. ۱۱۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي،د پولو او سرحدي کرښو په ټاکنه کې د سیمې د دولتونو ،قومونو او حتی خلکو ترمنځ ډېرې سیاسي ستونزې رامنځته کړي دي.[۲] دلیکنې پدې برخه کې په ځېنو هغو مطالبو لنډه رڼا اچوو چې دافغانستان داوسنیو پولو په ټاکنه او تثبیت کې یې په یو ډول نه یو ډول اغېزې لرلې دي.

د افغانستان د اوسنیو پولو جوړښت او ستونزې

دافغانستان په معاصر تاریخ کې دډیپلوماتیکو تحولاتو په رابطه دافغانستان داوسنیو پولو او سرحدي کرښو جوړښت او بدلون ډېر مهم خو په عین حال کې یو مغلق او پیچلی بحث دی چې د موضوع په اړوند د ډېرو سیاسي اسنادو ،مذاکراتو او میثاقونو په استناد باید خبرې وشي.پدغه ځای کې به دموضوع د جریاناتو په توضیح بشپړه رڼا واچوو.

دافغانستان د اوسنیو پولو او سرحدي کرښو مسئله که څه هم دنولسمې پېړۍ له دوه یمې نیمایې څخه بیا کابو د شلمې پېړۍ تر دوه یمې نیمایې پورې وخت په برکې نیسي خو دموضوع دلاروښانتیا او دقیق تحلیل په موخه باید یو څه وخت وړاندې لاړ شو او دهماغه وخت څخه په موضوع تحلیل او ځېرنه پیل کړو.

افغانستان دبابا د امپراطورۍ له پیل سره ،چې داتلسمې پېړۍ د دوه یمې نیمایې سره سمون خوري،دیو سیاسي او ثابت کولتوري اورګانیزم په توګه شکل نیولی وو. بابا او دهغه مشاورین دغې نقطې ته په بشپړ دقت سره متوجې وو چې افغانستان باید د سیاسي بقا څښتن شي،هماغه وو چې بابا په خپل

---

[۲] ، دتاریخ په اوږدو کې دافغانستان سرحدونه او اداري ویش دښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۵۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴
ټول ځواک سره هڅه کوله چې د هېواد د پولو سیاسي جوړښت د کلتوري جوړښت سره په مطابقت او مناسبت کې وټاکي. احمد شاه بابا د اباسیند او آموسیندونو ترمنځ سیمه افغانستان باله چې په همدغو حدودو کې یې پولې ټاکل کېدلې او نورې سیمې چې به یې فتح کولې هغه به یې د افغانستان د اقمارو په څېر ساتلې. د دغو سپوږمیانو یا اقمارو څخه به یې په سیاسي او اقتصادي لحاظ ډېره زیاته ګټه اخستله[1]

د بابا تر وفات پورې د افغانستان پولې ډېرې پراخې وې خو وروسته چې د سدوزیو او محمدزیو د فتنو او فتور دوره پیل شوه، نو د سرحدونو مفهوم ببېخې د منځه ولاړ. دوخت ستروځواکونو د شمال څخه روس د سویل څخه انګلیس او د لوېدیځ څخه قاجاري ایران کابو یوه پېړۍ په دې هڅه کې وو چې افغانستان وخوري، خو افغانستان د دوی داړتیاوو او خپل جغرافیوي موقعیت له مخې له منځه نه ولاړ.

روس او انګریز په خپلو منځو کې د ټکر د مخنیوي په خاطر پر افغانستان د بفر، حایل یا جدایي طرحه وتپله او اوسنۍ پولې او کرښې تر ډېره بریده د همدغه سیاست تر سیورې لاندې رامنځته شوې دې، چې په لاندې ډول یې په تفصیل سره څېړو:

د افغانستان شمال ختیزې پولې

په شمال ختیزه برخه کې افغانستان له پخوانۍ روسیې (نني تاجکستان) او چین سره په داسې یوه سیمه کې ګډې پولې لري، چې د کال په اوږدو کې تقریباً همېشه تر واورو او کنګلونو لاندې وي. دغه سیمې د پامیر او واخان کم بره منطقې دي. په دغه عنوان کې به لومړي د پامیر پوله او بیا له چین سره ګډه پوله تر څېړنې لاندې ونیسو.

---

[1] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

الف - د پامیر یا واخان پوله:

د امیر شېرعلي خان د واکمنۍ په وخت کې د دغې پولې ټاکلو یا تعینولو ته څوک متوجه نه وو، خو کله چې عبدالرحمن خان واک ته ورسېد نو د دغې پولې ټاکل او تعینول یې هم اړین وبلل، نوموړي په (۱۸۸۲) زېږدیز کال کې یادونه وکړه چې د خواجه صالح څخه تر پامیر پورې سرحدي کرښه باید وټاکل شي. په همدې کال روسي ځواکونو په پامیر کې پر افغان سرحدي ځواکونو برید وکړ، ټول یې ووژل او شمالي پامیر یې ونیو. په همدغه وخت کې د انګلیس د باندنیو چارو دوزیر روزیري او په لندن کې د روسیې د سفیر موسیو دوستال ترمنځ خبرې روانې وې چې دا خبرې د پلاوي په ټاکلو پای ته ورسېدې. په دغه پلاوي کې د انګلیس له خوا جنرال جبراد او توماس هولدیچ او د روسیې له خوا مونوکوسکي او بندیسکي وټاکل شول. پلاوي څېړنې پیل او نقشه یې چمتو کړه. همدارنګه سیمې ته یوګډ پلاوی هم ولېږل شو، په دغه پلاوي کې د افغانستان څخه غلام محي الدین خان، د انګلیستان له لورې میجر جیرلو او د روسیې له خوا فیفروشویکوویسکي د خپلو ډلو مشري کوله.[1] د (۱۸۹۵) زېږدیز کال د مارچ په میاشت کې د انګلیستان د باندنیو چارو وزیر او د روسیې سفیر په هغه پروتوکول لاسلیک وکړ چې له مخې یې لوی پامیر، د شغنان او روشان (د بدخشان ولسوالۍ دي) په ګډون، روسانو ته او کوچنی پامیر، د واخان له دهلیز او دروازه

---

[1] ، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه م. ۷۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان ته ورسېږ. دغه دهليزچې ترچيني ترکستان پورې غزېدلی (۸۰ – ۱۰۰) کېلومتره اوږدوالی او (۱۳– ۱۲) کېلومتره پلنوالی يا سور لري.[2]

د پامير سرحدي کرښه چې د افغانستان او تاجکستان ترمنځ ګډه پوله تشکېلوی، د ۹۰ کېلومتره اوږدوالي په لرلو سره د ويکتوريا (زرکول) جهيل د ختيزې اخرنۍ برخې څخه پيل او دلوړوځايونو څخه تر تېرېدا وروسته د يولې تر درې امتداد پيدا کوي.[3]

ب - چين سره ګډه پوله: په (۱۹۴۹) زېږديز کال کې په چين کې کمونيستي انقلاب رامنځته او له امله يې د چين ولسي جمهوريت جوړ شو. د همدغه کال د سيپټمبر په مياشت کې د افغانستان سره د ګډې پولې د ټاکلو خبرې پيل شوې او په (۱۹۵۷) زېږديز کال کې پرېکړه وشوه چې پوله بايد دځمکې پرمخ تثبيت او وټاکل شي. باالاخره دافغانستان او چين ترمنځ ګډه پوله ديو لړ خبرو څخه وروسته د (۱۹۶۴) زېږديز کال د اګست په مياشت کې رسماً ددواړولورو داستازو له خوا په فني ډول د ستنو په وسيله په نښه، تثبيت او وټاکله شوه.[4] دا پوله د ۹۲ کېلو

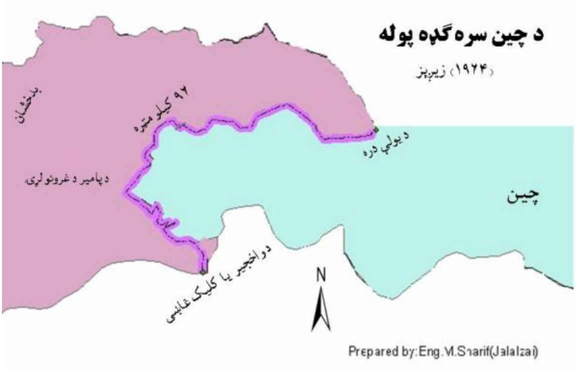

[2] افغانستان او د پامير پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانې، م. ۲۳۸

[3] د تاريخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه. او اداري ويش د پوهاند غلام جيلاني عارض، لېکنه م. ۷۳

او د جيوډيزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سياسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[4] افغانستان او د پامير پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانې، م. ۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

متره اوږدوالي په لرلو سره د یولې له دري څخه د قوس په بڼه پیل او د کلیک تر کوتل یا د واخجیر د کوتل تر سویل ختیزې برخې پورې غزېدلې ده، چې غرونه یې همېشه په واورو پټ وي. [5]

شمالي پولې

افغانستان په شمال کې د خپلو دریو ګاونډیو هېوادونو سره دوه ګډې پولې لري چې یوه یې د امیرشېرعلي خان پوله او بله یې درجوي پوله ده.دا پولې نن ورځ د تاجکستان، ازبکستان او ترکمنستان سره د افغانستان د حاکمیت سیمې بېلوي چې هره یوه یې د امکان تر بریده بېله څېړو:

الف ـ د امیر شېرعلي خان پوله:کله چې د انګلیس او روس ترمنځ د بفرپه طرحې هوکړه وشوه نو د افغانستان د شمالي پولو تعین او تثبیت ته یې جدي پاملرنه وکړه.دانګلستان له لورې دبرتانوي هند دنوي ویسرای[1] لارډ مایو د دفتر یو سیاسي مامور دوګلاس فرسایټ ته دنده وسپارله شوه چې د امیر شېرعلي خان د تېرلو تصرفاتو او واک لاندې سیمو نقشه ترتیب او چمتو کړي، نوموړي شخص د

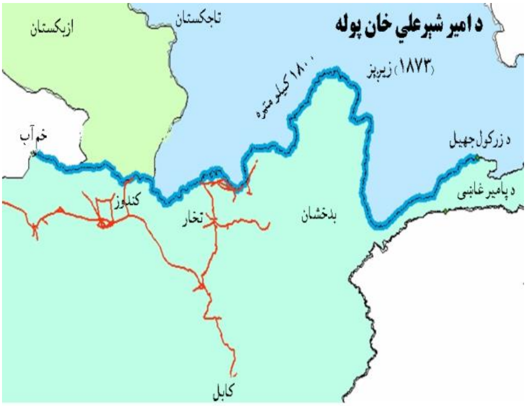

ډېرو څېړنو او کتنو څخه وروسته په لاندې ډول نقشه ترتیب او وړاندې کړه:

(د امیر شېرعلي خان شمالي سرحد دې د خواجه صالح څخه تر کرکي پورې د آمو د سیند په مسیر کې وټاکل شي چې په ختیځ کې تر پنج سیند

---

[5] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

[1] په هند کې دانګلیس لوی حکمران دویسرای په نامه یادیده

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوواخان پورې داکرښه رسېږي اودبلخ، میمنې او اندخوي ښارونه یې بهترین ټکي دي اوداکرښه بایدلاندې خواته تر هرات پورې دا مسیر تعقیب کړي. همدارنګه په ختیځه خوا کې دهندوکش تر لړیو او د پامیر له قلاتٶ سره وتړله شي.)[2]

دغو خبرواوترتیباتو کابودوه کاله وخت ونیو او انګلیس له روس څخه غوښتنه وکړه چې د خپلو نظریاتو مفصل راپور دې دبرتانیادباندنیو چارووزارت ته وسپاري، خوروسي لورې ژرځواب ورنکړهماغه ووچې د انګلیستان د سفیر له لورې په سنپټربورګ کې دروسیې کابینې ته یو مکتوب ورانذې شو، په مکتوب کې دافغانستان د شمالي پولو په هکله داسې ویل شوي وو:

۱: بدخشان او د هغه متعلقات په ختیځ کې د واخان له یوې برخې سره اودسرقول څخه ترکوکچې پورې چې له آمو سره اتصال پیدا کوي، شمالي پولې ټاکلې کېږي.

۲: افغاني ترکستان چې پرکندز، خلم اوبلخ مشتمل دي او شمالي سرحد چې ددوو سیندونو (آمواوکوکچې) دجلاکېدوله برخې څخه ترخواجه صالح پورې چې دامیرشېرعلي خان متصرفات دي او د آمو سیند پر کینه خوا سیمې چې د خواجه صالح څخه دې خواته واقع دی، هم د امیرشېرعلي خان په تصرف کې بلل کېږي.

۳: داخلي ولایات آقچې، سرپل، میمنه، شبرغان او اندخوي چې داوروستی یې دشمال لویدیځ سرحداخیري څنډه ګڼله کېږي دهغو ټولو بېدیاووسره چې دآزادوترکمنودقبایلوسره تعلق لري، امیرشېرعلي تصرفات بلل کېږي.

۴: د افغانستان په لویدیځ کې هرات د هغه دمتعلقاتو سره چې قسماً دایران سره همسرحده دی، نښاني کولو ته اړتیا نه لري، ځکه هغه د امیر وطن دی.

روسی لوری په پیل کې د مکتوب منلو ته چمتو نه ووخو وروسته ځینې داسې حالات رامنځته شول چې په خپل دریځ کې یې نرمښت راوست او په(۱۸۷۳ زېږدیز)کال کې یې دیو مکتوب په ذریعه دانګلیس له خوا جوړه شوې نقشه تایېد او ومنله اودافغانستان، انګلیستان اوروسیې داستازو ترمنځ یې اسناد لاسلیک

---

[2] پورتنی اخځلیک، م. ۴۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تبادله شول. د همدغې نښې څخه راپدې خوا داپوله د افغانستان او ګاونډیانو په اسنادو کې د امیرشېرعلي خان د پولې په نوم یاده شوه.[۱]
د امیرشېرعلي خان پوله کابو ۱۸۰۰ کېلو متره اوږده والی لري چې له زرکول جهیل څخه پیل او د خم آب په سیمه کې پای ته رسېږي. داپوله افغانستان له ننني تاجکستان او ازبکستان څخه بېلوی.[۲]
ب ـ د ریجوي پوله: کله چې عبد الرحمن خان په (۱۸۸۰) زېږدیز کال کې واک ته ورسید نو په دې هڅه کې شو چې د افغانستان شمال لویدیځه پوله د روسیې سره پرځمکه تثبیت او معلومه کړي.[۳]
په (۱۸۸۴) زېږدیز کال کې روسانو په مروه برید وکړ او لاندې یې کړه، د روسانو په دغه وړاندې تګ سره ترټولو لومړی د هرات سیمه چې د هندوستان د کیلي حیثیت یې درلود، د روس له ګواښ سره مخ

---

[۱] ، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، دبناغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه م. ۴۱۷ ـ ۴۱۸
[۲] د جیوډیزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)
او دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، د غلام محمد محمدي لیکنه م. ۱۴
د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح. تراب، م. ۵۵
[۳] دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو د غلام محمد محمدي، لیکنه. ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوه، پداسې حال کې چې ایران به پخوا هم د روس په لارښوونه د هرات د نیولو سوچونه او فکرونه کول تر څو انګریز له دغې ناحیې څخه تهدید کړي. په همدغه وخت کې روسانو یو بل پلان هم تر تطبیق لاندې ونیو یانې پنجده یې تر فشار لاندې ونیوله. انګریزانو په ډېر تلوار روسانو ته خبر ورکړ چې په دغه سیمه کې باید د پولو د ټاکلو کارونه ترسره شي.دوی موافقې ته ورسېدل،د(۱۸۸۴)زېږدیز کال په وروستیو کې دانګلیس له خوا د کرنل ریجوي،د روسانو له خوا د جنرال زیلونوي او د افغانستان له خوا د قاضي سعدالدین خان په مشرۍ پلاوي سیمې ته راورسېدل، پدغه وخت کې روسانو د پنجدې د تصرف غوښتنه وکړه، خو انګریزانو ونه منله. روسانو د(**۱۸۸۵**)زېږدیز کال د مارچ په د برشمه پر پنجدې بریدوکړ او کابو ۲۰۰۰ تنه افغان سرحدي ځواکونو د جنرال غوث الدین خان په مشرۍ د ژوند تر وروستۍ شیبې له خپل ناموس یانې خاورې څخه په مېړانه دفاع وکړه خو داچې له یوې خوا د افغان ځواکونو شمېر کم وو او له بلې خوا یې تجهیزات نه لرل، ټولو د شهادت جامونه وڅښل او روسانو پنجده ونیوله.[1] دغه وړاندې تګ د انګریز لپاره د خطر یو بل زنګ وو او انګلیس ډېر ورخطا شو،فوراً یې په لندن کې د روس له سفیر سره یو پنځه ماده ایز تړون لاسلیک کړ چې اصلي موضوع یې د افغانستان د شمال لویدیځې پولې د ټاکلو د کارپیل کول وو.روسانو موافقه وکړه او خپل پلاوی یې د کهولبرګ په مشرۍ سیمې ته ولېږه. د پولو په ټاکلو کې لومړی یوه اندازه اختلافات پیدا شول خو وروسته دا اختلافات حل شول او د(**۱۸۸۷** زیږدیز)کال د جولای په **۲۲** نېټه د پروتوکول وروستۍ کاپي د کرنل ریجوي او کرنل موسیوزینوف په وسیله لاسلیک شوه او ورپسې د(**۱۸۸۸**

---

[1] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. **۵۲**

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیږدیز)کال د جولای په ۱۲ نېټه د دواړو لوریو له خوا د تایید مهرونه پرې ولګېدل[۱] او سره تبادله شول.[۲]
دغه پوله چې د افغانستان او ترکمنستان ترمنځ واقع ده کابو ۵۴۰ کیلو متره اوږدوالی لري چې د خم آب څخه تر ذولفقار درې پورې د قوسي خط په بڼه تثبیت او تعین شوې ده.[۳]
لویدیزې پولې
د سیستان سیمه چې د افغانستان په سویل لویدیزکې پرته ده په بېلابېلو تاریخي دوروکې به کله د ایران تر لاس لاندې او کله به هم افغانستان اداره کوله. د احمد شاه دِ وخت څخه د نولسمې پېړۍ تر نیمایې پورې سیستان د افغانستان د خاورې یوه برخه وه، تردې چې د سربندي قبیلې مشر علي خان د افغانستان سره خیانت وکړاو د خپلې قبیلې او سیمې سره یوځای ایران ته تسلیم شو او د ایران تابعیت یې ومانه. سربېره پردې د سرحدي پولو ټاکنه او تثبیت هم اړین وو، خو دځېنو سرحدي ستونزو له امله ایران او افغانستان په دې ونه توانیدل چې کومې پریکړې ته ورسېږي، نوله ناکامه یې د هندله ویسرای سره تماس ونیوا او د افغانستان د سویل لویدیزې او د ایران د سویل ختیځې پولې د ستونزې د حل په برخه کې د پریکړې غوښتونکي شو.[۱]
الف - د میکمهان پوله: دا سرحدي کرښه چې د افغانستان او ایران ترمنځ پوله مشخصوي، یوه لانجمنه او له ستونزو ډکه کرښه ده، ځکه د هلمند د سیند پر اوبو

---

[۲] کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، (کابل: میوند خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۳)، م. ۴۲

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۵۲

[۱] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، (پېښور: ختیځ بیارغونې اداره، ۱۳۸۲)، م. ۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې تر دې او اخرو پورې جنجالونه روان وو، نو دنو مورړې سرحدي کرښې مسئله هم ورسره ګرمه او بحراني وه.

دامیر شېرعلي خان د واکمنۍ په دوه یمه دوره کې هغه ته د ایران له لورې تشویش پیدا شو، نو پس له مفاهیمو یې حکمیت یا منځګړیتوب انګریز ته ورکړ چې هغه داوبو او پولې د ټاکنې په برخه کې خپل رول څرګند کړي. انګریزانو په (۱۸۷۲) زېږدیز کال کې فریډریک ګولډ سمیټ ورته راواستاوه، د افغانستان له خوا سید نورمحمد شاه د پلاوي مشري کوله او ایران له خوا د پلاوي مشر میرزا معصوم وو. نوموړي درې اړخیز پلاوي تر ډېرو خبرو وروسته پرېکړه وکړه چې په ټوله مانا د ایران په ګټه او د افغانستان په زیان وه، افغان لورې دا پرېکړه ونه منله او رد یې کړه.

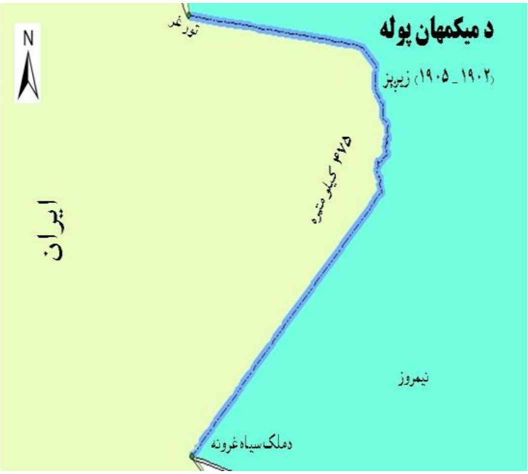

په (۱۸۸۸) زېږدیز کال کې د دویم ځل لپاره د امیر عبدالرحمن خان له خوا له انګریزانو څخه په دې مسئله کې د منځګړیتوب غوښتنه وشوه، دا ځل د افغانستان له لورې جنرال غوث الدین خان، د ایران له لورې میرزا ناظم الملک او ځوی یې او د انګلیس له لورې په مشهد کې انګریز سفیر جنرال میک نیل د موضوع د حل لپاره وټاکل شول. دا ځل هم ګډ کمېسیون د ایراني لورې د مخالفت له امله په دې ونه توانید چې کومه پرېکړه وکړي.[۲]

---

[۲] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، لېکنه م. ۴۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۰۲)زېږدیز کال کې ایران او افغانستان بیا انګریز ته د منځګړیتوب بلنه ورکړه، انګریز داخل میکمهان د۱۵۰۰ انګلیسي او هندي عسکرو سره یوځای راولېږه، له افغان لورې څخه آخندزاده نصیرالدولة او فقیرمحمد خان او د ایران له لورې عین النظام او معصوم خان پلاوي ته ورمعرفي شول. دغه ګډ پلاوي کابو دوه کاله او درې میاشتې په سیمه کې ګډې څېړنې وکړې او په پای کې یې خپله پرېکړه اعلان کړه، په پرېکړه لیک کې د کوه ملک سیاه چې د افغانستان په جنوب لویدیځه زاویه کې پروت دی او د سیاه کوه چې د هلمند د هامون په شمال غربي برخه کې موقعیت لري تر منځ وتاکل شوه.[۳] خو دا پرېکړه هم تر ډېره بریده یو لورې ته هم د منلو وړ نه وه ځکه اصلي ستونزه د هلمند د اوبو په وېش کې وه او کله چې د هلمند اوبه وېشلې شوې وای نو دا مسئله به هم په خپله حل شی وای. د میکمهان کرښه تر ډېر وخت پورې په نوساني حالت کې وه چې بالاخره د(۱۹۷۳) زېږدیز کال د مارچ په میاشت کې د لومړي وزیر موسی شفیق په سیاسي هلوځلو د ایران سره د هلمند د اوبو په وېش سره ارامه او ومنل شوه. سربېره پردې چې دا یوه لانجمنه پوله وه خو بیا هم د فخرالتایي د کرښې په تعین او تثبیت سره یې جنجال ډېر کم شو.[۱]

دا کرښه د افغانستان او ایران تر منځ ګډه پوله جوړوي چې کابو **۴۷۵** کېلو متره اوږدوالی لري.[۲]

---

[۳] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۱

[۱] دو سوی خط دیورند: باتلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو، د ښاغلي غلام محمد محمدي لیکنه م. ۱۲

[۲] د جیوډېزي او کارتوګراف عمومي اداره، د افغانستان سیاسي او معلوماتي نقشه، (کابل: اداره، ۱۳۸۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب - د فخري التـاي پوله: څرنګـه چـې د میکمهـان د سـرحدي کرښـې پـه کـار نـه افغانستان خوښ وو او نه هم ایران، نو دا ځل د ایران او افغانستان دولتونو پـه خپلو منځونو کې د ذولفقار د درې څخه تر تورغره پورې د ګډې پولې د ټاکلو پـه خاطر په (۱۹۳۳) زیږدیز کال کې د ترکیې هېواد څخه د منځګړیتوب غوښتنه وکړه. د ترکیې هېواد دا غوښتنه ومنله او یو ماهر نظامي مهندس جنرال فخرالتـاي یې ددو نورو مهندسانو هریوه بای کمال او البای ضیا په ملتیا سیمې ته د څېړنو لپاره ولېږه. د افغانستان له لوري دد غې پـولې د ټاکلو لپاره جنـرال عبـد الرحیم خـان ساپی او د ایران له لوري یو ديپلومـات مهـدي فـرخ ولېږل شول.

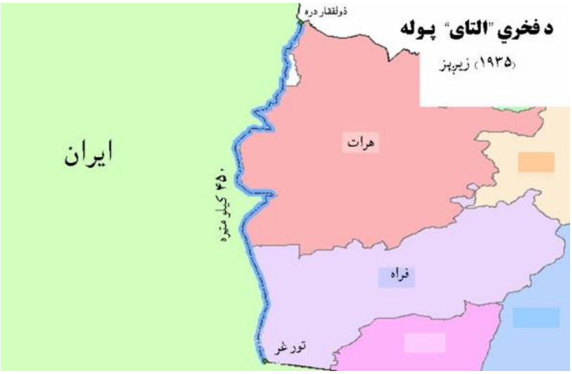

دغه ګډ پلاوي د میکمهان او ریجـوي د پولـو تـرمنځ، په سیمه کې څېړنې پیل کړې او د ۱۴ میاشتو څېړنو څخه وروسته یې پـه سیمه کې په نښه شوي سرحدي کرښه نقشې تـه وا ړوله. دغـه کرښـه د تورغره څخـه تر موشي آباد پورې او د هغه ځای څخه تر تومان آغا پورې، چې د ذالفقار د درې یا درجوي پـولې لـه پیـل سـره لګېږي، پرتـه ده او د دواړو هېوادونـو تـرمنځ د مـوافقې څخـه وروسته رسمي پوله وبلله شوه.[3] دا پوله ۴۵۰ کېلو متره اوږدوالی لري.[4]

---

[3] ، د افغانستان پر معاصر تـاریخ یوه لنډه کتنه، دښاغلي کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي لیکنه. ۴۲۵

[4] پوهاند غلام جیلاني عارض، د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه... ، ژباړن: ح.تراب، م. ۷۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

د افغانستان ختيځ او جنوبي سرحد

مخکې له دې چې په ختيزه- سويلې کرښه وغږېږو ،لومړی دهغې دتپلو څخه په مخکينيو حالاتو او شرايطو لنډه رڼا اچوو.

د ګندمک توافق ليک :له امير شېر علي خان څخه وروسته د هغه زوی امير محمد يعقوب خان په لنډ مهاله ځو مياشتني امارت کې (۱۸۷۹) زېږديز کال چې دانګريزانو دمستقيم يرغل او کورني اړو دوړ په نتيجه کې زمونږ هېواد له يو سترکړکېچ سره مخامخ او دعصري ژوند بنسټونه او ټولې نښې نښانې له منځه ولاړې ،هېواد په کنډواله واوښت او بيا وروسته د امير عبد الرحمن خان دواکمنۍ په وخت کې (۱۸۸۰-۱۹۰۱) زېږديزکال کې د هېواد سياسي ټولنيزه فضاډيره خړه پړه اوحکومتي استبداد په ټوله معنا واکمنه وه،نوموړي اميرخپل زياتره مخالفين په يوه اوبله پلمه ووژل،يا يې دزندان توروخونوته ولېږل او يا يې دهېواد دننه له يوې سيمې څخه بلې ته اويايې له هېواد بهر ته قرار اوجلا وطني کړل،نو دغسې څه دپاسه دوه لسيزې په هېواد کې کوم څرګند سياسي خوځښت نه ليدل کېږي اونه دروښانه اومترقي افکارو دڅرګندولو او خپراوي مناسبې لارې چارې موجودې وې.کله چې امير محمد يعقوب خان واکمنۍ ته ورسيدنو دخپل اقتدارپه لومړۍ ورځ يې دهېوادا و خپل واک انګليسانو ته وسپاره اودخپل تاج اوتخت ددوام لپاره يې دانګليسانو سره ګندمک له شرمه ډک تړون لاسليک کړ،پريعقوب خان ترهرڅاخپل خسرسردار يحی خان ډيراغېزمن واقع شو اوپدې پسې منشي مختيار هم بدابليس نه و ،هغه هم په ټوکوټکالوکې امير ته سره اوزرغون باغونه وروښودل ځو امير يې د ګندمک سيمې ته ورساوه او هلته يې پرې تړون لاسليک کړ.[1]

د ګندمک تړون په ۱۰ مادوکې د مۍ دمياشتې په ۲۲ نېټه (۱۸۷۹زېږديز ـ۱۲۵۷المريز) کال لاسليک شوچې په دې سره دخورا مهمو غرونو لړۍ دکرمې نه

---

[1] دافغانستان پرمعاصرتاريخ لنډه کتنه،دښاغلي محمد ابراهيم عطايې لېکنه م۱۱۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځاځیو تر پیله پورې، د خیبر دره د هفت چاه د ختیځې څنډې پورې، لنډي کوتل او پشین یې د کوژک تر غره پورې له لاسه ورکړل.

د ګندمک د معاهدې منځپانګه ښاغلي غلام محمد غبار داسې نقل کړې ده.

((د اژمنپانه چې لاندې شرایط لري د برتانیې د حکومت او د افغانستان امیر والا حضرت محمد یعقوب خان او اړوندانو ترمنځ یې د سوله آیزو اړیکو او دوستۍ د ټینګښت لپاره وشوه.

۱ـ له هغې ورځې نه چې د اژمنپانه د دواړو لولخوا منل کېږي نو د برتانې د حکومت او د افغانستان د حضرت امیر، اړوندانو او د امیر نه وروسته ناستو کسانو ترمنځ به دایمي سوله او دوستي ټینګیږي.

۲ـ د افغانستان حضرت امیر او اړوندان یې ژمن دي چې د دې تړون له منلو وروسته د هغوی ټولو کسانو لپاره عمومي بښنه ده چاچې د انګلیس پوځ لپاره کار کړی، دوی چې په هره درجه او دنده کې وي د مجازاتو او زیان رسولونه به په امن وي لکه سردار محمد ولي خان لاټې اونور.

۳ـ د افغانستان امیر او اړوندان یې ژمن دي چې د بهرنیو هېوادونو سره د اړیکو پروخت د برتانیې د حکومت سره په سلاکولو پابندوي او د دې حکومتونو سره ژمنه وکړي او پرضد یې وسله پورته نه کړي او د بهرنۍ حملې په صورت کې د دفاع لپاره نظامي مرسته وسله او انګلیسي روپۍ چې انګلیس یې څنګه مناسبه وګڼي ښايي استعمال شي. انګلیس پوځ به د دفاع د کار ترسرته رسولو وروسته د برتانیې نوي قلمرو ته ځي.

۴ـ د برتانیې حکومت او حضرت ترمنځ د نږدې اړیکو د ساتنې او هم د حضرت د مقبوضه سرحدونو د ساتنې لپاره به دواړه خواوې ژمنه کوي چې په کابل کې یو انګلیسي استازي د ساتونکو نظامي ډلې سره پخپله له د بدبې نه ډک کورکې مېشت شي او د یوې مهمې پېښې د پېښېدو په ترخ کې برتانیه حق لري چې افغانستان پولو ته انګلیسي استازي او ساتونکي عسکر ولېږي په هغه اړین

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې چې د دواړو خواو ګټې پکې ولېدل شي د افغانستان حضرت امیر هم کولای شي چې خپل استازي د ګورنر جنرال په دربار کې مېشت کړي همدارنګه دهند په ټولو ځایونو کې چې د دواړو رضایت پکې وي.

۵. دانګلیس استازیو ساتنه دافغانستان دحضرت امیر او اړوندانو پورې اړه لري دانګلیس حکومت ژمن دی چې استازي یې د افغانستان په داخلي چارو کې لاسوهنه ونه کړي.

۶. دافغانستان حضرت امیر او اړوندان یې دخپلو اوله ده نه وروسته کسانو لخوا ژمن دي چې دانګلیسانو دتګ او راتګ لپاره په افغانستان کې ستونزې پیدانکړي ترڅو په امن سره تجارت وکړي.

۷ـ څرنګه چې ددواړولوریو ترمنځ تجارت پرلپسې جاري دي، نو دافغانستان حضرت امیر ژمنه کوي چې د سوداګرو د ساتنې او په عمومي لارو کې د تجارتي مالونو داساتنیاو په برخه کې ډېرې هڅې او دلارو په ساتنه کې کوښښ وکړي د سوداګرۍ د پراختیا دلارو او تجارتي مالیاتو دانتظام اونورو په برخه کې به دیو کال په اوږدو کې یو بل سوداګریز قرارداد ترسره شي.

۸. دتجارتي اړیکو او تګ راتګ لپاره دواړه لورې ژمن دي چې له کرمې نه تر کابله پورې چې دبرتانیې په لګښت دتلګراف یوه کرښه وکښل شي، دافغانستان امیر به یې ساتي.

۹ـ څرنګه چې ددې معاهدې سره ددواړو حکومتونو ترمنځ دوستي ټینګه شي، دبرتانیې حکومت دکندهار اوجلال اباد ښارونه او هغه علاقدارۍ چې اوس دانګلیس قواو ترکنترول لاندې دي، پرېږدي او بېرته یې سپاري، پرته له کرمې، پشین او سیبې (د اړونده نقشې سره سم) نه چې دبرتانیې دواکمنۍ او انتظام لاندې دي، خو دانیونه دایمي نه ده او دداخلي کلیو لګښتونو ترسپمونې وروسته به یې مالیې دافغانستان امیر ته ورکړل شي، دبرتانیې حکومت دمیچنۍ او خیبر انتظام چې دپېښور او جلال اباد ترمنځ واقع دي. پخپل لاس کې نیسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه برتانیه به د قبایلو تګ راتګ چې د همدې دوو سیمو سره اړه لري په خپل لاس کې نیسي.

۱۰. د برتانیې حکومت حضرت ته ددې لپاره چې خپل روا اختیارات حاصل کړي، د مرستې لپاره ددې شرایطو د منلو په مقابل کې داژمنه کوي چې هر کال ۲۰۰ زره روپۍ هغه او د هغه ځای ناستو ته ورکړي. داژمنلیک د مۍ د میاشتې په (۲۶ مه ۱۸۷۹ زیږدیز - د جمادي الثاني ۴ مه ۱۲۹۲ هـ ق) کې په ګندمک کې تر سره شو. داژمنلیک د جمعې په ورځ د (۱۸۷۹ زیږدیز) کال د مۍ په دیرشمه نېټه د هندوستان وایسرای او ګورنر جنرال لخوا تصدیق شو. د ګندمک معاهدې تر منلو وروسته انګلیسانو نورمحمد یعقوب خان ته اړتیا نلرله هغه یې د (۱۸۷۹ زیږدیز) کال د ډسمبر په لومړۍ نېټه ترخارنې لاندې دانګلیس دیوه جبره خوړونکې په توګه هند ته یوړه ترڅو هلته مړشو.[1]

د ډیورنډ د کرښې تاریخ

کله چې انګریزانو داومنله چې دوی په زور سره پر افغانانو حکومت نه شي کولای اونه ددوی یرغل پر افغانستان مثبتې پایلې لرلی شي نوله همدې امله یې د سیمې دارامولو او د خپل اجتماعي شکست د مخنیوي لپاره بله د شیطانت لاره په کار واچوله چې دیوه سرحد په شکل د افغانستان د نفوذ مخنیوی وکړي په همدې خاطر یې سرهینري مورټیمرډیورنډ دیوهییت په مشرۍ کابل ته واستوه چې هغه طرحه یا پلان په عبدالرحمن خان باندې په پټه او د بډو په واسطه لاسلیک کړي.

---

[1] د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري ویش، د ښاغلي پوهاند غلام جیلاني عارض لیکنه ، ۵۹-۲۰ مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیورنډ د زماني غاصب مامورو ،د دې غاصب دوکې له امله ولس دوه ټوټې شو.خوولس دغه کرښه په دې څه د پاسه یوه پېړۍ کې هم هېڅکله ونه منله او س یې هم په هېڅ توګه څوک نه مني.[1]

په (۱۸۹۳زېږدیز) کال کې انګریزي استعمار پر افغانستان باندې د ډیورنډ کرښه دبرتانوي هند او افغانستان تر منځ دافغانستان په زړه کې تحمیل کړه.چې په ملیونونو افغانان له افغانستان د سیاسي،مدني،بشري قوانینو او له خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول.

ډیورنډ سرحدي کرښه:په (۱۸۹۳زېږدیز)کال کې انګریزي استعمار پر افغانستان باندې دډیورنډکرښه د برتانوي هند او افغانستان ترمنځ د افغانستان په زړه کې تحمیل کړه.چې په ملیونونو افغانان دافغانستان له سیاسي ،مدني،بشري قوانینو او له خپل پلرني هېواد څخه په پښتونستان کې محرومه او بې برخې پاتې شول او افغانان ورونه سره بېل کړای شول. ددغې کرښې په کښلو کې دغه سیمې لکه:دازادو قبایلو

[1] د شلمې پېړۍ په لومړیو دریبولسیزو کې دافغانستان د سیاسي او فرهنګي بهیر څېړنه،دښاغلي جان محمد پیغام لیکنه ۲۰۷مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمې، وزیرستان، خیبر، پېښور، کوټه، سمندري لار، بنو، سوات، چترال او داسې نور ښار ګوټي له افغانستان څخه د یوې مودې لپاره بېل کړای شول.

دغه کرښه چې نژدې (۲۴۳۰) کیلو متره اوږدوالی لري انګریزانو له پیل څخه په دقیقه توګه نه ده ویستلې، دا کرښه د انګریز کلونیل (استعماري) سېستم د ساتلو لپاره په موقته توګه ویستل شوې وه، دغه کرښه د برلین دیوال، د سویلي او شمالي کوریا ګانو، د کشمیر بېلوونکې کرښې سره هیڅ نه پرتله کېږي، افغانانو له پیل څخه ترننه پورې د دغې کرښې قانوني خیال نه دی ساتلی او زموږ د کوچیانو تګ راتګ په دوامداره توګه پدې کرښې جریان لري.

دا سیمې هیڅکله د برتانوي هند امپراطورۍ سره تړلې سیمې نه وې. د دې سیمو ټولې په لاس راوړنې او مالیات به تر ډېرې مودې پورې د انګریزانو له خوا د افغانستان شاهي دولت ته ورکول کېدل.

د دغې کرښې تړون د افغانستان امیر عبدالرحمن خان او برتانوي هند د باندنیو چارو وزیر Sir Mortimer Durand له خوا په ۱۲ نومبر (۱۸۹۳ زېږدیز) کال پس له دوو افغان او انګلیس جګړو څخه د انګریز چل او فشار لاندې د لوی لوبې (The Great Game) په ترځ کې پر امیر عبدالرحمن خان باندې ور وتپل شو. افغانستان مجبور کړای شو چې یوازې دغه کرښه د نړۍ په نقشه کې په موقتي توګه ومني.

د افغانستان په شمال کې روسي ځواکونه د یرغل په حالت کې ولاړ وو. روسانو او انګریزانو د نړۍ نیولو او ویشلو تجربو سره په افغان پولو د تیارسۍ په حالت کې وو. روسان او انګریزان د افغانستان له ستراتیژیکي موقعیت څخه پوره خبر وو، د لوې لوبې دواړه خواوې په دې پوهېدې چې په یوازې توګه ټول افغان ولس نشي کنترولولی.

په (۱۸۲۹ زیږدیز) کال د برلین په کنګره کې د سمارک په مشرۍ روسانو او انګریزانو خپلو ټولو خپل منځني اختلافاتو، زبرځواکیو او سیالیو ته د پای ټکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېښود. د انګريزانو په پرېکړه د افغانستان نيمايي به انګريز او نيمايي برخې به روسان کنترول کړي. دا به د دواړو سياليو امپرياليستي هېوادونو په ګټه وي او هم به د افغانانو خاوره د دوی تر منځ يوه بېلوونکې سيمه (Buffer State) اعلان شي.[2,1]

شمېره	سرحدي کرښې	د تړلو کال	اوږدوالی	بڼه	پيل او پای	ټاکوونکي
۱	اميرشېرعلي خان سرحدي کرښه	۱۸۷۳	۱۲۰۰	طبعي	ويکتوريا_خم اب	اميرشېرعلي خان
۲	دريجوي سرحدي کرښه	۱۸۷۸	۵۴۰	مصنوعي	خم اب_ذوالفقار	اميرعبدالرحمن خان
۳	دفخري سرحدي کرښه	۱۹۳۵	۴۵۰	مصنوعي	سياه کوه_ذوالفقار	
۴	دډيورنډ سرحدي کرښه	۱۸۹۳	۲۴۳۰	طبعي		اميرعبدالرحمن خان
۵	دمکماهن سرحدي کرښه	۵_ ۱۹۰۳	۳۵۰	مصنوعي	ملک سياه_سياه کوه	اميرشېرعلي خان
۶	شمال ختيزه سرحدي کرښه	۱۹۲۴	۹۲	طبعي،م صنوعي		
۷	دپامير سرحدي کرښه	۱۸۹۵	۹۰	طبعي	زرقول_يولې دره	اميرعبدالرحمن خان

[1] د افغانستان سرحدونه، د پوهندوی کريم الله ليکنه، ۸۲-۸۴ مخونه

۲ يادونه دډيورنډ سرحدي کرښې په اړه زيات معلومات (دډيورنډ کرښه يا ناسور زخم) په نوم کتاب چې حبيب الله غمخور ليکلی او (دډيورنډ تړون د حقوقو او سياست په تله کې) د ښاغلي ډاکتر رحمت ربي زيارکار ليکنې وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

اووم څپرکی

د سيمې له هېوادونو سره دافغانستان سياسي اړيکې

دافغانستان بهرنۍ سياست

کله چې زمونږ ګران هېواد دااحمد شاه بابا په وخت کې دافغانستان په نوم سره ونومول شو ،له هغه وخته (۱۷۴۷) زېږديز کاله دافغانستان په بهرنۍ کړنلاره کې دري ښکاره پړاوونه ليدل کېږي چې داپړاوونه دافغانستان دستونزو داوارولو دلاس څنډونه راښئ اوبالاخيره افغاني بهرنۍ پاليسي ته موپام رااړوي چې مونږ دا پړاوونه صرف په عنواني شکل ذکر کوو:

۱ــ دپراختياغوښتني پړاوو: داپړاوود(۱۷۴۷زيږديزکال نه شروع تر۱۸۰۰زېږديز) کال پورې رسيږي پدې پړاوو کې دافغانستان سياسي سرحدونه طبعي سرحدونه تعينيږي.

۲ــ دبهرني لاس وهنې پړاوو:داپړاوو د(۱۸۰۰زېږديزکال نه شروع تر۱۸۸۰زېږديز) کال پورې رسيږي چې پدې پړاووکې دايران دلورې دپاريس،روسيې اوبرتانيې څخه علاوه دپنجاب پاڅيدونکوسک ځواناتوته په غيږه ورتګ وو.

۳ــــ ددفاعي ګوښه والي پړاوو:داپړاوو د(۱۸۸۰زېږديزکال نه شروع تر۱۹۰۱زېږديز) کال پورې دوام کوي. وروسته لدې کله چې شلمه پېړۍ شروع کېږي اوپه دې پېړۍ کې هغه سياسي، مرکزي اومحراقي نقطي چې داپيړي يې دسياست په ميدان کې دتوجوړګرځولې ده چې ترټولومهم يې لومړي نړيواله، دوهمه نړيواله جګړه ، دجامعه ملل سازمان ،اودملګروملتونوسازمان رامنځ ته کېدل، دسياستوالولېدني کتني،نظامي اوساحوي تړونونه دي.افغانستان پدې پېړۍ کې خپله پاليسي دلاندې نقطوپه چارچوب کې عياره کړې وه:

آلف: بطرفي له شرق اوغرب سره عدم تعهد چې پدې مورد کې کولای شو دا ياداوري وکړوچې افغانستان دمثبتې بطرفۍ څخه په استفادي سره په(۱۳۳۴المريز) کال کې داسيايې اوافريقايې هېوادونو دباندونګ په کنفرانس کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عضويت درلوداوهم يې دبطرفه هېوادونو په لاندې غونډوکې ګډون کړی دی، د(۱۹۶۱زېږديز)کال دد سيمبرپه لومړۍ نېټه په بلګرادکې، (۱۹۶۴زېږديز)کال اکتوبرپنځمه په قاهره کې د(۱۹۷۰زېږديز)کال د سپټمبر۸مه په بوسکا کې، د(۱۹۷۳زېږديز)کال دد سمبرپنځمه په الجزايرکې، د(۱۹۸۲زېږديز)کال داګست په ۶مه په کولمبوکې، (۱۹۸۹زېږديز)کال سپټمبرپه ۲مه په هاواناکې اوهمدارنګه د(۱۹۸۳زېږديز)کال دمارچ دمياشتې په ۶مه نېټه دنوي ډهلي په غونډه کې ددې ټولوغونډو داعلاميو په تکوين کې افغانستان مهم رول درلود.

ب: دخپل هېوادازادي ساتل

ج: داړيکوپراخول

د: په اقتصادي لحاظه په ځان متکي کېدل.

دپورتنيوڅلورونقطوڅخه ترټولومهمه ددې هېواددبطرفي ده چې تراوسه پورې يې ساتلې ده، ولې کوم وخت چې دبهرني سياست دې برخې ته صدمه رسيدلې، دا دولت په زياتومشکلاتوکې راګېرشوی دمثال په ډول کله چې افغانستان دروسانو ترتسلط لاندې په اتيايمه لسيزه کې راغی دبطرفۍ سياست يې داغجن شونوترنن پورې کوم مشکلات چې افغانستان وربانديې ځوريږي، ددې وخت نه يې نشاءت موندلی دی ځکه پدې وخت کې دلويديځ اودختيځ چاکران پيداشول، دګاونډيو لاس وهنې موجودې وي. هرڅومره چې دافغانستان سياسي سرحدونه دلويواستعماري قدرتونو په واسطه له بېنه وړل شوي اومخکنی سياست ته يې صدمه رسيدلې، ولې بياهم افغانستان دمهمومنطقوي هېوادونو خاصتاً همسايهؤ سره دوستانه اړيکې اودهغوی اتباعوته يې په احترام کتلي او په داخلي چاروکې يې لاس وهنه نه ده کړې اوس هم داسياست پرمخ وړي. د افغانستان اوسنی بهرنی سياست په لاندې نقاطوباندې راڅرخي:ښه ګاونډيتوب، ديواسلامي هېوادپه حيث داسلامي هېوادونو په سازمان کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

عضویت، د ملګرو ملتونو په سازمان کې غړیتوب، له ټولو هېوادونو سره دوستان اړیکي او په نظامي تړونونو یا سازمانونو کې عدم عضویت.

سیاسي او کنسلي نماینده ګۍ: څرنګه چې افغانستان دیو خپلواک دولت په حیث دنړۍ د زیاتو هېوادونو سره سیاسي اړیک لري. د دې جملې نه په ځېنو کې سیاسي نماینده ګي لري او په ځېنو کې نه او خپلو ټول سیاسي او غېرې سیاسي ارتباطات او خارجي مسایل د همدې نماینده ګېو د لارې پرمخ وړي او هم د خپل هېواد او ملت د منافعو تحفظ او ساتنه د همدې نماینده ګېو په واسطه کوي. د دې په خاطر چې د افغانستان د هغو نماینده ګېو په مورد کې چې په خارج یې لري، ښه پوه شو د وضاحت په خاطر به لومړی د افغانستان په سیاسي او غېرې سیاسي نماینده ګېو باندې بحث وکړو :

آلف: سیاسي نماینده ګۍ: لکه مخکې چې موترې یادونه وکړه افغانستان د زیاترو هېوادونو سره سیاسي اړیکې لري ولې د دې جملې نه په ځېنو کې مقېمې نماینده ګۍ لري او په ځېنو کې یې بیا نه لري چې په دې هېوادونو کې خپلې سیاسي اړیکې د دې سره په څنګ کې په بل هغه هېواد کې چې نماینده ګي لري د هغې په واسطه یې پرمخ وړي نو د دې لپاره چې په موضوع باندې ښه پوه شو د افغانستان سیاسي نماینده ګي به په دوه ډوله تقسیم کړو اول مقېمې او دوهم غېرې مقېمې کولای شو په ترتیب سره هریو یې په جلا توګه وڅېړو.

لومړی مقېمې سیاسي نماینده ګي: افغانستان په لاندې هېوادونو کې مقېمې سیاسي نماینده ګۍ لري چې د هرهېواد پلازمېنه یادوو: اسلام اباد، تهران، ریاض، دوشنبه، تاشکند، ډاکا، بېجینګ، نوی ډهلی، جاکارتا، بغداد توکیو، الماتا، سویل، کویټ، کولالمپور، مسکټ، انقره، عشقاباد، ابوذوبئ، لندن، کېف، مادرید، پاریس، روم، وارسا، اوسلو تریپولې، برلین، سویس، ویانا، پراګ، کانبرا، قاهره، اوتاوا، سویزرلنډ، واشنګټن، بروکسل چې پدې کې افغان سفیر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اروپایي اتحادیه کې هم دافغاني هیئت په حیث کارکوي او همدا رنګه په ملل متحد او یونسکو کې دائمي نماینده ګي لري.
دوهم غېرې مقیمې سیاسي نماینده ګۍ:افغانستان دخپلو مالي او پرسونلي امکاناتو او یاهم دمسایلو د مطرح والي په اساس په لاندې هېوادونو کې چې رسماً اړیکې ورسره لري ولې مقیمې سیاسي نماینده ګي نلري چې بیا پدې هېوادونو کې یې د سفارت چارې ددې سره په خواکې په کوم بل هېوادکې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي هغه په لاندې ډول دي:
ارجنټاین، برازیل، بولیویا، چلي، کولمبیا، اکوادور، مکسیکو، نیکاراګوای، یوروګوای، پانامه، ونزویلاچې پدې هېوادونو کې د سفارت چارې په واشنګټن کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي. بېلا روس، جورجیا، او مالدف چې پدې هېوادونو کې د سفارت چارې په روسیه کې دافغان سفارت دلارې پرمخ وړل کېږي. بوسنیا، استونیا، لتویا، او سلواکیا پدې هېوادونو کې سفارت چارې په بروکسل کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي، مراکو او پرتګال کې د سفارت چارې په پاریس کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي. یونان کې دایټالیې په هېوادکې دافغان سفارت لخوا، په نیوزیلاند او بروني دارالسلام کې، په استرالیا کې دافغان سفارت لخوا او همدا رنګه په یمن کې دافغانستان د سفارت چارې په سعودي عربستان کې دافغان سفارت لخوا پرمخ وړل کېږي
ب: غېرې سیاسي (کنسلي) نماینده ګۍ:دافغانستان هېواد دځینو هېوادونو سره چې دسیاسي اړیکو څخه علاوه پراخې مدني قضایاوې لري. ددې مسایلو د ترتیب اورسیده ګي لپاره پدې هېوادونو کې غېرې سیاسي نماینده ګۍ یانې کنسلي نماینده ګۍ لري چې کولای شو هغې څخه په لاندې ډول سره یادونه وکړو.
۱ـ په پاکستان کې افغانستان درې کنسلي نماینده ګۍ لري په کویټه، پېښور او کراچۍ کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ د ایران په مشهد او زاهدان کې ۳ـ د قزاقستان د الماتا په ښار کې ۴ـ د تاجکستان د خارغ بدخشان په ښار کې ۵ـ د هند دبمبۍ په ښار کې ۶ـ د امریکا د متحده ایالاتو په نیویارک او لاس انجلس کې ۷ـ د ترکیې په استامبول کې ۸ـ د سعودي عربستان په جده کې او همدارنګه د هالنډ په مرکز کې.

په لومړۍ نړیواله جګړه کې د افغانستان دریځ

څرنګه چې د دې جګړې عمده دلیل او عامل د اروپا د استعماري هېوادونو د خپلې خاورې د پراختیا حرص او د مستعمرو په سرسیالۍ وې، خو په ظاهره کې د اتریش د شهزاده او شهزادګۍ وژل وو. دا جګړه د (۱۹۱۴ زېږدیز) کال د جولای په ۲۸مه پیل او د (۱۹۱۸ زېږدیز) کال د نوامبر په ۱۱مه پای ته ورسیده په دې جګړه کې المان، ترکیه، اتریش، هنګري او بلغاریا یو طرف چې متحدین هم ورته ویل کېده او بل طرف ته انګلستان، فرانسه، ایټالیا، روسیه او د امریکا متحده ایالات وو چې متفقین ورته ویل کېده.

دا چې په دې جګړه کې افغانستان څه دریځ غوره کړی و؟ د دې سوال جواب په لنډو کې دا دی چې بطرفي یې غوره کړې وه خو په اوږدو کې به و وایو چې کوم وخت په دې جګړه کې ترکیه چې د عثماني خلافت مرکز و. د المان په طرفدارۍ د انګریزان پر ضد جګړې ته داخله شوه د ترکیې ګډون په افغانستان کې سیاسي حالات نور تازه کړل د (۱۹۱۴ زېږدیز) کال د اګست په اتمه د هند وایسرا افغان واکمن امیر حبیب الله خان ته یو لیک راواستوه په دې لیک کې یې لیکلي وو، چې اتریش او هنګري په سربستان باندې غیرې حقه حمله کړې ده نو انګلستان د خپلو ګټو په نظر کې نیولو سره د فرانسې په طرفدارۍ جګړې ته داخل شوې ده، ده وغوښتل چې امیر باید بطرفي غوره کړي او د خپلو سرحداتو کلکه ساتنه وکړي هیڅ کوم بهرني هیئت ته د داخلېدو اجازه ورنکړي.

د دې نه وروسته امیر حبیب الله خان د درباریانو او قبایلي مشرانو یوه غونډه جوړه کړه او د دې غونډې په ترڅ کې یې خپله بطرفي اعلان کړه خو بیا هم په دې وخت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزي او داخلي مخالفتونه رامنځ ته شول ځکه یو خوا د دیني وروریاني ترکیه او بل طرف ته دوست هېواد انګلستان و. پدې وخت کې د ترکیې خلیفه یو لیک افغانستان ته راولیږه په لیک کې یې د امیر څخه وغوښتل شو چې د برتانیې پرضد جګړې ته داخل شي ولې امیر په ځواب کې ورته ولیکل چې دا جګړه مذهبي نده او د اسې کوم دلیل نشته چې افغانان دې د برتانیې پرضد جګړې ته ورداخل شي. د امیر ډېر درباریان د امیر خلاف شول چې په رائس کې یې سردار نصرالله خان، عنایت الله خان، سردار عبدالقدوس خان، محمود طرزي او د حبیبیه لیسې استادانو چې اکثره یې د هند د علي ګړ د پوهنتون مسلمان فارغ التحصلان وو. او پدې وخت کې د اتریش او المان هیئتونه هم افغانستان ته راغلل.[1]

د دوهم نړیوال جنګ په دوران کې د افغانستان دریځ

دوهم نړیوال جنګ چې په (**۱۹۳۹** زېږدیز) کال کې شروع شوی او په (**۱۹۴۵** زېږدیز) کال کې پای ته ورسید. د دې جنګ لمبې چې له اروپا څخه او چتې شوې وې ډېر ژر اسیا او د نړۍ نورو برخو ته خپرې شوې. د دې جنګ دوه طرفونه د محوري او متحدینو په نامه یادیدل چې په محوري کې المان، ایتالیا، جاپان او د ختیځې اروپا واړه هېوادونه شامل و. او په متحدینو کې انګلستان، فرانسه، شوروي، د امریکا متحدا ایالات او یو شمېر نور اروپایي هېوادونه شامل ؤ.

دا یو خطرناک جنګ و، هغه هېوادونه چې په مستقیم ډول پکې شامل و ډېر زیات ځاني او مالي تاوانونه ورته ورسیدل او هغه هېوادونه چې هیڅ پکې شامل نه و هغه هم بې زخمه پاتې نه شول د اکثرو ملي حاکمیت خراب او داخلي امنیت خراب شو. د دې جنګ په دوران کې تر افغانستان د شمال او جنوب او ختیځ له لورې

---

[1] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، د کاندیداکاډمیسن محمد ابراهمی عطایې لیکنه، ۱۲۱مخ

[2] د لومړۍ نړیوالې جګړې په اړه زیات معلومات د (لومړۍ نړیواله جګړه) لیکوال: سید محمد فضل الله بخاري کتاب وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

متحدین (روسیه او برتانیه) او دلودیځ له لوري ایران وربانديې راچاپیره و پدې وخت کې د افغانستان باچا محمد ظاهر شاه او محمد هاشم خان صدر اعظم ؤ. محمد هاشم خان په ډېر لوی تدبېرنه یوازې افغانستان د جنګ له لمبو څخه وساته او وطن ته یې زیان ونه رسیده د اقتصاد لپاره یې هم د ډالرو سپما وکړه د جنګ په پیل کې د (۱۹۳۹ زېږدیز) کال د ډسمبر په شپږمه په باچاهي فرمان سره په جنګ کې افغانستان بې طرفي اعلان کړ.

کله چې جنګ زور واخیست او د محوري طرف قواوې د ختیځې اروپا له لارې د شوروي خاورې ته داخلې شوې پدې وخت کې محوري هېوادونو د کامیابۍ لپاره دا ضروري وه چې د افغانستان مرسته ترلاسه کړي ځکه افغانستان د محوري ځواکونو هند او روسیې ته د رسیدو لپاره ښه دروازه وه. هغوی غوښتل چې افغانستان هم لکه ایران خپله پایګاه جوړه کړي. د(۱۹۴۱ زېږدیز) کال د جولاي په ۲۸ مه افغانستان یوځل بیا خپله بې طرفي تائید کړه. په دې پسې د همدغه کال په نومبر کې لویه جرګه راوغوښتل شوه او د جرګې په ترڅ کې افغانستان په جدي توګه بې طرفي اعلان کړه. څرنګه چې په دې وخت کې د افغانستان په مختلفو پروژو کې یو شمېر الماني او ایټالوي انجېنران او کارپوهانو کارونه کول پدې باب روسي او انګلستان تشویش درلود، روسي د(۱۹۴۱ زېږدیز) کال په اکتوبر کې او برتانیې افغانستان ته یادانبتونه ورکړل چې دا کارکوونکي وباسي افغان حکومت په دې شرط چې برتانیه به یو بې طرفه هېواد ته ددې کارکوونکو د تللو لپاره به په خپلو سیمو کې د تېریدلو اجازه ورکوي. برتانیې حکومت د افغان حکومت دا غوښتنه ومنله هغوی ته یې اجازه او لیکلې ضمانت ورکړ چې پدې حساب افغان حکومت د جرمني نه دا وغوښته چې ددوی مجبوریت ومني چې داسې نه افغانستان د ایران غوندې برخلیک سره مخامخ شي، ده دا ژمنه هم وکړه چې ددې کارکوونکو دلارې مصرف به هم افغان حکومت ورکړي. پرېکړه وشوه چې د محوري هېوادو اتباع به د پېښور دلارې کراچۍ، بصرې او له هغه ځایه ترکیې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورسول شي، د دې هئیت د ایستلو کار پیل شو د اهئیت ۱۸۰ کسه جرمني او ۸ کسه ایټالوي ؤ. په دوه کاروانونو کې چې لس بسونه او په سامان آلاتو بار د پرش لارۍ وې د اکتو بر په د پرشمه او یو د پرشمه له کابل څخه ووتل. وتونکو هر یو ته ۲۵۰ هندي روپۍ او د ۲۷ کېلو سامان اجازه ورکړه، له وتونکو نه هغه کسان چې د کار کولو تړونونه یې درلودل د افغان حکومت لخوا ورته ښه سوغاتو نه ورکړل شول.

لکه مخکې چې موو ویل هغه هېوادونه چې پدې جګړه کې داخیل هم نه وو لې بې زخمه پاتې نه شول افغانستان چې په مکمل ډول بې طرفه وو، ولې د جنګ سنګینې پرې را پریوې یو شمېر امنیتي ستونزي یې داخل کې را مخ ته کړې خو مد برصدر اعظم محمد هاشم خان چې په عیني زمان کې یو مستبد شخص وو په جدي توګه د افغانستان او ضاع نورماله وساتله او د هغه وخت د شرائطو سره مطابق د محمد هاشم خان کار د هر ډول ستاینې وړ وو.[۱]

د افغا نستان او پاکستان سیاسي اړیکې

د برتانیا له لورې د هند د اشغال څخه وروسته د لاهور معاهده په (۱۸۳۱ زېږدیز) کال کې د ګندمک معاهده په (۱۸۷۹ زېږدیز) کال او د ډیورند معاهده په (۱۸۹۳ زېږدیز) کال کې د افغانستان هند او بریتانیا د واکمنانو ترمنځ لاسلیک شوي چې د دې معاهدو په اساس د افغانستان یوه

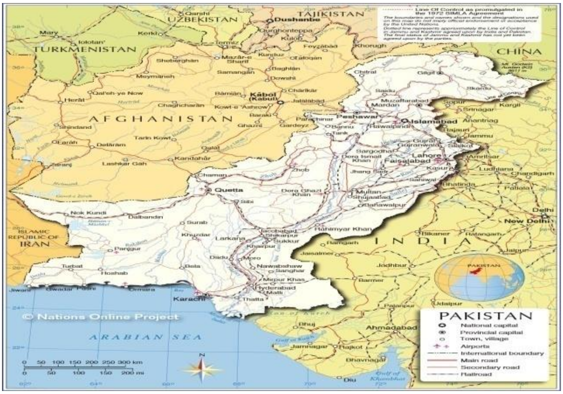

---

[۱] د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه، کاندید اکاډمیسن محمد ابراهیم عطایي، لیکنه ۲۳۸مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخه خاوره دبرتانوي هند تر واک لاندې راغله. امان الله خان له ازادۍ وروسته په(۱۹۱۹زېږدیز)کال کې زیاتې هڅې وکړې ترڅو دا خاوره بېرته تر لاسه کړي ولې بریالي نشو. په (۱۹۴۷زېږدیز)کال کې کله چې هند خپله آزادي واخیسته او په دوه هېوادو هنداو پاکستان باندې وویشل شو دافغانستان دهغه وخت حکومت چې په سر کې یې شاه محمود خان و ،له ځان څخه کوم عکس العمل ونه ښود چې داحالت دخلکو دنیو کولامل وګرځید ،چې بالاخره دافغانستان حکومت په دې باندې مجبور کړای شو چې یو رسمي یادداشت په (۱۹۴۷زېږدیز)کال کې دجون په ۱۳ د پښتنو دبرخلیک په هکله چې د ډیورند دکرښې دواړه غاړو ته پراته و ،په کابل کې دبرتانیا سفارت ته وړاندې کړي دا هغه وخت و ،چې کار دې ځای ته رسیدلی و چې د افغانستان ددې دعوې څخړل د بریتانیا لپاره نا شونې و ،او همداسې د پاکستان لپاره د منلو وړ نه وه .

په (۱۹۴۷زېږدیز)کال کې دد سپتمبر په ۳۰ نېټه افغانستان دپاکستان دغړیتوب په هکله دملل متحد په سازمان کې منفي رایه ورکړه چې داکار د دواړه هېوادونو ترمنځ د بدبینۍ د زیاتوالي لامل وګرځید.

د(۱۳۲۲\۱۲\۱المریز)کال داعلامې په بنسټ ددواړو هېوادو اړیکې دسیاسي نمایندګیو په جوړولو سره د سفیرانو کچې ته ورسیدلې اما د دواړو هېوادو اړیکې د تل لپاره نا سمې وې لکه څنګه چې په کال(۱۳۴۲المریز) د افغانستان دوخت حکومت د پاکستان په لورد مصادرې امر صادر کړ اما د یو شمېر هېوادو په منځګړیتوب سره د جګړې خطر له منځه لاړ.

په (۱۹۴۹زېږدیز)کال دمارچ په میاشت کې دپاکستان حکومت قبایلي سیمې دپاکستان څخه نه بېلیدونکې وشمېرلې چې داکارد دواړو هېوادو تر منځ د ترینګلتیا لامل وګرځید وروسته له هغې څخه د همدې کال د جون په میاشت کې دپاکستان الوتکو دپکتیا په ولایت کې یو کلی بمبارد کړ چې دا کار د دواړو هېوادو په منځ کې حالات نور هم خراب کړل اودافغانستان ملي شورا په

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۴۹ز یږدیز) کال د جولاي په ۲۶ پخوانیو تړونونه له هغې جملې څخه د ډیورند معاهده هم لغوه اعلان کړه.

تر (۱۹۵۸ز یږدیز) کال پورې په پاکستان کې د کم وخت حکومتونه د یو بل پسې واک ته ورسیدل چې دا حکومتونو په تدریج سره انګلستان او امریکا ته متمایله و او په پایله کې په نظامي او سیاسي پیمانونو (لکه سیاتو او سنتو) کې غړیتوب ترلاسه کړ او د سیاتو تړون په کال (۱۹۵۶ز یږدیز) د دیورنډ کرښه د افغانستان او پاکستان ترمنځ د سرحد په توګه په رسمیت وپیژندله.

وروسته د اړیکو د یو څه ښه والي څخه د پاکستان ګورنر جنران سکندر مرزا په (۱۹۵۶ز یږدیز) کال کې کابل ته سفر وکړ چې په مقابل کې محمد داود خان په (۱۹۵۶ز یږدیز) کال د نومبر په ۲۴ نېټه کراچۍ ته سفر وکړ، د پاکستان د چارواکو سره یې بحث او خبرې اترې وکړې.

په (۱۹۶۲ز یږدیز) کال محمد ایوب د پاکستان ریس جمهور کابل ته سفر وکړ او د افغاني چارواکو سره یې د اړیکو د ښه والي په اړه خبرې اترې وکړې په (۱۹۶۲ز یږدیز) کال د اګست په لومړۍ نېټه دریل د پټلۍ قرارداد چې د چمن څخه تر سپین بولدک پورې غزیده د عبدالوهاب حیدر د افغانستان د پلان د وزارت معاون او معین الدین د پاکستان د اورګاډي د پټلۍ د کمیشنر له خوا لاسلیک شو.

د ثور د کودتا څخه وروسته پاکستان خپل ملاتړ په افغانستان کې د خلق دیموکراتیک د حکومت د مخالفینو یانې د افغانستان د مجاهدینو سره اعلان کړ او د افغانستان د حکومت سره یې اړیکې سړې شوې په داسې حال کې چې د پاکستان سفارت په کابل کې فعاله و، ولې بیا هم اړیکې ورځ تربلې خرابېدلې که څه هم د (۱۳۵۸ لمریز) کال په بهیر کښې شاه محمد دوست د افغانستان د هغه وخت د حکومت د بهرنیو چارو وزیر د اسلام آباد څخه لېدنه وکړه او ډېره هڅه یې وکړه ترڅو آغا شاهي د جنرال ضیاءالحق سیاسي مشاور د کابل څخه لېدنه وکړي ولې پاکستاني چارواکي د دې کار څخه تېرشول او د دې په ځای یې خپل ملاتړ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان مجاهدينو څخه چې دهغه وخت دحکومت په وړاندې جنګيدل اعلان کړاودهغوی سره يې نظامي کومکونه کول.
په افغانستان کې دمجاهدينو دبرياليتوب څخه وروسته دافغانستان اوپاکستان ترمنځ يوڅه قراردادونه چې يوهم عملي نشولاسليک شو.په(۱۳۷۱المريز)کال دميزان په ۵نېټه دافغانستان لوړپوړي هيات دوخت دريس جمهوربرهان الدين رباني په مشرۍ دپاکستان دجمهور ريس اولومړي وزيرپه غوښتنه پاکستان ته سفروکړ اودا ړيکودنبه والي په هکله ددواړوهېوادوترمنځ خبرې اترې وشوې. او وروسته له دې څخه پاکستان دهغو هېوادونو څخه و چې دطالبانوپه منځته راتګ کې رول درلود اوهغوی يې په رسميت پېژندلي و او دمؤقتې اداري څخه وروسته دافغانستان سفارت په اسلام آباد اوجنرال قونسلګرۍ په پېښور، کوټه، اوکراچۍ کې له سره پرانستل شوې اوهمداسې دپاکستان سفارت په کابل کې وروسته ديوې لنډې مودې څخه فعاله کړای شواوخپلې قونسلګرۍ يې په مزارشريف،قندهار اوننګرهارکې پرانستلې.
په (۲۰۰۳زېږديز) کال ددسمبرپه ۲۲نېټه پاکستان اودافغانستان دنورو ګاونډيو هېوادو لخوا څخه دښه ګاونډيتوب اعلاميه په کابل کې امضاکړای شوه په (۲۰۰۳زېږديز) کال داګست په ۲۲نېټه دپاکستان دبهرنيو چارو وزير مير ظفرالله جمالي کابل ته راغی اودافغاني چارواکوسره يې ديولړ موضوعاتو په هکله خبرې اترې وکړې.

دافغانستان اوايران سياسي اړيکې

افغانستان دخپل ګاونډي هېوادايران سره تقريبا(۹۳۲)کيلومتره ګډه پوله لري او په تاريخي لحاظه دواړه هېوادونه فرهنګي،نژادي اونورتولنيزورته والی لري ايران اوافغانستان ترډېره حده پورې پخپل منځ کې سوله ايزژوند تېرکړی دی اوکله کله دپولوپه سرد چارواکوترمنځ ستونزې رامنځته شويدي چې داستونزې ترلوړو پوړيو پورې ندي رسيدلي اودلږوخت څخه وروسته ېبرته حل شويدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمعاصرافغانستان سياسي بنسټ د سدوزيانو دواكمنۍ په وخت كې كېښودل شوى ولې بيا هم ددواړه هېوادو ترمنځ تاريخي اوفرهنګي تړونونه پخپل ځاى پاتې و.

افغانستان دازادۍ څخه وروسته دايران سره ديپلوماتيكي اړيكې ټينګې كړې ولې ددواړوهېوادودمېشته سفيرانو په كچې اړيكې په(١٣٠٠)لمريز كال دمودت دمعاهدې په اساس چې دافغانستان استازى لوى سفير عبدالعزيزخان په تهران كې اودتهران استازى مجدالملک لخوا څخه دتهران په ښاركې لاسليک شواو ددواړو هېوادونمايندګۍ په ايران اوكابل كې پرانستل شوې.

په(١٣١٢)لمريز كال دافغانستان

اوايران ترمنځ دنه،تېري معاهده دتركې اوعراق په ګډون لاسليک شوه دهلمند دسند د اوبو لوړوالى اودهغه دلورې بدلول په پولو كې كله ناكله ددواړو هېوادوترمنځ اړيكې خرابې كړېدې نوكله هم داستونځې دديپلوماتيكو لپارو څخه حل شوي اوكله كله هم پدې هكله نوي تړونونه رامنځته شوي دي په(١٣٥٤لمريز)كال دثور دمياشتې په ٢نېټه محمدداودخان ددولت ريس اولومړى وزيردايران دشاه په غوښتنه دايران دهېوادڅخه لېدنه وكړه په دې سفر كې دواړو خواوپه يوشمېرپروژوباندې موافقې ترسره كړې دي.

دايران اسلامي انقلاب په(١٩٧٩زېږديز)كال كې په دې هېواد كې لوى بدلون راوست اودافغانستان دولت هم داانقلاب په رسميت وپېژانده په افغانستان دشوروي ديرغل څخه وروسته دايران دولت (دافغانستان دديموكراتيک خلق

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

ګوند سره)خپلې مرستې بندې کړې پداسې حال کې چې د دواړو هېوادو سیاسي نمایندګۍ په دواړو هېوادو کښې فعاله وې او د خپلو اړیکو کچې یې شارژدافیرته راکښته کړه او د افغانستان د حاکم دولت ټول وړاند یزونه یې د اړیکو دښه والي په هکله رد کړل او په مقابل کې د ایران هېواد په افغانستان کې د ایران په څېر د اسلامي حکومت غوښتونکی و، وروسته له دې څخه چې د شوروي ځواکونه له افغانستان څخه ووته د ایران د اسلامي جمهوریت د سفارت اړیکې په موثرشکل د افغانستان د بهرنیو چارو وزارت سره ټینګې شوې او د اړیکو په پراخوالي یې ټینګار وکړ، له دې جملې څخه د ډاکترنجیب الله سفرو په(۱۳۶۹المریز) کال کې د ایران اسلامي جمهوریت ته او همداسې هلته د لوړپوړو چارواکو لېدنه کتنه او دیو شمېر تړونونو ترسره کول او ترڅنګ د ایران هېواد د شارژ دافیر لیدنه د ډاکترنجیب الله سره او د ویزوله سره نیول د دواړو هېوادو او سیدونکو ته د یادونې وړدي، د مجاهدینو له بریا څخه وروسته د دواړو هېوادو اړیکې خپل عادي حالت ته راوګرځیدې په(۱۳۷۱المریز) کال کې برهان الدین رباني د افغانستان ولسمشر له تهران څخه لېدنه وکړه او علي اکبر رفسنجاني د ایران د ولسمشر سره لېدنه او کتنه وکړه چې د دې لیدنې او کتنې څخه وروسته د دواړو هېوادو ترمنځ په اقتصادي، سیاسي، فرهنګي برخو کښې لاسلیکونه وشول.
د طالبانو د منځته راتګ سره د دواړو هېوادو اړیکې خپلې ټيټې کچې ته چې د دواړو هېوادو د اړیکو د تاریخ په اوږدو کې ساری نه درلود راښکته شوې طالبانو او وه تنه د ایران قونسلي استازي په مزارشریف کې ووژل په مقابل کې د ایران سفارت او قونسلګریانې په افغانستان کې وتړل شوې او ایران د افغانستان په شمال کې د مقاومت ځواکونه د طالبانو په وړاندې تقویه کول وروسته د سپتمبر له واقعې څخه چې د طالبانو رژیم د بېن المللي ځواکونو لخوا د امریکا په رهبرۍ له منځه ولاړنو ایران لومړنی هېوادو چې خپل سفارت یې په کابل او جنرال قونسلګري یې په مزارشریف کې پرانستلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان او تاجکستان سیاسي اړیکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر داسې دلایل شته چې د دواړو هېوادونو داړیکو په ټېنګښت یې مثبت تاثیرغورځولی د شلم قرن پخواني جمهوریتونو کې د غړیتوب له کبله چې د دواړو هېوادو اړیکې په مستقیم ډول د مسکو او شوروي اتحاد سره نښلولې د شوروي د اتحاد د تیت او پرک کېدو څخه وروسته تاجکستان هم د یو مستقل هېواد په شکل رامنځته شو او بې له ځنډه یې موافقې وکړې او خپل سفیران یې نورو هېوادو ته ولېږدول، د تاجکستان د داخلي جنګونو په وخت کې د تاجکستان د دولت مخالفان زمونږ د هېواد په شمال کې مېشته شول چې دا رنګه اړیکې د داخلي شخړو د تاثیر لاندې راغلې وې او وروسته اړیکې بېرته ښې شولې او د افغانستان د هغه وخت ولسمشر د دوی د داخلي شخړو په حل کې منځګړیتوب او مرسته وکړه په(۱۹۹۲ زېږدیز) کال د جون په میاشت کې افغانستان خپل سفارت د تاجکستان په پایتخت دوشنبې کې پرانیست او په(۲۰۰۲ زېږدیز) کال د دسمبر په ۲۲ نېټه حامد کرزي د افغانستان ریس جمهور د تاجکستان سفارت په کابل کې پرانیست او همداسې په(۱۳۸۲ المریز) کال د ثور د میاشتې په ۲۴ نېټه افغانستان خپله قونسلګرۍ د تاجکستان په خاروق ښار کښې پرانیستله او پدې موافقه وشوه چې تاجکستان به خپله قونسلګرۍ د افغانستان د مزار شریف په ښار کې پرانیزي. او د برق رسونې پروتوکول چې په ترست کې به یې د تاجکستان د بدخشان ولایت څخه د افغانستان بدخشان د درواز منطقې ته برق لیږدوي د تاجکستان او افغانستان ترمنځ لاسلیک شو او همداسې د افغانستان او تاجکستان د روغتیا وزارتونو ترمنځ ګټوره موافقتنامه د متقابلې همکارۍ په موخه لاسلیک شوه. او په(۲۰۰۴ زېږدیز) کال د فبرورۍ په ۱۱ نېټه د آمو د سیند په سر د یو پل

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

دجوړیدو قرارداد دافغانستان او تاجکستان ترمنځ لاسلیک شو چې د تاجکستان د(پنج پایان)منطقه دافغانستان دکندز د شېرخان بندر سره نښلوي چې د دې پل په شروع کې دافغانستان دریيس جمهور معاون نعمت الله شهراني او د تاجکستان ریس جمهور امام علي رحمانوف اودنړۍ داسماعلیه مذهب مشر آغاخان ګډون کړی و چې د دې پل دافتتاح څخه وروسته دمنځنۍ آسیاد پوهنتون دبنسټ تیږه هم په بدخشان کې کېښودل شوه.

په(۲۰۰۴زېږدیز)کال د سپتمبرپه۱۴نېټه(داقتصادي مرستو)د سازمان دغړوهېوادود مشرانو ناسته چې د تاجکستان په پلازمېنه دوشنبې کې ترسره کړه اوحامدکرزي چې دې غونډې کې دګډون لپاره دوشنبې ته سفرکړی و د دې غونډې ترڅنګ یې د امام علي رحمانوف او شوکت عزیزسره لیده کاته درلوده چې د دې ناستې په ترست کې دیوې لویې لیارې په جوړولوباندې چې دافغانستان څخه به تیریږي اوتاجکستان اوپاکستان به سره نښلوی او همداسې دافغانستان دقلمرو څخه دبرق مزي، پاکستان ته له تاجکستان څخه غزول کیږي موضوع ترخبرنې لاندې ونیول شوه او په(۲۰۰۵زېږدیز)کال داپریل په۲۷نېټه امام علي رحمانوف کابل ته راغی او دحامدکرزي سره یې یوپه یوخبرې وکړې د دې لیدنې څخه وروسته څوموافقتنامې ددواړوهېوادو ترمنځ ترسره شوې چې له دې جملې څخه یې دښه ګاونډیتوب او همداسې دښوونې اوروزنې، فرهنګ، علم او تخنیک په هکله جوړجاړی او دبرق دانرژۍ اوصنعت په هکله موافقتنامې لاسلیک شوې. او په(۲۰۰۶زېږدیز)کال دجولای په۲۲نېټه حامدکرزي دافغانستان، تاجکستان او ایران په درې اړخیزې غونډې کې دګډون لپاره دوشنبې ته سفروکړاو د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

سفرپه دوهمه ورځ حامد کرزي او امام علي رحمانوف د دې هېواد د ګلخانې په ماڼۍ کې یو په یو خبرې وکړې چې د دې خبرو څخه وروسته د دواړو هېوادو د ریېس جمهورانو لخوا یوه ګډه اعلامیه نشرشوه چې په دې اعلامیه کې د دواړو هېوادو د اقتصادي او فرهنګي اړیکو په پراخوالي او د تروریزم او مخدره موادو سره مبارزه او د امنیت په هکله د اړیکو په پراخوالي باندې ټینګارشوی و او همداسې د بندیانو د تبادلې او په لوړوزده کړو کښې د مرستې په هکله موافقې ترسره شوې.

په (۱۳۸۵ المریز) کال کې د یادداشتونو تبادله د افغانستان او تاجکستان ترمنځ دویزي او سیاسي پاسپورت دلېږي کولو پخاطراو همداسې د دواړو هېوادو د بهرنیو چارو وزارتونو ترمنځ تفاهم د افغاني محصلینو تګ راتګ پرته له دویزې او پاسپورت څخه د تاجکستان د خاورې څخه د افغانستان د بدخشان ولایت ته.

د ترکمنستان او افغانستان سیاسي اړیکې

د ترکمنستان اړیکې همېشه د افغانستان سره نیکې او ښې وې زمونږ هېواد د ترکمنستان سره اوږده ګډه پوله لري د دواړو هېوادو فرهنګي او تاریخي ورته

والـي داړيكـو پـه نبـه والـي او تړينګښـت بانـدي مثبتـه اغيـزه اچـولي ده.

کلـه چـي ترکمنســتان د پخـواني شــوروي اتحاد څخـه خپلـه آزادي واخيســته نو افغانستان هم پـه(١٩٩١زېږديز)کال کې ديو خپلواکـه جمهوري دولت پـه حيث هغه پـه رسميت وپيژانده چې د افغانستان داپـه وخت اقدام د ترکمنستان لـوري د خوشـحالۍ لامـل وګرځيـده اوورو سـتـه لـه دي داړيكـو د تړينګښـت لپـاره د دواړو هېـوادو ترمنځ د سـفارت پـه کچـي مشـوري پيـل شـوي چـي بالـآخره د ديپلوماتيكو اړيكو د تړينګښت سند پـه(١٩٩٢زېږديز)كال د فبروري پـه ٢١نېټه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان دبهرنیو چارو وزیر او دترکمنستان دبهرنیو چارو دوزیر قلي أف لخوا لاسلیک شواو په(۱۳۷۰المریز) کال دقونسلګریو دپرانستلو معاهدې دترکمنستان اوافغانستان لخوا ترسره شوې چې پدې سره ترکمنستان په هرات اومزارشریف کې دقونسلګرۍ دجوړولو امتیازترلاسه کړاو په دې هکله دافغانستان د قونسلګرۍ دجوړولوحقوق په ترکمنستان کې حفظ شوي دي اود(۱۹۹۱\۴\۱۸) زیږدیز کال کنوانسیون سره سم ترکمنستان خپله قونسلګرۍ داکتوبر په ۲۸تاریخ دهرات په ښار کې پرانیستله چې دهغې دپرانستلو په مراسمو کې دافغانستان له پلوه جنرال اسماعیل خان دهرات پخواني والي اودترکمنستان څخه دهغه هېواد د بهرنیو چارووزیر حاضرو ،ترکمنستان دخپلې بې طرفۍ دموقف له امله چې په افغانستان کې دطالبانو دحکومت په وخت کې درلوده دیوې خوا څخه یې درباني نماینده ته په خپله خاوره کې دفعالیت اجازه ورکړې وه اودبلې خوائې د طالبانو درژیم دغوښتني پربنسټ دهغوی نماینده حاجي فضل محمد ته دفعالیت اجازه ورکړې وه اوهمداسې ددواړو هېوادو ترمنځ دنفتي موادودا خیستلو په هکله او سوداګریزو مسایلو لکه دبرق لېږدول دهرات،بادغیس اوفاریاب ولایتونو ته مؤافقتنامې لاسلیک شوې و ، په(۱۹۹۳زیږدیز) کال داګست په میاشت کې دترکمنستان، افغانستان اوپاکستان ترمنځه دري اړخیزه یادداشت دترکمنستان څخه جنوبي آسیاته دګازو اونفتو دلیږد په هکله لاسلیک شواوتر(۱۳۷۵المریز) کال پورې پدې هکله ددې درې هېوادو ترمنځ مذاکرات روان و اوپه پایله کې ددې پروژې دتطبیق لپاره دیو نیکال امریکایې کمپنۍ اوبریداس ارجنټایني کمپنۍ په سیالۍ واچول شوې چې په پایله کې یونیکال امریکایي کمپنۍ ددې پروژې د تطبیق په هکله وړونکې اعلان شوه ولې په افغانستان کې دکورنۍ جګړو اود طالبانو درژیم د واک له امله چې ددې هېواد په زیاترو هغوسیمویې درلود چې نل لیکه دهغو ځایونو څخه غزیدله نو ددې لپاره موضوع په ځنډ واچول شوه پدې هکله خبرواترو د(۱۹۹۹زیږدیز) کال پورې دوام وموند ترڅو چې په (۲۰۰۲زیږدیز)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مـې د میاشـتې پـه ۲۰نېټـه د دریـو وارو هېـوادو افغانستان، پاکسـتان او ترکمنستان ترمنځ توافقتنامه لاسلیک شوه چې د افغانستان له لورې حامد کرزی او د پاکستان دا ړخه پرویز مشرف او د ترکمنستان دا ړخه سفرمراد نیازاُف لخوا یاده شوې موافقتنامه لاسلیک کړه.

ددې موافقتنامې په اساس باید دنل لیکي دلېږدکار د ۱۴۰۰کیلومتره د اُوږدوالي په اندازه د کراچۍ د ګوادر بندرته په (۲۰۰۳زېږدیز) کال د جون په میاشت کې پیل شوې وای ا وهمداسې د افغانستان د هوایې چاروو زارت او د ترکمنستان د هوایې چارو د ادارې ترمنځ پروتوکول د کابل او عشق آباد او د هرات او عشق آباد تـر منځ د پروازو پـه هکلـه پـه (۱۹۹۰زېږدیـز) کـال کـې لاسـلیک شـو البتـه دا پروتوکـول بیـاکتنې تـه اړتیـالري چـې پـه نـژدې راتلـونکي کـې بـه وکتـل شـي پـه (۱۳۸۰\۱۳\۱۲المریز) کال کې د صفر مراد نیازاُف د غوښتنې په بنسټ حامد کرزي د انتقالي اسلامي دولـت ریس د یو جیګ پوړي هیېت پـه راس کې د ترکمنسـتان د جمهـوري دولـت څخـه رسـمي لېدنـه وکـړه چـې پـه دې لېدنـه کـې یـو تعـداد پروتوکولونه او مؤافقتنامې چې د هغې جملې څخه د افغانستان د سرحدي پولېسو مریضان د علاج لپاره د ترکمنستان هېواد تـه لیږدول و او همداسې د هرات د برق د تمویـل پـه هکلـه او د محصـلانو د منلو په هکلـه ګډه اعلامیـه د دواړو هېـوادو د مشرانو له لورې څخه په امضا ورسیده.[1]

[1] افغانســـتان وجهان، کشـــورهای آســـیایی، افریقایی و آســـترالیا کابل: مرکزمطالعـــات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان او ازبکستان سیاسي اړیکې

د(۱۹۹۱زېږدیز) کال دد سامبر په ۲۱ نېټه افغانستان د ازبکستان استقلال په رسمیت و پېژانده، په(۱۹۹۲زېږدیز) کال د اکتوبر په ۱۳نېټه کې افغانستان خپل سفارت په ازبکستان کې پرانیست چې د دې د مخه یې په تاشکند کښې قونسلګرۍ او د آریانا هوایي شرکت نماینده ګۍ هم فعاله وه نو کله چې سفارت پرانیستل شو د افغانستان سره یې دیپلوماتیکي اړیکي شروع شوې او د مؤقتې اداري څخه وروسته ازبکستان خپل سفیر په افغانستان کې وټاکو او همداسې قونسلګرۍ یې هم په مزارشریف کې پرانیستله په(۲۰۰۲زېږدیز) کال د مۍ د میاشتې په ۲۲نېټه د افغانستان او ازبکستان د فوایدعامې د وزارت ترمنځ د افغانستان د پل او پلچک جوړونې په هکله موافقتنامه په تاشکند کې وشوه، په (۲۰۰۲زېږدیز) کال د مارچ په ۵ نېټه حامد کرزي له ازبکستان څخه یوه رسمي او دوستانه لېدنه وکړه او یوه ګډه موفقتنامه یې په هغه ځای کې لاسلیک کړه.[1]

په (۲۰۰۲زېږدیز) کال د اپریل په ۲۹نېټه کې یوه تفاهمنامه د(اوزنرګیا)دولتي کمپنۍ د هیئت سره د برق د لیږد په هکله له ازبکستان څخه افغانستان ته په تاشکند کې وشوه.

په(۲۰۰۲زېږدیز) کال د مۍ د میاشت په ۲۲نېټه یوه لوړ رتبه هیئت د شاکر (کارګر) په مشرۍ د مؤقتې اداري د رییس د معاون او د فوایدعامې وزیر، ملکي هوانوردي

---

[1] افغانستان وجهان، کشورهاي آسیایي، افریقایي و آسترالیا کابل: مرکزمطالعات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزیــر او د کرهڼــې او د تجــارت وزیر پــه ګــډه ون لــه تاشــکند څخــه لېدنــه وکــړه او د ازبکستان له لوري سره یې موافقتنامې لاسلیک کړې.[۱]

پــه(۲۰۰۲ز یږدیز) د دسمبرپه۲۲نېټــه د کابــل د اعلامــې پــه نــوم د ښــه ګاونــډیتوب اعلامیــه د ګاونډیانو سره لاسلیک شوه چې د ازبکستان هېواد پــه نماینده ګـۍ دهغه هېواد سفیرپه افغانستان کې دااعلامیه لاسلیک کړه او په(۱۳۸۱المریز) کال کې د میزان په میاشت کې د ازبکستان د بایسکل جوړونکي شرکت پــه افغانســتان کې پــه کار پیــل وکړاو د افغانســتان د سوداګرۍ وزیر کـاظمي لېدنــه لــه ازبکســتان څخــه او موافقــت نامــه د افغانســتان د علومــو داکــادمۍ او د ازبکســتان د ځمــین شناســۍ د انســتتیوت تــرمنځ پــه (۱۳۸۳المریــز) کــال کــې موافقتنامــه چــې د ترانسپورتي آسانتیاوو لپاره د افغانستان، ایران او ازبکســتان تــرمنځ لاســلیک شوه او دبین المللي لوی لارې جوړولو موافقتنامه چې د ایران او ازبکستان تــرمنځ لاسلیک شوه او د حامد کرزي سفرچې په(۲۰۰۴ زیږدیز) کال د جون د میاشتې پــه ۱۷نېټــه یــې د شپږو هېوادو جلســې کــې د ګــډون لپــاره تاشــکند تــه کــړې وه، پــه (۲۰۰۲ زیږدیز) کال کې د ازبکستان لوړپوړو چاروا کو له کابل څخه لېدنه وکړه، پــه(۲۰۰۲ زیږدیــز) کــال د دسمبر پــه میاشــت کــې د افغانســتان د بهرنیــو چــارو وزیر ډاکتــر سپنتا ازبکســتان تــه سفر وکــړ ډاکتــر سپنتا او د ازبکســتان د بهرنیــو چــارو وزیــر ولادیمیر امایچ په هغه لېدنه کې چې درلوده د تفاهم یادداشت لاسلیک کړاو ددوه اړخیزه اقتصــادي کمېســون جوړښت او د هغــه دریــبس ټاکنــه او د کمېســون د غــړو ترمنځ لېدنه، خبرې او د نظرو تبادلې صورت ونیوه دا ټول ذکرشوي مواد هغه څه دي چې د دواړو هېوادو د پراخوا ړیکو ښکارندویې کوي.[۲]

---

[۱] افغانســـتان وجهان، کشـــورهاي آســـيايي، افريقايي و آســـترالیا کابل: مرکزمطالعـــات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

[۲] افغانســـتان وجهان، کشـــورهاي آســـيايي، افريقايي و آســـترالیا کابل: مرکزمطالعـــات ستراتیژیک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

دچين او افغانستان سياسي اړيکې

چين او افغانستان دوه پخواني دوستان دي، ددواړو هېوادو اړيکې دنن او صبا څخه ندي پيل شوي بلکې ددواړو هېوادو اړيکې ډېرې پخوانۍ اړيکې دي دافرهنګي او اقتصادي اړيکې دچين او افغانستان ترمنځ دپخوانۍ پېړيو څخه کلکې وې، دابريشم دلوی لېارې څخه به دچين کاروانونه دافغانستان له قلمرو څخه تېريدل زمونږ دخلکو تاريخي آثار او روايات دچين دخلکو دپرمختګ، لوی والی اود ښکلا حال وايې.نړۍ ګرځيدونکي چينايان په پخوانۍ پېړيو کې زمونږ دهېواد څخه ليدني کړيدي، ددې لپاره چې ددواړو هېوادو اړيکې په ښه توګه ترڅېړنې لاندې ونيولی شو(۱۳۰)کال دميلاد څخه مخکې دهان دامپراتورۍ لمړی استازی دافغانستان شمالي سيمو ديو چې هادربارته واستول شو په (۲۳۱)زېږديز کال هيون تسانګ چينايي زيارت کونکي له سمرقند څخه حرکت وکړ او ۲۰ دمارچ خلم (تاشقرغان)ته او په ۲۰ داپرېل بلخ او په ۳۰ داپرېل باميانو ته ورسيد ،دسمبر په اخرکې دسند له رود څخه تېرشول اودهند په لورې لاړل او يو څه وخت په هندکښې پاتې شول ددوهم ځلې لپاره زمونږ هېوادته راستانه شول په(۲۴۴)زېږديز کال کې په غزني او څه موده بدخشان ته لاړل اود سپتمبر په ۱۲نېټه پامير له لېارې ديارکند اوختن ته چې دچين په هېوادپورې تړلې دي، روان شول په (۹۲)زېږديز کال کښې دابريشم لېاره پرانستل شوه.

دکوشاني امپراتورۍ په ځانګړي ډول دلوی کنشکا په وخت کې دبودايې دين دلته مروج شو.زمونږهېواددهند ،چين اوبين النهرين ترمنځ دتړون نقطه وګرځيده کنکشا- دکوشاني امپراتور خپل سفير داتورهان دربارته واستاوه اودچين سفيردکوشانيانو په دربارکښې موجودو په(۳۳۹)زېږديز کال کې فوسيان چينايي زارينو له جلال آباد او کابل څخه لېدنه وکړه اويو لېدليک يې ولېکه دتانګ دکورنۍ په وخت کې چيني مشهور راهب شوان چوانګ په اوولسمه مېلادي پېړۍ کې له باميانو څخه لېدنه وکړه اودباميانو له بوتانو څخه يې صفت

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړپه ۱۵م پېړۍ کې دچين شاهي دولت دمينګ دلړۍ څخه په(۱۷۴۴[۵]زيږديز) کال دشاړخ دربارته ۱۵۰تنه نمايندګان دهرات ولايت ته واستول احمدشاه دراني په(۱۷۶۲زيږديز) کال کې خپل ځانګړی نماينده دمينګ دکورنۍ دامپراتوردربارته واستاوه ددواړو هېوادو ترمنځ ډالۍ يوبل ته ورکول شوې، په(۱۷۲۵زيږديز) کال کې اميرشېرعلي خان يوهيئت چين ته واستاوه اولس اسان يې دچين امپراتورته ډالۍ ورکړه.

دافغانستان خلکو دچين د خلکو قهرمانه مبارزې چې په ۱۹پېړۍ کې دېرغلګروپه وړاندې درلودې په ډېره دلچسپۍ سره څارلې اودهغوی له برياليتوبونو څخه خوشحاليدل. په(۱۳۰۱المريز)کال دسنبلې په مياشت کې چيني هيئت دچينګ لين يونګ په نوم کابل ته راغی، داړيکوپه بيارغولو کښې مذاکرې ترسره کړې په(۱۹۲۲زيږديز)کال داګست په مياشت کې محمد شريف خان دافغان دلومړي قونسل په توګه دچين ترکستان ته سفر وکړاودکاشغر په ښارکښې مستقرشو، په(۱۳۱۲المريز)کال کې حبيب الله خان لخواطرزي دمختاروزيرپه توګه په نانکن کې وټاکل شو، له دې وروسته دچين دخلکوجمهوريت په(۱۹۴۹زيږديز)کال کې رامنځته شو، افغانستان دلومړيوهېوادونو څخه وه چې چين يې په(۱۹۵۰زيږديز)کال کې په رسميت وپېژانده اوپه(۱۹۵۵زيږديز)کال کې دچين هېواددافغانستان دشاهي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دولت سره دلوی سفارت په سطح خپل سياسي اړيکي ټينګي کړې، ښاغلي عبدالصمد دافغانستان لومړنی سفيرو چې خپل باورليک يې په(۱۳۳۴المريز) کال وړاندې کړ اودچين لومړنی سفير دتينک کواپرپه نوم خپل باورليک په(۱۳۳۴المريز)کې وړاندې کړ.

افغانستان اوچين هغه هېوادونه دي چې د(۱۹۵۵ زيږديز)کال دباندونګ په تاريخي کنفرانس کې ګډون وکړاودې تاريخي کنفرانس ته يې تقويت ورکړاوهمداسې د پنځه اصولو لرونکي دښه ګاونډيتوب اعلاميه يې لاسليک کړه چې دافغانستان دلورې شخه سردارمحمدنعيم دصدراعظم مرستيال اودبهرنيو چاروزيراودچين دلورې شخه چين چوين لاي دچين صدراعظم ګډون درلوددامهمي مذاکرې يې ترسره کړې د۵۰ کلونو په موده کې ددواړه هېوادونو اړيکو په بهيرکښې دسلو په شاوخواکښې استازي ديواوبل دهېوادونو شخه لېدنه اوکتنه کړيده چې ۵۵شاوخوا افغاني او۴۵چيني استازي جوړوي په دې ۵۰کلونوکې په بېلابېلوبرخولکه فرهنګي، علمي، فني، اقتصادي، اوسوداګريزي موافقتنامې لاسليک شويدې اود۵۰کالو په موده کې اوه سفيران دافغانستان شخه لکه عبدالصمد، محمد شعيب مسکينيار، داکتر محمدآصف، محمدعثمان صديقي، ميرمحمديوسف، داکترمحمدياسين عظيم تر(۱۹۷۹ زيږديز)کال پورې خپل باورليکونه دچين هېوادته وړاندې کړيدي اووروسته (شارژدافيرانو)هم باورليکونه دچين هېوادته داعتماد دحاصلولولپاره وړاندې کړيدي.په(۲۰۰۲ زيږديز)کال کې پروفيسورقيام الدين(برلاس)خپل باورليک دچين هېوادته وړاندې کړ.[1]

---

[1] افغانستان وجهان، کشورهاي آسيايي، افريقايي و آستراليا کابل: مرکزمطالعات ستراتيژيک وزارت امورخارجه، سال۲۰۰۷م

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان اوامريكا ستراتيژيكي اړيكې

په(۱۹۱۹ زېږديز)كال كې امان الله خان يو هيئت د محمدولي خان دروازي په مشرۍ د اروپا او د امريكا متحده ايلاتو په لور واستاوه ترڅودافغانستان دخپلواكۍ خبرددغوهېوادونوحكومتونواوملتونوته ورسوي اود رسمي او غير رسمي اړيكو د ټينګيدو په اساس د هغوی توافق او پاملرنه ترلاسه كړي، ددې پلاوي سره محمد ګل خان مهمند ،عبدالرحمن لودي ، فيض محمد خان ذكريا ، ميرزا محمد خان يفتلي او ځينې نورمل وو، دې پلاوي اروپا او امريكا ته د سفر په ترڅ كې د (۱۹۱۹زېږديز)كال په سپتمبر كې تاشكند ته ورسيد ،ددې ښار څخه يې د امريكا جمهور ريس ورين هاردينګ په نوم پيغام واستاوه، په پيغام كې ويل شوي و چې د سولې په نړيوال كنفرانس كې د افغانستان استازيتوب كوي او په ضمن كې د امريكا د متحده ايالاتو څخه د همكاري او دافغانستان داستقلال درسمي پيژندنې غوښتونكي دي،خوكله چې دې پلاوي غوښتل چې لويديځې اروپا او امريكا په لور روان شي نو برتانيې يې مخه ونيوله،په دغه كال افغاني پلاوي ونه شو كولای چې امريكا ته سفر وكړي خو واشنګټن د تاشكند څخه د پلاوي لخوا د لېږل شوي پيغام په هكله جواب ورنكړ اوداددې ښكارندويي كوي چې امريكادبرتانيادتسلط څخه د خپلواكۍ په

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاره کې د افغانستان هڅو ته اعتنا نه لري، خو شوروي د افغاني پلاوي تو د هر کلی وکړ او د افغانستان خپلواکي يې د لومړني هېواد په توګه په رسميت وپېژندل.[1]

په(۱۹۲۱ زېږديز)کال کې يو پلاوي د محمد ولي خان دروازي په مشري بيا د اروپا او امريکا په لور روان شو، دا هيئت د اروپا څخه وروسته په(۱۹۲۱ زېږديز)کال دجولاي په ۱۲ امريکا ته ورسيد او دجولاي په ۲۰ يې د بهرنيو چارو د وزير سره وکتل، تر دې کتنې مخکې نوموړي وزير ته په فرانسې کې د برتانيې د سفيرله خوا يو ليک رسيدلی ؤ چې په ليک کې د نورو خبرو سربېره د افغانستان او شوروي ترمنځ د ښو اړيکو يادونه شوې وه، پلاوي د محمود طرزي ليک کور به وزير ته وړاندې کړ او د افغانستان د خپلواکۍ او د دواړو هېوادونو ترمنځ د اړيکو د ټينګيدو خبره يې راپورته کړه خو د هغوی د منفي غبرګون سره مخ شول او افغاني هيئت بېرته افغانستان ته راغي.

د امريکا متحده ايالات د محمد نادر خان د سلطنت په موده کې هم د افغانستان سره د رسمي او ډيپلوماتيکو اړيکو برقرارولو ته حاضر نشول، څو چې په(۱۹۳۲ زېږديز)کال د مارچ په ۲۲ نېټه د افغانستان او متحده ايالاتو ترمنځ د سياسي او کونسلي روابطو موافقه په پاريس کې د امريکا د سفير جيسمي ايزدورستراوس او د افغانستان د بهرنيو چارو د وزير علي محمد خان ترمنځ لاسليک شوه.[2]

د محمد ظاهرشاه په وخت کې د افغانستان او امريکا ډيپلوماتيکې او سياسي اړيکې: کله چې په(۱۹۳۳ زېږديز)کال کې محمد ظاهرشاه د پلار د وژل کېدو وروسته پاچا شو، نو يو ليک يې د امريکا جمهور رييس فرانکلن روزولټ ته واستو، چې په ليک کې يې د خپل سلطنت پيل او د دواړو هېوادونو ترمنځ د دوستانه اړيکو د ټينګولو هيله څرګنده کړې وه.

---

[1] : امريکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم انديشمند ليکنه.صفحه ۱۴۰

[2] امريکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم انديشمند ليکنه.صفحه ۱۷۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

واشنګټن د محمد ظاهرشاه دليک څخه دري کاله وروسته د افغانانو سره د ډيپلوماتيکو اړيکو په ټينګولو اقدام وکړ ياني کله چې خپله ګټه په افغانستان کې ولېده، خو متحده ايالاتو خپل سياسي نماينده ګي دفتر په کابل کې ډېر وروسته پرانيستی او د امريکا د متحده ايالاتو په افغانستان کې وان انچ انګرت د لومړني هستوګن مختار وزير په توګه معرفي کړ او په (۱۹۴۲ زېږديز) کال په جولاي کې يې خپل باورليک رسماً محمد ظاهر شاه ته وړاندې کړ، په (۱۹۴۳ زېږديز) کال کې عبدالحسين عزيز په لومړي ځل د افغانستان د مختار وزير په توګه واشنګټن ډي سي ته ولاړ.

د امريکا د متحده ايالاتو او افغانستان ترمنځ سياسي او ډيپلوماتيکې اړيکې د محمد ظاهرشاه د دوهم صدراعظم شاه محمود د صدارت په وخت کې ډېر انکشاف وکړ او په (۱۹۴۸ زېږديز) کال کې د دواړو هېوادونو د سفيرانو په تبادله کولو موافقه وشوه او محمد نعيم خان په متحده ايالاتو کې د افغانستان سفير وټاکل شو او ايلي ايل پلامر په کابل کې د امريکا د سفير په حيث وټاکل شو.

پوځي او نظامي اړيکې: د افغانستان سره د امريکا نظامي او پوځي اړيکې د محمد ظاهر شاه د سلطنت تر پايه پورې ترټولو اړيکو سړې وې، امريکا په دې ټول دوران کې هيڅ وخت د پوځي همکارۍ د وسلو او حربي وسايلو په اړه د افغانستان د دولت او دولتي چارواکو غوښتنو ته مثبت جواب ونه وايه او د دې سړو اړيکو علت د پښتونستان د مسئلې پر سر د پاکستان سره اختلاف ؤ او د افغانستان د چارواکو په وينا امريکا هميش په بې انصافۍ سره د پاکستان طرف نيولی او علت يې داؤ چې امريکا افغانستان د شوروي په لمن کې سقوط ګڼې او د افغانستان چارواکي بالخصوص داؤد خان يې د شوروي طرفدار ګاڼه او د بلې خوا امريکا چې په سيمه کې کوم ستراتيژيک اهداف لري هغه اهداف د پاکستان سره په ښو اړيکو ترسره کېږي بناءً امريکا خپل دوست هېواد پاکستان هېڅکله د افغانستان يا کوم بل هېواد په خاطر نه خپه کوي. او د افغانستان چارواکو لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد ظاهرشاه،شاه محمود خان،داؤد خان او نورو چې کله هم د وسلو او پوځي برخو کې کومک غوښته نو امریکایې چاروا کو به پرې خندل او هیڅکله یې د دوی دا غوښتنه نده منلې او دا ټول د شوروي سره د طرفدارۍ او د پاکستان سره د اختلاف په خاطر.

د(۱۹۵۱ زیږدیز)کال په وروستیو کې د افغانستان د حکومت د لوړ پوړو چاروا کو لکه صدراعظم شاه محمود ، دفاع وزیر محمد داؤد ،په امریکا کې د افغانستان سفیرمحمد نعیم خان او په ملګرو ملتونو کې د افغانستان استازي عبدالحسین عزیز په ډېرو وړاندیزونو او کوښښونو سره امریکا دې ته چمتو کړه چې د افغانستان سره پوځي مرستې وکړې ولې امریکا د اسې شرایط وضع کړه چې هیڅ د عملي کېدو نه وه او دا شرایط د امریکا سفیر جارج آر میریل په واسطه وړاندې شول چې په لاندې ډول ورته اشاره کوو:

۱: د افغانستان حکومت باید وسلې په نقدو پیسو او هغه هم د مال د حاصلولو څخه مخکې تسلیموي.

۲: کله چې معامله عملي بڼه غوره کړي نو د امریکا حکومت به مال یو امریکایې بندر ته وړي او افغاني لورې ته به یې سپاري او په لیږلو کې یې هیڅ ډول مرسته نه کوو.

۳: افغانستان باید دیوې اعلامیې په خپرولو سره رسمي ژمنه وکړي چې اخیستل شوې وسله به یوازې دځای د دفاع په خاطر او په هېواد کې د کورني امنیت د تأمین په خاطر کارول کېږي نه د تعرض لپاره.

د دې شرایطو څخه یې هدف داؤ چې وسله پر افغانستان ونه پلورې.

د امریکاد بهرنیو چارو وزیر د افغانستان سفیر ته د یوې پوښتني په جواب کې ویلي و چې افغانستان ته پوځي مرستې ستونزې راولاړوي،په دې سره به چې کوم ځواک رامنځ ته کېږي مخه نیول یې ناشوني دي نو افغانستان دې د دې پر ځای چې د وسلو وړاندیز وکړي د پاکستان سره دې د پښتونستان مسئله حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بناءً د امریکا دداسې چالچند ځخه معلومېږي چې امریکا هیڅکله هم دافغانستان سره په صداقت همکاري نه ده کړې، که څه هم امریکا د پوځي برخو ځخه پرته په نورو برخو کې همکاري کړې ولې دومره ناچیزه ده چې په هیڅ حساب دي او هغه هم ددې لپاره چې افغانستان په دوهم نړیوال جنګ کې آلماني اتباع د خپل هېواد ځخه وباسي او بې طرفي اعلان کړي چې همداسې هم وشول خودجګړې ځخه وروسته چې دامریکا هدف ترسره شو هو خپله پښه یې د افغانستان ځخه ټوله کړه، که چېرې دوی په علمي برخو کې همکاري کړې وي نو هدف یې ورځخه دخپلې مفکورې راویستل و افغانستان ته او بس، که چېرې دوی زموږ سره همکاري کولای نو ښه مثال به یې نظامي او پوځي مرستې وای نوبناءً دوی هیڅکله د پاکستان په تاوان زموږ سره همکاري ته چمتو نه دي ځکه دوی په منطقه کې تر هرڅه پاکستان زیات ضرورت لري.

علمي او کلتوري اړیکې: د امریکا او افغانستان ترمنځ علمي او کلتوري اړیکې هغه وخت شروع کېږي کله چې په(۱۹۳۰ زېږدیز) کال کې امریکایې استادان افغاني زده کوونکو او محصلینو ته ددرس او تدریس او همدارنګه د لوړو زده کړو لپاره امریکا ته د هغوی داستولو لپاره د حبیبې او اماني لیسو او د کابل پوهنتون ته راغله او د همدې لسیزي په دوهمه نیمایي کې د افغاني ځوانانو زده کوونکو او محصلینو مړنۍ ډله دخپلوزده کړو د دوام په هدف دامریکا په لور روان شول، ځېنو ددغو کسانو ځخه چې د تحصیل ددورې د سرته رسولو او تخصص د حاصلولو وروسته هېواد ته راغلل نو د محمد ظاهرشاه د سلطنت په اوږدو کې لوړو مقامونو او آن تر وزارت او صدارت پورې ورسید لکه ډاکتر عبدالظاهر تر صدارت پورې، دده وروروډاکتر عبدالقیوم د داخلي تر وزارت پورې ، موسي شفیق تر صدارت پورې او نور.

د امریکا متحده ایالات سربېره پردې چې په افغانستان کې یې د تحصیل او تخصص زمینه مساعده کړه په بېلابېلو برخو کې یې که څه هم کمې مرستې وکړې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۶۴ زېږدیز)کال کې یې د کابل پوهنتون او د محصلینو د لیلې کار بشپړ کړ[۲]
او په(۱۹۶۵ زېږدیز) کال کې یې د حبیبې د لېسې ودانۍ جوړه کړه.
همدارنګه دکابل پوهنتون دانجینري اوزراعت په پوهنځیوکې دامریکایې استادانو لخوا تدریس او په ولایاتو اوولسوالیوکې دمختلفو ښوونځیو جوړول اودهغوی لپاره دکتابونوچاپول دافغانستان دمعارف سره د امریکا د مرستو ځخه دي.
سردار محمد داؤد خان او د امریکا متحده ایالات:محمد داؤد خان په(۱۳۵۲ لمریز) کال د سرطان په ۲۶ نېټې د یوې سپینې کودتا په ترڅ کې د قدرت واګې ترلاسه کړل او د سلطنت د اعلانولو پرځای یې د جمهوري نظام په جوړولو پیل وکړ، په پوځ کې د محمد داؤد ملګري چې په کودتا کې یې ورسره همکاري وکړه یادخلق دیمو کراتیک ګوند پټ غړي وو او یا خو هم د چپه لاس د کمونیستو نظریاتو خاوندان اودشوروي پلویان وا او محمد داؤد خان د لومړۍ کابینې ځینې غړي هم ددغه ګوند د پرچم ډلې ځخه و.
څنګه چې داؤد خان د شوروي پلوه کېڼ اړخه ګوند د کودتا په واسطه واک ته ورسید او همدارنګه د هغوی ځخه یې یو شمېر خپل وزیران مقرر کړل او دبلې خوا دخپل صدارت په دوره کې یې د شوروي سره پوځي اړیکې ټینګې کړې اواوس د محمد داؤد خان واک ته رسیدل داسې فکر رامنځ ته کړچې د شوروي د یو دښمن په توګه نور د امریکا متحده ایالات د خپلو اړیکو دروازه پر افغانستان تړي.
ولې ددې ټولو اټکلونو سره سره د محمد داؤد خان د جمهوریت په کلونو کې د افغانستان اوامریکا اړیکو هغسې ښه غوره نکړه لکه څنګه چې یې اټکل کېده،
په(۱۹۷۴ زېږدیز) کال کې د امریکا دبهرنیو چارووزیر هنري کېسنجر افغانستان ته راغی او د محمد داؤد خان اونعیم خان له خوا یې تود هرکلی وشو او د امریکا د بهرنیو چارو وزیر هم ددوی سره په علاقمندۍ خبرې وکړې او افغانستان ته یې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتو اقتصادي مرستو په اړه خبرې وکړې او د خبرو په ترڅ کې یې هغوی ته توصیه وکړه چې د پاکستان سره خپل روابط ښه کړي او محمد داؤد خان هم د خپل پخواني دریځ په خلاف ډاډ ورکړ چې هېوادیې اوس چمتو دی چې د یو دوست هېواد په منځګړیتوب د خبرو دلارې څخه د پښتونستان مسئله حل کړي.[۱]

په(۱۹۷۷ زېږدیز) کال د جولای په ۲۹ کله چې د افغانستان نوي سفیر عبدالواحد د امریکا جمهور رییس جیمز ایرل کارتر ته خپل باورلیک وړاندې کړ نوکارټر هغه ته وویل: امریکا ستاسې نوی اساسي قانون په مینه تعقیب کړی دی او موږ د هغه چانس څخه چې بشر حقوقو ته مو پکښې ورکړی دی خبر یو ، همدرانګه موږ پوره خبرتیا لرو چې جمهور رییس داؤد هوډمن دی چې د افغانستان د خلکو اقتصادي سطحه لوړه کړي او موږ چمتو یو چې په دې برخه کې مرسته وکړو.

په(۱۹۷۶ زېږدیز) کال کې ذوالفقارعلي بوټو کابل ته راغی او دواړو خواوو ترمنځ تودې خبرې وشوې او همدارنګه د خبرو د دوام او د ستونزو په حل هم موافقه وشوه او داؤد د ذوالفقارعلي بوټو بلنه پاکستان ته ومنله او داؤد خان ورته وویل چې خپلو پاکستاني وروڼو ته ستاسې او ستاسې د ملګرو په واسطه ډاډ ورکوم چې د افغانستان ملت د پاکستان د ملت سره دوروګلوی او دوستۍ نه پرته بله هیڅ کومه هیله نلري. کابل ته د ذوالفقارعلي بوټو د راتګ څخه دوه میاشتې وروسته محمد داؤد خان پاکستان ته سفر وکړ، په پاکستان کې تود هرکلی وشو ، د پاکستان سره د محمد داؤد خان د اړیکو پراختیا د امریکا لپاره په زړه پورې وه.

محمد داؤد خان چې په(۱۹۷۴ زېږدیز) کال کې د اساسي قانون د تصویب څخه وروسته دلویې جرګې د خوا د منتخب جمهور رییس په توګه وټاکل شو ، نود بهرنیو مرستو دلاسته راوړلو لپاره یې په نوي نظر لا زیاتې هڅې پیل کړې او د هغه په نوي نظر کې په بهرني سیاست کې د پاکستان سره د اړیکو ښه کول، د امریکا د متحده ایالاتو ، اروپايي هېوادونو او هغوی ته نژدې اسلامي هېوادونو ته مخه

---

[۱] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه. صفحه ۱۹۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

کول وه، خودا سیاست د شوروي سره داړیکو د قطع کولو په مانا نه ؤ بلکې داؤد خان غوښتل چې په خارجي سیاست کې یو تعادل راولي چې تردغه وخته پورې یې د شوروي پرمرستو یوا ړخیزه تکیه کړې وه او غوښتل یې چې د دوا ړو بلاکونو څخه د خپل اووه کلن پلان د پروګرامونو د بشپړولو په هدف پر ېمانې مرستې لاسته راوړي.

داؤد خان خپل لومړنی سفر شوروي ته وکړ، دا سفر د دې ښکارندوی ؤ چې داؤد اوس هم د مسکو سره د نژدې روابطو په درلودلو مکلف دی خو په دې سفر کې داسې حالت رامنځ ته شو چې د خبرو فضاء یې خرابه کړه او د شوروي سره داړیکو راتلونکې یې شکمنه او په تیاره کې واچول، د خبرو په جریان کې د برژنیف له خوا یو ګیله په ډېره سخته لهجه او د نیوکې په بڼه چې ټول ناست خلک یې حیران کړل په داسې ډول داؤد خان ته وشول چې د شوروي اتحاد د پولو په نژدې سیمو کې ولې لوید یځ کارګران او متخصصین په چارو بوخت دي؟ داؤد خان بې له کوم ځنډه جواب ورکړ: موږ به هیڅکله دا حق تاسې ته درنکړو ترڅو موږ ته امر وکړي چې په څه شکل د خپل هېواد چارې پرمخ بوځو، یا دا چې څوک په افغانستان کې استخدام کړو او یا دا چې څه ډول او څېرته بهرني متخصصین په دنده وګمارو، دا د افغانستان د دولت په صلاحیت پورې اړه لري او دا صحیح ده چې افغانستان غریب خو په خپلو کړنو او هوډ کې به ازاد وي.

کله چې یې خپلې خبرې پای ته ورسولې بې له ځنډه د خبرو د میز څخه راپاڅید او د خپلو ملګرو سره د کوټې څخه را روان شو، برژنیف او نور په ډېره چټکۍ سره په افغاني پلاوي پسې راپورته شول، خو یواځې د وحید عبدالله په ټینګار سره داؤد خان دومره ودرید چې د شوروي د طرف د پلاوي سره یې خدای پاماني وکړه. ښایې داؤد خان د برژنیف سره د دې تاوتریخوالي څخه وروسته په دې فکر کې شوی وي چې د شوروي سره خپلې اړیکې پای ته ورسوي او بیا به یې غوښتل چې د دې ډول تصمیم او سیاست د خپلولو په اړه امریکا ته د خپل سفر په ترڅ کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امریکایې چارواکو سره ورغبرګې او دا موضوع ورسره مطرح کړي، [۵] خو په(۱۹۷۸ زیږدیز) کال کې چې داؤد خان امریکا ته د هغوی په بلنه سفر درلود ، ددې سفر څخه مخکې په(۱۹۷۸ زیږدیز) کال په اپریل کې د شوروي پلوه کمونیستي ګوند (خلق دیموکراتیک) لخوا د کورنۍ سره یو ځای شهید شو. داچې ایا امریکایانو به دده سره په خلاص مټ کومک کړی وای تر څو افغانستان د شووري څخه نجات پیدا کړی وای؟ جواب یې منفي دی، ځکه امریکایانو هر ډول سیاست په افغانستان کې د خپلو ګټو او اهدافو په خاطر ؤ خو افغانستان په هغه وخت کې د هغو ټولو درنو مصارفو د تأدیه کولو توان نه درلود او د بلې خوا د امریکا متحده ایالاتو لا پخوا افغانستان د شوروي په نفوذ کې شمېرلی ؤ او ددې نفوذ څخه د افغانستان د ایستلو هڅې د امریکا د ګټو سره سمون نه درلود.

سردار محمد داؤد خان یو داسې واکمن ؤ چې د افغانستان د ترقۍ او پرمختګ سره یې مینه لرله خو ده دا پرمختګ او ترقي تر خپلې مشرۍ لاندې غوښته چې داؤد په عین حال کې یو مطلق العنانه ، دیکتاتور ، حساساتي ، کینه کښ او د رنګ په رنګ مزاج خاوند ؤ ، داؤد په خپل سیاست کې په بې ثباتي ، ناڅاپي بدلون او پرته د کوم فکر څخه عمل کاوه، په داسې حال کې چې د پاکستان سره یې د پښتونستان د مسئلې او د ډیورنډ د کرښې پر سر خبرې تر جګړې او پوځي ټکره ورسیدلې خو د خپلې واکمنۍ په پای کې پاکستان ته ولاړ او د هغه هېواد سره یې د دوستۍ او ورورګلوی خبرې شروع کړې.

په افغانستان کې د(۱۹۷۸ زیږدیز)کال د اپریل کودتا د امریکا لپاره کومه ناڅاپي پېښه نه وه ځکه امریکا د افغانستان او شوروي د نژدې پوځي اړیکو او د افغانستان په پوځ کې د ورځ په ورځ زیاتیدونکي نفوذ څخه باخبره وه.

دامریکادملي امنیت اداري په(۱۹۵۱ زیږدیز) کال کې یو رپوټ نشر کړ، په رپوټ کې ویل شوي و چې کرملین وایې دافغانستان نیول اسانه دي او دیرغل په وړاندې دافغانانو اراده دومره مهمه نه ده خو کبدا ی شي چې د برید په صورت کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځیني قبایل په ځانګړي توګه پښتانه قومونه خپل مقاومت ته دوام ورکړي، نو امریکا هم د افغانستان سره خپلې اړیکې حساسې کړلې ترڅو د شوروي د مخ په زیاتیدونکي نفوذ مخه ونیسي. او امریکا د شوروي د تېري څخه وروسته د افغانستان د حکومت سره د مناسباتو د تأمینولو څخه مخ واړاوه او خپل سفارت په کابل کې وتړي او د حکومت پرځای یې د حکومت مخالفو ځواکونو ته پام واړاوه او همدا رنګه د خلق دیموکراتیک حکومت یې تر فشار لاندې راوست.د شوروي د پوځي تېري وروسته امریکا د افغانستان د بهرنیو چارو د وزارت هیڅ ډول غوښتنو ته اهمیت نه ورکاوه حتی د افغانستان د حکومت سره د خبرو داړتیا پر وخت یې د دې حکومت پرځای د شوروي د حکومت سره تماس نیوه.

د(۱۹۸۰ زېږدیز) کال د جنورې په ۹ په واشنګټن کې د سنا په مجلس کې چې د سي.آي.اي استازي هم موجود و موضوع مطرح شوه چې په افغانستان کې د سي.آی.اي پټې ملیشي باید خپل فعالیتونه شروع کړي، چې د دې سره سناتورانو هم مخالفت نه درلود او بالاخره دا موضوع سپیني ماڼۍ ته ولاړه او جمهور ریس هم په افغانستان کې د عملیاتو په کولو خپل فرمان صادر کړاو دا هغه سیاست ؤ چې د جمهور ریس د ملي امنیت په چاروکې سلاکار برژنسکي مخکې له مخکې پیشبیني کړي ؤ، او وړاندېز یې کړی ؤ چې په افغانستان کې باید ډېر ژر او که په هره طریقه وي باید د شوروي د نفوذ د مخه ونیول شي، زبېګنیو برژنسکي د امریکا په سیاست کې یو د هغو اشخاصو څخه ؤ چې د کمونیزم او شوروي سرسخته مخالف ګڼل کېده او امریکا په بهرني سیاست کې په خاص ډول د افغانستان په اړه یې فعال او غوره رول ولوباوه. برژنسکي په پولېنډ کې زیږیدلی او د خپلې ځوانۍ دوره یې په جرمني او فرانسې کې تېره کړې ده او په سیاسي علومو کې ډاکتري د امریکا د هارورډ د پوهنتون څخه واخیستله او د امریکا تابعیت یې ترلاسه کړ، نوموړي د خلق دیموکراتیک د ګوند سره د اړیکو په درلودلو مخالف ؤ او همیش به یې ویل چې په موجوده حکومت باید فشار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړل شي او په مقابل کې یې د حکومت د مخالفینو سره مرستې وشي ترڅو موجوده حکومت سقوط وکړي او د تودواوبو او په منځني ختیځ کې د انرژي د زېرمو په وړاندې باید د شوروي مخه ونیول شي او په افغانستان کې ورسره مقاومت وشي، اودده نظریاتو هغه وخت نور هم عملي بڼه غوره کړه چې په افغانستان کې د خلق دیموکراتیک ګوند لخوا د خلکو ټکول او زورول زیات شول او په مقابل کې د خلکو مخالفت د حکومت په وړاندې پراخه شو او کله چې په(۱۹۷۸ زېږدیز) کال د ډسمبر په پنځمه د کابل او مسکو ترمنځ د دوستۍ تړون لاسلیک شو او د شوروي پوځي مداخلې ته یې لاره جوړوله نور نو امریکا د بهرنیو چارو دوزارت نظریاتو خپل ځای د برژنسکي نظریاتو ته خالي کړ او دده د نظریاتو تطبیق شروع شو اونور نو د برژنسکي نظریاتو د امریکا د بهرني سیاست شکل پیدا کړ[1]

د امریکا استخباراتي سیاست د نورو متحده اسلامي او غیر اسلامي دولتونو او سازمانونو د استخباراتي او جاسوسي سیاستونو په ځانګړي ډول د پاکستان او سعودي عربستان د سیاستونو سره په ګډه عملي شو، که څه هم په افغانستان کې د شوروي په خلاف مرستې د سي.آي.اي لخوا په پټ ډول ورکول کېدلې خو ددغو مرستو څخه د ګټې اخیستلو او د هغې دویشلو واک د پاکستان سره ؤ او پاکستان دې خطر ته غاړه ایښودل د یو ډېر غټ مصلحت په خاطر کړی ؤ او هغه د اسلام او افغانستان په خاطر نه بلکې په دې کلنو کې د پاکستان اټومي پروګرام ډېر مخکې ولاړ او بالاخره د اتیایمي لیسزي په پای کې په یو اټومي ځواک بدل شو په داسې حال کې چې د شوروي د یرغل څخه مخکې په پاکستان باندې امریکا خپلې مرستې په دې خاطر بندې کړې چې اټومي پروژه یې پوځي اهداف لري خو امریکا وروسته نه یوازې دا چې د پاکستان د اټومي پروګرام په هکله پټه خوله شول بلکې

---

[1] امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۱۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورې زیاتې پوځي مرستې چې پرمختللي ټانګونه، ایف ۱۲ جېټ[۸] جنګي الوتکې او نور شامل وه ورسره وکړې.

امریکا هم دافغانستان دجګړې پر سر دپاکستان سره د معاملې د لارې غوښتل چې خپل ځانګړي اهداف لاسته راوړي د شوروي لپاره دافغانستان جګړه د ویتنام جګړه جوړول، دپاکستان په خاوره کې دپوځي تاسېساتو نصبول ترڅو په منځني ختیځ کې دشوروي دتوغندیو مخه ونیسي ددغو اهدافو بنسټیز ټکي و، دایران د شاهي نظام ترنسکورولو مخکې امریکا ایران انتخاب کړی ؤ خو په ایران کې د امریکا ضد حکومت منځته راتګ او پر افغانستان د شوروي یرغل پاکستان ته زرین چانس په لاس ورکړ.

د(۱۹۸۰ زېږدیز) کال د فبروري په دریمه نېټه برژنسکي په خیبرکې دپاکستان او افغانستان ترمنځ یوې پوځي سرحدي اډې ته راغی او جنرال ضیاء الحق سره یې خبرې اترې وکړې، ضیاءالحق غوښتنه کوله چې هغه پیسې اووسلې چې امریکا یې مجاهدینو ته استوي باید ددوی په اختیار کې ورکړل شي اودا امتیاز هم بالاخره ورکړل شو او جنرال ضیاء الحق هم ددې پروګرام لپاره د آی.ایس آی ریس جنرال اختر عبدالرحمن وټاکه او د ای.ایس.آی ریس هم دنورو غوښتنو څخه علاوه لاندې غوښتنې امریکایې چارواکو ته یادې کړې چې امریکایې چارواکو هم ټولې ورسره ومنلې:

۱: هیڅ امریکایې اجازه نلري چې د پاکستان د خاورې څخه افغانستان ته داخل شي.

۲: وسله یوازې د آی.آیس.آی د افسرانو په واسطه ویشل کېږي.

۳: مجاهدینو ته پوځي روزنه د آی.آیس.آی په کمپونو کې د دوی د افسرانو په واسطه د افغانستان د پولې په اوږدو کې ورکول کېږي.

۴: د سي.آی.ای افسران مجاهدینو ته د روزنې ورکولو حق نلري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹

۵: د نوو وسلو د سېستم د پېژندنې لپاره به د سي.آي.آي افسران د آي.آيس.آي ښوونکو ته روزنه ورکوي.

نور نو آي.آيس.آي چې څنګه غوښتل د امریکاباد راوړي پیسې او وسلې یې به یې ویشلي، د آي.آیس.آي د افغاني برخي ریس په پېښور کې په مېشتو افغان مجاهدینو وسلې او مهمات ویشل او هغه تخصیص چې په کال(۱۹۸۷ زېږدیز) کې مجاهدینو ته ورکول کېده په لاندې ډول ؤ: ګلبدین حکمتیار ته ۲۰٪ ، رباني ته ۱۸٪ ، سیاف ته ۱۷٪ ، خالص ته ٪ ۱۵ ، محمد نبې ته ٪ ۱۵ ګیلاني ته ٪ ۱۱ او مجددي ته ٪ ۵ .

د امریکا سیاست د جیمي کارټر وروسته د رونالډ ریګن په راتګ سره نوي پړاو ته داخل شو او په دې پړاو کې په افغانستان کې شوروي ته د ګوزار ورکولو او د جګړې د زور اخیستلو په هدف د زیاتو پیسو او وسلو لمنه پراخه شو ، د کارټر په وخت کې د امریکا دا سیاست په ډېر احتیاط مخکې روان ؤ او یو ازې برژنسکي ؤ چې په شوق او جدیت سره یې د مجاهدینو سره مرستې کولې او د امریکا د بهرنیو چارو وزیر سایرس وانس دده د نظریاتو سره موافق نه ؤ ځکه هغه د(۱۹۷۸ زېږدیز) کال د اپریل کودتا کې د شوروي لاس داخل نه بللي.خو کله چې ریګن د امریکا جمهور ریس شو نو د شوروي امپراتوري یې د شیطان امپراتوري وبلله او د مجاهدینو سره د زیاتو مرستو ډګر ته راووتو ، په(۱۹۸۰ زېږدیز)کال کې د کارټر په وخت کې مرستې ۳۰ میلونه ډالره وي په داسې حال کې چې په(۱۹۸۵ زېږدیز) کال کې مرستې ۲۸۰ میلونه ډالره وي او په دې کچې او یا د دې څخه زیاتې سعودي عربستان هم ورکولې او په پای کې خو سپین چکونه ورکول کېدل چې څومره پیسې مو پکار وي اخیستلای یې شي او په(۱۹۸۷ زېږدیز)کال کې د مجاهدینو لپاره ۶۲۰ میلون ډالره مرسته ځانګړې شوه ،او د(۱۹۹۱ زېږدیز)کال په پای کې چې کمونیستي حکومت سقوط وکړ او د سي.آي.آي د پټو عملیاتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانوني صلاحیت هم پای ته ورسید د پنځو ملیارد ډالرو مرسته شوې وه.[1] چې د دې مثلث اصلي کارکوونکي چې عملاً بوخت وه د نورو څخه علاوه د آي.آیس.آي ریس جنرال اختر عبدالرحمن، د سي.آي.آي ریس ویلیام کېسي او د سعودي عربستان د استخباراتي اداري ریس شهزاده ترکي الفیصل وه.

د امریکا متحده ایالات او حامد کرزی: نوموړي په (۲۰۰۱ زېږدیز) کال د سپتمبر په ورستیو کې د طالبانو پر خلاف د خلکو د راپارولو لپاره کندهار او اورزګان ولایتونو ته ولاړ، خو مخکې له دې چې د طالبانو لخوا د یوې کلابندی په ترڅ کې ونیول شي، د امریکایي چورلکو په واسطه نجات ورکړ شو او کوټې ته واستول شو. په دوهم ځل کله چې د امریکا د هوایي بمباریو سره سم د امریکایي سرتېرو د یوې ټولي سره د اورزګان ولایت ته ولاړ بیا د طالبانو د یوې پنځه سوه کسیزي ډلې تربرید لاندې راغی په دې وخت کې امریکایي ځانګړو ځواکونو د هوایي بمباریې غوښتنه وکړه چې د ابمونه په ترینکوټ کې حامد کرزي ته نژدې په دوه سوه متری کې هم وغورځول شول، د غو عملیاتو د طالبانو د ځواکونو ملا ماته کړه او ډېر ژر کندهار سقوط وکړ.

حامد کرزي د پوپلزیو د قبیلي څخه دی او د کندهار د کرز د سیمې او سیدونکی دی، پلار یې عبدالاحد کرزی د ظاهرشاه په وخت کې د پارلمان وکیل او د پوپلزیو د قبیلي مشر ؤ چې د (۱۹۹۹ زېږدیز) کال په جولای کې د پاکستان د کوټې په ښار کې ووژل شو، حامد کرزي د ماسټري تر کچې پورې خپلې زده کړې د هندوستان د هماچل پردیش په پوهنتون کې سرته رسولې دي او د شوروي پر ضد د جهاد په وخت کې د ملي نجات د تنظیم غړیتوب یې درلود او د مجاهدینو په حکومت کې د څه وخت لپاره د بهرنیو چارو په وزارت کې سیاسي معین ؤ خو وروسته بېرته په (۱۳۷۲ المریز) کال کې کوټې ته ولاړ او وروسته کله چې طالبان را پیدا شول نو ده اړیکې ورسره درلودې خصوصاً د طالبانو د بهرنیو چارو د وزیر ملا محمد غوث

---

[1] امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمد اکرم اندیشمند لیکنه. صفحه ۲۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره او د هغوی سره یې ځینې مالي مرستې هم کولې خو کله چې په(۱۹۹۹ زېږدیز) کال کې یې پلار عبدالاحد کرزی ووژل شو او پر طالبانو تاوان شو نو د طالبانو سره یې اړیکې قطع کړې او په مقابل کې یې خپل سیاسي فعالیتونه تیز کړل او د امریکا سره یې اړیکې قایمې کړې، کرزی وایې چې زه به هره هفته یو ځل اسلام اباد ته تلم او د امریکایانو ،انګلیسانو ، جرمنیانو ،فرانسویانو او ایټالویانو سره به مې کتل او ورته ویل به مې چې د افغانستان خلک د طالبانو په خلاف پاڅون ته چمتو دي خو هغوی زما په خبرو باور نه کولو[۱]

د(۲۰۰۱ زېږدیز)کال د سپټمبر یوولسمې د طالبانو په اړه د امریکایانو په سیاست کې تغیر راوست، امریکایانو لومړی غوښتل چې د طالبانو په رهبري کې تغیر راولي او که داسې ونه شي نو رژیم به د منځه وړي، د دې پلان د تطبیق کولو لپاره یې د طالبانو په عوض د پښتنو ځای ناستو په توګه قومندان عبدالحق او حامد کرزي ملاتړ شروع کړ ولې قومندان عبدالحق ډېر ژر په دې لاره کې خپل سر بایلود او کرزی د امریکایانو د یوازېني انتخاب په توګه پاته شو او دبن په غونډه کې دزلمي خلیلزاد دهڅو په نتیجه کې دموقتې ادارې دریاست مقام ته ورسید.

محمد قسیم فهیم وایې: چې ما ته له بن څخه څو ځله سید مخدوم رهین او ډاکتر عبدالرحمن ټلیفون چې دموقتې ادارې د ریاست لپاره عبدالستار سیرت ومنې او حامد کرزی رد کړي ، زه رباني او سیاف ته ورغلم چې سیرت ومنو او که یا ؟ خو استاد سیاف د سیرت په هکله مخالفت وښود او میز ته یې ډب ورکړ چې سیرت خاین دی، هغه ونه منې همدارنګه زلمي خلیلزاد هم راته ټلیفون کاوه چې د سیرت پر ځای د موقتې ادارې لپاره حامد کرزی ومنې ترڅو د پښتو او فارسي ستونزه رامنځ ته نه شي.

---

[۱] امریکا په افغانستان کي، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرزي د(۲۰۰۱ زیږدیز)کال د ډسمبر په ۲۲ نېټه او د(۱۳۸۰لمریز)کال د قوس د میاشتې په ۲۲ نېټه کابل ته راغی او یوه هفته وروسته یې د برهان الدین رباني څخه واک ترلاسه کړ او د بن دموافقې سره سم د شپږو میاشتو لپاره د بېړنۍ جرګې تر جوړېدو پورې د موقتې اداري ریس شو ،د واک د لیږداو دموقتې ادارې د ریس په حیث د حامد کرزي دانتخابېدلو څخه وروسته امریکا په کابل کې خپل سفارت خلاص کړاو په واشنګټن کې د افغانستان سفارت هم په(۲۰۰۳ زیږدیز) کال کې پرانیستل شواو هارون آمین د شارژدافیر او وروسته بیا اسحق شهریار او بیا سید طیب جواد او بالاخره اوس اکلیل حکېمي په امریکا کې د افغانستان د سفیرانو په حیث وټاکل شول.

کرزي د(۲۰۰۲ زیږدیز)کال د جنورۍ په ۲۷ نېټه خپل لومړنی رسمي سفر امریکا ته وکړاو په نیویارک کې د یو مطبوعاتي کنفرانس په ترڅ کې یې د ملګرو ملتونو د سرمنشي کوفي عنان سره په ګډه بېړنۍ لویې جرګې د جوړولو لپاره د یو ۱۹ کسیزه کمېسون اعلان وکړ ،حامد کرزي دموقتې ادارې د شپږ میاشتني ریاست څخه وروسته په بېړنۍ لویې جرګې کې چې د(۲۰۰۲ زیږدیز) کال په جون او د(۱۳۸۱لمریز)کال کې جوړه شوې وه او پخواني پاچا ظاهرشاه پرانیستله د دوهم ځل لپاره د انتقالي دورې د ریس په توګه د بل یو نیم کال لپاره وټاکل شو.[21]

امریکا په افغانستان کې، دښاغلي محمداکرم اندیشمند لیکنه.صفحه ۲۲۰[1]

[2] کولای شي دامریکااو افغانستان په اړیکوزیات معلومات(افغانستان د دښمنانو لومې رسواکیږي)نومې کتاب کې چې ښاغلي شاه محمود حصین لیکلی ،همداشان (لس کلنه ډیموکراسي اودافغانانو سیاسي بې وسي) په نوم کتابونه وګورئ همدارنګه په افغانستان دامریکا داستخباراتو په اړه نورمعلومات د(دسي ای ای پټې جګړې له ویتنامه ترافغانستانه) دښاغلي محمدزبیر شفیقي لیکنه وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

اتم څپرکی

پە افغانستان کې د بهرنیو هېوادونو لاسوهنې

دافغانستان پە اړە دپاکستان دریځ

داخوټولو تە جوتە دە چې زموږ ګاونډی ورور هېواد پاکستان کلە؟ څنګە؟ او پە سیمە کې دکومو ،کوموا هدافو دترلاسە کولو پە غرض جوړ کړای شو؟

کلە چې انګرېزان دهند دنیمې وچې پرېښودو اړ کړای شول،نو پە سیمە کې یې خپلو سیاسي اهدافو تە درسېدو پە خاطر یو نوی هېواد دپاکستان پە نوم رامنځتە کړ او دخپل شیطاني سیاست لە مخې یې دهند او پاکستان ترمنځ دکشمیر او د افغانستان او پاکستان ترمنځ د ډیورنډ متنازع مسایل ترشا پرېښودل، ترڅو هر وخت او بە خړې وي او پە اسانۍ پە کې ماهیان ونیول شي.

پاکستان دخپل پیدا ایښت لە لومړۍ ورځې هلتە دهند او دلتە لە افغانستان سرە خپلې زړې دښمنۍ تە یو نوی، مګرخطرناک شکل ورکړی دی. ددواړو هېوادونو پرخلاف یې نااعلانە جنګ پیل کړی او هرە ورځ زموږ دبې ګناە هېوادوالو کورونە ورانېږي،بې دفاع خلک پە کې وژل کېږي او پە دې توګە زموږ دهېواد پە بربادۍ کې دخپلې آبادۍ کرغېړن پلانونە عملي کوي چې مثالونە یې دسرپە سترګو مشاهدە کوو.

نن زمونږ یونا لوستی او سادە سړی هم پە دې حقیقت پوهېږي چې پاکستان لە افغانستان سرە دوستي او وروروليي نە غواړي،بلکې غواړي دافغانستان دپنځە زرە کلونو ملي افتخارات دتاریخ دکندې تە وغورځوي.

باید داخبرە هم واضحە کړو چې دپاکستان مومن او غیرتي ولسونە زموږ ورونە دي او ورونە بە وي،خودپاکستان حکومتي چارواکي او استخباراتي ادارە،هېڅکلە هم زموږ رښتیني او واقعي ورونە نشي کېدلای ځکە چې هغوی پخپل هېواد کې پرخپلو ورونو هم ترحم ونە کړ او دالقاعدې پە نامە یې دباجوړ،سوات او وزیرستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې ګناه مسلمانان په امريکايي ډالرو وپلورل او بيا يې د امريکي د ډرون حملو ښکار وګرځول.

دا به يو عارفانه تجاهل وي چې خپل دښمن ته ورورو ايو او دا به نهايي ساده ګي وي چې نورهم په خپل قسم خوړلي دښمن باور وکړو.زموږ ولس مشرښاغلي کرزي هم ديوه نېک نيت له مخې پاکستان ته د(ورورهېواد) خطاب کوي او کله بيا ورته دښمن هم وايې. زموږ پاک زړي هېوادوال هم ديوه سپېڅلي نيت پر اساس،غواړي چې پاکستان يې رښتينې او واقعي دوست شي او پاکستان ته هم په خپل ګاونډ کې ديو(دوست هېواد) ضرورت دی،خو پاکستان د افغانانو سره د هابېل او قابېل د ورورولۍ لوبه پيل کړې ده او غواړي چې دې لوبې ته دوام ورکړي.

پاکستان هڅه کوي چې افغانستان خپله پنځمه صوبه وګرځوي او ددې کرغېړن پلان د عملي کولو په خاطر په افغانستان کې روزل شوي ايجنټان هم لري چې د(ISI) بدنامه اداره يې ترشاه ولاړه ده او دهغوی تمويل او تجهيز په غاړه لري.

ترڅو پورې چې په هېواد کې ملي او اسلامي ارزښتونو ته وفادار او د ملي ګټو واقعي ساتونکي مشران او کشران راټول نه شي او دې خونړۍ مسئلې ته د حل يوه کوټلې لاره ونه سنجوي،نوزموږ سر، مال او ناموس به د تل لپاره د خطرسره مخامخ وي او داور اوويني دا ډرامه به جريان لري.

دا يوه مشهوره خبره ده چې د پاکستان د مسلم ليګ (ن) ګروپ مشر،نوازشريف د خپل يوه انتخاباتي کمپاين پرمهال خپل يوه پيپلې سيال ته پېغورورکړچې ((تم نے بنګال ديا اورهم نے افغانستان ليا))زمونږ دورورولۍ دروغجن دعوه دار خپل سيال ته داهم ويلي وو چې ((مادا افغانستان دوه سوه کلنه اردو له منځه يوړه، تا پاکستان ته کوم خدمت کړی دی؟))

د دروغجن دا خبره رښتيا ده چې زموږدوه سوه کلنه اردو يې دړې وړې کړه، خو پر افغانستان د قبضې خوبونه به ورته ګران تمام شي او هغه او ريې چې زموږپه کور لګولی،خپل کور به يې هم په کې غرغنډه کړای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو پاکستان الاصله امريکايي، چې د نيويارک ټايمز لپاره ليکنې کوي وايي: ((مادنړۍ ډېلا ډېل ملتونه ولېدل او دې نتيجې ته ورسېدم چې له پښتنو (افغانانو) پرته، که په هر بل قوم کې کومه شخړه رامنځ ته شي ،نو يوه خوا فاتحه او بل خوا يې مفتوحه شي ،خو که په پښتنو کې داعمل تکرار شي نو يوه ډله فاتحه او بله مغروره شي مغروره ډله ترهغې په قرارنه کښيني، چې ترڅو يې له مقابل لورې خپل کسات نه وي اخيستی)).

نو موړې وايي:چې دا خبره مې ديوې مرکې په ترڅ کې جنرال ضياءالحق ته وکړه. او زياته مې کړه چې: ((دافغانستان مسئله په جنګ او تشدد نه حل کېږي، بايد دامن لپاره يو سوله ايز اقدام وشي تاسې خو په خپل هېواد کې هم هغه ډول نظام نه غواړئ، کوم چې په افغانستان کې يې راوستل غواړئ؟نو په سيمه کې ددې ويرانۍ او بربادی څه هدف دی؟))

نو موړې ليکي چې ضياءالحق ځواب راکړ چې پدې اړه جنرال اخترعبدالرحمن وپوښته.کله چې مې هغه ته همدا خبره وکړه، نو ويې ويل: ((موږ ته د (STRATEGIC DEPTH) عسکري ژورتيا ضرورت دی. زموږ هوايي جنګي جهازونه له اګرې وړاندې نشي تللای او دهند له هوايي ځواکونو زموږ يوه هوايي اډه هم په امن کې نه ده.)) ماويل: ښه، خبره دافغانستان دقبضه کولو ده..؟

له پورتنيو اظهاراتو زموږ هېوادوال څه ډول قضاوت کوي؟آيا پاکستان دافغانستان خواخوږی او واقعي ورور هېواد کېدای شي؟ نه، هېڅکله نه ![1]

د پاکستان سياسي موخې او لاس وهنې

په افغانستان کې د پاکستان د سياسي موخو او له افغاني تنظيمونو سره د جنرال ضياء الحق دحکومت دچلند په اړه د پاکستان دآي اس آي (ISI) د اداري دمشرتابه يوه غړي، ډګروال محمد يوسف د(خوګ تلک)ترعنوان لاندې يو کتاب

---

[1] للمه مجله ، دجرار ادبي ، کلتوري او ټولنيزې ټولنې مهالنۍ خپرونه ۱۳۹۰قوس څلورمه ګڼه. م ۴،۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلی دی، پدې کتاب کې لیکوال هڅه کړې ده چې له یوې خوا د روسانو پرضد د افغانانو د جهاد په ویاړنویو اځې ځان او پاکستان وویاړي، او بلې خوا یې تر ډېره حده پورې یې د پاکستان سیاسي اغراض چې دلوڅولو وړ وو، لوڅ کړي دي.

د افغانستان غمیزه د پاکستان د مارشل لا رژیم لپاره یوه (غیبي تحفه) وه، زمونږ پر هېواد د شوروي د سره لښکر یرغل د دغه هېواد مشرانو ته دا ښه فرصت ور په برخه کړ چې له یوې خوا له افغانانو څخه د تاریخي بدل اخیستلو او له بلې خوا د خپل هېواد د څواړخیزو بحرانونو د لرې کولو په لور په افغانستان کې خپله لاس وهنه د مرحوم محمد داود خان د جمهوریت په زمانه کې پیل کړې وه، ګړندۍ کاندي که څه هم چې دا لاس وهنه په ظاهر کې د افغانانو سره د اسلامي خواخوږي په نوم روانه وه، خو په حقیقت کې د دغې شاته پټې تاریخي سیاسي موخې پرتې وي، پدې کې شک نشته د ډیورنډ لاین ها خوا ته میلونونه افغانان مهاجرین پراته وو او د پاکستان حکومت ور سره تر خپله وسه پورې بشري مرستې کولې او افغانانو پر کورد کمونیزم او ور پسې بیاروسانو د رالویدلي تند رسره په مقابله کې افغانان د خپلو ګاونډیو مرستو ته احتیاج وو خو پاکستان افغانانو ته د دې مرستو ورکولو په عوض کې د خپلو موخو د ترلاسه کولو په هڅه کې وو.

د جنرال ضیاء الحق چې تر دې دمه د ګردې نړۍ لخوا د بشپړ تجرید سره مخامخ و، لومړی هدف یې دا و چې پر سیاسي ځواک باندې خپلې پښې ټینګې کاندي، ډګروال محمد یوسف چې له (۱۹۸۳-۱۹۸۷ زیږدیز) کلونو پورې په ای اس ای کې د افغان جهاد لارښوونکي وو (خوک تلکه) (په ۲۰ او ۲۵) مخ کې واي چې جنرال ضیاء الحق د پاکستان د ای اس ای د نوي ټاکل شوي رئیس جنرال اختر عبدالرحمن او نورو ورته نږدې جنرالانو سره په یوه غونډه کې د افغانستان روانه وضع وڅېړله او جنرال اختر ته یې وویل: چې د دې لپاره چې په پاکستان او نړۍ کې خپل دریځ پیاوړی کړای شم، نو دوه کاله مودې ته اړتیا ده، او د دې لپاره باید په افغانستان کې اوبه په مناسبه تود وخه ویشول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړیوال ډګرکې د پاکستان د مارشل لا ایزیم د ستونزو پر هکله ډګروال یوسف د خپل کتاب په(۲۲)مخ کې زیاتوي چې په (۱۹۷۹ زیږدیز)کال کې جنرال ضیاء الحق د خپل پخواني صدراعظم (بوټهو)د وژلو له کبله د ټولې نړۍ له کرکې او محکومیت سره مخامخ ؤ ، په پاکستان کې دننه اوله نړۍ له کرکې او محکومیت سره مخامخ ؤ ، په پاکستان کې دننه اوله هغه څخه بهریې شهرت په ژوره توګه ځپل شوي ؤ ، او په بشپړه توګه یې ځان تجرید سره مخامخ احساسوه ، که څه هم په نارسمي توګه دیوه کمونېست زبرځواک پرضد له جهاد سره یې د ملاتړ له لارې غوښتل دلویدیځ زړه سوي ځانته راواړوي، په دې کې یې شک نه و چې امریکا به یې مرستې ته ورودانګي ،دیوه کلک مسلمان په توګه نوموړی دې ته چمتو ؤ ، چې خپلو اسلامي ګاونډیو ته مرسته ورکړي، نو د اسې لیدل کېدل چې ټول دیني، سیاسي او ستراتیژیک فکتورونه د دې کارلپاره سم وو ، چې په ریښتیا سره ډېر د خوښۍ تصادف وو.

هماغه ؤ چې د دې ، خوښ تصادف ترسېورې لاندې د ای اس ای دننه چې مشري یې د جنرال اخترعبد الرحمن په لاس وکې وه ، د افغانستان د تنظیمونو په لسګونو زره مجاهدینو د روزلو او د سلګونو زره تنه وسلو او ګولیو او نورو لویو مالي او تخنیکي امکاناتو د برابرولو لپاره په عملي کارلاس پورې شو ، نوموړي جنرال چې د ضیاء الحق نږدې او خوراپیاوړی دوست وو ، نوموړی د(۱۹۸۰)تر(۱۹۸۷) زېږدیز کلونو پورې د پاکستان د پوځي استخباراتوریس پاتې شو ، او بیا د(۱۹۸۸) زېږدیز کال د اګست په میاشت کې له جنرال ضیاء الحق سره د هغوی د سپرلۍ په یوه پوځي الوتکه کې د چاودنې له کبله ووژل شو.

ډګروال محمد یوسف او مارک ارکېن د(خوګ تلک) په ۴۲ مخ کې وایې :چې جنرال اخترد پاکستان د اردو ټولې زیرمې مخ پرشا واړولې ، او له هغوی څخه یې (۳۰۳) نمبرانګریزي ټوپک او د ټانک ضد ماینونه او چینایې توغندي راویستلي و ، د ای اس ای اړوندې ادارې د شپې په تیاره کې افغانستان ته وسلې لیږدولې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸
ځینو قوماندانانو او ځینو تنظیمونو ته دوسلولېږدولو دنده وروسپارل شوه، دجګړې دسمون اوبهبود لپاره د اسلاوې لېږدیدې دامکان ترهغه کچې پراخه شو چې له دې لپارې څخه تر (۱۹۸۲) زېږدیزکال پورې افغانستان ته په اونۍ کې زرټنه وسله لېږدیدله، ډګروال یوسف لیکي چې زمونږ بنسټیزه موخه داوه چې کابل باید دکال په دولس (۱۲) میاشتوکې دتوغندیوتربرید لاندې وي، هوایې ډګرونه اولویې لارې په تېره بیاتراموسیند پورې دشمال په لویه لار او دسالنګ په تونل بریدونه هیڅ کله هم ونه دریږي[1]

پرلویوپوځي اودولتي مرکزونوباندې دتوغندیوپربرید سربېره باید پرلویو فابریکو دبرید لپاره هم تخریب کاروان واستول شي ،دکابل ویجاړول دجنرال اختر دپلان مرکزي هسته جوړوله، په (۱۹۸۰) زېږدیزکال کې اي اس اي د مجاهدینو بېلابېلوډلوته په زرګونوټنه وسلې اومهمات ورکړي وو ،اوپه همدې ډول په زرګونوتنه مجاهدین پاکستان ته دروزنې لپاره راتلل.

د(۱۹۸۰)او(۱۹۸۷زیږدیز)کلونوترمنځ دآي اس آي له لارې دپاکستان داردو ډلې افغانستان ته دمجاهدینو دمرستې اولارښوونې لپاره تللي،خوپه خپل وارپه افغانستان کې دپاکستا ن دنقش پرهکله دخورا اوږده بحث په ترڅ کې ښاغلي حق شناس، چې دجمعیت اسلامي دتنظیم مخورغړي وود(تحولات سیاسي وجهاد افغانستان)کتا ب دلومړي ټوک په (۱۱۲) مخ کې لیکي چې پاکستان دشروع نه په تمامه مینه اومحبت په ډېره اوچته توګه دافغانستان مسئله او دروسي عسکر وویستل زمونږ دګران هېوادنه په معلومه اومعین وخت سره په دغه لاره کې ترسره کړل ،داسلامي هېوادونو سره په جدا ډول اوپه غیرعمومي غونډې کې یوازې دملل متحد ترقیادت لاندې دغه مسله ترخه کړي ،دپاکسنان حکومت چې پرله پسي کوم کوششونه کړي دي،په څلورومادوباندې یې ډ ېرټینګارکړی دی.

۱- دافغانستان څخه به غیر دقیداوشرط نه دروسي فوځ ویستل.

---

[1] افغانستان تر وروستي افغانه، دښاغلي غلام محمد زرموال لېکنه م ۹۷,۹۸,۹۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- په خپله دافغانستان دخلکو لخوا دنوي نظام غوره کول.
۳- په خپله خوښه اورضا سره دروسي پوځ وتل
۴- په اینده کې ضمانت ورکول او ساتل دا سلامي نظام
واقعیت دادی چې افغانانو ته دپاکستان دمرستې اساسي موخه له دې سره سره چې په افغانستان کې یې دروسانو شتون نه شوزغملای، بې غرضه اوفي سبیل الله نه وه، پرافغانستان باندې دروسانو یرغل په پیل کې دافغانستان دګاونډیو په شمول دنړۍ لرې اونږدې هېوادونو هیڅ یوه هم دافکرنه کاوه چې ګوندې هغوی (روسان) دي پرشاولاړ شي، نودټولو پربکړه داوه چې په افغانستان کې روسانو لپاره چې هرڅومره کولای شي جګړه اوږده کاندي اودپاکستان دامنیت لپاره دافغانستان سرونه په دوی کې واچوي، ډګروال محمد یوسف د(دخوګ تلک)په (۲۵) مخ کې وایې چې جنرال اختر،ضیاء الحق ته وویل چې دافغانانو مقاومت باید دشوروي په مقابل کې دپاکستان ددفاع په لومړنیو لیکوواړول شي، که هغوی پربښوول شي چې په اسانۍ سره افغانستان اشغال کړي،نوبل کاربه یې دپاکستان پرلورممکن دبلوچستان دایالت له لبارې یولنډګام پورته کول وي.
له همدې کبله وچې دجنرال ضیاالحق رژیم ،له یوې خوادپاکستان دامنیت لپاره اوله بلې خواله امریکې څخه داوږدې مودې پوځي اواقتصادي ګټودترلاسه کولو په بدل کې دواشنګټن کړنلاره تعقیبوله اوپه افغانستان کې یې روسان داوږدې مودې نښلول غوښتل،ډګروال محمد یوسف په دې کتاب کې دغه خبره په وار وار تکراوي.
زه په آي اس آي دافغان څانګې دمشرپه توګه نه یوائې ددې مسول وم چې مجاهدین وروزم اووسله ورته تیاره کړم ،بلکې په افغانستان کې دهغوی د عملیاتو پلانول هم زما په لاس کې وو ،زمونږهدف داوچې شورویانو ته افغانستان پرویتنام بدل کړو افغانستان باید په ورو وروپه اوراړول شوي وای ، ډګروال یوسف وایې: چې مونږ ته د(۱۹۸۳زېږدیز)کال په اوږدو کې اټکل لس زره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټنه وسله او ګولۍ راورسیدي او داکچې په (۱۹۸۷) زیږدیز کال کې (۲۵۰۰۰) ټنو ته ورسیده ، ددې وسلو زیاته برخه له چین ، مصر او بیا وروسته له اسرائیلو راتله او دافغانانو د جهاد سره د جنرال ضیاالحق د حکومت د مرستو ، دویمه موخه دا وه چې دافغانستان او افغان اولس د پښتو لویدلو په نتیجه کې د ببرک کارمل په رژیم باندې د برتانوي ښکېلاک له خوخیالي او تش په نامه کښل شوې (ډیورند لاین) ددواړو هېوادو ترمنځ د نړیوال پولې په توګه ومني.

دامعزله چې ولې ، څنګه اوله کومې لپارې پاکستان هڅه کوله چې افغانستان ناتوانه اوله پښو لویدلی وساتي ډېره پیچلې نه ده، په وچې پورې تړل شوي هېوادو په توګه افغانستان تل خپلو ګاونډیانو ته اړپاتې ؤ. دافغانستان

او پاکستان د خرابو اړیکو تښتیدونکو ته پاکستان سم له واره پناه موندلو کومک وکړ ((په خپله دلږ اهمیت وړ وو ، خو افغاني بنیادګرانو ته نه صرف د پاکستان د مسلمانو همخبالو حلقو کې هر کلی وویل شو ، بلکې د بهټو حکومت لخوا یې هم پذیرایي وشوه ((جهادي تنظیمونه)) چې ډېر ژر یې هغې کې پرتې سیاسي ګټې بوی کړې د بهټو ترخپل نظر لاندې پاکستاني مقاماتو د افغان منحرفینو روزلو او هغوی ته دوسلې ورکولو دنده پیل کړه پاکستانیانو به هغوی لیږل چې دافغانستان دننه په ځایونو حملې وکړي، چې حکومت ته مشکلات پیدا کړي د پاکستان تماس دکورنیو چارو وزارت کې د کمونیستو لپاره د بنیادګرانو خلاف د عملیاتو جواز موندلو کې اسانې راوسته، هغې حالت نه دګټې اخستلو لپاره کمونستانو ځینې مسلمان روحانیون ونیول ، چې د هغوی خوښ نه وو ، خو هغوی یقیناً د پاکستان اېجنټان نه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتونستان مسئله او له پاکستان سره د اړیکو خرابېدل

د پښتونستان سیمه چې له چترال څخه د هند تر سمندر پورې سند د سیند په ښي خوا د (۸۰۰) میله او تقریبا (۲) میلونو نفوسو په لرلو سره پرته او د افغانستان د خاورې طبعي برخه وه، د(۱۸۱۰) او (۱۸۲۳) زیږدیز کلونو ترمنځ هغه مهال چې افغانستان کې د محمد زیو ورونو ترمنځ کورنۍ جګړې وې.د پنجاب د سکانو حکومت،د انګلیسانو د لمسون له مخې د دې سیمې ځینې برخې د سند سیند دواړو خوا ووته ونیولې،دانګلیسانو حکومت دلاهور د مثلث تړون پوسیله د سکانو او انګلیسانو له خوا د نیول شویو سیمو په اړه د تبعید شوي شاه شجاع په رسمي ډول د دې سیمو له ادعا څخه تېر کړ.اما د افغانستان خلکو په (۱۸۴۲ زیږدیز) کال کې د شاه شجاع په وژلو او د انګلیس فوځ د له منځه وړلو او ماتې پو اسطه دا تړون باطل او د هغه ټول مواد یې عملاً له منځه یوړل. امیر دوست محمد خان انګلیسانو ته وخت ورکړ چې تر (۱۸۵۴)زیږدیز کال پورې د سند او بلوچستان ولایتونه ونیسي ،ځکه امیر دوست محمد خان د سک حکومت تړنګیدو وروسته له ګجرات،ګیرات او اټک څخه شاته راغئ انګلیسانو خپل ځانونه د سکانو ځای ناستي او وارثان اعلان کړل[1]

انګلیسانو په دې سلوکلونو کې افغاني ولایتونه لومړی په مختلفو برخواونومونو لکه چترال،سوات،دیر، باجوړ بیا یې په شمال کې د مختلفو ریاستونو په نوم لکه مکران،خاران،لس بېله،پشن ډوکی تریو(شور)او د برتانوي بلوچستان په نوم ونومول او په جنوب کې یې یو محکومه سرحدي پوله دډېرۍ، پېښور،هزاره،اټک او ازاد سرحدلکه تېرا ،شمالي وزیرستان،جنوبي وزیرستان اوکرمې په سیمو وویشل شوي.له نوموړو سیمو سره د انګلیسانو اړیکې دمختلفو ایجنسیو پواسطه لکه ډېره جاتو ایجنسي، پېښور ایجنسي، دهزارهایجنسي، داټک ایجنسي،ملکنډ ایجنسي او چکې ایجنسي ټینګیدلې.

---

[1] په افغانستان کې توپان،غوث خیبري لیکنه م(۹۷۸) او (۹۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲
ددې ایجنسیو اساسي دندې او کړنلارې دبې اتفاقۍ پیدا کول. دهر ډول ټولنیزو، اقتصادي او فرهنګي چارو پرمختک مخنیوی و. ورسره ورسره د نظامي کلاګانو او سړکونو جوړول، دحاکمو نقطو او مهمو لاروباندې تسلط او کنترول وو.[۱]
انګلیسانو د پورتنیو هیلو او موخو ته درسیدو له پاره دهرډول مقاومت مقابله کوله. په دې لار کې دخلکو وژل، د قوي وسلې ټوپک، توپ او الوتکو د استعمالولو پو اسطه ددې سیمې خلک له هرې خوا کلابند کړل. ځکه دوی د ډیورند له کرښې ورو ورو ازاد سرحد په لورې د سړکونو د جوړول لاره ځان ته خلاصه کړې، ځکه د ډیورند د کرښې او برطانوي هند د محکوم سرحد ترمنځ آزاد سرحد په نوم یوه مستقله سیمه موجوده وه. تر ډېره وخته دغه سیمه د آزادو قبایلو یا آزاد سرحد په نوم یادیده. دموجوده افغانستان او د وخت برطانوي هند منځ د نښلونې لویه لاره وه.
د ایران سیاسي موخې
د افغانستان په اړه د ایران لاس وهنه په تاریخي ډول له ښکېلاک سره په خوا او د ښکېلاک په ګټه عیاره شوې وه، رضاشاه پهلوي د ایران په سیمه کې د امریکا(ژاندارم)په توګه تل په دې هڅه کې ؤ، چې افغانستان تر فشار لاندې وساتي، که څه هم له هېواد سره د هلمند او بوله وښه پرته په پولو کې بله لویه شخړه موجوده نه وه، خو په سیمه کې د تهران چال چلند د انګریزانو او او امریکا د ګټو ساتلو او په ګاونډ کې د(ایران کلتور) د پراخولو پر اصولو ولاړ و، تهران چې لوید یځ او ختیځ ترمنځ د سړې جګړې په وخت کې د بغداد سیتو او سینتو غړی پاتې شوی و، او د تاریخ په اوږدو کې یې سیمې ته د اروپایي ښکېلاکي ځواکونو د لاسونو او ږدو لو لارې چارې برابرولې او د هغوی د ناروا ګټو ساتندوی و، د رضا شاه پهلوي تر نسکوریدو وروسته تر ایت الله خمیني لاندې د اسلامي ایران چلند هم د افغان اولس له ګټو سره په تضاد کې و.

---
[۱] په افغانستان کې توپان، غوث خیبري لیکنه م (۵۷۹).

(c) ketabton.com: The Digital Library

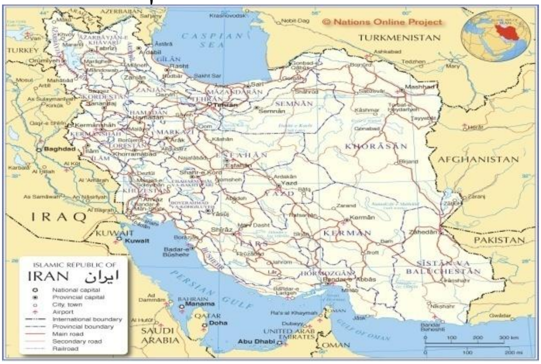

دایران اسلامي انقلاب په پیل کې په هغه هېواد کې دامریکا ضد مظاهرې رواني وې او اسلامي رژیم یې له خورا جدي بحران سره مخامخ کړی وه، د (۱۹۷۹) زېږدیز کال د نومبر دمیاشتې په (۴) نېټه دتهران دپوهنتون محصلینو په تهران کې دامریکا پر سفارت یرغل وکړ او د سفارت (۵۵) کارکوونکي یې یرغمل ونیول .له بلې خوا داسرائیلو او امریکا پر لمسون له عراق سره لاس اوګریوان و ،په ایران کې دهمداسې امریکایي ضد احساساتو په بهیر کې دد سمبر دمیاشتې په (۲۷) روسانو پر افغانستان یر غل وکړ.

پر افغانستان دروسانو دیرغل څخه دوه ورځې وړاندې په تهران کې دشوروي سفیر له ایت الله خمیني سره کتنه کړې وه، هغه یې په کابل کې دحفیظ الله امین دړژیم دنسکورولو پراړه دروسانو پر پرېکړه خبر کړی و ،دشوروي له سفیر سره ددې یرغل په هکله تائید په خپله دخمیني لخوا شوی وو ،چې بیاوروسته د(۱۹۸۴)زېږدیزاو (۱۹۸۵)زېږدیز کال ددسمبر او جنورې په میاشتو کې د(حبل الله خپرونې) په(۳) مخ کې خپور شوي وو ،داچې دشوروي دسفیر اود ایران داسلامي حکومت ترمنځ په دې اړه څه خبرې شوې وې څرګنده نه وه اوممکن تاریخ یې ډګر ته را وباسي،خو په داسې حال کې چې په غیاب کې یې له روسانو سره دیو شمېر منابعو پر بناء دتائید سر ښورولی و ،په ظاهر کې ددې زماني تهران تر (ستم لاندې مسلمان افغان ملت)دملاتړ خبرې یې کولې،مګر په واقعیت کې یې خپله سیاسي لوبه لرله چې دافغانانو په کورکې یې ولوبوي، ایت الله خمیني غوښتل چې داسلامي انقلاب تر پردې لاندې دمرکزي افغانستان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴
شیعه مذهبه پرګنو کې د شیعیزترپردې لاندې خپله نظریه خپره کړي، دې عمل په افغانستان کې(ملیتونو)د حقوقو پرنامه د شوروي ایډیالوژي دخپرولو دندې سره چې کارمل لخوا پلې کېده یوځای دافغانستان په ملي یووالي خوار ویجاړونکي اغېزه درلوده.[۱]

ګڼ شمېرخمیني پلوه افغان شیعه ډلې د(۱۹۸۱ زیږدیز)او(۱۹۸۹) زیږدیز کلونو ترمنځ ګواښېدل او هڅول کېدل او ترفشار لاندې نیول کېدې چې په مرکزي افغانستان کې دخپلو او سیدو سیمو ته راستانه شي، دې ډلو ته په واقعیت کې دایران درژیم له خوا په دې سترګه لیدل کېده چې په افغانستان کې به(اسلامي انقلاب) پرمخکښنه هڅې جوړې کړي، دا کار دروسانو کار ملي پرچمیان او(ستمیانو) له خوا پیل شو وتعصباتو دافغاناتو ترمنځ قومي، مذهبي او ژبني تعصبونه او شخړې،لانورې هم سختې کړې، دافغانستان دمجاهدینود (بنسټپالو او منځلیارو) ډلوترمنځ د دې ایراني پلوه ډلوځای پرځای کول دجهاد په لیکو کې دلا پخوا نه موجود تاو تریخوالی نورهم پسې شدید کړ.

په(۱۹۸۹ زیږدیز)کال کې دوه ایراني مامورین(جعفري او هاشمي) چې په نړۍ کې دامام خمیني دلپاره دفاعي انقلابي ډلو ددفاع کولو مسؤل و دهزاره جاتو سیمو ته سفر وکړ، ددې سفر په نتیجه کې د(پاسداران انقلاب) یوه ډله چې د ایران دانقلاب ساتونکي واو دایران دګټو یې دفاع کوله وزیږول شوه، دې عمل دیوه شمېر هېوادپالو افغاني ډلودټولو په سر کې دشیخ محمد اصف محسني (اتحاداسلامي) سخته کرکه او غبرګون وپاراوه له هغې نه وروسته یې د(۱۹۸۱ زیږدیز) او (۱۹۸۴)زیږدیزکلونو ترمنځ په شیعه ډلو کې ژورې کرکې وپارولې ،او ترمنځ یې سختې نښتې وشوې.

ایران دې ته چمتو نه و چې په ګاونډي افغانستان کې یې یو پیاوړی سني دولت په پښو ودرېږي له دې کبله یې تهران په افغانستان کې د سعودي عربستان نفوذ هم نه

---

[۱] دافغانستان پرمعاصرتاریخ یوه لنډه کتنه دښاغلي محمد ابراهیم عطایي لېکنه. م ۵۸,۵۹,۶۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښت ځکه چې هغه هېواد ته يې نه يوازې ديوه سني رقيب په سترګه کتل بلکې دعراق ملاتړ کوونکی باله چې ايران يې په ګونډو کړی و.

په افغانستان کې دايران موخې په کابل کې د(۱۹۹۲) زېږديز کال ستميانو او پرچم له ګډې کودتا څخه وروسته (فاينا نشل ټايمز) ورځپاڼه چې دلندن مشهوره ورځپاڼه ده او وړده مقاله ده ليکي: چې ايران په افغانستان کې دکورنۍ جګړې په اوږدو کې دشيعه ګوندونو ملاتړ کاوه، شيعه مجاهدينو ته يې وسلې ورکولې، او په دې توګه له سني عربستان او پاکستان سره پرجهاد باندې دکابو موندلو په سيالۍ کې ډوب و خو په کابل کې دشوروي پلوي رژيم له ړنګېدو وروسته په افغانستان کې دتهران ابتدايي موخه بدله شوه، ايران دشيعه اسلامي انقلاب دخپرولو پرځای يې دپارسي کلتور خپرولو ته ملاوتړله، ايران خپل ټول وزن دپارسي ژبو، تاجکو او ازبکو په تله کې واچاوه، چې په کابل مسلط وو.

دايران حکومت داسلامي انقلاب پرصادرولو سربېره د(خط امام) دپالندويانو له لارې د(بشري مرستو) په نامه پر افغانستان باندې کلتوري (امپرياليزم) دتپلو په هڅه کې هم وو، د(فائنانشنل ټايمز) ورځپاڼه وروسته بيا په پارسي يادې شوې مقاله کې په پېښور کې دايران قونسل (حميد رضا شبر) له قوله ليکي چې غواړم ددې خبرې يادونه وکړم چې مونږ دافغانستان دجهاد په دې(۱۴) څوارلس کلونو کې ښه ګټه کړېده، ورځپاڼه زياتوي چې ديوه لويديځ وال څارونکي په خبره ايران افغانانو ته له هرې يوې بوجۍ غنمو سره دفرددوسلې يو ټوک کتاب هم وراستوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدارنګه یو وخت ایران دافغانستان دبامیانوولایت خپل یوولایت ګاڼه،نوځکه په بامیانوکې دېر لوحې داسې لیکل شوي(جمهوري اسلامي ایران ولایت بامیان)[۱]

دایران اسلامي جمهوریت دافغانستان دتجزیه کولوموخه داسې تاکلې وه چې له هرڅه نه وړاندې باید په افغانستان کې دمېشتو ورونو قومونو (پښتنو ، تاجکو ، هزاره اوازبکو) خپل منځي تاریخي یووالی چې ددغو قومونو دژوندانه یوازېنۍ وسیله ده له منځه یوسي ،شیعه له شیعه،هزاره له هزاره ،تاجک له تاجک ،ازبک له ازبک او پښتون له پښتون سره وجنګوي،چې دغه کار یې په کابل کې دهزاره ، پښتون اوتاجک په جګړه کې چې کله برهان الدین رباني جمهور رئیس و ،په ښه شان سره سرته ورساوه او په شورای نظاربانديې یې هزاره ګان ووژل،له کابل نه وروسته دحزب وحدت اسلامي ځواکونه یې دازبک ځواکونو سره چې شمال دملي اسلامي غورځنګ پورې یې اړه درلوده داسې وجنګول چې زرګونه کسان په کې مړه اودمزار شریف ښار په کې دېر سخت تاواني شو.

له افغانستان څخه دشوروي پوځونوله وتلووروسته،ایران په افغانستان کې دیو ملي پیاوړي اوواکمن حکومت له نشتوالي څخه ناوړه ګټه واخیسته او دافغان ولس په کورنیو چاروکې یې لاس وهنه زیاته کړه دایران سیاسي هڅې له بل هر وخت نه زیاتې شوې اودایران دبهرنیو چارو معین علاؤالدین بروجردي تګ راتګ افغانستان ته دومره زیات شو چې ښایې دایران ولایتونو ته یې هومره سفرونه ،نه وي کړي.[۲]

دویمه سقاوي ،دښاغلي سمسورافغان لیکنه مخونه ، ۱۲۰- ۱۲۱,۱۲۲,۱۲۳

په افغانستان کې توپان،دښاغلي غوث خیبري لیکنه م ۲۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷

ازبکستان سیاسي موخې

دازبکستان جمهوریت چې د افغانستان د میړني او ننګیالي ولس په همت او توره د شوروي اتحاد د توټه کېدو یو نتیجه ده د افغانستان د ګاونډي هېواد په توګه یې د افغانانو په کورنۍ جګړې کې نیغ لاس لرلی او په شمال کې یې د ازبک اقلیت ملاتړ ته دوام ورکړی دی.

ازبکستان د منځنۍ اسیا د هغو جمهوریتونو له جملې څخه دی چې د شوروي امپراطورۍ له ړنګېدو وروسته دیو جلا هېواد په توګه منځته راغلی دی چې د شوروي امپراطوري ړنګیدل هم د افغان ملت د جهاد نتیجه ده.

ازبکستان په افغانستان کې د یو ملي او قانوني حکومت د نشتوالي له امله د رامنځته شوي سیاسي خلا څخه ناوړه استفاده وکړه او لکه چې امریکایې او اروپایې مطبوعاتو تبصرې کړي دي، ازبکستان د دې کار سره بې علاقې هم نه دی چې د افغانستان شمالي برخه په تېره بیا هغه برخه چې د امو سیند ته په لنډ واټن کې پرته ده، د ازبکستان د جمهوریت خاورې پورې تړي او په دې کار کې د افغاني ازبک مشرانو مرسته هم ترلاسه کړي، خو سیاسي کتونکي او د سیمې د مسایلو ماهران د دې کار عملي اړخ ډېر کمزوری ویني او ښایې د تل لپاره د خیال او تصور په حدودو کې پاتې شي.[۱]

---

[۱] په افغانستان کې توپان، د ښاغلي غوث خیبري لیکنه م ۱۲۵- ۱۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸

د تاجکستان سیاسي موخې

تاجکستان د افغانستان بل ګاونډی هېواد دی چې په (۱۹۹۱ زیږدیز) کال کې د شوروي اتحاد له رنګېدلو وروسته د یو نیم خپلواک هېواد په توګه په منځنۍ اسیا کې دنړۍ په سیاسي نقشه کې رابښکاره شو، د شوروي اتحاد په وخت کې تاجکستان یو کمونستي هېواد و چې کمونستي مشران په کې واکمن وو او روسي قوانین په کې چلیدل لیکن په افغانستان کې د سپیڅلي جهاد د بریالیتوب او د شوروي امپراطورۍ له ماتېدو وروسته یې د یو غیرکمونستي هېواد بڼه غوره کړه خو بیاهم د جمهوري چارو واګې د پخوانیو کمونستانو په لاس کې پاتې شوې چې جمهور رئسان نبي اوف او بیا وروسته امام علي رحمانوف په کې سیاسي ځواک درلودونکي مشران وټاکل شول.

تاجکستان اسلامي جګړه مارانو له خپلو مشرانو سره یوځای د افغانستان په شمالي سیمو لکه: تالقان، تخار، کندز او نورو کې خپل مرکزونه جوړ او د جمهور رئیس رحمانوف د ځواکونو پر خلاف یې بریدونه پیل کړل، د تاجکستان زیات کورنۍ د جګړې د خطر له ویرې افغانستان ته راغلي چې د تاجک کډوالو شمېره نږدې شپیتو یا اویا زرو ته رسیدله چې په مزارشریف، کندز، تالقانو، بدخشان او تخار کې ورته کمپونه او خیمې جوړې او د ملګرو ملتونو د کډوالونړیوالې ادارې ورته خپلې مرستې هم پیل کړې هغه وخت چې افغانستان ته شوروي سرې لښکرې راننوتلې په دوی کې د زرګونو په شمار د ازبکستان، تاجکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرغزستان، تاتارستان او نورو توکمونو زلمیان هم وو.

شوروي اتحاد له رنګېدو وروسته تاجکستان د یو ځانګړي او جلا هېواد حیثیت پیدا کړ، تاجکستان د یو غلط تصور پربنسټ او د یو ناسالم فکر تر مخې، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان په کورنيو چارو يا د افغانانو په کورنۍ جګړه کې خپله لاس وهنه پيل او د افغانستان د تاجک قوم سره عزيز ولي او خواخوږۍ په نوم يې سياسي لوبه را واخيسته او دې لوبې هغه وخت يوه رسوا ښه غوره کړه کله چې د طالبانو اسلامي غورځنګ چې اکثريت يې پښتنو جوړاوه د جګړې په ډګر کې ځينې پرمختګونه وکړل او برياوې يې ترلاسه کړې.

په ټپې شوي او برباد شوي افغانستان کې د افغان تاجک قوم د تاجکستان د حکومت خواخوږي يوازې يو سياسي نيرنګ او د افغانانو په کورنيو چارو کې دنوي ازاد شوي تاجکستان په لاس وهنې او وران کارۍ باندې پرده غوړول دي په داسې حال کې چې د افغانستان ولس د تاجکستان له کمزورتيا و او کورنيو ستونزو او ويجاړيو څخه ډېر ښه خبردی، د افغانستان ولس دې عمل ته د کرکې په سترګو وکتل چې د تاجکستان حکومت د کوم ناپاک مقصد لپاره خپله د کولاب ولايت يا سيمه د دې شوم غرض لپاره ځانګړې کړه چې د وسلو او ګوله بارودو کاروانونه له هغه ځايه د افغانستان خاورې ته را ننوځي او هغه وسلې او راکټ لانچرې افغاني مخالفې ډلې يو پر بل باندې استعمال کړي، د دې په نتيجه کې جګړه لا اوږده شي او د سولې مرغۍ د افغانستان خواته را نږدې نه شي.

اوس هم تاجکستان لاس وهنې دوام لري چې ښکاره بېلګه يې په افغانستان د خپل تاجک توکمه ولس بې دريغه مرستې دي[1].

---

[1] په افغانستان کې توپان، د ښاغلي غوث خيبري ليکنه م ۲۶۹.۲۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چین سیاسي موخې

په افغانستان باندې د شوروي له یرغل څخه وروسته چین هم له افغانانو سره په اړیکو کې خپل ځانګړي غرضونه او ځانګړي سیاسي موخې لرلې، که څه هم په خبرو کې په وار وار چین له افغانستان څخه د شورویانو د (بې قید او شرط) وتلو غوښتنه کوله، خو په حقیقت کې افغان اولس د پیکنګ له خود شوروي په مقابل کې، چې ورسره نږدې درې لسیزې اوږدې ایډیولوژیکې شخړې

باندې بوخت و، دیوې پرلاس راغلې ارزانې وسلې او وسیلې په توګه کارېده، په دې شکل چې په سهیل او سهیل لویدیځه اسیا کې د شورویانو د نفوذ مخنیوی، خپل نفوذ پلې او ټینګ کړي، له بلې خوا پیکنګ د هند سره له پرنګي ښکېلاک څخه وریاتې د (تپل شوو تړونو نو پربنسټ) کښل شوو پولو پر سر یو لسیزه شخړې لرلې، د هند او شوروي ترمنځ د ښو اړیکو د چین لپاره ویره پیدا کړې وه، نو د دې لپاره چې د شوروي او هند په اړه خپل اهداف ترسره کړي. چین تل ترتله د سیمې په سیاسي، پوځي معامله کې له پاکستان څخه ملاتړ کاوه او پاکستان هم پر خپل وار له امریکا سره د چین د اړیکو په رغولو کې غوره نقش لوبولی وو، نو له دې کبله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوارو هېوادونو په سیمه ایزه او نړیواله کچې خپل ځان دیوه بل ستراتیژیک[1] ملګري بلل او پر افغانستان باندې د شوروي له پوځي یرغل څخه وروسته د دوی ترمنځ د همکاریو کچې نوره هم لوړه شوه.

د(۱۹۸۰)زېږدیز کال د جنوري په میاشت کې د امریکا د دفاع وزیر(براون)چې په یوه راپورکې لیکي:چې نوموړي د دې سفرپه اوږدوکې دیوې وینا په ترڅ کې په ډاګه کړه چې د افغانستان په هکله د امریکا او چین دریځونو د دې ضرورت په هکله چې پدې سیمه کې نورهېوادونه پیاوړي کړي او په خپل وار دواړه پدې اړه مناسب ګامونه واخلي له یوه بل سره نږدې تعلقات درلودل او د امریکا د دفاع وزیرزیاتوي چې که کوم ځواکونه وغواړي، د امریکا او چین ګټې له ګواښ سره مخامخ کړي،نوموړ به د عمل په یووالي سره د هغه مقابله هم په دفاعي او هم په دیپلوماتیکو برخو کې وکړو.

د ثورد کودتا په پایله کې د مرحوم محمد داود له شهادت څخه بیا وروسته د چین مشرانو هم فکرکاوه چې چانس ته یو ګام نږدې شوي او پدې هېله وو چې د قدرت پچې به یوه ورځ د دوي پرنوم وخیژي او له خپلو روسي حریفانو سره به لاس او ګریوان شي،له همدې کبله یې په افغانستان کې خپلو روزلو ډلو ته مرسته رسوله ،پاکستانی لیکوال اوژورنالست(راجا انور)د لندن د(ډیلي تلګراف)له قوله پدې هکله لیکي چې:چین د افغانستان پاڅون کوونکو ته ډېره اندازه وسلې او ګولۍ استوي،د دیپلوماتیکي راپورونو پربنسټ دا اکمالات پاکستان ته د قراقروم له لېارې لیږدول کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هند سیاسي موخې

په افغانستان کې د شوروي پوځي سیاسي موخې په هکله د هند دریځ په افغانستان کې د پاکستان د لاس وهنې پر ضد او په سیمه کې راتلونکو پېښو د احتمالي بهیر پر بنسټ ولاړ و، د مېرمن اندرا ګاندي تر مشرۍ لاندې د هند حکومت د افغانستان د لانجې په تور تم کې هڅه کوله چې په هند سمندر کې د لویدیځ او ختیځ د وسلوالې سیالۍ له شدت څخه مخنیوی وکړي، هغه هېواد په وار، وار په نړیوالو غونډو کې پدې خبره زور اچولی و چې د هند په سمندر کې د ناټو

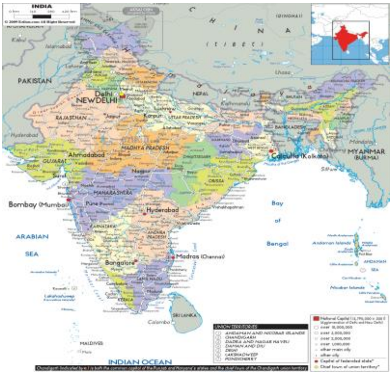

پوځي شته والی په زیاتیدو دی، هند سمندر دې په سوله ایزه سیمه باندې بدل شي، ځکه چې د هند د سمندر (دیګو ګارسیا) هډه په هستوي وسلو سمبال او د امریکې چټک ځای پر ځای کېدونکې پوځ هلته سنګرونه نیولي وو، د هند صدر اعظم اندرا ګاندي د (۱۹۸۰) زېږدیز کال د جنورۍ د میاشتې په (۱۵) نېټه په یوه مرکه کې وایې چې هند د نورو هېوادونو په کورنیو چارو کې د هرڅو اک د لاسوهنې مخالف دی.

په افغانستان کې د شوروي پوځي شته والی به په سیمه کې کړکیچ زیات کړي او د هند پولې یې له خطر سره مخامخ کړي دي، د هند دریځ په اړه چې غوښتل یې له روسانو سره موضوع په سوله یزه توګه حل کړي هم د کارمل او هم د تنظیمونو د مشرانو چلندضد کې و، که څه هم هند دا کار لکه څنګه چې د واقعي سیاست غوښتنه ده د خپل هېواد په ګټه، له پاکستان سره د رقابت او روسانو سره د قرابت له کبله کاوه[1]

[1] افغانستان تر وروستي افغانه، د بناغلي غلام محمد زرموال لیکنه. مخونه ۱۱۹. ۱۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روس سیاسي موخې

دوخت کمونستي حکومت په نظامي قطعو کې د شوروي اتحاد د روزل شويو منصبدارانو یوه ډله وه د عام یقین په خلاف د هغو شمېر دا توسوو نه زیات نه و، د منصبدارانو د ډلونه زیات وطندوست، او پاخه مسلمانان و، خو کمونستان په سیاسي توګه تیار او انتهايي فعال و، په کامیابه کودتاکې دونډې اخېستلونه زړورشوي، کمونستانو منصبدارانو نظامي او ولسي بېروکراتانو سره په تماسونو کې په منظمه توګه داسې اثرورکاوه چې د هغو سیاسي موقف ته د سردار محمد داؤد خان پشتي حاصله وه، هغوی به ښکاره لاپې وهلې چې (پاچا جوړونکی) او د (تخت په شا طاقت) وو او دا صلاحیت یې لرلو چې خپلو بړېسو ته تحفظ او ترفیع ورکړي چې د (انقلاب داتلانو) وا ګون ته ورتوپ کړي، سردار محمد داؤد خان په نظامي او ولسي تشکیلاتو کې د کمونیستي نفوذ ګړندی

ودې اند ېښنه محسوس کړې وه خو سیاسي بصیرت د هغه فوري قدم او چتولو، نه منع کاوه هغه ته دا معلومه وه چې پوځ نه د کمونیستانو ویستل یا د هغوی شنډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

به یو اوږد اونازک عمل وي ځکه چې د کورني حالاتو، د افغانستان او شوروي اتحاد د اړیکو د استحکام په خاطر په لږ لږ زیان داسې قدم او چتول په کار و ددې لپاره د جمهوریت په اولني او نازک پړاوکې د کمونېستو له تېریو سره د رژیم د مستحکم کولو لپاره یو اندازه نرمي لا زمې وه.

دیوه خپلواک ملت په توګه د افغانستان ملي حاکمیت هغه وخت له منځه ولاړه چې دتره کي حکومت د (۱۹۷۸) زېږدیز کال د دسمبر په (۵) نېټه له شوروي اتحاد سره د دوستۍ او همکارۍ پنځه ویشت (۲۵) کلن تړون لاسلیک کړ، دکابل کمونستانو خپله مورنۍ ځمکه په یوه بهرني هېواد وپلورله، ترڅو چې په قدرت کې پاتې شي اود خلکو سره خیانت وکړي، حفیظ الله امین به ویل چې شوروي اتحاد به دافغاني انقلاب حمایت کوي.

شوروي اتحاد جوته کړه چې د افغان شوروي تړون به ددې څخه سوا چې د افغان شوروي اړیکي ټینګې کړې بلکې په اسیا او ټوله نړۍ کې د سولې او امنیت په ګټه وې شوروي اتحاد د افغانستان استقلال په رسمیت وپیژانده، نوې معاهدې ورسره وکړې او افغانستان یې ترزیاتې اندازې په شوروي اتحاد باندې متکي او مربوط وګرځاوه[1]

یو کال وروسته شوروي لښکرې افغانستان ته داخلې او د افغانستان خاوره یې اشغال کړه، دا د افغانستان دزامنو لپاره د شرم خبره ده چې د یو خپلواک دولت او اوږده تاریخ لرونکي او اصیل کلتور خاوندان او نه ماتیدونکي خلک اوس دشورویانو له خوا خپل کېږي.

---

[1] افغانستان سقوط، دښاغلي عبدالصمد غوث لیکنه مخ ۱۰۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

په(۱۹۷۹)زیږدیز کال د سپتمبر پر میاشت زمونږ څلور میلونه افغانان له خپلو کورونو څخه وشړل شول چې په پاکستان او ایران کې دبیچاره ګۍ اوخوارۍ ژوند ته اړ شول، دافغانستان دننه حتی زمونږ بوډاګان، تورسرې اوماشومان دشوروي پلوه ګوډاګي رژیم او شوروي عسکرو لخوا دبې رحمۍ او زجر سره مخامخ شوي دي، شوروي اتحاد په افغانستان کې له دې کبله مداخله وکړه چې دهغه هېواد په سویلي پولو منځني اسیاکې امنیت او استقرار وساتي،د(۱۹۸۴) زیږدیز کال داپریل په لومړۍ نېټه له یوه لوید یزخبریال سره دمرکې په ترڅ کې دشوروي د استخباراتو مشر، اندروپوف وایي چې له افغانستان سره مونږ اوږده پوله لرو اودا دغوره اهمیت وړ خبره ده چې مونږ افغانستان ته راغلو ،لنډه داچې روس زمونږ کورونه، جوماتونه،لارې اوکوڅې ویجاړې، اود خاورو سره خاورې کړې، قران مجیدونه یې په بې رحمۍ سره وسوزول،زمونږدتورسرو نه یې حیااوعزت واخیسته، پلرونه یې شهیدان، میندې، کونډې اوماشومان یې راته یتیمان کړه..[21]

یادونه[2] په افغانستان کې خارجي هېوادونوډېر کم مستقیمې لاس وهنې کړې، زیاتره وخت دوی له افغاني اجنټانو اووطن پلورونکو څخه ګټه پورته کړې چې په دې لاس وهنو کې دده خارجیانو په پرتله افغانان ډېر مسئول دي.

---

[1] للمه مجله ، دجرار ادبي ، کلتوري او ټولنیزې ټولنې مهالنۍ خپرونه ۱۳۹۰قوس څلورمه ګڼه. مخونه ۳۸- ۳۹

[2] کولای شئ چې په افغانستان کې دبهرنیودلاسوهنوپه اړه نورتفصیل د (لسه کلنه ډیموکراسي اودافغانانوسیاسي بي وسي)په نوم کتاب کې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نهم څپرکی
دافغانستان خارجي سوداګري

د سوداګرۍ لفظي مانا دتوکوراکړې ورکړې څخه عبارت ده، خوپه اصطلاح کې دتولیدونکو اولګښت کوونکو ترمنځ د توکو تبادله ده[1]. په بل عبارت سوداګري د منقولو اجناسو او اموالو د پیرا او پلور څخه عبارت ده چې د ګټې لپاره د یوې دندې په ډول په دوامداره توګه تر سره کېږي.

بهرنۍ سوداګري: دتاریخ په لومړنۍ دوره کې دانسانانو اړتیاوې ډېر محدود او ساده وې څه وخت چې انسان پرمختګ وکړ، هغه سره انساني اړتیاوو کې هم زیاتوالی رامنځ ته شو چې انسان د خپلو اړتیاؤ د رفع کولو په خاطر اړشو چې دغه احتیاج سوداګري رامنځ ته کړه.

د بهرنۍ سوداګري تعریف: بهرنۍ سوداګري عبارت دهغه سوداګري څخه ده چې په هغې کې د دوه مختلفو هېوادونو داوسیدونکو تجارانو او سوداګرانو ترمنځ داجناسو او خدماتو تبادله صورت نیسي. یا په بل عبارت ټولې هغه سوداګري اړیکې چې د یو هېواد د سرحداتو څخه دباندې صورت نیسي عبارت دبهرنۍ سوداګري څخه دي.

یو هېواد که هر څومره پرمختللی هم وي دا قتصاد دنظره خپلو ټولو اړتیاؤ په رفع کولو کې خود کفا کېدای نشي پدې اساس دخپل اړتیا وړ شیان له نورو هېوادونو څخه دسوداګرۍ له لیارې لاسته راوړي، دغه سوداګرۍ ته بهرنۍ سوداګري ویل کیږي. ماډرنې تکنالوژۍ ننۍ نړۍ سره ډېره کوچنۍ اونږدې کړې ده، نن د نړۍ ټول ملتونه په یو ډول سره په خپلو کې اقتصادي پیوند رامنځ ته کړي دي، بهرنۍ سوداګري د بېلا بېلو هېوادونو دملتونو او خلکو په پیوند کولو کې ارزښتناک اهمیت لري دغه سوداګري بېلابېلو هېوادونو ترمنځ د شیانو او خدمتونو دمبادلې څرنګوالی پرته د عامل او واسطې په پام کې نیولو څخه تر غور لاندې نیسي.

---

[1] د سوداګرۍ اساسات، ننګرهار پوهنتون، دګلاب شاه سبحاني لیکنه ۱۳۸۳ل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې صادرات:اوس مهال دهېوادغټ صادراتي توکي غالۍ، میوې (وچې اوتازه)، سابه، طبي بوټي اوقیمتي ډبرې جوړوي چې ډېرکی ددغو توکو ځخه پاکستان اوهندته عرضه کېږي، په تېرووختونوکې د افغانستان نور صادراتي قلمونه دنړۍ نوروهېوادونوته هم صادریدل لکه:طبعي ګازچې دهېواد دصادراتو لویه برخه جوړوله شوروي اتحاد ته اودقره قل پوټکي داروپا بازارونوته غالۍ، وړۍ،مالوچ اوداسې نوردهېواد صادراتي قلمونه د نړۍ نورو هېوادو ته صادریدل.

په تېر وخت کې د افغانستان بهرنۍ سوداګري د دولت له خوا کنټرول کېده.په هغه وخت کې دهېواد دصادراتو او وارداتوزیاته برخه له پخواني شوروي اتحاد سره کېده، چې زیات وخت افغاني توکي دنړیوالوبیوځخه یوځه ارزانه صادر کېدل. طبعي ګاز چې په (۱۹۸۱ زېږدیز)کال کې دهېوادصادرات په سلو کې ۴۰ جوړول د اتیایمې لسیزې په اخرو کې بشپړ بند شول.لاندې لست لیک د هېواد د ځینو لویو سوداګریزو قلمونو د صادراتو اندازه په اتیانیمو او نوینیمو کې ښيي.

د افغانستان صادرات په ملیون ډالر (۱۹۸۰-۱۹۹۶)

کلونه صادراتي قلمونه په ملیون ډالر	۱۹۸۰	۱۹۸۵	۱۹۸۹	۱۹۹۲	۱۹۹۶
طبعي ګاز	۲۳۳،۱۲۸	۳۰۹،۴۰۰	۱۴۳،۰۰۰	-	-
میوې او سابه	۲۰۹،۲۴۰	-	۱۱۵،۰۰۰	۲۰،۰۰۰	۳۰،۰۰۰
غالۍ	۱۰۳،۵۹۰	۵۸،۴۰۰	۳۸،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰
وړۍ او څرمن	۲۱،۰۹۸	-	۱۱،۰۰۰	۲۱،۰۰۰	۲۰،۰۰۰

اخځلیک: د IMF او UNDP د ۱۹۹۴ کلنۍ راپور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد ځینې صادراتي قلمونه لکه چارتراش لرګي او غوايي چې پاکستان ته صادرېدل په دغه جدول کې نه دي ثبت شوي ځکه د هېواد د صادراتو دغه برخه په نوي نیمي لسیزې کې د غیررسمي سکتور له لارې ترسره کېده، چې د دولت په سوداګرې سندونو کې نه ثبت کېدله.لکه څرنګه چې مو په مخکې لستلیک کې موولیدل پخوا د افغانستان صادراتي عمده توکي طبعي ګاز، میوې او سابه، غالۍ، وړۍ او څرمن وو، خو اوس مهال د افغانستان صادراتي عمده توکي عبارت دي له: وچې میوې، تازه میوې، غالۍ او نور قیمتي ډبرې او چارتراش تریاک چې په قاچاق د غیررسمي سوداګرۍ له لارې بهر ته صادرېږي.د عمده صادراتي توکو برخه د سلنې په اساس په لاندې چارت کې ښودل شویده.

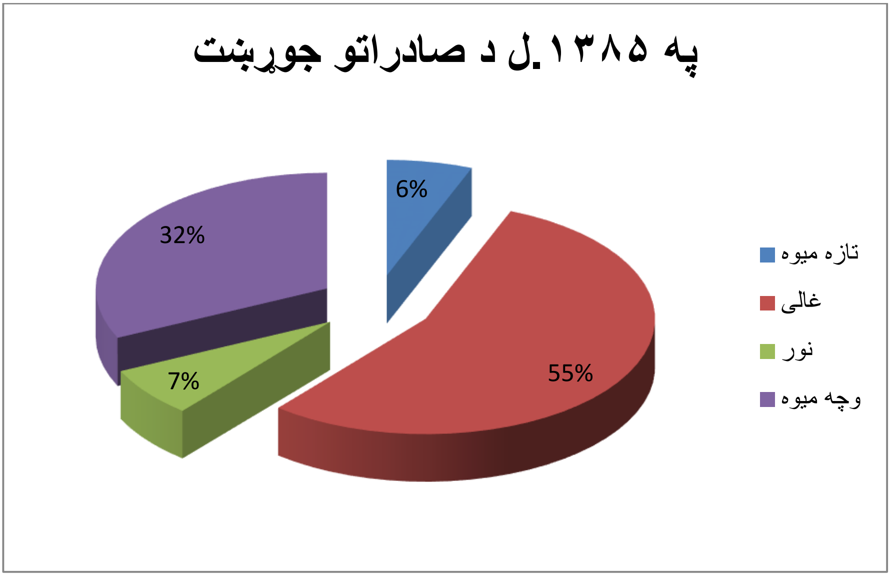

اخځلیک: د افغانستان د ۱۳۸۶ کلنۍ احصاییه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې واردات: افغانستان خپل لګښتي جنسونه له بهرنیو بازارونو څخه واردوي، د کورنۍ جګړې دوام کولو د هېوادا اقتصادي بنسټونه له ویجاړېدلو او د دولتي جوړښتونو لمنځه تللو سره د هېواد واردات د هغه د صادراتو په پرتله ډېر زیاتیږي.

په تېروخت کې یانې د جګړې د پیل څخه د مخه نساجي فابریکو ابتدایې حالت درلود. کتان، ساري، تافته او داسې نور... توکران یې د هېواد ګڼ شمېر کورنۍ رانیونکو لپاره تولېدکاوه همدا رنګه د بوټ جوړولو فابریکو چې نژدې د هېواد په ټولو کوټونو کې یې رانیونکي پیدا کړي ؤ د داډول لومړنیو لګښتي شیانو د راواردلو لپاره یې اړتیا را کمه کړې وه.

اوس مهال افغانستان اکثریت داړتیا وړ توکي له بهر څخه راواردوي چې داوارداتي توکي لکه: غنم، وریجې، غوړي او داسې نور... ودانیز توکي، ماشین الات، د سوند مواد، درمل، او داسې نور... راواردوي چې ډېرکي د غه توکي د پاکستان، چین، هند، ایران څخه راواردیږي.

د پاکستان او چین څخه واردات ځکه ډېر دي چې یو ارزانه پریوزي او بل لورې څخه د سوداګرو په وړاندې څه ستونزې په دغو هېوادونو کې کمې دي لکه څرنګه چې وینو د افغانستان بازارونه د وارداتي توکو څخه ډک دي او افغانستان د ګاونډیو هېوادونو لپاره یو ښه بازار ګڼل کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګاونډیانو سره سوداګري

الف_پاکستان سره سوداګري:دافغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري تاریخي سابقه لري، افغانستان هغه هېواد دی چې د وریښم لویې لارې په اوږدوکې پروت او دمرکزي اسیاهېوادونه لـه هند ،پاکستان اوایران سره تړی.کـه څـه هـم د افغانستان اوپاکستان ترمنځ سوداګري د دواړوخواوو په ګټه تمامېږي،ولې د تاریخ په بهیرکې ددې دواړوهېوادونوترمنځ سوداګریزې اړیکې دسیاسي پېښنو اوبدلونو قرباني شوي دي،دهېوادوالومهاجرت پاکستان ته دروسانودیرغل پر وړاندې ددې هېواد ملاتړ دافغانستان دملي ولسي مقاومت څخه اوداسې نور د دواړوګاونډیوهېوادوترمنځ دتاریخي دوستۍ لپاره لاره هواره کړله. تردې حده پورې چې دهېوادسوداګریزو فعالیتونوته یې بدلون ورکړاوزیات وخت افغانستان له اقتصادي پلوه په پاکستان تکیه ده،خودغه اړیکې د طالبانو د غورځنګ څخه دپاکستان ملاتړ له امله یوڅه خړې پړې کړلې.پاکستان هغه هېواد دی چې دهغه له لارې افغانستان دترانزیت سوداګریز تړون په اساس چې په(۱۹۲۵ زیږدیز) کال کې شوې ده.افغانستان دپاکستان څخه تخنیکي وسایل، ودانیز توکي، خوراکي مواد ،دسون توکي اودرمل را واردوي چې ورځ په ورځ د پاکستان په صادراتوکې افغانستان ته ډېروالی راځي،دطالبانودواکمنۍ پرمهال افغانستان ته دپاکستان صادرات شاوخوا ۳۲ ملیونه ډالروو ،خو په(۱۳۸۵المریز) کال کې دپاکستان صادرات افغانستان ته ۴۱۹ ملیونه ډالرو ته رسیدله،البته دادقاچاق اوغیررسمي سوداګري څخه پرته ثبت شوې افغانستان ته دصادراتودکچې له اړخه پاکستان په سرکې دی،ایران،چین اوترکیه دویم، دریم او څلورم ځایونه لري اودافغانستان صادرات پاکستان ته وچې میوه،تازه میوه،قیمتي ډبرې اوغالۍ دي چې افغاني غالۍ دپاکستانیوغالیوپه نوم دپاکستان له هېواد څخه نورې نړۍ ته لېږل کېږي،چې پاکستان ددغې لارې څخه خورا ګټه لاس ته راوړي په کال کې دوه نیم ملیونه متره مربع غالۍ مونږ جوړوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ۲,۵ په سلو کې ګټه یې افغانستان او پاتې یې پاکستان ته رسیږي. همدا شان د بر هغه توکي چې د اسلام کلا او تورغونډۍ له لارې افغانستان ته د نورو هېوادو څخه راوړل کېږي د قاچاق په ډول پاکستان د افغانستان نه صادریږي.
په وروستیو څو کلونو کې د افغانستان سوداګریز ارقام له پاکستان سره په لاندې لښتلیک کې ښودل شوي دي.

د پاکستان او افغانستان ترمنځ د صادراتو او وارداتو ارقام په ملیون ډالر(۱۳۸۰-۱۳۸۵)						
کلونه صادرات او واردات	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
واردات له پاکستان څخه	۱۵۷	۲۰۷	۱۸۱	۳۲۲	۳۹۴	۴۱۹
پاکستان ته صادرات	۲۲	۲۲	۹۹	۲۵۸	۲۹۸	۲۷۵

له ایران سره سوداګري: تاریخي پېښې ښئ چې په تېروخت کې د افغانستان اقتصادي اړیکې د ایران سره هومره ښه نه وې، لکه د شوروي اتحاد او په دې ورستیو کې له پاکستان سره دي د جګړې د دورې په کلونو کې ایران په دې بریالي شو تر څو له افغانستان سره خپلې ګډې پولې د مخدره موادو د قاچاق پراخېدو څخه د مخنیوي په دلیل ټینګې کنترول کړي.
که څه هم د افغانستان او ایران ترمنځ ګډه پوله ۹۰۰ کیلو متره اوږد والی لري، ولې د دې دواړو هېوادونو ترمنځ سوداګري په دوه رسمي لارو محدوده کېږي چې د غه لارې په خپل وار عبارت دي له دو اغون ښارګوټی په ایران کې او د اسلام کلا ښارګوټی په افغانستان کې او بله لاره جغلا یادیږي چې د فراه ولایت په لاس او چوپن ولسوالۍ پورې لاره لري او همدا رنګه د نیمروز له لارې چې د ایران سره ګډه پوله لري، توکي صادر او وارد کېږي چې اکثره غیر رسمي مالونه د همدې ولایت له لیارې تېریږي.
ایران د افغانستان لپاره سوداګریزه اسانتیاوې رامنځ ته کړي دي چې د عباس بندر له لیارې افغانستان ته د نورو هېوادونو څخه توکي راوارديږي، د ایران څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتره خوراکي توکي، درمل، رغیزتوکي اونفت راواردیږي د ایران توکي دکچې له مخې په افغانستان کې په پنځم قطار کې ځای لري.

له شمالي ګاونډیانو سره سوداګري:دافغانستان سوداګریزې اړیکې دمنځنۍ اسیا له هېوادونو سره چې دهېواد په شمال کې پراته دي ډېرو پخوازمانو ته رسیږي. په تېر وخت کې دغه اړیکې زیات د سیاسي موخوله مخې ټاکل کېدلې. افغانستان په اویایمو او اتیایمو لسیزو کې دپخواني شوروي اتحاد ترولکې لاندې و، دافغانستان زیاتې سوداګریزې معاملې د شوروي اتحاد غړو هېوادونو او سوسیالیستي بلاک سره کېدلې په اتیایمې لسیزې کې د هېواد له ټولې سوداګرۍ څخه په سلو کې له شپېتو څخه زیات له شوروي اتحاد سره کېدې.

دشوروي اتحاد له نسکوریدوسره دمنځنۍ اسیا دهېوادونوصنعت هم له ماتې سره مخ شو، زیات شمېردغه صنایع خپلواک اوپه خپل ځان باندې متکي نه وو او نه د اقتصادي موخوپه بنسټ نه ؤ جوړ شوي، ددې کبله دافغانستان دسوداګرۍ کچې لدغو هېوادونو سره راټیټه شوله. دجګړې په اوږدو کې دافغانستان سوداګریزې اړیکې له شمالي ګاونډیانو سره سختې زیانمنې شولې، پرته له ترکمنستان څخه له ازبکستان اوتاجکستان سره سوداګري ډېره راکمه شوه، د طالبانو دواکمنۍ له نسکوریدلووروسته داوسني دولت په راتګ سره د افغانستان او د شمالي ګاونډیانو سوداګري ډېره شوه او د افغانستان او شمالي ګاونډیانو ترمنځ ډېر تړونونه لاسلیک شول.[۱]

[۱] کولای شئ دافغانستان دطبیعي زیرموپه اړه نورمعلومات د(په افغانستان کې کاني زیرمې)لیکوال:انجینرستانه میرزهیرلیکنه (دافغانستان کلک پوستې میوې)لیکوال:سرمحقق دوکتورسکندرحسیني (دافغانستان اقتصادي حالت ته یوه کتنه)لیکوال:ښاغلی عبدالحق امیري ،(دافغانستان سوداګریزه کتنه)په نوم لیکنې وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

لسم څپرکی

د افغانستان د ستونزو عوامل او د حل لارې

داچې افغانستان د منځني ختيځ، جنوبي او مرکزي اسيا ترمنځ ديو پله رول لوبوي، نوهميش د دې مهم ستراتيژيک موقعيت د لرلو له وجهې د نړيوالو استعماري قوتونو ترمستقيم يرغل لاندې راغلی او خپل هدف ته د رسيدو لپاره يې د افغانستان قبضه کول اړين ګڼلي ترڅو د دې مهم ستراتيژيک موقعيت نه په استفادې نړۍ تر خپلې ولکې لاندې راولي د اهرڅه ديونان سکندر مقدوني، چنګيز، ګوډ تيمور، دبرطانيې شيطاني صفته استعمار، روس، ننۍ غربې نړۍ او داسې نورو د تېرو کړنو څخه په ډاګه کېږي چې دوی هريو په خپل نوبت د افغانستان څخه د خيز د تختې کار اخستی، خو داچې افغانان په ازادۍ مين ملت دی نو دوی يې موخې ته د رسيدو نه د مخه د دې تختې څخه غورځولې دي چې بيا استعماري قوتونو د غچ اخستلو په خاطر دې غيرتي ملت ته اوږد مهاله ستونزې را پيدا کړي دي چې يو ښه مثال يې د انګليسي استعمار د غچ اخستلو لپاره د ستر وياړلي پښتون قوم په سينه د جبر کرښه(ډيورن لاين)تيريدل دي چې تر اوسه د دې کرغيړنې کرښې له امله سيمه نا امنه او د پښتون قوم وينه بې حسابه تويږي او د انګليس ځای ناستی د پښتون په سر سودا کوي کله يې په يو او کله يې په بل ازاد بازار کې پلورې او دې کړنې ته د ادامې لپاره دا قوم د علم او پوهې نه لرې ساتي او د بنسټ پالنې په روحيه يې روزي.

افغانستان د مرکزي اسيا يو د هغو هېوادونو څخه دی په کوموکې چې د ځولسيز نه اوربل دی، خو د نورو هېوادونو سره داتو پيرلري چې په نورو هېوادونو کې اور دوخت په تېريدو سره کم يا ختميږي، مګر افغانستان کې دوخت په تيريدو سره اور(جنګ او جګړه)ورځ تربله زياتيږي، او بله د حيرانتيا خبره خو داده چې ټول وګړي يې د جنګ څخه نفرت کوي او سوله غواړي، مګر بيا هم د هېواد حالات د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګړو د زړونو برعکس دي په افغانستان کې د امن نه راتللو څو سببه دی، زه غواړم چې د هغوی څخه ځینې په لاندې ډول بیان کړو.

۱:د افغانستان موقعیت د جنګ او جګړې یو دلویو سببونو څخه شمېرل کېږي، هغه داسې چې که چېرته مونږ تاریخ ته وګورو نو د تاریخ په صفحو کې دا څرګنیږی چې په تېرو ختونو کې افغانستان دو ریښمو د تجارت یوه لویه لاره و ،نه صرف لاره بلکې څلورلارې وه، او دهمدې کبله پر افغانستان بار بار حملې کېدلې ترڅو دا څلور لارې ونیول شي او د وربنمو کاروانونه لوټ کړای شي.

په همدې ډول اوس هم افغانستان د تیلو او ګازو د پایپ لاینونو څلور لارې ده او دهمدې له امله هر هېواد کوښښ کوي چې یا خو دا لاره ونیسي ترڅو په هغو هېوادونو چې د دوی د ګټو سره یې ګټې ټکر کوي پر هغوی دا لاره بنده کړی، او یا هم دا لاره نا ارامه وساتي ترڅو د ګازو او تیلو د پیپ لاینونو د غزید و مخه ونیول شي.

۲ :د افغانستان څخه ګېرچا پېرټول اتومي هېوادونه چې اوس پکې ایران هم شامليدونکی دی، پراته دي، که چېرې د دې ټولو اتومي هېوادونو ترمنځ روابط ښه وي او هرا ړخیزې اړیکې یو له بل سره ولري، نو دراتلونکي لپاره دا سیمه د (Super Powers) یادلویو طاقتونو سیمه جوړیدلای شي، او د بلې خوا د افغانستان ترڅنګ چین، روسیه او ایران چې د ټولو اقتصاد ورځ پر ورځ وده کوي، د دوی څخه چین تقریباد ټولې نړی د بازارونو اتیا په سلوکې برخه نیولې، نو که چېرې افغانستان ونیول شي یادلته دايمي اډې جوړې شي، نو دیوې خوا نه به د دې هېوادونو په ټولو اړیکو اسانۍ سره نظر وساتلی شي او دبلې خوا د همدې سیمې نه په اسانۍ سره کېدلای شي چې د دې ټولو هېوادونو ارتباطات خراب کړی شي، او هم که چېرې دا څلورلارې د چین، روسیه او ایران لپاره وتړل شي، نو د دوی اقتصاد ته به هم یوه کافي اندازه ضربه ورکړل شي. چې اوږد مهاله نتیجه به یې دا راووځي چې دا وس نه به د دې سیمې څخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

راجګیدونکو لویو قوتونو سر پرې کړای شي اودراتلونکې لپاره به دیوې لوې خطرې نه وژغورلی شي.

۳ :دریم لوی سبب ددې سیمې د نارامه کېدلو دادی چې دنړۍ دګوتو په شمېر په هغو سیمو کې افغانستان راځي چاچې تراوسه خپل قدرتي زخېرې ندي راویستلي اوخام موادیې لا خام پاتې دي، حتی تراوسه یې ددې قدرتي زخیرولویو برخوته ګوتې هم ندي ورورړل شوي، خو بیاکه نورې نړۍ ته یامخ پرودې هېوادونو ته وکتل شي نو تقریبا هغوی خپل ټول قدرتي زخېرې یا خوختمې کړي اویا هم مخ په ختمېدودي، نوهغوی چې ددې مشکل سره مخامخ شوي اوس غواړي چې که په زور وي او که په رضا باید د نورو هېوادونو څخه خام مواد ترلاسه کړي، او د راتلونکې لپاره یې زخیره کړي، چې دافغانستان پشان یو جنګ ځپلي هېواد ورته دیو تیارخور دسرتخوان نه کم ندی.ځکه که چېرې په زور ونه شي کړای، په رشوت اوبډوخوضرورکولای شي چې په ډېرلږقیمت ددې هېواد د ټولو زخیرو ټېکه واخستل شي، اوبلاخېر داد قدرتي نعمتونو څخه ډکه سیمه په خپل کورکې تشه کړي.د یادونې وړ ده چې د یوې سروې له مخې دافغانستان اوسنی دولت په نړۍ کې په رشوت اوبډواخستنو کې دویم ځای لري، چې دادخاموموادو د وړولو یا ترلاسه کولو لپاره یو ښه سبب جوړیدلای شي.

۴ :د افغانستان د نارامۍ څلورم لوی سبب دګاونډیانو لاسوهنه ده، اودخفګان وړخوداده چې ټول ګاونډیان یې په لاس وهنه بوخت دي، ښه مثال یې ایران روسیه، چین اوپاکستان دي خو اوس د افسوس وړ دا هم ده چې د دې هېوادونو ترڅنګ هندوستان هم په لاسوهنه کې پوره پوره ونډه اخلي.

-ایران د پانې ایرانیزم په فلسفه کارکوي اوغواړي چې په راتلونکې کې ددې سیمې یولوی قوت جوړ شي اود دې لپاره هغوی غواړي چې ټول فارسي ژبې هېوادونه دځان سره یو ځای کړي، ترڅو په راتلونکې کې دمثلث په ډول یولوی ایران جوړکړي چې افغانستان اوتاجکستان به هم په دې لوی ایران کې موجود

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي. خو ددې پلان د عملي کولو څخه مخکې باید د افغانستان دري ژبه په پوره توګه په ایراني فارسي تبدیله کړي، چې تر ډېره حده یې دا کار کړی، او خپل ټول کوښښ کوي چې افغاني کلتور او دودونه د ایراني فرهنګ او دودونو تر اغېزې لاندې راولي او ددې لپاره هغوی د دوو لارو نه کار اخلي چې یوه یې مذهبي ده او بله یې هم سیاسي ده یانې نه یوازې دا چې سیاسي لیډران د خپلو ګټو لپاره کاروي بلکې د مذهبي رهبرانو څخه هم فایده ترلاسه کوي.

-روسیه په دې ویره کې ده چې باید د راتلونکې لپاره په افغانستان کې یو داسې حکومت جوړ نشي چې د لویدیځ چې د روسیې د ګټو دایمې دښمنان دي، د لاس لاندې وي یا د هغوی په اشاره کار وکړي، او د همدې ویرې له امله ټولې هغه کړې چې په پټه او ښکاره د دولت ضد دي او یا هم د لویدیځ سره ورانې دي، تقویه کوي او ورسره مرسته کوي، او غوښتنه ترې کوي چې مرکزي دولت په هرصورت چې کېږي، کمزوری کړی تر څو په راتلونکو دولتونو باندې د اوسني دولت اثرات پاتې نشي.

-پاکستان سره تر ټولو لویه ویره داده چې هغه سیمې چې د انګلیسانو په وخت کې د افغانستان څخه جلا کړې، که چېرې په افغانستان کې یو سم حکومت رامنځ ته شي نو هغوی به ترې ددې سیمو د بېرته اخستلو غوښتنه یا کوښښ وکړی او د همدې ویرې له امله د روسیې پشان ټولې کړې تقویه کوي. خو اوس ورسره صرف داویره نده چې په لاس ورغلې سیمې به ترې بیرته لاړې شي، بلکې د شمالی ټلوالې پرمخونو د هندوستان عکسونه هم ویني، او ویره لري چې داسې نه چې هندوستان ورسره دوه طرفه لوبه شروع کړي چې تر ډېره حده یې شروع کړې هم ده.

- بل هېواد چې که څه هم د افغانستان نږدې ګاونډی ندی خو بیا هم افغانستان د خپل ځان لپاره استعمالوي هغه هندوستان دی.

ویل کېږي چې تکړه سیاست دانان هغه وي چې د خپلو سرحدونو څخه جنګونه د نورو سرحدونو ته یوسي او خپلې ګټې په نورو لاسته راوړي، هند هم همداسې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هندوستان د دولت تر ټولو ستر ارمان د پاکستان کمزوري کول دي، چې د کمزوري کول نه وروسته هغوی بیا په اسانۍ سره کوله شي چې خپلې ګټې په دې سیمه کې ترلاسه کړي چې هغه کشمیر دی، خو هغوی په یو طرفه جګړه نشي کوله چې دا ګټې ترلاسه کړي، نو د همدې لامله يې اوس یو نوی محاذ په افغانستان کې خلاص کړ او د هغې لارې څخه دا کوښښ کوي چې په پاکستان کې په ښکاره او پټه لاسوهنه وکړي. او هم کوښښ کوي چې افغان دولت د پاکستان پر ضد وکاروي او په دې طريقه د خپل سرحد څخه وکولی شي چې يو څه بوج کم کړي او د خپل سرحد جګړه دافغانستان سرحداتو ته راوړي، مګر که مونږ وګورو ،هندوستان دا کار په افغانستان کې د شمالي ټلوالې په لاس کوي او هغوی غواړي چې دا ټلواله تل په مرکزي دولت کې پوره ونډه ولري خو بيا که چېرته وګورو نو د دې ټلوالې په مرکزي دولت کې ونډه د افغانانو د هیلو او ارمانونو او هم د افغانستان د ګټو خلاف ده، ځکه چې د دې ټلوالې د غړو څخه افغانان ډېرې بدې خاطرې لري، په زرګونو هېوادوال يې قتل کړي، د کابل ښار يې لوټ کړی، او همداسې نورې ډېرې فاجعې يې ترسره کړي، چې د دوی په دولت کې پاتې کېدو سره به د افغانستان او هندوستان ګټې تل په ټکر کې وي. چې نتيجه به يې د داخلي جګړو زياتیدل وي.

که چېرې مونږ پورته لاملونو او لاسوهنوته وګورونو د افغانستان مثال به راته دیو هغه بې سره دیګ په شان ښکاره شي چې هره شخص پکې په اسانۍ سره کولای شي ګوتې ووهي اوهم دخپلې خوښې خواړه پکې تيار کړي، خو د دې ټولو د سیسو او لاسوهنو مخنیوی صرف او صرف په هغه صورت کې کېدلای شي چې افغانستان يو قوي مرکزي دولت ولري.

د مرکزي دولت د کمزوي کېدلو بل لوی سبب دا هم دي چې په دولت کې تل پښتنو ته سمه برخه نه ورکول کېږي، او تل دا کوښښ کېږي چې د ريښتينو او په هېوادمينو پښتنو پر ځای د پښتنو څخه يو څو سمبوليک شخصيتونه چې ځينې خو يې حتی په پښتو هم نه پوهيږي، په دولت کې شامل کړای شوي، چې د داسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخصيتونو شامليدلو سره ددې پرځای چې پښتانه خوشحاله کړي، نور هم خفه کوي چې دا خفګان بيا د مرکزي دولت په کمزوری کېدلو بدليږی.
که چېرې اوس مونږ وګورو نو مونږ يو دولت لرو مګر د حد نه زيات ضعيفه او سبب يې د ملی پاليسيو نشتون دی، يانې زمونږ اوسنی دولت چې کومه فيصله کوي، لرې نه بريښي چې نو موړو ملي ګټې په نظر کې نه دې نيولې بلکې دنړيوالو ګټو ته په کتو سره يې فيصله کړې او هم ددې پرځای چې ملي ګټې په پام کې ونيسي د ځينو بدنامو ګوندونو او اشخاصو ګټې په نظر کې نيسي چې له امله يې مرکزي دولت ورځ تر بله نور هم کمزوري کېږي چې ښه مثال يې نوې کابينه[1] هم کېدلای شي چې د ملي ګټو پر اساس نه بلکې د ځينو هېوادونو او اشخاصو د ګټو پر اساس جوړه کړای شوې ده.
زمونږ ګران افغانستان په داسې سيمه کې موقعيت لري چې د ۱۹ عيسوي پېړۍ په اوږدو کې دانګريزي استعمار دخوا د ستر پښتون او تاريخي بلوچ قومونو په وېش سره زياتې جغرافيوي ستونزې رامنځ ته شوي دوخت په تير يدو سره دهغوی پنجابي ځای ناستو په سيمه کې نوې ستونزې وزيږولې او د سيمې د پرمختګ په لار کې خنډونه راولاړ کړل چې له امله يې سيمه کې دصبر، زغم او برداشت په ځای بنسټ پالنې، عدم برداشت او مذهبي جنون رشد وکړ ددې هرڅه پايله دا شوه چې د سيمې ميشت قومونه په ځانګړې ډول پښتانه د اقتصاد، کلتور، پوهې، صنعت، ټيکنالوژي او نړيوالو اړيکو کې د نورې نړۍ نه شاته پاتې شي همدا شاته پاتې والی د پاکستان چارواکو (فوځي او استخباراتي) دځان پاره غنيمت وګاڼه او ساده بې علمه پښتانه يې سترا تيژيک ژورتيا ته درسيدو د پاره قرباني کړل او هم يې ازاد قبايل د سيمې ناامنه کولو سره د پنجاب تر واک لاندې راوستل، ددې لپاره چې پنجاب داينده لپاره پښتانه په اسانۍ سره خپلو موخوته درسيدو لپاره استعمال کړي په لر او بر کې ښونځي داور په لمبو سوزوي او پښتانه په لوی لاس د

---

[1] د دولت د ريس سلاکار ارګان

(c) ketabton.com: The Digital Library

جهالت کندي ته تيل وهي د بل طرفه سيمه کې مذهبي ، کلتوري،ژبني او اقتصادي سيالي دافغان ستونزې داوږديدو باعث ګرځيدلي او هرهېواد خپل رقيب ته افغانستان کې دجنګ جبهه خلاصوي هغه دايران نه واخله ترسعودي پورې.

.۱.دافغانستان دستونزې داخلي فکتورونه:

د افغانستان دستونزې داخلي فکتورونه په اصل کې دنړۍ والو اوسيمېزو فکتورونو زيږنده دي، په لاندې ډول تشريح کېږي:

۱.دملت جوړونې پروسې ته لازمه توجه نه کول

۲. ددولت دناسمو کړنلارو له امله د حکومت او خلکو ترمنځ دفاصلې زياتوالی.

۳.په دولتي سېستم کې دمکافاتو او مجازاتو نه موجوديت.

۴. په چارو ګمارل دروابطو په واسطه نه دضوابطو په اساس.

۵.دپروژو په سرته رسولو کې داوليتونونه تطبيق کول.

۶.د امنيت دوامداره نه شتون.

۷.د هېواد په کچې دبنسټيزو جوړښتونو نه رغول.

۸.داقتصاد او ټولنيز پرمختګ کمزورتيا.

۹. د اداري فساد پراخ موجوديت.

۱۰.دبې سوادۍ کچې لوړوالی.

۱۱. دهېواد په کچې کارونو کې کميت ته په کېفيت باندې فوقيت ورکول.

۱۲. د هرې ورځې په تېريدو سره نظام کې دمافيايې باندونو مسلط کېدل.

۱۳.دهېواد په سياسي ډانچې کې دسيمواو قومونو ناانډولي.

۱۴. افغاني ټولنه کې دبنسټ پالنې روزل او دود کول.

چې دهمدې بنسټ پالنې په واسطه زمونږ ازلي دښمنان دافغانستان ملي ارزښتونه ګواښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پورتنیو فکتورونو د حل لارې چارې

دافغانستان د ستونزې د داخلي فکتورونو دله منځه وړلو لپاره باید دهېواد موجوده چارواکي دځمکني حقایقو په بنیاد پالیسي او ستراتیژیک پلان جوړکړي او د ستونزو د کموالو لپاره دې د ښه حکومت والي، عدالت، امنیت ،اقتصادي او ټولنیز پرمختګ لپاره پیاوړي ګامونه اوچت کړي او خلکو ته په ښه خدمت کولو سره دې د دولت او وګړو ترمنځ موجوده واټن راکم کړي چې پایله کې به دخارجي فشار مقابل کې افغانستان ښه دریځ ولري بله دا چې فقر د غلامۍ حلقه ده نو د دې حلقې څخه د خلاصون لپاره باید افغانستان د مصرفي هېواد څخه په تولیدي هېواد بدل شي چې دې موخې ته د رسیدو لپاره باید بنسټیز جوړښتونه په کم وخت کې جوړ او ورغول شي، چې دې سره د هېواد اقتصاد پرمختګ کوي کوم سره چې به امنیت هم بهتر شي.د سیمېزو فکتورونو دله منځه وړلو لپاره د هېواد استخبارت باید د سیمې په کچې فعال شي ترڅو د هېواد د دښمنانو افغان دښمنه پلانونه په هسته کې خنثی کړي، دبل طرفه د پښتونخوا ملي ګوندونه او قومي مشران چې افغان پاله احساس لري باید تقویه شي او دهغو سره دې په ګډه و هڅو پښتني سیمه کې د صبر ،زغم او اعتدال لپاره هلې ځلې پیل شي او هم دې د ډیورنډ کرښې څېرمه سیموکې د پرمختیالپاره زیاتې بنسټیزې پروژې عملي شي چې له امله به یې د سیمې خلک مصروف او د همسایه استخباراتو د جال څخه به د همیش لپاره خلاص شي او د وخت په تیریدو سره به د سیمې د ښه اقتصادي رشد دوجهې اشغال شوي پښتانه قومونه به د ازادۍ او د هېواد سره د پیوستون لپاره پاڅون ته وهڅیږي کوم چې د پښتون قوم اصلي هدف دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنړيوالو فکتورونو سره دمقابلې لپاره فعاله خارجي پاليسي جوړول اړينه خبره ده اوهم دې دهېواد سياسي، کلتوري، اقتصادي اوفوځي جوړښتونه په بنسټيز ډول ورغول شي ترڅو اينده کې زمونږ دهېواد څخه څوک په اسانۍ دخيز دتختې استفاده ونه کړي.[1]

[1] يادونه:کولای شئ په افغانستان کې دبحران اوستونزودحل لارولپاره (دبنسټيزوستونزودحل لارې)ليکوال:ملاعبدالسلام (ضعيف) ،(دافغانستان دبحران سياسي حل)ليکوال: دکتور فاروق اعظم،(د افغانستان د اوسنۍ وضعې يو هر اړخيز تحليل) ليکوال:جنرال عتيق (پاڅون) ،(په افغانستان کې جګړه څنګه پای ته ورسوو ؟) ژباړن:رحيم الله (بشارت) ،(دعادلانه نظام لار) ليکوال:محمد اشرف غني .(دپوهنتون له نظره په افغانستان کې دواک جوړښتونه) ،ليکوال:ښاغلي ډاکترمحمد عثمان روستارتره کی(سياسي فلسفه)ليکوال :ښاغلی ډاکترسيد شيرا قاحرکت ،(دافغانستانن يوه لنډه ديارلس کلنه تجربه)دپوهاند بشيردوديال،(لس کلنه ديموکراسي اودافغانانوسياسي بې وسی) ،(افغانستان په سياسي کړليچ کې) دښاغلي اسماعيل يون ليکنه ،په نوم کتابونه وګورئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲

دافغانستان دسیاسي جغرافیې اصطلاحات

اجرائیه قوه:هغه قوه چې دقوانینو دترسره کولو ،دمقننه قوې دپلانونو دپلي کولو ،دهېواددکارونو داداره کولو اود کورني اوباندني سیاست او اجرا دنده په غاړه لري.

اساسنامه:دیوه ګوند یا اداري دداخلي قوانینو او مقرراتو مجموعه ده، یایوه اداره چې دهغې ترکیب او جوړښت دکار ترتیب او فعالیت دګوند یا اداري کاري هدفونه ښئ.

استېضاح:استېضاح دپارلماني مبارزو یوډول دی، چې دمجلس نماینده ګان د دولت او کابینې درياست څخه ددې یاهغې سیاست مشخص عمل دتوضیح غوښتنه وکړي، نو داستېضاح شوي اړخ دجوابونو څخه وروسته دمجلس نماینده ګان درایو پرلورې ځي اوګوري چې د دولت دچارواکي توضیحات اوجوابونه دمجلس نماینده ګانو ته قانع کوونکي نه وي، دبې باورۍ درایې اودلرې کېدو دخطرسره مخامخ کېږي.

مقرارات:دحکومتي بنسټونوله خوا په ملي او ځايي کچو باندې صادرشو ، اصولو اوقواعدوته وايي که څه هم هغه قوانین نه ګڼل کېږي خود قانون اعتبار لري ځکه چې هغوی دموضوعه قوانینو داعتبارله مخې صادرېږي اوزیاتره د سرغړونو مجازاتو لپاره وي.

حکم:په یوه سند یاقانون کې له یوه جزیابند څخه عبارت دی چې دیوې ټاکلې موضوع په هکله بحث کوي.

اعلامیه ،بیانیه:یو سند دی چې په هغې کې دوه یاڅوهېوادونه دیوې مشخصې موضوع په هکله خپله رسمي تګلاره یادنظریو والی اعلانوي.

افغان:هغه څوک دی چې دګران افغانستان په غېږ کې اوسېږي، دافغانستان تابعیت ولري، دافغانستان داستقلال، ملي مصالحو ،مادي او معنوي ګټو څخه دزړه له کومې دفاع وکړي. دافغانستان دوروڼو قومونو هرفرد ته افغان ویل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او افغانستان د ټولو افغاني ورونو ،قومونو ګډ کور دی.
ملت:د هغو خلکو پيوستون ته وايې چې د تاريخ په اوږدو کې په جغرافيايي، کلتوري او اقتصادي وحدت کې پيل شوی وي. نوموړي عناصر ديوه ملت غوره تشکيل کوونکي عوامل ګڼل کېږي. ژبه، نژاد او دين هم د ملت په جوړښت کې مهم رول لري، مګر حتمي نه ده چې ديوه ملت ټول خلک دې ديوې ژبې، نژاد او دين خاوندان واوسي، خو که چېرې په يوه ملت کې يوه ژبه، يو نژاد او يو دين وي، نوموړی ملت به ډېر متحد او په معنوي لحاظ به ډېر قوي او متين وی.
هېواد (وطن):هېواد هغه خاوره ده چې د جغرافيايي حدودو په واسطه محدوده شوې وي او يو ګڼ شمېر وګړي د ګډو خصوصياتو د درلودلو له امله په کې ژوند وکړي.
رياستي جمهوريت: هغه دولت ته وايې چې د اجرا تو صلاحيت له جمهوررييس سره وي کوم چې د درې ګونو قوا و (اجرائيه، مقننه او قضايه) په سر کې موقعيت ولري لکه د افغانستان جمهوري دولت
صدارتي جمهوريت: هغه دولت ته ويل کيږي چې د چارو واک په کې له صدراعظم سره وي، د رئس جمهور واکونه په کې لږ وي، او يو سمبوليک حيثيت لري، لکه د پاکستان جمهوري دولت
مطلقه سلطنت:هغه دی چې په راس کې يې پاچا قرار لري، د پلار نه زوی ته انتقاليږي او ميراثي بڼه لري. پاچا ټول واک او اختيار په لاس کې لري او درې ګونې قواوې(اجرايه، مقننه او قضايه)په سر کې ځای لري.
مشروطه سلطنت: دا ډول دولت د اساسي قانون او پارلمان لرونکی دی، په دې ډول دولت کې د مطلقه سلطنت پر خلاف د پاچا اختيارات د قانون له مخې محدود يږي او تصميمونه د خلکو د استازو له خوا نيول کيږي. په دې سېستم کې پاچا په واقعيت کې يو سمبوليک حيثيت لري، عملي واکمني د صدراعظم په لاس کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴

قانون: د قانون کلیمه د لاتیني کلیمې له کانون څخه اخستل شوې چې کانون په لاتیني ژبه کې هغه شي ته وایې چې بندونه ولري په اصطلاح کې د هغه اصولو او اساساتو څخه عبارت دی چې د یوې ټولنې د عنعناتو سره سم د یو عالي او باصلاحیته مقام لخوا جوړ او تصویب شوی وي او د ټولنې په ټولو افرادو باندې بې له امتیازه تطبیق کیږي.

قانون هغه مصوبه ده چې د ملي شورا د دواړو جرګو له خوا تصویب او د جمهور رییس له خوا توشیح شوي وي.

کلتور: د بشري ټولنو هغه مادي او معنوي ارزښتونه چې د انسان د ذهن او فکر محصول او یو مسلسل او پرله پسې عمل په توګه د یو نسل څخه بل نسل ته په میراث لیږدول کیږي او په انساني ژوند کې ژوره اغیزه او تاثیر لري، کلتور بلل کیږي.

طبقه: هغه شمیر خلکو ته چې یو شان اقتصادي او اجتماعي موقعیت او مؤقف ولري، طبقه ویل کیږي. طبقات په هره ټولنه کې موجود دي.

مبارزه: هغه سیاسي کشمکش دی چې یو ګوند، ډله او یا طبقه یې د خپلو سیاسي، اقتصادي، اجتماعي او ستراتیژیکو اهدافو د ترلاسه کولو له پاره کوي.

دولت: دولت هغه سیاسي سازمان دی چې د خپلو وګړو په ارادو باندې بشپړ حاکمیت لري، حاکمیت، قدرت او قانوني انظباط د ځان حق ګڼي او خپل انحصار یې بولي او د خلکو د احتیاج پر بناء په عالي سطحه منځ ته راغلی وي. لاندېني شرایط او صفتونه د دولت له نورو سازمانونو څخه جلا کوي.

۱. محدوده جغرافیایي سیمه: هغه سیمه چې سرحدات یې تعین وي او د هغو سرحداتو په قلمرو کې حکومت د کافي صلاحیت خاوند وي، د سیمې کوچنیوالی او پراخوالی شرط نه ګڼل کیږي.

۲. دولت باید داسې حکومت ولري چې د حاکمیت د عملي کولو طاقت او توان

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵

ورسره وي او په بین المللي تعهداتو کې د اعتبار وړ وي، نمونه او شکل یې دبحث وړ نه دی.

۳. دولس یا او سیدونکو شته والی، بې له دې چې لږ والی او زیاتوالی یې په نظر کې ونیول شي.

۴. دحاکمیت صلاحیت(د دولت عالي قدرت په داخل کې او بهرنی واکمنتوب) په دیموکراتیک دولت کې دقواوو(مقننه، اجرائیه، قضائیه) تفکیک اساسي شرط ګڼل کېږي.

حکومت: د دولت په چوکاټ کې هغه اجرائیوي ارګان دی چې د مقرراتو او قوانینو تطبیق یې په غاړه وي. حکومت هغه اجرائیوي ارګان دی چې ددولت د قدرت او حاکمیت ښکارندوی وي. حکومت یا انتخابي وي یا انتصابي. نور مؤسسات هم اجرائیوي ارګانونه لري، خو په دې تو پیر چې دیوه دولت حکومت دحاکمیت داعمال صلاحیت لري او دنورو مؤسساتو د اجرائیوي ارګانونو سره دا صلاحیت نشته.

حاکمیت: دیو هېواد په داخلي قلمرو کې د انحصاري صلاحیت څخه عبارت دی. همدارنګه په بین المللي چارو کې دیوه هېواد دعمل واکمنتوب دی چې دبل هېواد دحقوقي کنټرول او تاثیر لاندې وي او یا په بل عبارت، حاکمیت د دولت هغه عالي قدرت دی چې هم قانون وضع کوي او هم یې تطبیقوي او د هغې نه بل لوړ قدرت نشته..

انقلاب: هغه مثبت او بنیادي اوښتون دی چې د یوې ټولنې دژوندانه په سیاسي، اقتصادي او اجتماعي برخو کې په کیفي او کمي توګه منځ ته راځي.

د ټولنپوهنې له نظره په یوه ټولنه کې د یوه زاړه نظام پر ځای د نوي او مترقي نظام ټینګېدل د انقلاب څخه عبارت دی.

ریفورم:ریفورم داصلاح معنالري.هغه اقدامات په ریفورم کې حسابېږي چې دیوې ټولنې د سیاسي، اقتصادي او اجتماعي ژوند دښه کولو له پاره په کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

اچول کېږي.
کودتا: په فرانسوي ژبه کې د دولت د رانسکورولو معنا ورکوي. د دولت هغه ناڅاپه بدلون چې د زور په وسيله د دولتي لوړو مقاماتو او اردو په وسيله رامنځ ته کېږي، د کودتا په نوم ياديږي.
ايډيالوژي: ايډيالوژي په لغت کې مفکورې ته ويل کېږي او په اصطلاح کې د ټولو سياسي، اقتصادي، اجتماعي، هنري او حقوقي نظرياتو مجموعې ته ايډيالوژي وايي. يا په بله ژبه د تاکتيک او ستراتيژۍ مجموعې ته ايډيالوژي وايي.
ستراتيژي: د مبارزې په يوه ټاکلې مرحله کې، ټاکلو سياسي، اقتصادي او اجتماعي اهدافو ته ستراتيژي وايي او د دغې ټاکلې مرحلې په موده کې اساساً تغيرنه منونکی وي. نوموړې اصطلاح برسېره پر ګوندي مسئلو، په نظامي او ديپلوماتيکو ساحو کې هم استعماليږي، د مثال په توګه په نظامي مسايلو کې د هغو پراخو او قاطعو هدفونو، عملياتو او نقشو ترسره کولو ته ستراتيژي وايي چې په يوه جګړه کې د بريالیتوب له پاره تر نظر لاندې وي.
ستراتيژيک شعارونه هغه شعارونه دي چې د حزب غوښتنې په يوې ټاکلې مرحله کې بيانوي.
تکتيک: هغه سيستماتيکه او منطقوي تګلاره ده چې د ستراتيژۍ د ترلاسه کولو له پاره د محيطي او ټولنيزو خاصو شرايطو په رڼا کې ټاکل کېږي.
ډيموکراسي: د ډيموکراسۍ کلمه د يوناني ژبې Demo (خلکو) او Kratia د (حاکميت) څخه اخيستل شوې ده
د ډيموکراسۍ ډېر معمول او عام تعريف دا دی:
د يوې ټولنې افرادو ته د داسې فرصتونو برابرول چې د هغو په وسيله وکولی شي د ټولنيزو ارزښتونو او آزاديو څخه په مساوي توګه استفاده وکړي. د غه ډول آزادي د حقوقو تساوي، د ټولنيزو ارزښتونو څخه د مساوي حقوقو په اساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده، ډيموکراسي ده.

ريفرنډم: ريفرنډم د سياسي ډيموکراسۍ يو اصل دی او د يو سازمان ټولو غړو ته او يا د ټول ملت اراوو ته مراجعه کول، ريفرنډم نوميږي. په ريفرنډم کې پېشنهاد شوې موضوع د ملت له خوا د مستقيمې رايګيرۍ له لارې منل کېږي او يا رديږي. عمومي اراوو ته د مراجعې له لارې يوه ټولنه کولی شي خپل هېواد د نامطلوبو او زيان لرونکو قوانينو له وضع کولو څخه وژغوري.

فيوډاليزم: فيوډاليزم د منځنيو پېړيو سياسي او اقتصادي مضمون تشکيلوي او داسې يې تعريفوو:

د فيوډال (ځمکه وال) کامل تسلط دی په ځمکه او ناقص تسلط دی په بزګر. فيوډالي نظام د څلورمې او پنځمې مېلادي پېړۍ نه وروسته ورو ورو په اروپا کې وده وکړه. د انګلستان د صنعتي انقلاب پورې دې نظام دوام وکړ، ترڅو د فرانسې لوی انقلاب دې نظام ته په اروپا کې خاتمه ورکړه.

سوسياليزم: سوسياليزم هغه تيوري يا سياست دی چې غواړي د ټولنې پر ټولو توليدي منابعو او توليدي وسايلو د ټولنې د ټولو افرادو څارنه او کنټرول موجود وي، دا وسايل او منابع د ټولنې ملکيت وي. د دغو وسايلو او منابعو په ګټه کې د ټولنې ټول افراد شريک وي.

کمونيزم: دغه اصطلاح د لاتيني ژبې له Communism څخه اخيستل شوې ده چې د اشتراک او اشتراکيت معنا ورکوي. د کارل مارکس او دده د پيروانو له نظره د اجتماعي تحول وروستۍ مرحله کمونيزم دی. په دغه اجتماعي نظام کې هر انسان د خپل قدرت په اندازه کار کوي او د خپلو غوښتنو او ضرورياتو په اندازه له مادي نعماتو نه ګټه اخلي.

فاشيزم: فاشيزم له هغه روش او حکومت څخه عبارت دی چې په افراطي اندازه د سته جمعي استبداد منځ ته راوړي.

ناپېيلې هېوادونه: دغه اصطلاح په هغو هېوادونو اطلاق کېږي چې د خيتځ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولویدیځ ترونونو څخه د مستقل سیاست پیروي کوي.په عمومي ډول ناپیلي هېوادونه هغو هېوادونو ته ویل کیږي چې د ختیځ او لویدیځ بلاک هېوادونو د سیاست تابع نه وو ، مستقل خارجي سیاست یې درلود.

لیبرالیزم:دغه اصطلاح د لاتیني ژبې له Libber څخه چې د آزادۍ معنا لري، اخیستل شوي ده.لیبرالیزم داسې نظریه یا سیاست دی چې په بېلابېلو دوروکې دبشردآزادۍ د ساتنې پلوي کوي.دغه ډول حمایت او غوښتنه د هرې هغې مؤسسې او ټولنې په وړاندې کیږي چې د خلکو آزادي تهدیدوي.

سیاست: Politics: په کارونو او چارو کې د موجوده وسایلو په مرسته دیو مشخص هدف له پاره په پوهې او تدبیر سره کړني ته سیاست وایې. یا دټولنې درهبرۍ، لارښوونې او حکومت دارۍ اوتسلط لاندې راوستلو طرزته سیاست وایې. سیاست د ټولنې د عینې او ذهنې شرایطو تابع وي او د وخت او ځای په تغیر سره تغیر کوي. ښه سیاست هغه دی چې د ټولنې د اکثریت په ګټه، په لږه موده کې، په لږ رضایعاتو سره د خلکو یا د ټول ملت مادې او معنوي ضرورتونه رفع کړي. یا په بل عبارت سیاست داسې تعریفیږي: د پرابلمونو خلقول او د پرابلمونو حلولو ته سیاست وایې اویا ټولې هغه لارې چارې چې په مستقیمه توګه دیو هدف د ترلاسه کولو لپاره په کارلویږي، د سیاست په نوم یادیږي.

پارلمان: Parliament:په دیموکراتیکو او هغه هېوادونه کې چې د دولت درې ګونو قواووپه بېلوالې عقېده لري، پارلمان د قانون جوړولو ،وضع کولو ، تصویب او اجرا له پاره دنظارت دټولونه لوړ ملي ارګان دی.د پارلمان یا مقننه قوې نماینده ګان معمولاً د مستقیمو پټو او عمومي انتخاباتو له لارې انتخابیږي. پارلمان د خلکو د حاکمیت یا د ډیموکراسۍ سمبول بلل کیږي او اجرائیه قوه یا حکومت ورته مسؤولیت لري.

ډیپلوماسي:د دولتونو ترمنځ د خبرو له لارې تعامل، دتفاهم او توافق فن

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹

او مهارت څخه عبارت ده چې د دولتونو په منځ کې تریخوالی او مخالفت په دوستۍ او سازش باندې بدلوي. دیپلوماسي معمولاً د خارجي پالیسۍ په ځای کې استعمالیږي. هغه څوک چې په خارجي پالیسۍ کې مهارت ولري او عملاً کار وکړي، دیپلومات بلل کېږي. د یپلوماسي د ملي حاکمیت یو مهم عنصر او د ملتونو د خارجي سیاست یوه وسیله ده.

فدراسیون: د څو سیاسي واحدونو (ایالتونو، هېوادونو) اتحاد او د واحد مرکزي دولت تشکیل ته فدراسیون وایي. د فدراسیون غړي واحدونه په اکثرو داخلي چاروکې مستقل او په خارجي چاروکې د واحدې مرکزي ادارې د صلاحیت تابع وي. د اختیاراتو حدود د فدراسیون په اساسي قانون کې واضح وي. په داسې دولتونو کې دوه ډوله شوراګانې او دوه ډوله حکومتونه موجود وي، فدرالي شورا او حکومت او ایالتي شوراګانې او حکومتونه، خو ایالتي قوانین باید هیڅکله د فدرالي قوانینو مخالف نه وي. د امریکا متحده ایالات، فدرالي المان، استرلیا او د هند دولتي سیستمونه فدرالي دي.

کانفدراسیون: د څو هېوادونو داسې یو اتحاد ته چې د یو مرکزي دولت شکل ونه لري او د خارجي حملې په صورت کې په متقابل کومک متکي وي، کانفدراسیون بلل کېږي چې په داخلي او خارجي چارو کې خپلواک وي.

جبهه: د ګوندونو او سیاسي ډلو ترمنځ موقتي یو ځای کیده چې د یو مشخص هدف له پاره سره یوځای کېږي، جبهه بلل کېږي.

پروتوکول: د سیاسي اسنادو او معاهدو هغه اصلي مسودې ته پروتوکول وایې چې دواړو معاهده کوونکو خواوو لاسلیکونه پرې کړي وي. په عام ډول دغه اصطلاح ځېنو ضمني تړونونو له پاره هم استعمالیږي.

استعمار: په لغت کې عمران غوښتلو او آبادۍ غوښتلو ته وایي او په اصطلاح کې کله چې یو قوي او غښتلی هېواد په بل ضعیف هېواد باندې په اقتصادي، سیاسي، کلتوري او نظامي لحاظ تسلط پیدا کړي، د استعمار په نوم یادیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امپرېالیزم:د امپرېالیزم لغت د لاتیني ژبې له Imperia نه چې د امپراتورۍ معنا لري، اخیستل شوې ده.دیو هېواد هر ډول تسلط په بل هېواد باندې امپرېالیزم بلل کېږي.
استثمار:استثمار په لغت کې د ثمرې اخیستلو معنا ورکوي او په اصطلاح کې د تولېد دوسایلو د مالکینو له خوا د کارکوونکو د اضافي کار د محصول څخه ثمرې اخیستلو ته وایې. په دې معنا کله چې د تولېد دوسایلو مالکین، کار کوونکو ته د دوی دکار په اندازه د کار ارزښت ورنه کړي او د دوی د کار ارزش له یوې برخې څخه د وسایلو مالکین استفاده وکړي، دا عمل استثمار بلل کېږي..
انارشي: Anarchy دغه لغت د یوناني ژبې له انارکیا Anarchia نه اخیستل شوی دی، معنا یې د یوې ټاکلې، مثبتې او فعالې رهبرۍ او حکومت نشتوالی دی.
دیکتاتوري- دیکتاتور:د دیکتاتورۍ کلمه له دیکتي نه اخیستل شوې ده.په اصطلاح کې هغه روش دی چې یو نفرخپله خبره یا امر په مطلقه شکل په نورو خلکو تحمیلوي.په پخواني روم کې دیکتاتور هغه چا ته ویل کېده چې په بحراني حالاتو کې به یې د شپږو میاشتو له پاره په کاملو اختیاراتو حکومت کاوه.
رانسکورول::دیو حکومت، سیاسي نظام او داسې نورو د چپه کولو یا خرابولو لپاره پټې هلې ځلې(هغوی د حکومت د چپه کولو لپاره توطیه وکړه) کوم څېز کمزوری یا بې اغېزې کول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی	اصطلاح	معنی
ډيپلومات	سیاستمدار،سیاستوال،سیاسي شخصیت	سفیر	سیاسي استازې ،د دولت نماینده	ډيپلوماسي	سیاست	سیاسي چلند	سیاسي بهیر،سیاسي روش	سیاسي کړۍ	سیاسي حلقي
سیاسي تګلاره	سیاسي کړنلاره	سیاسي روغه جوړه	سیاسي موافقه	سیاسي تغیر	سیاسي بدلون	هیئت	پلاوي،رسمي ډله	سیاسي مذاکرات	ډيپلوماتیکي خبرې اترې
جمهور رییس	ولسمشر،د هېواد مشر تابه	د ولسمشر ددفتر ویاند	د ولسمشر خبر لوڅې	فیصله	تصمیم، پریکړه	فرمان	د ولسمشر یا پاچا لیکلي امر	غندل	محکومول،بد ګڼل
استعفا	په خوښه یا ناخوښه وظیفه او کار پرېښودل،د کاره ګوښه کېدل/کول	مستعفي	بیکارو کېدل، بې وظیفې	استفسار	تحقیق، پوښتنه، پلټنه	دولتي کارونه	حکومتي کارونه	حکومتي کسان	چارواکي+ځواکونه+ماموران
بیت المال	د ملت مال	داخله چارې	کورني کارونه	خارجه چارې	بهرني، بېروني، باندني	تصویب	فیصله،پریکړه،منل	اعتبار نامه	باور لیک
پیشنهاد	وړاندیز،درخواست	ملاقات	لیدنه کتنه، مجلس	بین الدول	د هېوادونو ترمنځ	دنیاوال	نړیوال،جهاني	خارجي مداخلې	بېروني لاس وهني

ضد ملي	د ملت مخالف	غټې خبرې	سیاسي وینا	بیانیه	وینا	پیغام	پیام،تبصره	سیال	رقیب،همتا
انتقالي دوره	موقتي دوره	پوځ	اردو،قو اوي	طویل المدت پروګرام	اوږد مهاله پروګرام	حمایت	ملاتړ،پشتیباني	سیاسي انډیوالي	سیاسي ملګرتیا
نجات	خلاصون،آزادي	خارجي موسسې	بېروني سازمانونه،بهرني ارګانونه	سیاسي خبرې	سیاسي شخصیتونه	د ملتونو سرنوشت	د ملتونو د ژوند مسیر	پالیسي	تګلاره، کړنلاره
ټاټوبی	هېواد،وطن،میهن،کشور،مملکت،مینه،ملک	ژمن	متعهد	مقررات	اصولونه	منافع ملي	ملي ګټې		

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳

اخځلیکونه

۱.آرینزی، احسان الله. (۱۳۸۲ ه ش)دنړۍ هېنداره آسیا. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

۲.اندیشمند ، محمد اکرام.(۱۳۸۹ ه ش) امریکا په افغانستان کې، ژباړن: سید عبدالله پاچا ، چاپ: میوند خپرندویه ټولنه کابل

۳. الفنسټون، مونټ سټوراټ.(۱۳۷۹ ه ش) افغانان، ژباړن: محمد آصف فکرت. مشهد: د اسلامي څېړنو بنسټ

۴.امین، پوهاند حمید الله.(۱۳۸۷ ه ش)جغرافیۀ سیاسي. کابل: کابل پوهنتون

۵ـ بیدار، کریم الله(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان سرحدونه.جلال اباد:ګودر خپرندویه ټولنه

۶ـ دانش، الحاج دوکتور حفیظ الله. (۱۳۸۷ ه ش)نړیوال عمومي حقوق، لکچرنوټ. ننګرهار: ننګرهار

۷ـ د عدلی وزارت ،رسمی جریده ،پرله پسی ګڼه (۸۱۸) .(د افغانستان اساسي قانون ۱۳۸۳ هـ ش کال ۱۴ د جدی)

۸ـ د ولسي جرګې د دریم تقنینی کال د دوهم دور د شپږمې غونډی د کړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلمانی او تقنینی چارو ریاست. ۱۳۸۷ هـ ش کال)

۹ـ د ولسي جرګې د څلورم تقنینی کال د اول دور د اوومې غونډی د کړنو رپوټ.(ولسي جرګه د چارو د اداري د پارلمانی او تقنینی چارو ریاست.۱۳۸۷هـ ش کال)

۱۰ـ د مشرانو جرګې د دریم تقنینی کاری کال د کړنو لنډ رپوټ.(د مشرانو جرګې د اطلاعاتو او عامه اړیکو د ریاست له خپرونو څخه. ۱۳۸۷ هـ ش کال)

۱۱ـ پاځون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۵زیږېز)اطلس تاریخي افغانستان. کابل: ایمان خپرندوی مرکز

۱۲ـ پاځون، جنرال محمد عتیق. (۲۰۰۷ زیږدیز)مرور کوتاهي بر تاریخ افغانستان و قضیۀ پشتونستان. کابل: د افغاني مطبوعاتو مرکز

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳ـ پټهان ،فیضان الله. (۱۳۹۴ ه ش).د دري ګونو قواوو ځانګړتیاوې اوواکونه. پټهان ادبي ټولنه

۱۴ـ پژواک، فضل ربي. د افغانستان د بین المللي روابطو تاریخ. کابل: د پوهنې مجلې چاپخونه، (ــــ).

۱۵ـــ حبیبي، عبد الحی.(۱۳۹۱ه ش)د افغانستان لنډ تاریخ.ژباړن:عبد الروف بېنوا.علامه رشاد خپرندویه ټولنه

۱۲- طوفان، برید جنرال محمد نبی.(۱۳۹۰ ه ش) اهمیت جیو پولیتیک افغانستان برای کشورهای منطقه و جهان در مسیر تاریخ.کابل:انتشارات مطبعه عسکری

۱۷ـ کاکړ، حسن او نور... (۱۳۸۲ ه ش) . ډیورنډ د واحد ملت د بېلتون کرښه. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_جرمني

۱۸ـــ ضعیف، ملاعبد السلام.(۱۳۹۰ه ش)د بنسټیزو ستونزو حل.کابل:مستقبل خپرندویه ټولنه

۱۹ـ پوستنیکوف، الکسي ولادیمیروویچ. (۱۳۸۴ ه ش)افغانستان او د پامیر پر سر شخړه، ژباړن: محمد طاهر کانی. کولن: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_جرمني

۲۰- پژوهش، محقق محمد امین.(۱۳۸۸ ه ش)سیر تاریخی افغانستان از آریانای باستان تا اخیر قرن نزدهم میلادی.کابل:مطبعه دولتیي

۲۱ـ تره کي، دوکتور محمد عثمان روستار.(۱۳۸۷ ه ش) د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، ژباړن: پوهندوی محمد اسماعیل یون. کابل: یون کولتوري یون

۲۲ـ کهزاد ، احمد علي.(۱۳۳۳ ه ش) تاریخ افغانستان. کابل: تاریخ ټولنه

۲۳ـــ حقمل، محمد ایمل. (۱۳۸۲ ه ش)د افغانستان معاصر تاریخ، لکچر نوټ. ننګرهار: ننګرهار پوهنتون

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴_ مولانا ګوهر رحمن.(۱۴۳۰ ه ش) ، اسلامی سیاست. ژباړن: قریب الرحمن ، سعید.د پیغام خپرندوی مرکز
۲۵ـ محمدي، غلام محمد. (۱۳۸۷ ه ش)دو سوي خط دیورند: باطلاق تاریخ معاصر افغانستان، پاکستان و نیروهاي ناتو. کابل: سعید خپروني
۲۶ـ ساپی، دوکتور ودیر.(۱۳۸۸ ه ش) نړیوال عمومي حقوق، ژباړن: امان الله ایمان. کابل: IDLO،
۲۷ـ سئیدي، اصحاب الدین. (۱۳۸۳ ه ش)مداخلات خارجي در امور افغانستان. پېښور: حرم خپرندویه ټولنه
۲۸ـ عارض، غلام جیلاني. (۱۳۸۲ ه ش)د تاریخ په اوږدو کې د افغانستان سرحدونه او اداري وېش،ژباړن: حفیظ الله تراب. پېښور: ختیځ بیارغوني اداره (کور)
۲۹ـ عطایي،اکاډمیسین محمد ابراهیم.(۱۳۸۳ ه ش) د افغانستان پر معاصر تاریخ یوه لنډه کتنه. کابل: میوند خپرندویه ټولنه
۳۰ـ فرهاد ، قدرت الله حداد. (۱۳۸۳ ه ش)د افغان ملي تاریخ. پېښور: د ساپي د پښتو څېړنو او پراختیا مرکز،
۳۱_ فقیری ، عبدالحمید .(۱۳۸۸ ه ش) شوری پارلمان. کابل:مطبعه شاکر صمیم
۳۲_ قدیری ، عبدالرسول.(۱۳۸۵ ه ش)مروری بر تاریخچې شوراها در افغانستان. کابل:(ریاست اطلاعات و ارتباط عامه ولسي جرګه
۳۳_ولسي جرګه ، د ولسي جرګې د کورنیو دندو اصول. (د پارلماني او تقنیني چارو ریاست ۱۳۸۲ هـ ش کال د وری ۱۲ مه)
۳۴- سعیدی، احمد.(۱۳۹۱ ه ش)افغانستان آماجګاه فتنه ها و آسیب ها.کابل: مطبعه مسلکي افغان
۳۵-عزتی، دوکتور عزت الله.(۱۳۸۲ ه ش) جیو پولیتیک.نشر ذره ایران تهران.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library